

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 06840

HEYMISHE GESHTALTN

Moisheh Grosman

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ארויסגעגעבן מיט דער הילף פון יידישן פענקלוב אין ניו-יארק.

—:—

(געשיקט פאפיר, וואָס עס האט געגעבן במתנה די דיכטערין בערטה קלינג — מיין קאַלעגיאַלן, הארציקן דאַנק — איר, אויך דעם פאַרזיצער פון פענקלוב ד"ר יעקב שאַצקי און סעקרעטאר אליהו שולמאן).

—:—

צוגאב באמערקונג:

פאר דעם פאפיר — באַצאָלט אין יפּוער פּאַרט
כליע מיני שטייערן און שטראַפּן.

—:—

געדרוקט אין א באַגרענצטער צאָל עקזעמפלאַרן. אלע — נומערירט.

נדפס בישראל בדפוס א. בלור, דרך פתח תקוה 40, תל-אביב

Printed in Israel

1953

Copyright by GROSMAN MOSHE
RAMAT AMIDAR . RAMAT GAN . HOUSE 141/5

טרייז : 2 ל"י.

אויסלאנד : 2 דאָלאַר.

אינהאלמ :

זייט	
7	עסטערקע
56	ישראל שטערן
64	די משפחה ריינבלאט
97	א מלאכל
108	שמעון האַראַנטשיק
117	מיין פעטער יונה דער משיח
158	יחיאל לערער
165	עס איז שטיל ביי דער קאמונאַרן־וואַנט אין פאריז
169	חיים סעמיאַטיצקי
178	אברהם פטאשקין
185	יידן מיט בערד
195	אהרן ברעזינסקי
	י ש ר א ל
203	אין אויטאבוס
206	יאשאַ מיט די באקנבערד
210	א בלינדער פאסאזשיר
212	ער און זי
214	די האַק און דאס מיידל
217	שבת אין דאָרף
221	האַנטעכער
226	אויפן דעכל שטייען טויבן
230	טויזנט און איין גס
238	הברטע דינה'טשע
244	אין קינדלהויז
245	צוויי פרויען שפאצירן אין תל־אביב
249	די לערערין גיזא
254	א באוון אין חיים ווייצמאן־גאַרטן
268	קאנצערט פון זכרונות אין די אייגענע פיר איילן
273	דער בלינדער און דער יתום
288	א גריף צו א פידל
296	ערב יום כיפור
309	קאנוואליען

דערשינענע ביכער פון זעלבן מהבר :

„פלאמען און רויך“

ראמאן פון אן ארבעטער־סביבה, ווארשע, 1931.

„האמער אויף האַרפע“

נאָוועלן, ווארשע, 1933.

„קארל מאַרקס“

ביאָגראַפישער מאָנאָזש־ראַמאָן, ווארשע, 1934.

(אין יאר 1935 דערשינען אין א פּוילישער איבערזעצונג :

M. GROSMAN; KARL MARKS

איבערזעצונג: ס. רעי. פארלאג: „זניטש“, ווארשע 1935).

(אין יאר 1936 דערשינען אין יידיש א צווייטע אויפלאגע,

ארויסגעגעבן פון פארלאג מאַרק ראַקאָוסקי, ווארשע).

„דערוואכונג“

ביאָגראַפישער ראמאָן (ערשטער באַנד, יוגנטיארן פון ראַזא

לוקסעמבורג), פארלאג „ליטערארישע בלעטער, ווארשע, 1937.

„אין פארכישופטן לאַנד פון לעגענדארן דזשוגאשווילי“

(מיינע זיבן יאר לעבן אין ראַטנפארבאַנד — 1939—1946),

באַנד 1, פאריז, אפריל 1949.

„אין פארכישופטן לאַנד פון לעגענדארן דזשוגאשווילי“

באַנד 2, אויגוסט 1949, פאריז.

צווייטע אויפלאגע: — 1950, פאריז.

„הארץ האַגדית הכשופה“

(שבע שנים בברית המועצות)

הוצאת ספרים נ. טברסקי, יוני 1951. ספר ראשון.

„הארץ האַגדית הכשופה“

ספר שני: — אוגוסט 1951.

מהדורה שנייה (צווייטע אויפלאגע) 1953.

מענטשן פון אונזער דור

פון יענער זייט — — —
פון יענער צייט — — —

עסטערקע

מענטשן פון מיין דור

א ר י י נ פ י ר

צו דערפאר ווייל ס'איז זעלטן אויסגעקומען צו שפאצירן
און רעדן מיט איר באטאָג, — סיווי דער איינדרוק איז
פארבליבן:

אויב עסטערקע דערציילט שוין עפעס וועגן זיך, איז
עס נאָר באַנאכט. לפחות פון בין השמשות אָן.
ווען דער שמועס וועגן פאליטיק, ליטעראטור, קונסט,
וועגן באקאנטע, האט שוין געזעטיקט, ס'קומט שוין אויס
איבערצוקיינען; די נאכטלאמפן זענען שוין מיד ברענענדיק,
אדער די אויגן מיד קוקנדיק; די מידיקייט פארבייט זיך
שוין ביסלעכווייז אין א פאמעלעכער, געדיכטער פליסיקייט
פון בענקשאפט; פון די ברייטערע און באלעבטערע גאסן
אין ווארשע פארגייט מען אין די שמעלערע, שטילערע געס-
לעך וואָס פירן צו דער ווייסל, —
ערשט דעמלט דערציילט מען וועגן זיך. לייבאייגנס.
אינטימס. ערשט דעמלט דערציילט עסטערקע עפעס וועגן
זיך.

ווי אזוי אפשרלדערן עסטערקען? איר אויסזען? און
מענטשן זענען פאראן מילי — מיליאסן, יעדער האט אן
אנדער אויסזען, אנדערע שטים, אנדער גאנג, אנדערע
תנועות — און שילדערונגען זענען פאראגען באגרענעצטע.
טא ווי אזוי קאן מען דערגיין דאס אויסזען פון א באשריבע-
נעם העלד?

וועלן מיר פרווון זאגן וועגן איר נאָר קוים עטוואס, און
צו ביסלעכווייז וועלן מיר אפשר ווערן מיט איר היימישער,
אייגענער, און זי באקענען.

ווען איך האב זי באקענט, האט זי געהאלטן ביים ענדיקן
גימנאזיע, נאָר יונג איז זי שוין נישט געווען. וויפל יאָרן
זי האט נישט געהאט אויף זיך, זיבעצן, צי גאָר ניינצן —
אלנפאלס זענען דאָס געווען זיבעצן אָדער ניינצן הארבסטן.
די הויט פון איר פנים — אַ טונקעלע, נאָר נישט פון
דער זון, און נישט פון געבורט אָן, נאָר אַ ליימיקע טונקל-
קייט, — די פארב פון מענטשן וואס וווינען אין פייכטע,
טוכלע קעלערס. די הויט פון איר פנים — אַן אויסגעמא-
טערטע, שיטערע, אָבער נישט קיין דורכזיכטיקע, — אַן
לויטערקייט, אַן ליכטיקייט.

איז זי, הייסט עס, נישט געווען קיין שיינע? און זי איז
געווען איבערלעך שיין, וויזשע איז דאס מעגלעך, און מ'זאל
עס נישט אָנזען אויך אויסערלעך?

איז זי נישט געווען יונג אין געמיט?

אזעלכע כאראקטערן מענטשן, מיט אזעלכע איבערלע-
בענישן ווי זי, זענען שוין קליינזיג אלט, — אָבער ביזן טיפן
עלטער, — (אויב זיי דערלעבן צו א טיפן עלטער), זענען

זיי נאך אלץ יונג. אפילו קינדיש.
זי האט אנגעהערט צו א געהיימער, רעוואלוציאנערער
יונגט-ארגאניזאציע.
וואלט אזא ארגאניזאציע נישט עקזיסטירט, וואלט
עסטערקע זי געשאפן.

ווען איך האב זי באקענט, האט זי געווינט אויף דלוגע
גאס. די דאזיקע גאס הייבט זיך אן אויף איין זייט מיט א
טורמע. די פענצטער דארט זענען פארשטעלט מיט רויט-
זשאווערדיקע דעלעך-בלעך, אין דער שיעף, די ארעסטאנטן
זאלן נישט קאנען גארנישט זעען חוץ א שטיק הימל דורך
א האלבן קוואדראט-מעטער. אמאל פירט מען ארויס עטלעכע
קרימינעלע פארן טויער, זיי זאלן פארקערן די גאסן. זייערע
פארשענדן זייערע פנימער און דערשרעקן די דורכגייער,
נאכמער — ינגנטלעכע און קינדער.

אזא גאס איז שוין ממילא מיט א ריח פון תמידיקן
טרויער, הגם קייגנאיבער דער טורמע איז פאראן א רעסטא-
ראן, ווו ס'גרימפלט א פידלער און ס'באגלייט אים אן אינ-
וואליד אויף א צרהדיקער, האלב-הייזעריקער הארמאניע.

עסטערקע האט אָנגעפירט מיט א געהימען קרייז חברטעס
פון איר שול-קלאס, און מסתם דווקא דערפאר ווייל זי האט
נישט געצאלט קיין שכר-לימוד. די שול איז א פרוואטע
און ס'לערנען דא נאר מער-פארמעגלעכע מיידלעך. עסטערקע
לערנט דא אין דער שולע, ווייל איר מאמע וואשט דא די
פאָדלאָגעס, רוימט, איז דא די וועכטערין און דינערין. זי
ווינט דא צוזאמען מיט די צוויי טעכטער אין וועכטער-

שטיבל ביי דער גימנאזיע. קיינע פון די שילערינגס ווייסט
נישט אז די וועכטערין און רוימעריין איז עסטערקעס מאמע.

2

אין איינער א מיטן נאכט

די נאכט האט געפלאצט מיט א געשריי. ביי א פאָעט
איז דאָס אפשר א מליצה, אָבער נישט ווען עס זאגט עס
עסטערקע. זי האט דאס דעמלט אזוי געפילט, אזוי געהערט.
זי איז דאָך דעמלט געווען א קליין מיידעלע.
א ווינטערנאכט. אין אַ הילצערן שטיבל, אויף א פאַר-
וואַרפן געסעלע אין פראַגע. מען עסט אַפּ נאַכטמאַל, זי לייגט
זיך מיטן יונגערן שוועסטערל אונטערן איבערבעט. די מאַמע
האַט שוין פאַרמאכט דעם לאַדן, פאַריגלט די טיר, פאַרדעקט
מיט די פייערקעס דאָס אויסגייענדיקע פייער אין קעכל,
פאַרצויגן דאָס פּוירעהענגל. דער טאַטע לייגט שוין אויך אין
בעט, כּראַפּעט. די מאַמע בעט שוין איר בעטל, לעשט אויס
דאָס לעמפל — איז שוין דעמלט די וועלט אָפּגעשלאָסן.
פאַרמאכט דער טאַג. ס'הייבט זיך אָן די אייביקייט פון נאַכט.
ווען איז דאָס געשען? ווען האט זי דערהערט דאָס
אויפגעבראַכענע געשריי? זי הערט עס נאך עד היום אין
די אויערן, ווי פאַרלייגטע מיט וואַטע, אָבער עס שפּוילט
נאָך אלץ אדורך דאָס שפיציקע, שטעכיקע געשריי:
„געוואוואַלד! געוואוואַלד! ענקער טאַטע אין
אַנטל־אַפֿין!“

די בלעכענע כלים וואס האָבן געהאַנגען אויף דער וואנט
האָבן מעטאליש מיטגעעכאַט דאס געשריי.

ווען זי, עסטערקע, האט זיך אויפגעכאַפט, האט די מאמע
געבראַכן די פינגער. אויף דער וואנט האָט דאָס זעלבע
געטון אַ משוגענער שאטן. דאָס נאפטלעמפל מיטן פארקאַפֿ-
טשעטן פייערל האָט אונטערגעטאנצט אונטערן שאַטנס הענט.
די מאמע האט שוין איצט געקניפן די באַקן, געריסן די
האַר. דער שאטן אויף דער וואנט האט דאס מיט חוזק איבער-
געקרומט. דאָס שוועסטערל האט זיך אויך אויפגעכאַפט. די
מאמע ציט איר תפילהדיק-בראַכיקן „אווויי!“, וויל אים
אַבער דערשטיקן צווישן די ציין, שכנים זאָלן נישט דער-
הערן. די שויב איז אנגעדיקט מיט בלימעלעך פון אייז. אַ
נאַסע קעלט קנייפט און ציפט אירע הענטלעך וואס זי האט
אפּערגענומען פון אונטערן איבערבעט. צוויקט אין פנים,
פרירט אויף די אויערן, נאָז. פון אונטער דער טיר, וואס איז
ביי דער פּאָדלאַגע פארשטעקט מיט שמאַטעס — ציט א
קעלט. ס'לויפט נאָך ארום א ווינטל וואס איז אוודאי אהער
אריין דענצמאל ווען דער טאַטע האט געעפנט די טיר צום
אנטלויפן פון שטוב ארויס. און דאָס ווינטל וויל זיך צוריק
ארויסרייטן, לויפט פון וואנט צו וואנט.

די מאמע האט געכליפעט. געהעשעט. נאָר באלד האט זי
אוודאי באנומען אז מיט דעם אלעם קאָן זי נאָר פארזוימען,
חתמענען איר בראָך. האָט זי גיך פאריישט א דערעלע אויפן
קאַפּ, אויפגעריסן די טיר און זיך א לאז געטון מיט א
געריס אין דער פינצטערניש אריין, אין דער זאווערזוכע, זיך
געווארפן אין א תהום אריין.

אין עטלעכע מינוטן ארום האט זי, אסתרל, נאך א גע-
 שווינדן דורכבליקן זיך מיטן קלענערן שוועסטערל ברכה'לע,
 שוין אָפגעמאכט אז ביי דע וועלן זיי נאָכלויפן דער מאמען.
 האבן זיי א שליידער געטון דאס איבערבעט אויף דער פאָד-
 לאַגע, אראָפגעשפרונגען און געשטופט די טיר צום דרויסן
 ארויס. נאָר דער ווינט האט צוגעהאלטן די טיר, צוריקגע-
 שטופט. אביסל נאכגעלאזן און ווידער צוריקגעשטופט, ווי
 געשפילט זיך מיט זיי, אויף צו להכעיס, דווקא אצינד, אין
 מיטן נאכט, ווען מ'דאַרף נאָכלויפן דער מאמען, וואס יאגט
 זיך נאכן אנטלויפנדיקן טאטן. זיי האבן דערלאנגט מיט דער
 טיר א זעץ אין ווינט אריין, אויפגעריסן, אויפגעפראָלט, און
 ארויסגעפאלן אין שניי, זיך גיך אויפגעשטעלט. זיי זענען
 ארויס אין העמדלעך. דער שניי-ווינט האט באלד אָנגעגליט
 די העמדלעך, געהארטעוועט ווי דינעם בלעך און געברייט
 און געשניטן די קינדערישע גופימלעך. האבן זיי זיך איינגע-
 קארטשעט אינגאנצן אויף קליין, געלאפן טאפטשנדיק אין
 שניי, געלאפן, זיך איבערגעקייקלט, ווידער געלאפן און גע-
 ווינט.

3

דאס רבילע מיט די קעץ

זייער זידע איז געווען דער באוויסטער פראַגער רבילע,
 ר' יידל. א רבי ס'מיינסט פאר ווייבער. ס'זענען אויך געקומען
 צו אים מאנצבילן, אפילו למדנים אויך.

ר' יידל, דאָס פראַגער רבילע, איז געווען אַ ליבהאכער פון קעץ און אליין געכאוועט עטלעכע צענדליק שטיק. ער האט זיי נישט וויניקער ליב געהאט ווי די צוויי אייניקלעך אסתרל און ברכהלע. אבער די ביידע שוועסטערלעך האבן געפייניקט די קעץ, געשלאגן, אויסגעגאסן זייער עסן, צעטרעטן, האט דער זיידע אויף זיי אנגעשריגן און פיינט געקריגן. האבן די קינדער פיינט געקריגן דעם זיידן צוזאמען מיט די קעץ.

קיין עסן האט אין שטוב נישט געפעלט. יעדעס ווייבל וואס איז געקומען נאך א ברכה צום רבין, האט מיטגעברענגט אין קאשיקל א מענדל אייער, אביסל מעל; ווער — אן עמער קארטאפלעס, אביסל באריקלעך, מיירעלעך, ציבעלעס; א קצב האט געברענגט א זייטל קעלבערינס, אן עופות-הענדלעריין — א גענוצע אדערקע. עסן איז געווען אין שטוב, אבער מער נישט. קיינמאל נישט קיין רעכט מלבוש.

תמיד איז די שטוב געפאקט מיט פרעמדע ווייבער. אמאל גאר קומען נאך א ברכה — קרעציקע, קריפלען, קאליקעס, קארליקעס, ליגן אין די שטיבער ווי אויף צו פארבלייבן דא, ליגן אויסגעלייגט אין הויף, אויף די שטיינער, מיט אזא תענוג ווי זיי וואלטן געלעגן אין קלאַר-איבערגע-צויגענע, ווייכע בעטן.

אסתרלס טאטע געפינט זיך נישט קיין אָרט. ער לייענט ביכער, גייט אוועק אויף גאנצע טעג שפילן שאַך. די מאמע זאגט אים אלעמאל צו או זי וועט פּוּעלן ביי איר טאטן ער זאל איר געבן געלט אויף צו דינגען ערגעץ אנדערש א שטיבל, אבער ער האט נישט קיין געלט, ער נעמט נישט ביי

די ווייבער קיין געלט, זעלטן ווען א ייד א גביר לייגט אוועק א באנקאט אונטערן תהלימל, וואס ליגט שטענדיק אן אפנס אויפן טיש, צוגעדעקט מיט א פאטשיילעכל. ר' יידל, דאס פראגער רבילע האט א סך מענטשן צו העלפן, היילן, בענטשן. די קעץ דארף מען אויך באזארגן מיט עסן.

איז שוין יארן אזוי צעגערט מען און מען שלעפט מיט די צוואגענישן אויף דינגען ערגעץ א באזונדער דירהלע אין פראגע, ערגעץ דא דאלעכן, אבער דערווייל איז מען אלץ געבליבן אין דעם קעכל ביים זיידן אין דירה.

4

אין געראנגל מיט דער זאווערוכע

האט דאס זיידעלע זייערס מסתמא יא עפעס דערהערט אצינד, און אין צייגענעם, געבלימטן שלאף-כאלאטל, אין די שקארפעטקעס, איז ער ארויסגעשפרונגען פון זיין שטיבל און נאכגעלאפן נאך די אייניקלעך. ער האט זיי נאכגעשריגן מיט געבעט, אבער דער ווינט האט צעברעקלט זיין געשריי, געפפלט עס, אפגעעכאט, צוריקגעשטופט דאס קול זיינס, אים אליין.

ער האט אוודאי אצינד פארגעסן אז ער איז שוין אן אלטיטשקער ייד, מיט א גראָער באָרד, וואס איז כמעט א דריטל פון אים די גרויס. ר'איז מגולגל געווארן אין א יונג יונגל. ער האט גיך געפיסלט אין שניי, געשפרונגען, אומגע-פאלן, געווארפן מיט די הענט ווי געטריבן פון זיך נישט-גוטע, און דעריאגט ברכהלען. ער האט זי פארקלעמט פארן הענטל און צוואמען מיט איר זיך געיאגט נאך אסתרלען.

אנגעיאגט זי און אנגעכאפט זי פאר די האר. האט אים אסתרל
א כאפ געטון פאר דער בארד. ביידע האבן געריסן און אסתרל
האט אים מנצח געווען, זי — מיט א קנויל ווייכע, ווייסע
האר פון זיידנט בארד און ער — מיט א פלעכטל האר פון
אייניקלס קעפל.

ער איז צוריקגעגאנגען מיט ברכהלען אין שטוב אריין
און ביידע האבן געוויינט.

אסתרל איז ווייטער געלאפן אויפן וועג צו דער קער-
בעדזשער בריק. דער ווינט האט געשניטן מיט א שיעפן שניי.
א ווייל זיך אפגעשטעלט אויף אן ארט, זיך געקרייזט אין
א זייל און באלד ווידער זיך געלאזן אין א שיעפן געלאפן,
פארפרישעט אירע אויגן, אבער אסתרקע האט ווי א שווי-
מערקע געשארט מיט די הענט, צוריקגעשלאגן, אוועקגע-
פאטשט דעם שניי אין א זייט, וואס גענטער זי איז געקומען
צום בריק, אלץ שיטערער זענען געווארן די הייזער ארום,
אלץ מער תקיף איז געווארן דער ווינט מיטן שניי, כסדר
זי אונטערגעהויבן אויף אנדערצווארפן. האט זי אים אפגע-
גארט, זיך אליין אוועקגעווארפן אויף א רגעלע און באלד
פלינק זיך צוריק אויפגעשטעלט און געלאפן. געפאלן און
געלאפן. גערופן דער מאמען, געשריגן, דאָס לויפן מיטן
שרייען האבן זיך צונויפגעמישט, זי איז שוין אויף דער בריק,
סי'בריען די פיס, זי ווייסט שוין נישט וואס זי שרייט, זי
ווייסט שוין נישט אין וועלכער זייט זי לויפט, אויף פאָרויס
אדער צוריק. אָט איז זי שוין גאָר אויפן בריק, דער ווינט
שליידערט זי צו די שטאכעטן, זי פילט שוין נישט די צונג.
פריער האט די צונג געצוויקט, געביסן, איצט איז א שטיק

פרעמה, געפרוירן אייזן אין מויל. זי וויל לעקן דעם שניי פון די שטאכעטן אבער עס איז שוין נישט קיין שניי, עס איז פייער. זי זעט פייער, זי לעקט פייער. לויפט זי נאך? האלט זי זיך ביי די בריק־שטאכעטן? ליגט זי?

א פארמאכטער, צוויי־פערדיקער פורגאן וואס צעפירט ברויט איבער די געוועלבער, האט זי אין עטלעכע שעה ארום געברענגט צו פירן אהיים. אין פראגע. דער פורמאן האט זי געפונען ליגן אויף דער קערבעדזשער בריק, א פארפרוי־רענע. ער האט זי איינגעריבן מיט שניי, דערנאך מיט שפערטעס. זי אריינגעלייגט אין פארמאכטן, ווארעמען ברויט־פורגאן און אריינפארנדיק קיין פראגע איז אים נישט שווער געווען געוואר צו ווערן ווהיזן ער דארף זי אפפירן און וועמעס זי איז.

דאס איז געשען דעמלט, ווען אסתרל איז ערשט געהאט געווען מיט א טאג עלטער פון צען יאר. ברכהלע איז אלט געווען זעקס יאר. דער מאמען האט געפעלט שוין נישט מער ווי איין יאר צו די דרייסיק.

אסתרל איז דעמלט געלעגן לאנג צו־בעט.

די מאמע איז צוריקגעקומען ערשט קוים פארנאכט, אָן דעם דערעלע אויפן קאָפּ. ס'האט עס ביינאכט אוודאי אוועק־געכאפט דער ווינט אויפן קערבעדזשער בריק. די מאמע איז צוריקגעקומען מיט פאר'אבל'טע אויגן, אויסגעלאשן פנים, מיט א פנים פון אן אלטער, פארצאָגטער, לעבעדיקער אלמנה.

זי איז נאך עד היום פאר'ריח'ט פון יענע רפואות אין די פלעשלעך מיט ווייסע רעצעפטן־פארטעכלעך. און עד היום עקבערט נאך אין איר שיידל דאס גאַינדיקע געוויין פון דער

מאמען. דער מעטאלענער ווידערקלאנג פון די כלים אויף
דער וואנט. א קאפיטש פון א טענצלדיק פייער פון א נאפט-
לעמפל הוידעט זיך תמיד פאר אירע אויגן בעת זי דערהערט.
זי דורך וואטע, דאס שפילדיק-שפיציקע געשריי:
„געוווואאלד! גע-וו-א-ל-ל-ד-ד!! ענקער טאטע איז
אנט-לאָפֿן!!“

דער טאטע, מיינט זי, איז פון דעמלט אָן ערגעץ פאר-
ווייעט געווארן פון שניי. נישט געווארן. — עפעס זענען יא
געווען אויסגעוועפטע קלאנגען, ערגעץ ווו האט ווער דער-
ציילט:

„ער לערנט אין פאריזער סאַרבאַנע“;
א צווייטער:

„ער איז אַ טשעקיסטישער קאַמיסאַר אין רוסלאנד“;
„ער איז א מיסיאנער אין דרום-אַמעריקע“.

אבער פאר עסטערקען ליגט ער ערגעץ א פארווייעטער
אין א שניי-קבר און עס באוויינט אים אייביק יענער געוואָ-
דער מאמעס:

„ג-ע-וו-א-ל-ד! ע-נ-י-ק-ר-ט-א-ט-ע איז אנט-לאָפֿן!“

5

טוד און מאכט

עסטערקע איז צווישן די פעיקסטע שילערינס אין גימ-
נאָזיע, גענויער — זי איז טאקע די סאמע פעיקסטע פון אלע.
ס'איז דאָך געווען א צייט ווען זי האט באַדאַרפֿט אַניאָגן צוויי:

קלאסן מיט איינמאל אויף. זי מוז אויך חוץ דעם זיין די
סאמע בעסטע, די סאמע ערשטע שילערין, ווייל זי איז די
טאכטער פון דער דינערין און ווערטערין פון גימנאזיע, ווייל
זי האט נישט קיין טאטן, וואס איז אפילו נישט טויט.
עסטערקא פלעגט נאך די לעקציעס אראפגיין פון שולע
צוזאמען מיט די איבעריקע שילערנס. אראפ אויף דער גאס
און אוועק ערגעץ אויף א מכלומרשטן אדרעס. זי איז געניט
געווארן אין אלערליי טריקן און סטראטעגישע המצאות ווי-
אזוי צוריקצוקומען אין גימנאזיע און זיך אריינכאפן אז קיי-
נער זאל חלילה נישט באמערקן.

עסטערקע פילט זיך גוט אין גימנאזיע אויף די לעק-
ציעס, און קלאס, ווען זי שטעלט זיך אויף און ענטפערט
תמיד ריכטיק אפ אויף אלע פראגן פון די לערערס. דעמלט
יודערט זי באוונדערט פון אירע חברטעס. די קנאה-שפיזעלעך
פון אירע קאלעזשאנקעס זענען פאר איר די לויטערסטע
פונשטראלן וואס מחיה'נען איר גוף.

אבער גיך נאך די דאזיקע לעקציעס מוז זי זיין צוריק
אין די זעלבע קלאסן און צוהעלפן דער מאמען וואסן זי
פאדלאגעס, אפוישן דעם טאפל, קאטעדורעס, די בענק, טייל-
מאל פילט זי די דאזיקע שול-מכשירים ווי זי וואלטן זיין
אינקוויזיציע-מכשירים, וואס ווילן זי נאך פייניקן און בא-
ליידיקן.

עסטערקע האט זיך געמוזט תמיד און כסדר היטן. מיט
איר רעוואלוציאנערער טעטיקייט — פאר דער שול-דירעק-
טארין; זיך געמוזט היטן פאר אירע זוברטעס מיט איר פער-
זענלעך לעבן; זיך געמוזט היטן פאר דער מאמען מיט איר

אויסבאהאלטן אין שולע אומלעגאלע ליטעראטור, פראטא-
קאל, אפילו דרוק־מכשירים; זיך היטן פאר פאליציי,
אגענטן, פראוואקאטארן.

זי האט אויף דער גאס גערעדט זויך, געלאכט זויך, —
נישט ווייל זי איז, חלילה, שלעכט דערצויגן, נאָר געוואָלט
אז מ'זאל זעען אז זי האלט זיך פריי, נישט קרעמפירט. דווקא
דערפאר האָט מען נאָך מער געטילט אַז זי איז כולו סוד און
מלא קאנספיראציע. עס האט געפּלעגט טרעפן אַז אין רעכטן
מיטן לאכן זאל זי געבן א פּלוצימען, האסטיקן האַק איבער,
ווי ס'וואָלט אַראָפּ פון ערגעץ זויך א שניידמעסער, און
ראַפּטעם פארבייטן זיך אין אַן ערגסטן, שטרענגן, ביזן פּראָ-
קוראַר. איר בליק האט דעמלט דייטלעך דערקלערט:

— יאָ, מיין לאכן איז טעאטער, אַגשטעל, מיין רעדן און
פארהאלטן זיך איז גוט איינגעשפּילט און געשיקט אויסרע-
זשיסירט.

האט עס זיך איבעראשט, צי גאָר פארדראסן, אפשר
אפילו דערשראקן. האסטו זיך אויספארשעריש א לאַז געטון
ארויספאנגען עפעס פון אירע אויגן — האסטו גאָר דערזעען
אז — זי שיקלט!

און שוין לאכט זי ווידער. ווייך־ווייבעריש, יונג־מייד-
לעריש. און זי וויל זיך בפירוש פארבליפן מיט איר מאנצ-
בילשן שארפזין. און באלד פארקערט — מיט פרויערישער
סובטעלקייט. דאָס לעצטע פארמאגט זי אין א גאנץ קנאפער
קארגער דאָזע, אבער זי דראַפעט עס אַרְנִים מיט די פינגער
פון ערגעץ א פארבארגענעם רעזערוואַר, זי דעראבערט עס
מיט כוח, זאָל באדאָי זיין א מינימום, כאטש אויף ווייניקע

רגע'ס — אבער זי זאל נישט אפשטיין פון אנדערע יונגע
מיידלעך, — דו זאלסט עס זעען!

6

e

בענקאפט, זוכעניש, דיסקוסיעס

אויף פאָויע 11, פערטן שטאַק, אין איין קליין צימערל,
האט עסטערקע געוווינט מיט שיען.
עסטערקע האט שוין לאנג געענדיקט די גימנאזיע. שוין
נישט געווען אין קרייז פון פויליש-רעדנדיקע. צוליב שיען
איז זי אין א סביבה פון ס'מיינסט יידיש-רעדנדיקע. אָבער
אַליין האָט זי נאך ס'רוב גערעדט פויליש. און גערופן האט
מען זי, ווי תמיד, נישט אסתרקע, נאָר עסטערקאַ, מיט דעם
אקצענט אויף דער פאַרלעצטער זילב, ווי אין פויליש.
צוזאמען מיט עסטערקען און שיען, אין זעלבן צימערל,
האט אויך געוווינט בראַנקע.
די מאמע האט שוין דערצו נישט דערלעבט. זי האט
אפגעקערענט עטלעכע וואכן אין שטאטישן שפיטאל און
אויסגעגאנגען.
עטלעכע וואכן צייט האב איך זיך געשעמט, נישט געהאט
דעם מוט, זיך צו באגעגענען מיט עסטערקען, ווי אויך איך
וואלט געווען א מיטשולדיקער אין דעם גרויסן אומגליק
פון איר מאמעס טויט. אַלע, די גאנצע וועלט איז דאך דערין
שולדיק און דאַרף דערויף טרויערן — ווי וועל איך גאָר
וואָגן זי צו טרייסטן?

דאס צימערל זייערס, וואס זיי האבן קוים געקריגן צו
דינגען פאר א שפאָרער סומע שליסלגעלט, איז שוין פאר זיי
א גרויסע דערגרייכונג, א שטיק גליק. הגם די ווײַנונג איז
אַן די מינדעסטע באקוועמלעכקייט (דאָס קלאָזעט אויפן הויף),
איז דאָס דאזיקע שטיבל געוואָרן א צענטר, א מין פאָליטיש-
ליטעראַרישער סאלאָן פאַר יוגנט. אין דער שטוב זענען
געקומען סיי אזעלכע וועלכע האבן אקטיוו זיך אָפגעגעבן
מיט פאליטיש-פארטייאישער ארבעט, אין די פראָפּעסיאנעלע
פאַריינען, אויף די אומלעגאלע ארבעטער־בערועס; סיי
אזעלכע וועלכע זענען געווען אויפן ראַנד פון דער רעוואַלוציע
ציאָנערער באַוועגונג, אָדער געווען אקטיוו און מיד געוואָרן,
אבער אלץ פאַרבליבן אין דער אַרביטע. אינטערעסירט זיך
מיט אלע לויפיקע פראַבלעמען, טעאָרעטיזירט, דיסקוטירט.
געגאַנגען אויף סימפאנישע קאנצערטן אין פילהארמאניע,
קאנסערוואטאריום, געלייענט נישט נאר ראָמען אָלאָנען און
גאַרקין, נאר אויך ניטשען, שטירנער, דאַרווין, דושינס. גע-
לייענט און געקענט זיי נישט גרינטלעך, גיכער אויבערפלעכ-
לעך, פראַגמענטאריש. נאָר אזוי ווי מ'באדאַרף נישט באַנוצן
קיין סך פאַרפום אז ס'זאל זיך טראַגן פון דיר דער גוטער
ריח, אזוי איז גענוג געווען פאר די אלע בלוזי עטלעכע
טראַפנט פון דער גייטטיקער מאטעריע אויף צו באקומען א
לייכטן ריח, אדער שם — פון „אינטעלעקטואַלן“. פון אנגע-
שמעקטע, אנגעשמעקטע מיט אינטעלעקטואליזם. פאר אזעלכע
האבן זיי זיך אלפאָלס געהאלטן.
געקיינגט אין דעם קרייז האט, פארשטייט זיך, עסטערקע.

אויף נעוויסע געביטן. זי קאן גאָרנישט דערלאזן דעם געדאנק
אז ס'זאל זי ווער איבערשטייגן.

חוץ אין אזעלכע פּאַלן ווען דער חילוק האט שוין גענוג
בולט געשניטן אין די אויגן, איז זי ערשט באשטאנען אויף
אַפטרעטן דאס ערשטע ארט וועמען אנדערש: ווען אלס
„וויצע־קעניגין“ איז איר נאָך אויך גענוג פארבליבן אויף צו
באווייזן זיך מיט קענטשאפט און שארפזין.

דאָ האבן זיך צונויפגעטראפן סאציאליסטן, קאמוניסטן,
אנאַרכיסטן. דאָ איז מען נישט געווען אזוי שטרענג־ארטאָדאָק־
סאל. מ'האט זיך באמיט ווייניק צו געברויכן דעם גראָבן פאַ־
ליטישן זשאַרגאָן, דעם לעקסיקאן פון מאַסנמיטינגען, פּאַפּולערע
בראשורן. מ'האט זיך געמיט צו זיין לאַזאַל, אויסהערן די
פארשידנסטע אויסטערלישע, געוואגטע, נאוואטארישע געדאַנ־
קען און מיינונגען.

דאָס וואָס האט אומבאוויסטיניק געווארעמט דעם גאַנצן
קרייז, זיי משועבד געמאכט איינער צום צווייטן אין אַן אינטע־
לעקטועלער, חברישער טוליעניש, האט אוודאי אויך געהאט
א שייכות צו זייערע נישט־גענוג אויסגעלעבטע ליבע־בענק־
שאפטן.

דאָס זענען געווען יונגע מענטשן אין די עטלעכע צוואַנ־
ציקער יארן. ווער עס איז שוין „געגאַנגען“ מיט זיינס א
מיידל, געהאט זיינס א „סימפאטיע“, א פארבארגענע אדער
אפענע; ווער עס האט נאך קיינעם נישט געהאט; ווער ס'האט
שוין אפילו געהאט חתונה געהאט. אדער אז אַזאַ פּאַרל איז
געקומען אין דאָזיקן קרייז, האבן זיי זיך געהאלטן אפגעזונ־

דערטע, פרייע. דאָס וואָס זיי האָבן חתונה געהאַט — איז לנמרי
א פּריוואַט־ענין, א שטיקל באלעבאטישער שריט, אין בעסטן
פּאַל — אַן ענין פון צוויי פּריינט. אבער אין דער דאזיקער
סביבה זענען זיי חברים פון קרייו, פון דער באוועגונג. זיצט
זי מיט אַן אנדערן אויף איין בענקל, זיצט ער מיט אַ חברטע
אויף אַן אנדער בענקל. אין א וויכוח איז דאָס פּאַרל כמעט
קיינמאל נישט אייניק. די פרוי וועט זיך מען צו באווייזן
אז זי איז אַן אומאָפּהענגיקער מענטש, מיט אייגענע, זעלבסט-
שטענדיקע אַנשוואַונגען, נישט אונטערגעווארפן דעם מאַנס
השפּעה.

וועגן ליבע האט מען ווייניק גערעדט. אויף דער דאזיקער
טעמע האט זיך גראָד יעדן איינעם געוואלט רעדן א סך און
הערן פון אנדערע, איז מסתם דווקא דערפאר האט מען דער-
וועגן גערעדט קנאַפ. איז דאָס נישט־גערעדטע פארבליבן ער-
געץ אין די אויגן, פארבאָרגן. סמיינסט, פארשטייט זיך, ביי די
איינזאמע.

די יונגעלייט זענען בכלל געווען צניעותדיקע. מוזיק-
קאנצערטן, ביכער, דיסקוסיעס, פאליטישער קאמף — האט
זיי פארטרעטן אין א געוויסער מאָס דעם נאטירלעכן סעקסועלן
דראַנג.

די מיידלעך פון אזעלכע מיני קרייזן האָבן נישט גענוצט
קיין שמינקע צו די ליפן. אנפודערן דאָס פנים האט זיך שוין
גערעכנט פאר א בורשוואוער צעבאלעוועטקייט.

אַבט האט מען יא געפראוועט ביבקעס. ביי א גלעזל
בראַנפן, ליקער, האט מען זיך שוין יא דערלויבט צו קושן.
און דאָס גיכער אין טאָן פון גוטברודערשאפט. פלעגן אפילו

אנקומען צו דער קינדערשער שפיל פון פאנטן. ווער ס'האט געווינען א פאנט, האט געהאט רעכט אויף א קוש טון איינער פון די חברטעס. דאביי זיך נישקשה אונטערגעשעמט. וואָרן אָט האט מען דאָך ערשט גערעדט וועגן באַפרייען וועלטן, אנפירן מיט מאסן, רעוואלוציעס, פילאזאפישע אידייען — און דאָ מוז מען אנקומען צו א פארשטעלטער שפילעריי כדי צו קאָנען זיך אביסל קושן.

צווישן די חברטעס האט עסטערקע תמיד געהאט דעם גרעסטן אויטאריטעט. זי האט פריי דיסקוטירט וועגן אלע מיני פראָבלעמען. פלינק, מיט ישוב הדעת, קאָנצענטרירט ארגומענ-טירט, שטענדיק געדענקט דעם נייטיקן, פאסיקן ציטאט. מיט זיכערקייט באשטאנען אויף אירע מיינונגען, נישט פארענדיקט דעם שטרייט אויב זי איז נישט ארויס די זיגערין. זי האט אין איר דיסקוסיע-געפעכט זיך באנוצט מיט א געווער, וואס דער קעגנער איז געווען קנאָפּ דערמיט באוואפנט — מיט פונקטלעכע סטאטיסטישע ציפערן. ספעציעל ווען עס האט זיך געהאנדלט אין עקאנאמישע, פינאנסיעלע פראָבלעמען. זי האט געוויסט וויפל באַנקאטן די מלוכה-באנק האט ארויסגע-לאזט אין יעדער עמיסיע, וויפל ס'איז פאָראַן גאלד אין מלוכה-אוצר, וויפל ס'זענען ווערט די מלוכהשע פעלדער, גיטער, וויפל ס'איז פאָראַן פריי פאַשע-פעלד, די צאָלן פון עקספארט און אימפארט.

אין וויכוחים מיט חברים האט זי, מחוץ דעם סטאטיסטיק-געווער, אויך גענוצט דאָס אייגנטימלעכע מין פרויען-געווער, וואס האט ביי איר לעצטנס, מיט יעדן טאג און שעה, אזוי זיך אויסגעפיינערט, אויסגעאיידלט :

חן, וויכער שמייכל.

נאך אלץ האט זי איר האַרטן, שיער נישט מעגערישן
טריט; דאָס פנים נאך תמיד פארלאפן מיט זארג — וואס
פארטרייבט דאָס ביסל אויסגערוטע שיינקייט, — אבער זי
דעראבערט פון ערגעץ, אויף אַן אומוועג, פון אַ נויט־רעזערוו,
אירס אַ דאָזע חן און צאַרטקייט, צירלעכקייט, לייטזעליקע
האַרמאָניע — אָבער נאר אין נייטיקע פאַלן. אזוי איז גע-
וויינלעך שטענדיק גרייט אויף איר פנים;
אָפּווער און אנגריף.

7

ב ר א נ ק ע

א שוועסטער פון איין טאטע־מאמע, מיט פיר יאָר יונגער,
אבער מרחקים־ווייט פון עסטערקען, אַן אנדער טיפ, אנדער
כאראקטער, אנדערער באנעם. האָט זיך געלערנט שלעכט, קוים
עפעס אויסגעלערנט, לייענט זעלטן אַ ביכל, און דאָס אויך
פון ביליקן, סענסאציאנעלן זשאַנר. ס'אינטערעסירן זי נישט
קײן אידייען, פארטייען, געזעלשאפטלעכע פראבלעמען. זי איז
א מיידל וואס וויל אַ באלעבאטיש יונגל פאר אַ חתן, ער זאָל
זי הערן, מורא האָבן פאר איר. בראַנקע איז תמיד אַן אומצור-
פרידענע, אַ ביזע, זי האט פיינט דער שוועסטערס חברים,
זיערע שמועסן, זיער בטלנישקייט, זיך פארנעמען מיט וועלט-
ענינים אנשטאט זארגן פאר זיך, אז דער קאלנער זאל זיין
ריין און געפרעסט. זי האט אפילו פיינט דאָס יידיש־רעדן

פון די חברים. עפעס רעדן זיי אויף שטאלצן, פארצויגן, צי גאר אביסל ליטוויש. זי רעדט אויך יידיש, אבער דעם פראָסטן, פראַגער-ווארשעווער יידיש, די רייד אין דער ברייט, לויז, נאכגעלאזן. אבער זי האט קראנטערשט ליבער צו רעדן פויליש. און מיט דער שוועסטער רעדט זי סמיינסט פויליש.

עסטערקע האט בראנקען ליב, קוקט אויף איר ווי אויף א קינד, באציט זיך צו איר ווי א מאמע, און בראנקע שרייט אויף איר, האט תמיד טענות. א סך מאל איז גראָד צו מיינען אז דווקא עסטערקע איז דאָס קינד און זי, בראנקע, איז די תכליתדיקע, שכלדיקע, פראַקטישע, פארשטייט דאָס לעבן בע-סער איידער עסטערקע, וועלכע וויל אליץ איבערקערן, וויל רעוואלוציעס — וואס עס פאסט גארנישט פאר א מענטש וואָס האט ליב ארדנונג, ריינקייט. איז גאר בראנקע די מאמע צו עסטערקען. זאָל נאָר ווער פרווון זאגן א האלב קרום ווארט אויף עסטערקען, ווייסט בראנקע וויאזוי אויסצוגראטשען די אויגן, צעדראפען, צעקרעלן א פנים — אז א ריבאיון וועט שוין אויסזען גלאטיקער.

זינט בראנקע וווינט אין איין צימער מיט עסטערקען און שיען, הייבט זיך אָן א באזונדער קאפיטל, וואס פארדינט א באזונדערע סטודיע. דאָס גייט אבער נישט אריין אין די ראמען פון דער דאזיקער סכעמאטישער פארצייכענונג. גענוג איז נאר אויף א רגע א טראכט צו געבן וועגן א יונג מיידל, וואס וווינט צוזאמען מיט א חתונה-געהאט פאָרל, אין איין קליין צימערל. אלערליי צעראצטע, פארווונדעטע געפילן, רעאקציעס, העמונגען, זשענירונגען, שפאנונגען, שטערונגען — נישט נאָר פון בראנקען — פון אלע דריי.

די ליבע לעשט זיך

אין דער באוועגונג, אין דער פארטיי, זענען פארגעקומען גרויסע געשעענישן. דאס זענען געווען אפקלאנגען פון יענעם לאַנד פון פארווירקלעכטן אידעאל, פון סאָציאלן יושר. דאָרט האבן זיך אנגעהויבן אידעאישע שטרייטן אין דער אנפירונג פון דער פּאַרטיי און די דאזיקע שטרייטן זענען געלעזט געווארן מיט דעם ארגומענט — פון א קויל אין קאפּ.

ווען דער אַפּקלאנג צוזאמען מיט אינסטרוקציעס זענען אנגעקומען פון דאָרטן קיין ווארשע, האט מען די אפניגלעך פון דער אינסטרוקציעס-ליניע גיך אויסגעשלאסן, באקעמפט. היות ווי א קויל אין קאפּ אריין במקום אַן ארגומענט האט מען דא נישט געקאָנט באנוצן, האבן גענוגנט זלולים, בלבולים, אין גייטיקע פאלן — אויך קלעפּ. די מער גייסטיק-זעלבסט-שטענדיקע, וואס אידעאל איז ביי זיי געבונדן מיט עטישע ווערטן, וואס זענען מוחל די מאטעריעלע דערלייונג אויב זי גייט נישט געפאָרט מיט גייסטיקער, עטישער דערלייונג — אַט די אלע האבן געהערט צו די אפניגלעך. זיי זענען דערפאָר גראָב באליידיקט געווארן פון די מערהייטלעך. איז מען גע-וואָרן וואס א טאג אלץ מער פארביטערט, געצווונגען געווארן צו איזאלאציע, אייניקע דערפירט צו וועגעטאציע, און אפילו צו פסיכישער דעפרעסיע.

צו די אַפּניגלעך האבן, פארשטייט זיך, אויך געהערט עסטערקע און שיע.

האט מען אנגעהויבן לעבן שטוביקער, באלעבאטישער.
האט מען גענומען טראכטן וועגן מער פארדיגען, טוישן דאס
איינצימערדיקע דירהלע.

האט שיע געפועלט ביי זיין עלטערן ברודער ביי וועלכן
ער האט ביז איצט געארבעט ווי א געוויינטלעכער פועל, אלס
קירזשנער, צו ווערן א שותף צום ווארשטאט. דערנאך איז שיע
געווארן א קאמיסיאנער, א וואיאזשער פון פוטערווארג. גע-
נומען ארומפארן איבער די פראווינק-שטעט צו פוטער-סוחרים,
ווייזן מוסטערן, אננעמען באשטעלונגען. עס איז אים אויסגע-
קומען צו זיצן מיט די סוחרים אין קאפעהייזער, רעסטאראנען.
אויך זיצן ביי זייערס א קארטן-טישן און ווערן „א האנט“ צום
קאמפלעט.

שיע האט שוין לייטיש פארדינט, זיך געקליידט סאליד-
סוחריש. אויך עסטערקע האט זיך גענומען קליידן אנדערש. ווען
זי איז פארבעטן געווארן צוזאמען מיטן מאן צו א קאלאציע ביי
א סוחר, אדער צו די שותפים, אויף א גלאַז „שווארצע“ אין
קאפעהויז, האט זי שוין געפרווט אמאל לייכט אנשמירן די ליפן.
בראנקע האט דערפון אנגעקוואלן און עסטערקע — זיך גע-
קרומט. שיע האט חטאת'דיק אונטערגעשמייכלט, נאָכגעגעבן די
פירעכצן פון דער באלעבאטישער וועלט.

שיע איז שוין לאנג געשטילט פון זיין ערשטן, גרינעם
ליבע-הונגער. א זעטיקייט און מידיקייט האבן גענומען אויס-
קיילעכיקן און פולער מאכן זיינע באקן. גלייכגילטיקייט האט
זיך גענומען פארשארן אין די אויגן-ווינקלען. געווארן פוילער.
נאָך א שטאפל: אומצופרידענער. א נאך-שטאפל: איבערקליי-
בערישער.

און דערצו האט נאך איין פלוצימע געשעעניש א שארפן
קער געטון זייער צוזאמענלעבן:

9

דער טאטע איז געקומען!

יארן לאנג האט זיך שיע געהאט אנגעהערט וועגן זייער,
עסטערקעס און בראנקעס טאטן. ער האט געהערט האלבע רייד,
געהילטע אין לעגענדארישן זייד; אמאל האט ער געהערט
הארבע רייד, ביטערע רייד, כעסדיקע, ווי זיי וואלטן געהאלטן
געווארן אויף היי-גאָפלען. און ווידער נישט דעררעדט. יענע
געשטאלט איז וואס אמאל מער פארוויקלט און מייסעדיק פאר-
הילט געווארן, געהיימנישפולער. אמאל א מלאך און אמאל
א דעמאָן.

ס'איז שוין בערך צוועלף יאר זינט יענער געשעעניש. און
וואס יונגער מען איז, אלץ לענגער זעט אויס דער טאָג, און
א יאר איז א מהלך רב אין צייט. און אז די מיידלעך זענען
אומערגעוואקסן, איז די געשטאלט פון טאטן געוואקסן, אין
דער גרויס און פאַרנעם, סיי אלס מלאך סיי אלס טייוול —
געווארן פאנטאסטיש, עטעריש.
און אַט איז עס געשעען —

דא, אויף זייער אדרעס, אין דעם קליינעם איינעם שטיבל
אויפן פערטן שטאָק, אויף פּאַוויע 11, איז געקומען יענע
ווייטע געשטאלט.

דער ערשטער איז פון אים געוואָר געווארן שיע. און

ער האט אים דאָס באדארפט אריינפירן אין שטוב אריין, זיך
זעצן מיט זיינע קינדער. מ'האט זיי באדארפט ווי געהעריק
צוגרייטן, זיי זאלן חלילה נישט איינברעכן זיך פון איבערא-
שונג, קענען אויסהאלטן און מין באגעגעניש.

עטלעכע שעה איז געווען דעמלט פארמאכט די טיר אין
יענעם שטיבל, דאָס פענצטער פארהאנגען. מ'האט נישט גע-
ווסט וויאזוי זיך דערצו צוגרייטן, ווי אזוי אים אויפנעמען.

קיינ סך זענען מיר, די נאנטע פריינט פון עסטערקען און
שיען, נישט געוואָר געוואָרן. מ'ווייסט נישט פונדאָנען ד'איז
געקומען — צי פון רוסלאַנד, צי פון פאריז, צי פון ארגענ-
טינע, מ'ווייסט נישט צי ער האָט ערגעץ וווּ א פרוי, נאָך
קינדער. מ'ווייסט נאָר, אז נאָך דער ערשטער באגעגעניש האט
דער פאטער גאָר געפאדערט געלט פון די קינדער, א גרעסערע
סומע. און נאָך דער צווייטער באגעגעניש, האט שיע אים
ארויסגעוואָרפן פון שטוב, אראָפּשטופנדיק אים פון די שטיגן.
דאָס האט ער געטון, פארשטייט זיך, מיט דער הסכמה פון
עסטערקען און בראַנקען.

אויך דעמלט, פונקט ווי נאכן טויט פון זייער מוטער, בין
איך, ווי די אנדערע פריינט און חברים, נישט ארויפגעקומען
צו זיי אין שטוב אריין עטלעכע וואָכן. זיך געשעמט מיט זיי
צו באגעגענען. געוואלט אויסמיידן אז עסטערקע זאל זיין גע-
צוונגען אראפצולאזן די אויגן, אדער דווקא ווערן נאָך מער
טראציק, און קוקן מיט צוילהכעיס-פייער פון אָפווער און אַנ-
גריף.

שיע האט גענומען אהיימקומען שפעט אין די אוונטן.
אבער באלד נאכן ערשטן מאל, ווען ער זאל נישט נאָר האבן

אהייגעקומען שפעט, האט ער עסטערקען אין שטוב נישט געטראפן. בראנקע האט אים קיין ווארט נישט געענטפערט און ער האט נאך געמוזט דאנקען גאָט דערפאר, וואס זי ענטפערט נישט, ווייל ווען זי רעדט יא, וואלט געווען ערגער. אזוי א נאכט נאך א נאכט. א גאנצע וואָך. ער קומט אהיים שפעט און עסטערקע איז נישטא אין שטוב. ער גייט אוועק אינדערפרי צו זיין באשעפטיקונג — זי איז נישטא. עס איז געווען אין די חדשים יאנואר-פּעברואר, בעת די גרויסע פרעסט. ערשט נאכן איבערבעטן זיך איז ער געוואָר געווארן, אז עסטערקע איז אין ערגעץ נישט געהאט אוועק, נאר געלעגן אונטן אין הויז, אין קוילן-קעלער. אירע קליידער זענען געווען צערניסן פון די שטשורעס. זי האט פאַר דער וואָך צייט כמעט ווי געפאַסט. אפילו בראנקע האט ביי איר גאַרנישט געקענט פועלן.

דורך דער איינער וואָך האט עסטערקע זיך געעלטערט אויף יארן, פארענדערט, אויסגעזען גענוי אזוי ווי איר מאמע בעתן ליגן אירע לעצטע וואכן אין שפיטאל. אָבער ווי שטאַל, גראָער, זידנדיק-צעגליטער שטאַל, האט געזינדט אין אירע אויגן, געפיערעט, טריומפירט; אויסדויער און ניצחון. אָפווער און אנגריף.

10

היוצא מזה

נאָך אין דעם זעלבן יאר, אין אַ נאוועמבער-טאָג, איז עס-טערקע געווארן א מאמע צו א טעכטערל.

שיע האט זיך שטארק אריינגעטון אין מסחר. שייך פאר-
דינט. ווען עסטערקע האט באדארפט צוריקקומען פון קינדל-
הויז, איז שוין געווען גרייט א נייע דירה, פון 2 צימערן מיט
א קיך, אויסמעבלירט, אויף שווענטאיערסקע 32, אין דעם
גרויסן פרידמאנס הויף.

דעם קומענדיקן זומער האבן זיי געדונגען א דאטשע אויף
דער אטוואצקער ליניע און דארט געווינט ביזן הערבסט אריין.
עסטערקע האט זיך גענומען קליידן מיט שיק און עלע-
גאנץ, אינארדנען אויפנאמעס אין שטוב. תחילת — באזונדערע
פאר די סוחרים און באזונדערע פאר די חברים-פריינט. שפע-
טער שוין צוזאמען. ס'האט זיך ארויסגעוויזן אז צווישן די
סוחרים זענען אויך פאראן געוועזענע פארטיימענטשן. נישט
אלעמען פון זיי איז פרעמד א בוך. טייל לאָזן זיך קאסטן נאָך
היינט פאר פארשידענע פאליטישע אינסטיטוציעס.
פונדעסטוועגן האט זיך זעלטן געענדיקט אָן אויפנאמע
אָן א קערטל.

צום ערשטן געבוירנטאג פון הדסהלע, וואס איז געפרא-
וועט געווארן מיט א ברייטער האנט, האבן מיר, די פריינט,
זיך שטארק געפרייט מיט דעם געראטענעם קינד. עסטערקע
האט אונז באוויזן אז ווען זי זינגט צום קינד די אריע פון
„טאָסקאַ“, צעוויינט זיך הדסהלע, זינגט זי דעם מאַרש פון
„אאידאַ“, הייבט אָן דאָס קינד צו פרייען זיך, לאָבן, צוטופן
מיטן פיסל צום טאקט. עסטערקע האט דעם דאוויקן אוינט דאָס
איבערגעחזרט עטלעכע מאל.
אויפן דאוויקן אוונט האט בראנקע פארגעשטעלט איר חתן.

ביידע האבן אונז אלעמען פארבעטן צו דער חתונה וואס איז באשטימט געווארן אויף עטלעכע וואכן ארום.
און איצט רייסן מיר איבער. איך געדענק נישט גענוי ווי לאנג עס איז אונז נישט אויסגעקומען זיך צו טרעפן. בין געווען פארנומען. זיי זענען געווען פארנומען. זיך נישט געזעען אוודאי א יאר, צי אפשר צוויי, צי אפילו מער נאך. אפשר האבן מיר זיך יא געטראפן, נאר צופעליק, אויף א קאנצערט אין פילהארמאניע, אין טעאטער. אמאָל אנגעקלונגען דורכן טעלעפאן און קעגנזייטיק זיך אויסגעפרעגט וואס מען מאכט, וועגן א פאליטיש געשעעניש — און ס'רייסט זיך איבער — עס קומט אָן די עפאָכע היטלער, מלחמה — — —

אין ביאליסטאָק הערבסט 1939—זוינטער 1940

הערבסט 1939 אין ביאליסטאק ווו עס איז שוין געווען די רויטע ארמיי, אין דער שטאט ווו ס'זענען געווען צענדליקער טויזנטער פליטים, דער עיקר פון ווארשע, לאָדזש, לובלין, בין איך געוואר געווארן אז שיע געפינט זיך אין ווילנע, ביי די ליטווינער. ער איז אנטלאפן פון ווארשע דעם 6טן סעפֿטעמבער, אין יענער באוויסטער נאכט, ווען עס זענען געלאפן הונדערטער טויזנטער מענער צו דער דרום־מזרח ריכטונג פון פוילן.

אין ביאליסטאק זענען פול אלע מארקן, געסלעך, שטיבער,

שולן, שוועלן — פול מיט פליטים. מ'זוכט איינער דעם צווייטן, מ'וויל געוואר ווערן דעם גורל פון די פארבליבענע אויף יענער זייט. און אט דערנע איך אומגעריכט עסטערקען. מיט א פויעריש טיכל ארומגעבונדן דעם קאפ, ווי די פויערטעס, ווי די רוסישע פרויען וועלכע קומען איצט אויף קאמאנדי-ראוקעס צו זייערע מענער. עסטערקע האט אן אפגעברוינט פנים, ווי ס'זאלט געווען מיטן-זומער. די אנטשלאסנקייט אין אירע אויגן איז איצט נאך פילפאך געכפלט. עקשנות אין מינדעסטן שטריך, אין איר געשטעל. פון אירע קליידער — א ריח פון ווינט און ווייטן וועג.

מ'באגריסט זיך מיט איבעראשונג און פרייד, אבער דאך שוין אן יענער פאמיליארישקייט, נאנט-חברשאפט. די טעג און וואכן ליגן אין קעלערס אונטער באמבארדירונגען, דאָט לויפן פון דער היים הונדערטער קילאמעטערס, יעדן האלבן טאג בייטן זיך די באדינגונגען, סביבה, מענטשן, געשעענישן — עפעס האט זיך שוין ערגעץ ווו איבערגעריסן. דערצו נאך האָט מען זיך אזא לאנגע צייט שוין נישט געזעען. נו, אבער דאך — יוגנט-פריינד.

— עסטערקע, קומט ארויף דארט ווו איך האלט זיך אויף, נעכטיק, לאַמיר זיך אביסל אויסשמועסן.

זי צעגערט, קלערט א וויילע:

— המ, נין, היינט שוין נישט, מאַרגן באלד איגדערפרי.

כ'בין פארנומען.

מ'רעדט נאך אביסל, די זאצן זענען הארטלעכע, קיימלעך זיך נישט, און מ'געזעגנט זיך גיך, טאָקע צוליבן פארדרוס פארוואס עס קייטלט זיך נישט דער שמועס.

צומארגנס איז זי געקומען נאך פריער ווי געריכט, גאנץ

פארטאג.

אין די צוויי קליינע שטיבלעך אויף מלינאוואַ גאס, די „כאַנאַיקעס“ אין ביאליסטאק, האבן גענעכטיקט 26 מענטשן. אויך אונטער די טישן און אונטער די בעטן. מ'איז געלעגן אויף א זייט, פארוויקלט אין קאַלדרעס, קאַצן, טיכלעך. אנשטאט קישנס האבן געדינט אלטע פּאַלטנס, ברעטלעך, פעקלעך ציי-טונגען. די פענצטער זענען געווען פארהעמערט. אויך קינדער זענען דא געווען, איז דער ריח געווען זויערלעך-געדיכט, שווער-חלשותדיק. עסטערקע האט א קרום געטון די גאז, אבער תיכף זיך צוריקגעכאפט.

זי איז געזעסן אויפן קאַנט פון בעט וווּ איך בין געלעגן, און במשך עטלעכע מינוט איז שוין געווען אויסדערציילט און אויסגעפרעגט דער עיקר. זי האט געשמוגלט די גרענעץ פון ווארשע אהער, דורכן בוג. דורכגעשמוגלט די דייטשישע וואך, די סאוויעטישע וואך. מער געגאנגען צופוס ווי געפארן. בראנ-קע איז פארבליבן מיטן קינד אינדערהיים. בראנקע האט געהאט געוויינט מיט איר מאַן אין א צימער אויף אקאפאווע, האבן זיי זיך איבערגעטראגן צו איר אין דירה אויף שוויענטאיער-סקע. זי גייט איצט שמוגלען די גרענעץ קיין ווילנע, זעען זיך מיט שיען. יא, זי מאכט שוין ס'צווייטע מאל דעם דאזיקן מארשרוט. זי איז שוין איינמאל געווען אין ווילנע, זיך געזעען מיט שיען. אין איין וועגס האט זי שוין געקויפט אביסל פור-טערווארג, זי בינדט דאס ארום אויף זיך און שמוגלט דאָס דורך. ס'ערשטע מאל איז איר געלונגען. זי האט שוין פאר-דינט. פאַר דעם געלט וואס זי וועט פארדינען, וועט זי האבן

אויף צו באצאלן פאַר דורכשמוגלען ס'קינד, בראַנקען מיטן מאַן — אלע אַריבערפירן קיין ווילנע. ביי די ליטווינער קאָן מען לעבן. נאָר מ'איז נישט זיכער מיט די רוסן. זיי וועלן אוודאי נישט שענקען ווילנע צו די ליטווינער. זיי האבן עס אוועקגעגעבן צוליב פאליטישער סטראטעגיע, א טאקטיק אזא, א טריק, זיי וועלן אין א צייט ארום צוריקנעמען נישט נאר ווילנע, נאר מסתם גאנץ ליטע. קלאר, וועט מען דאַרפן אויך פון ווילנע אנטלויפן. לויפן ווייטער, אויף דער גרויסער, פרייער וועלט ארויס. דערצו דאַרף מען האבן א סך געלט.

בלייבן ביי די רוסן? דאָס הייסט:

געלייגט זיך מיט שוידער, אויפגעשאנען מיט גרויל, און די רעשט טאג ארומגעגאנגען אין א גארסעט פון פחד. דערויף האבן זיי צוואנציק יאר נישט דערשפייזט די בירגער? זיי איינגערעדט אז מ'דאַרף דאָס געלט אויף באוואפענונג, און איצט פאַראַדירן זיי מיט ביקסן וואס זיי טראגן אויף שטריק-לעך?

— וואס אַרט עס אייך, עסטערקע, אז זיי טראגן די ביקסן אויף שטריקלעך? דאָס איז דער חיסרון? מילא, אַיַעמקייט איז נישט קיין חרפה. דאָס אַרט מיך גראַד גאנץ קנאַפ.

עסטערקע נעמט באלד אַפּערירן מיט גאנצע טאַבעלעס ציפּערן פון די פינפֿיאר-פלענער. וויפל מ'האט אויסגעגעבן אויף שפיין, וויפל מ'האט פראדוצירט שטאַל, און גומי, מיט וויפל פראצענטער עט איז געשטיגן די פראדוקציע אין פאר-גלייך מיטן יאר 1913, וויפל ס'איז געשטיגן דער פארזיי-שטח — איז דאס דער סך הכל פון די אלע גערימטע דערפאלגן? ביקסן אויף שטריקלעך? די קאמאנדירן זאלן באשטעלן אין

די רעסטאראנען און גארקייכן צו אכט זופן מיט זעקס קא-
טלעטן? זייערע ווייבער זאלן אזוי קויפן קילאס פוטער, זיך
אנטון אין נאכטהעמדער אנשטאט באַל-קליידער, מגושמדיק
פארבן די נעגל, די ליפן. די קאמאנדירן ווייסן נישט ווי צו
עסן מיט א גאַפּל, כאפן דעם שניצל אין האנט אריין, באשפּריצן
און באַפּלעקן די אנצעגער פון די געסט. זענען פרימיטיוו, ליג-
נעריש, פרעסעריש.

— וואס אַרט דאָס אייך אליין, עסטערקע? דאָס זענען דאָך
פאַלקסמענטשן. קוקט נישט אזוי באלעבאטיש, סנאַביש. די
ראַפּינירטקייט פון די דייטשע קולטור-כאַמעס געפּעלט אייך
בעסער? א דייטשישער אפיציר קאָן קאַרעקט האַלטן
אַ גאַפּל, ער קאָן אבער אויך קאַלט-קאַרעקט דערשיסן א קינד.
זיין ביקס איז אויף א שיינעם לעדערנעם רימען, אבער צום
טייול מיט זייער טעכניק, קולטור, ארגאניזאציע — וואס זינט
זיי נאר צו מאַרד. בעסער די רוסישע שטריקלעך ביי די ביקסן,
אידער די דייטשישע שטריקלעך אויף וועלכע זיי הענגען
יידן.

ווי א ראַקעטע האַט א לויכט געטון א בייזער פלאם אין
אירע אויגן:

— די דייטשן זענען פרעמדע! מיר האבן זיי קיינמאל
נישט אוועקגעגעבן קיין גראם פון אונזערע געפילן. אבער
דער רויטער ארמיי האבן מיר אוועקגעשענקט אַלדאָס שענסטע,
די ביפורים — יא? — די ביפורים פון אונזערע געפילן. די
רויטע ארמיי האט דאָך באדארפט זיין די דערלייזערין און
באפרייערין פון אלע ליידן, פון אומגערעכטיקייט, פון אונטער-
דריקונג. זי האט דאָך באדארפט באווירקן צום אויפבליען פון

דעם סאמע שענסטן און דערהויבנסטן אינעם מענטש. דערי-
בער-אָט, אז איך זע ווי גיך די דאזיקע אידייע איז געווארן
פארקריפלט, דעגענערירט, ווי דער דאזיקער גלויבן ליגט
איצט געפאלמעסט, באדעקט מיט א רויטער פאָן וואס וויל
שנעל ווערן שווארץ, אין טרויער, ווען הייליקייטן ליגן פראפא-
נירט, געשענדט — איז מיין גאנצער כעס, שנאה, פאראכטונג
— דווקא קעגן זיי! טאקע דווקא דערפאר וואס מיר לויפן
נישט אוועק פון די דייטשן זיך ראטעווען ביי זיי, ביי די סא-
ויעטן — אונזערע ברידער! דווא זיי, די סאויעטן, האבן
שותפות געמאכט מיט אָט דעם דייטש. איך וועל דאָ נישט
בלייבן און וויל אויך נישט אַז מיין קינד וואָל דאָ זיין.

זי האט אויסגערעכנט אז אין א הודש-צוויי ארום וועט זי
דורכגיין ביאליסטאק אויפן לעצטן טור. שוין מיטן קינד,
שוועסטער און שוואגער, פונדאנען שמוגלען די סאויעטיש-
ליטווישע גרענעץ קיין ווילנע. פון דארטן וועט מען שוין וויי-
טער זעען.

און מיר האבן זיך געזעגנט. און היות מיר האבן נאך
א סך נישט געהאט דעררעדט, ביידע האבן מיר נאך געהאט
גענוג זיך וואס צו זאגן, אויסצודערציילן, אראפרעדן פון
הארץ, און נישט דווקא וועגן פאליטישע, געזעלשאפטלעכע
ענינים — האבן מיר ביידע זיך געדריקט די הענט אייגמאל,
און נאכאמאל, און א דריט מאל, און ערשט ביים לעצטן
מאל דריקן די האנט — איז אריין די שרעק אין די פינגער:
אַז טאָמער וועלן מיר זיך שוין מער נישט זעען —
האט עס שוין געהאלטן ביים ארומנעמען און צעקושן
זיך, נאר מסתם כדי נישט צו באשטעטיקן אָט יענעם חשוּדִיקן

געפיל או מ'זעט זיך טאקע שוין צום לעצטן מאל, האט מען
עס נישט געטון, נאר נאכאמאל זיך געדריקט די הענט:
— נו, א ס ת ר ק ע (איך האב זי דאס מאל גערופן
מיטן יידישן אקצענט), זייט מיר געזונט, מיטן קינד, שיען,
אייער שוועסטער און שוואגער, און לאַמיר זיך טרעפן אין
ווארשע. אדער — אין תל-אביב!
זי האט זיך פארלוירן, ווייל זי האט פארלוירן א טרער —
ניט איר טבע, און זי האט אויף גיך א זאג געטון:
— אַמֶן!

11

אויף יענער זייט פון אלץ

וואס עס האט ווייטער פאסירט מיט עסטערקען אין
ווי אזוי איך האב זיך וועגן דעם דערוווסט, וועל איך דער-
ציילן ביים סוף, איך וועל זיך באמיען איבערגעבן נאר דעם
סאמע קארגסטן בקיצור פון אייניקע מאמענטן פון דעם וואס
עס איז מיט איר פארגעקומען. אייגנטלעך איז דאך דאס
וואס עס איז פארגעקומען מיט איר, אויך פארגעקומען מיט
אַלע איבעריקע. דער וואס איז דארט נישט געווען האט בכלל
נישט די רעכט צו דערציילן פרטים פון דאָרטן, ווייל עס
זענען פאראן לעבנפארבליבענע פון יענער זייט און נאָר זיי
האבן די רעכט צו דערציילן וואס דארט, אויף יענער זייט
פון אַלץ — איז געשעען. עס האנדלט זיך נישט וועגן רעכט.
קיין שום מענטשלעכער דמיון קאָן דאס נישט משיג זיין,

39

און קיין שום פען קאן דאס נישט ארויסברענגען — וואס דארט איז געשעען. עס קענען עס קוים די וואס האבן עס צוגעזעען. אבער ווען עס ווילן שרייבן דערוועגן די וואס האבן דאס נישט צוגעזעען — איז ווי וועלן מיט א קידוש- בעכערל אויסשעפן דעם פאציפיק.

*

ווען עסטערקע איז צוריקגעקומען קיין ווארשע האט שוין געהאנגען אויף די ווענט די פארארדנונג וועגן איינפירן א געטא. עסטערקע, נישט געקוקט אויף איר קריסטלעכן אויסזען, האט נאך באוויזן געכאפט צו ווערן אויף דער גאס צו ארבעט. צו וואשן די פאדלאגעס אין א דייטשישער קא-זארמע. ביי די דייטשן אין ווארשע איז שוין דעמלט געווען דער מנהג אז די פרויען זענען מחויב אויסצווישן די פאד-לאגעס מיט די אונטערהיזלעך, וואס זיי האבן באדארפט פון זיך אראפציען. אז עס איז געקומען די ריי צו עסטערקען, האט זי זיך פארטראכט:

אראפציען אירע אונטערהיזלעך, אדער גאר דערלאנג-גען א כמאל אין די אויגן אריין דעם דייטש. ער טראגט ברילן און ס'וואלט גאר פיין געווען ווען די שטיקלעך גלאז פון די צעבראכענע ברילן וואלטן אים אריין אין ד'אויגן. ער וואלט אזוי גיך נישט געזעען צו כאפן זיך צום רעוואל-ווער. און אויב יא, וואלט די קויל נישט געטראפן אזוי פינקטלעך. אבער דער דייטש האט שוין דערווייל געקנעפלט דאָס רעוואלווער-טעשל. עסטערקע האט א טראכט געטון: זי האט נאך היינט נישט געזונגען פאר איר הדסהלען די אַריע פון „טאָסקאַ“. הדסהלע איז שוין א היפש מיידעלע.

אבער עס איז שוין געווארן א געווינהייט, אז די מאמע
האט איר יעדן טאג געמוזט זינגען — אין פרימארגן — דעם
מארש פון „זאידא“, און פארן שלאפן גיין — די אריע פון
„טאסקא“, נח מילא וועט זי אראפציען די הייזלעך און
דערפאר נאך קאנען זינגען פאר הדסהלען די אריע פון
„טאסקא“.

נח דערמיט איז נאכנישט געענדיקט. נאכן אויסווישן
די פאָדלאגעס מיט די הייזלעך איז דער אין די ברילן
צוגעגאנגען צו די פרויען און ביי יעדער איינער אונטערגע-
הויבן ס'קלייד. עפעס א זאג געטון, א לאך, אדער א קללה.
עסטערקע האלט די נאסע הייזלעך אין האנט, דרענגט זיי
נישט אויס פון וואסער, האלט זיי גרייט — קינד, אריע, —
אז פאר די אויגן מישן זיך געלע פינטעלעך, ס'בלוט ריישט
און רייסט די האנט — אָט מיט די נאסע הייזלעך אים א
פראסק טון אין פרצוף — און —
ער איז צו איר גישט צוגעקומען. עפעס א הינטישן
ברום געטון און זי אויסגעמיטן.

*

דער הויף שוויצענטאיערסקע 32 איז דער גרעסטער
הויף אין ווארשע. דארט האבן נארמאל געוויינט עטלעכע
טויזנט נפשות. איצט, ביים געטא, ווען ס'קומען אָן ארויס-
געטריבענע פון אלע זייטן, פון אלע גאסן, געגענטן, אויך
מחוץ ווארשע, וויינען אין יעדער שטוב צו עטלעכע משפחות.
ס'האט זיך שוין אנגעהויבן די שלאכט פאר דעראבערן
א ברייטל, א שטיקל ציבעלע, א קארטאפל, א שטיקל פעטס,
א פיצל זייף.

מ'האט באדארפט זיך דורכגנבענען דורך די דראט־
פארצוימונגען, מ'האט באדארפט אויסזען אַריש, האבן די
נייטיקע דאקומענטן. מ'האט באדארפט האבן געלט פאר די
פּאָליאקן־שאַנטאזשיסטן.
ס'האט דערקוטשעט די ענגשאפט, שמוץ, לייז, טיפּוס,
אויטאמינגאַזע.

ס'האט זיך אנגעהויבן די פּלאַג פון גנבות, מסירה,
רויב, ס'האט זיך אנגעהויבן די פּלאַג פון אויסגעלאַסנקייט,
הולטאיסטווע, שיפורן. נאנטע זענען זיך פרעמד געווארן. ביי
מענטשן מיט שוואכערע כאראקטערן איז פונקט ווי ביי
שלעכט־געזילבערטע לייכטער — ס'נעמט זיך גלייך אפשיילן
דער זילבער און ס'נעמט ארויסקוקן דער געל־מגושמדיקער
מעש — אזוי האבן אנגעהויבן זיך צעשמעלצן און אַראַזרינגען
אלע באַפּצונגען, באַצירונגען, פארשמירונגען און מ'איז
געווארן נאקעט. און וואס מער נאקעט, אלץ מער נענטער
צו חיה. מ'האט אנגעהויבן פון זיך ווארפן אלע באלאסטן —
מאַראַל, געוויסן, אחריות, ווארפן פון זיך אזוי, ווי מ'ווארפט
פון א צעבראכן שיפל אויפן צעבושעוועטן ים אלע לאסטן
כדי נישט צו פארגיכערן דאס זינקען אין ים.
פרומע יידן האבן שוין נישט געטראגן די יידישע היטע־
לעד, לאנגע קאַפּאַטעס. דער רוב האט גענומען אפשערן בארד
און פאות.

צניעות איז געווארן א לאסט. אן אמאליקע אייגרעדעניש.
א נאַרישקייט. האט בכלל קוים א ווערט. מיט צירונג, איידל־
שטיינער האט מען זיך געקאַנט איבערקויפן. האט מען גע־
קאַנט קויפן פאפירן. האט מען געקאַנט קויפן ברויט. האט

מען געקאנט ווערן א שותף צו א בונקער וואס מ'האט שוין גענומען גרייטן. קאן מען קויפן ציאן-קאלי צו האלט תמיד גרייט, און בשעת א נויט, א כאפעניש, אריינכאפן די פאסטיל אין מויל אריין און פטור פון פיין.

טויטע ליגן אויף די גאסן צוגעדעקט מיט צייטונגען. תחילת זענען געווארן געטא-פאליציאנטן נאר לאבוסעס, דערנאך שוין אויך מענטשן וואס האבן אמאל אנגעהערט צו קאמפס-פארטייען, דערנאך — באלעבאטישע יונגעלייט, דער-נאך — שוין דיפלאמירטע אינטעליגענץ.

דער נידעריקער עלי-כאָנע, מיט די געל-רויטע פיעגעס ווי קעפלעך פון פארזשאווערטע טשוועקעס — אויפן פנים און אויגן-דעקלעך, געפינטלט מיט די שליפיעס, מיט דער צונג, — געשטאמלט, גיך גערעדט; מיט עטלעכע שפיציק פארזשאווערטע ציין אין מויל; האט געהאט געארבעט פאר דער מלחמה ביים טראגן די בליי-פלאטן אין א רעדאקציע — ער איז געווען פון די ערשטע מוסרים און אונטערהעלפער ביי די געטא-פאליציאנטן.

אמאל, איידער ר'האט נאך געארבעט אלס פלאטן-טרעגער אין א רעדאקציע, איז ער געווען א שותף צו א קליינעם טאנק-זאל אויף די מיראווסקע ביי די האליעס. דערנאך איז ער געווארן א שותף צו א „היזל“. נאר אזוי ווי די שותפים האבן אים בעת א סכסוך אראפגעווארפן פון די שטיגן — האט ער זיך גענומען צו אן ארנטלעך פאך, ארבעטן.

אין דרוקער-פאריין איז ער אריין אין דער סאמע לינק-סטער פראקציע, געגאנגען אויף פארטייאישער געשלענג-ארבעט ווען מ'האט באדארפט. אבער יום-כיפור איז ער גע-

גאנגען צום דאווענען. ווען ער איז ארויס פון שול אויף קערמעליצקע און געזעען אז דאס קאָפּעראַטיוו-געוועלב פון „בונד“ איז אפן, האט ער געכאפט שטיינער און געווארפן אין פענצטער אריין, צעבראכן די שויב און אריינגעשריגן: „קאָנטרעוואלוציאנערן! א רוען אין ענקער הארץ אַראָן! יאמקיפּאָ עט עץ האלטן אפן דעם קאָמפּעראַטיוו?!” עלי כאָנע האט נישט געהאט קיין קינדער. ווען ער האט שוין געהאט געארבעט עטלעכע יאר אין רעדאקציע ביים טראגן די פּלאַטן, געווארן א „סטאַטיק“, איז ער אוועק צו א דאקטאר פרעגן אַז עצה ווי אזוי צו האבן קינדער. דער דאקטאר האט געהייסן ברענגען אַן אנאליז פון די זימען. ווען ער איז צוריקגעקומען פון דאקטאר מיטן פּלעשל און דער ענטפער איז געווען: „טויטע זרע“, איז עלי כאָנע ארומגעגאנגען אין אלע צימערן פון דער זעצעריי, דרוקעריי, אדמיניסטראציע, רעדאקציע און זיך בארימט פאר אלעמען און געוויזן דאס פּלעשל:

— טויטע זעירע, צ'זעט?

קאָן זיין אז ר'האט אפילו רעכט נישט געוואסט וואס דאָס מיינט, געטראכט אז עס איז א זאך צום בארימען זיך. אָט דער עלי כאָנע איז עס געווארן פון די געמיינסטע געטא-מוסרים און פאליציי-באהעלפער.

ער איז געווארן רייך, האט געהאט געלט, איידלשטיינער, האט גענוצט נאר פערצניעריקע מיידלעך צו זיין אויסגע-לאסנקייט און ער האט דאָס לייכט באקומען. מאמעס האבן פארקוקט, אפילו אליין צוגעשאנצט זייערע טעכטערלעך. בראנקעס מאן איז שוין נישטא. געכאפט געווארן ביי אַן

אקציע. אסתרקע מיטן קינד זענען געלעגן קראנק. אין שטוב
איז נישט געווען וואס אפצוקאכן און נישט געווען פונוואנען
עס צו נעמען. בראנקע האט שוין דעם דריטן טאג נישט
געהאט קיין קריש ברויט אין מויל. פארנאכט איז בראנקע
געקומען צו לויפן מיט א בייטעלע פערלגרויפן אין איין
האנט און א שטיק ברויט, די גרויס פון א פויסט, אין דער
צווייטער האנט. אסתרקע (זי האט זיך שוין לעצטנס נישט
געלאזט רופן עסטערקע) האט זי א פרעג געטון:

— פונוואנען האסטו דאס?

בראנקע האט נישט געענטפערט.

— פון מאַניעקן? עלי כאַנעס חברה? ראיזו מיט דיר

געלעגן?

— יא, יא, יא! וואס ווילסטע!

אסתרקע איז אראפ פון בעט, צוגעלאפן צו בראנקען, איר
דערלאנגט א פאָטש, ארויסגעריסן ביי איר דאָס בייטעלע
גרויפן מיטן שטיקל ברויט, אויפגעריסן דעם לופטשיק און
עס ארויסגעווארפן.

*

בראנקע איז געוואר געווארן פון עלי כאַנען, אז מאַרגן
דאַרף מען זיך ריכטן אויף אַן אקציע אין דער געגנט. וואס
טוט מען? ווהיזן לויפט מען? ווי אזוי זיך אויסבאהאלטן?
בראנקע ווארפט אַן פלענער. אסתרקע שווייגט. דער קאַפּ
איז איר פארבונדן מיט א נאַס האנטעך. איין ווינקל קאַפּ
איז ווי געליימט, אין א צווייטן ווינקל קאַפּ שטעכט. זי האלט
פארמאכט די אויגן. ס'קינד שלאפט. עפנט זי די אויגן, קוקט
אַן בראנקען, ענטפערט נישט.

אין שטוב געפינט זיך צווישן ביסל פוילישע ביכער
און שיעס עטלעכע יידישע ביכער, אויך א בוך וואס שיע
האט עס געקויפט נישט לאנג פאר דער מלהמה — א תנ"ך
אין א יידישער איבערזעצונג. זאל אזא זאך אויך זיין אין
שטוב — האט ער דעמלט זיך פארענטפערט. שיע האט גע-
האט פאר איר פארגעליינט עטלעכע מאָל צו קאפיטלען און
דערוועגן גערעדט ווי וועגן אַן אנדערער ליטערארישער שא-
פונג.

זי האט עס איצט ארויסגעשלעפט פון שענקל.
— נו, פארוואס ענטפערסטו נישט? — האט בראנקע
געפרעגט מיט געשריי.

— שטער מיר נישט! — האט אסתרקע געענטפערט
מיט א שטים ווי פון ווייטער פארהוילנקייט. זי האט זיך
צוריקגעלייגט אין בעט אריין. דאלעבן איז געלעגן הדסהלע
און שנעל-אטעמענדיק געשלאפן. זי האט צוגעשלעפט בראנ-
קען צו זיך אויפן קאנט פון בעט, זי געהאלטן פאר דער
האנט און גערעדט צו זיך:

— געענדיקט. גענוג. די רעוואלוציע האט פארשפילט.
גאט האט פארשפילט. די קולטור האט פארשפילט. די
מענטשן — פארשפילט. נאָ וואס איז געבליבן?
און זי האט גענומען מישן אין תנ"ך, עפעס זוכן. אַט,
דאָס איז עס. זי האט געפונען:

— די תוכחה איז פארבליבן. אַט, נאָ:
און איך וועל אנשיקן א מגפה צווישן אייך און
איר וועט געגעבן ווערן אין דער האנט פון דעם
פיינט. אז איך וועל צעברעכן דעם אונטערלען פון

ברויט, וועלן צען ווייבער באקן אייער ברויט אין
איין אויוון. און אז זיי וועלן אָפברענגען אייער ברויט
אויפן וואָג און איך וועט עסן און ניט זאָט ווערן.
— הער שוין אויף — האט בראַנקע אַ ריטש געטון —
און איר געוואלט אַרויסשלעפן דעם תנ"ך — עסן און נישט
זאָט ווערן, צען ווייבער באקן ברויט אין איין אויוון — זאָל
זיין די תוכחה, זאלן באַדאַי הונדערט ווייבער באקן ברויט
אין איין אויוון — אָבער וווּ איז דאס ברויט?! זאל זיין נישט
צו דער זעט!
אסתרקע האט נישט געלאזט אַרויסרייסן דעם תנ"ך און
ווייטער געלייענט:

און איר וועט עסן דאָס פלייש פון אייערע זין, און
דאס פלייש פון אייערע טעכטער וועט איר עסן".
בראַנקע האט דאָך אַ ריס געטון דאָס ספר און עס
געווארפן אויף דער פּאַדלאַנע —
— לאמיר עס אַריינלייגן אין קעך אַריין און אַיינהייצן,
וועט ווערן וואַרעמער אין שטוב.
זי האט ווייטער גערעדט וועגן פאַנטאַסטישע פּלענער
ווי אזוי זיך אויסצובאהאלטן, זיך אַרויסקריגן פונדאנען אויף
דער אַרישער זייט. אין שטוב איז געווארן פינצטער, נישט
געווען וואס אנצוצינדן, האט זי זיך אוועקגעלייגט אין אַנטו-
עכץ אויפן בעט און אלע זענען אַיינגעשלאפן.

*

שוין אויפצומאַרגנס פאַרטאג איז געקומען יענער טאג
פון די טעג, די דייטשן האבן אַרומגערינגלט דעם הויף, אַריינ-
געקומען און גערופן אַלע אַיינוווינער צו פאַרלאזן די שטובן,

קעלערס. באהעלטנישן און אויסשטעלן זיך אויפן הויף. אסתרקע איז פון די ערשטע אראפצוגיין. בראנקע שרייט אויף איר איילעניש, אבער אסתרקע איילט זיך. הדסהלען טוט זי אָן אין בעסטן און שענסטן. נאכהער האט זי גענומען הדסהלען, וואס איז שוין א דערוואקסן מיידעלע, און זי צו־געבונדן צו זיך מיט א לאנגן וויקלשנור. זיך אין עפעס דערמאנט, אפגעבונדן דאס קינד, צוגעלאפן צום טיש ווו ס'איז געלעגן אויפגעמישט דער תנ"ך, גענומען שוועבעלעך, אים אונטערגעצונדן און אוועקגעווארפן א ברענענדיקן אויפן קיך. האט הדסהלען צו זיך צוריק צוגעבונדן. דאָס קינד האט גארנישט גערעדט, נאר געקוקט אויף דער מאמען. האט זי גארנישט פארשטאנען? צי עפעס יא פארשטאנען?

אין הויז האט זי שוין געטראפן אראפגיין דעם שכן, דעם הויכן אלטיטשקן ר' יחזקאל בערנצווייג, א ייד א ירא שמים, מיט א וויסער בארד שיער נישט ביזן גארטל, מיט א גוטן זיידענעם בליק אין די אויגן. ער איז ערשט נישט לאנג געווארן אן אלמן, אויך פארלוירן דעם זון מיט די אייניקלעך. ער האט גאָר געוואלט טרייסטן אסתרקען און זאגט צו איר:

— איר פארשטייט דאָך זיכער וואס עס מיינט :
נצח ישראל לא ישקר.

— שקר! האט אסתרקע צוריק א ריטש געטון דעם אלטן אין דער בארד אריין.
זי האט זיך א וואקל געטון. בראנקע האט איר אפגע-
בונדן הדסהלען און ביידע געפירט ביי די הענט.

זי גייט אראפ פון די שטיגן מיט פארמאכטע אויגן

און זעט:

הייזער זינקען, מענטשן זינקען, די וועלט זינקט און
לאזט זיך אראפ אינעם אפענעם מויל פון דער ערד. און
פוילישע שקצים אויף יענער זייט געטא רייטן אויף קארד
זעלעס און זינגען. שיקסעס לאכן אצינד און לאזן זיך קנייפן
פון די שיפורע אוקראינער.

...און כוועל מאכן אייער הימל אזוי ווי איין.

און אייער ערד אזוי ווי קופער..."

— ביסטו נאָר שטראפער פון די יידן? צי ביסטו בלויז
אפשר נאר א גאט פון קאטמאס, אייביקייטן? אויף אלדע
שווארצע יאר דאָרף איך א גאט פון אייביקייטן און קאָסמאָס.
איך וויל א גאט א בעל רחמים. מוזטו זיין א גאט פון נקמה,
רחמנות איבער אונז און נקמה איבער זיי. —

זי שטייט שוין ביים ארויסגיין אויפן הויף. דער הימל
איז פון ברודיקן שטאַל, שמוציק און שווער און האַרט. און
די ערד — אַט שטייען אויף איר די דייטשן, דאָ אויפן הויף.
אַט, איינעם פון זיי דערקענט זי, דאָס איז דער זעלבער אין
די האלב-געשליפענע ברילן וואָס האָט זי געהייסן דעמלט
וואָשן די פאדלאגע און אויסווישן מיט די אונטערהייזלעך.
זי וואלט געשווירן אז דאָס איז גענוי דער זעלבער.

עס איז אנצונעמען, אז אין דאזיקן אויגנבליק האט
אסתרקע א טראכט געטון אז זי האט געזינדיקט, אז עס איז
איר כדאי כאָטש חרטה האבן אין דער מחשבה. עס איז איר
שוין אצינד ליבערשט יענער רויטארמייער מיטן שטריקל
ביי דער ביקס, איידער דאָס דאזיקע דייטשישע אויסגעפוצטע

אונטעראפיצירל מיט א רוט אין שטיוול און א פנים פון א געניטן און ראפינירטן רוצח. די רעוואלוציע קען נישט און טאָר נישט דערלאזן קיין פרייהייט דעם אוקראינישן מערדער. ער איז א חיה און די „רויטע“ צוימען זיין חיהשקייט. די דייטשן צערייצן נאָך מער די חיה. זי באדויערט איצט, אסתרקע, וואס זי האט נישט געזוכט קיין קענטשאפט מיטן אונטערערד פון איר אמאליקער פארטיי. וויניקער מסכים, מער מסכים, אבער אויף צו הרגענען דייטשן וואלט עס גענוג געווען או זי זאל אנגעהערן צום געהיימען פארטייקעמערל. אפשר וואלט זי אין דעם פאל, געהאט ביי זיך א רעוואלווער און זי וואלט שוין אצינד געעפנט אויף די דאזיקע דייטשן א פייער. קודם כל אויף דעם דאזיקן דייטשל מיט די געשליפענע האלב-ברילן. זי שטייט שוין אין מיט הויף. ראשית נעמען די דייטשן צו די קינדער פון די מאמעס און שטעלן זיי אוועק אויף א באזונדערער זייט. אסתרקע כאפט ארויס דעם וויקל-שנור און בינדט צו זיך צו דאס קינד. דאס דייטשל לאכט. אסתרקע רעדט איצט ווידער אריין אין שכן, אין ר' יחזקאל בערנצווייגס לאנגער, וויסער בארד:

— וואס? האט מיר דערויף גאט געגעבן א קינד אויף אומצוברענגען? וויפל עקדות וויל ער? ווו זענען די מלאכים וואס זאלן אוועקאפן די אויסגעשטרעקטע חלפים? כ'האב שוין היינט אונטערגעצונדן דעם תנ"ך. אלע ספרים און אלע ביכער דאָרף מען אונטערצינדן און פארברענען.
אסתרקע נעמט בילן: האָו! האָו-ו!
א גרופע דייטשן דערנענטערט זיך צו איר. אסתרקע פארייסט דעם קאָפּ צום הימל:

— איך יואלט געוואלט דיך אומברענגען, גאט, צוזאמען
מיט דער זון, צוזאמען מיט די דייטשן, מיט זייער געטע און
שילער בראש. כ'וואלט פארברענט די פאליאקן צוזאמען מיט
אלע הילצערנע און מעשענע יויזלעך זייערע. איך וואלט
די אוקראינער מיט זייערע לייז דערטרונקען אין א זומפ פון
וואדקע, דענאטוראט. גאט, גאט, אזוי זעט אויס דיין באשאף
און אזוי דיינע באשעפענישן. איך שפיי אויף דיין באשאף
און אויף דיינע באשעפענישן, און אויך אויף דיר, באשעפער!
דו האסט זיך גערימט: און איר וועט עסן דאס פלייש פון
איינערע זין און דאס פלייש פון אייערע טעכטער וועט איר
עסן — בראוואָ — מיט א גוטן אפעטיט! עס! פרעס!! —
און זי האט א שפיי געטון צום הימל:

— טפוי!

ווען דאס שפייעכץ איז צויקגעפאלן אויף איר פנים,
האט זי ערשט דערהערט דאָס געלעכטער. די דייטשן שטייען
לעבן איר און לאַכן. איינער פון זיי, דאָס דייטשל מיט די
געשליפענע ברילן און שפיצרוט אין שטיוול, שטייט גאר נאנט
נעבן איר און גאָטירט אין אַ נאָטבלאָק. ער האט נאך צו איר
א זאג געטון אז זי זאל זיך נישט שטערן, נאר ווייטער
רעדן. זי האט אים אנגעקוקט דאס דייטשל, אנגעקוקט אלע
ארום. דער הויף איז שוין דאָן געווען פול, אלע אויסגע-
שטעלט, די קינדער אויף א צווייטער זייט. זי, אסתרקע, האלט
נאָך דאָס קינד נעבן זיך. בראנקע האלט זי אונטער. די
דייטשן שטייען און קוקן אויף איר לאכנדיק, מיט נייגיר.
מען וויל ביי איר צונעמען דאס קינד, עסטערקע גיט זיך

א ריט. דאָס דייטשל אין די ברילן מאַכט א צייכן מיט דער
רוט זי נישט צו רירן. זאגט צו זיי אסתרקע.

— אייערע געשלעכטס-גלידער זאלן ווערן באשאטן מיט
קרעץ און געשווירן. די געבערמוטערס פון אייערע ווייבער
זאלן ווערן בעכערט מיט צואה און אייטער! אַז איר וועט
זיך לייגן און אויסטעכניקעווען ממזרים, זאלן זיי אייביק
קריכן אויף אלע פיר. די ווערים פון דער ערד זאלן זיך
משמח זיין מיט אייערע לייבער — ניין, ניין, זיי זאלן זיך
מיאוסן צו קריכן אויף אייך. שאַקאַלן זאלן זיך אויסמלאַכהנען
אויף אייערע קברים! די זון זאל שוין אויף תמיד בלייבן
באדעקט מיט שווארצער קרעפּע און ס'זאל אייך זיין אייביקע
נאַכט פאַר די אויגן. די לבנה זאל באַלייכטן נאָר די קברים,
די מתיב, די ביינער פון די וואס איר האט אומגעברענגט,
ברענגט אום און וועט נאך אומברענגען. אייביק זאל אייך
באגלייטן דאס שפילן פון א טרויער-מאַרש פון טרומייטן. אבער
בעסער וואלט געווען, אנשטאט מוזיק, זאל אייך באגלייטן
דאס געשריי פון די אומגעברענגטע קינדער. די אויגן זאלן
אייך אריין אין די פיאטעס און די מוחות זאלן זיין ביי אייך
אַפּגעדעקטע, אַז די שיידלען, און ס'זאלן זיך אין זיי ראיען
ווילדע בינען. עץ זאלט סרחנוען, שטינקען, ווי עס שטינקט
אייער מאַראַל, אייער גייסט, אייער טעכניק!

און באלד האט זי זיך אויסגעדרייט מיטן פנים צו די
יידן און אויפגעריסן ס'גאנצע מויל צו א רוף:

— פאַלל פון קידוש השמינקעס! שטארבט שייך, מיט
ווערדע. קוקט נישט אויפן צלם אלהים. אויב דער דייטש איז

באשאפן אין צלם אלהים, איז גאָט א דייטש! ער הייסט
אדאָלף גאָטמאן! פרייך גאָטזאָן! —
און זי האט זיך צוריק אויסגעדרייט צום דייטשל אין
די געשליפענע האלב-ברילן:

— און איצט, שייס! שייס אין די אויגן, כ'זאל דיין צורה
נישט זעען. איך בין אויבערמענטש און דו ביסט אונטערחיה!
שייס, דייטש, א וואנץ איז דיין גאָט, דיין מלאך. דו ביסט דאָס
דרעק פון דער מענטשהייט!

און ווידער געווענדט מיטן פנים צו די יידן:

— יעדער ייד וואס וועט בלייבן לעבן און וועט נישט
פערזענלעך הרגענען כאטש איין דייטש — זאל ער אויך
פארשאלטן זיין! ער זאל נישט קאָנען שטארבן פריער ביז
ער וועט נישט דערשטיקן א דייטש, און דאביי זאל ער אזוי
לאכן, ווי אצינדער דאס דייטשל אין די ברילן!

דאס דייטשל האט אריינגעלייגט דעם בלאקנאָט מיט די
סטענאגראפישע צייכנס אין טאש, געהייסן ביי איר צונעמען
דאס קינד. מ'האט עס א ריס געטון און אויפן אָרט דער-
שאָסן. טויטן-טויטן-טויטן-שטילקייט. אסתרקע זינגט. זי זינגט
רואיק די אַרײַע פון „טאָסקאַ“.

די דייטשן זענען געשטאנען רואיק. דאס דייטשל אין
די ברילן האט אפילו צודיריגירט מיט א פינגער צו איר
געזאנג. אסתרקע האט דאס נישט געזעען. דערנאך האט ער
ארויסגעצויגן דעם באגנעט, א ריס געטון ביי אסתרקען די
בלוזקע און דערלאנגט א האסטיקן זעץ מיטן מעסער צווישן
די בריסטן.

א שפריץ בלוט איז איר ארויס דורכן מויל. ס'האט נאָך

נאך דעם ווי איך האב זיך אויסגעפרעגט ביי די דאזיקע פרויען אלץ מער און מער פרטים, בין איך געקומען צום אויספיר, און דאס איז אוודאי געווען די זעלבע בראנקע, שוועסטער פון אסתרקע.

און הערנדיק פון אנדערע וועגן אומקום פון די יידן אין יענער צייט, אין יענער געגנט אין ווארשע, און קענענדיק אסתרקען אזויפיל יארן, איר כאראקטער, אירע אייגנשאפטן — איז מיר פארגעקומען כמעט מיט זיכערקייט אז דאס האט מען זי געמיינט — און פון דעמלט אן האב איך דאס אלץ אפט איבערגעלעבט, דורכגעלעבט, איבערגעלעבט שוין אויך דאס וואס ס'האבן איבערגעלעבט מיינע פארשניטענע, די נאנטסטע:

קינד, ווייב, מאמע, שוועסטערן, ברודער, זייערע קינדער. און נישט געקאנט רוען ביז כ'האב נישט פארצייכנט אָט די דאזיקע שורות. הגם, אמת, עס איז נאָר קוים אָן עוקן אויפן דנאָ פון א קידוש-בעכערל, וואס האט קוים ארויסגעשעפט א טרער-טראָפן פון דעם בלוטיקן ים, נאר זאל כאטש אַזאָ איינער בלוט-טראָפן תמיד טריפן פאר די אויגן, ביז מיר וועלן אויך נישט שליסן אונזערע אויגן און קומען נענטער צו יענע, די הייליק-אומגעקומענע אונזערע, אָמן.

רמת-עמידר (רמת-גן), תשי"א-תשי"ג, 1951-1953.

ישראל שטערן

ישראל שטערן, געבוירן שבועות 1894 אין אסטראלענקא, לאמזשער געגנט. זון פון אן ארעמען מלמד, אייניקל פון א סופר, געלערנט אין די ישיבות פון לאמזשע און סלאבאדקע. א מוסרניק. בעת וועלט מלחמה — אין ווין. אלס רוסישער בירגער אינטערנירט אין א גע-פאנגנלאגער. 1917 צוריקגעקומען קיין פוילן. דע-ביוטירט אין 1919 אין וואַכנבלאט „דאָס פּאָלק“ מיט לידער. בארימט געווארן פון זיין פאָעמע „פּרילינג אין שפּיטאל“. געווען א גייסטרייכער עטיאיסט און ליטעראטור-קריטיקער. . . .

אזוי איז שוין די טבע — הערט מען א באשטימטן עפיזאד אדער באצייכנונג וועגן א שרייבער, און דער עפיזאד אדער באצייכנונג האט אן און פאר זיך א געוויסן קאלאָריט, צי עס אנטשפרעכט פאקטיש דעם באהאנדלטן שרייבער אדער בוך, צי נישט — עס פארבלייבט שוין אזוי אין זכרון אויף לאנגע צייטן.

זאגט מען ישראל שטערן — זעט מען באלד די סצענע, וואס מ'האט זיך דערציילט — ווי הערש דוד נאמ-בערג שפאצירט ארום גערוועזן איבער זיין צימער און קאן זיך נישט אוועקזעצן, איז אין עקסטאו-מצב. דאס האט ער

איבערגעלייענט אצינד עטלעכע לידער פון אן אומבאקאנטן
און מאדנעם, טשודאטשנעם בן אדם. ער האט איבערגעלייענט
די „שפיטאל-לידער“ פון ישראל שטערן. אָט זיצט ער אין
צימער ביי נאמבערגן. ישראל שטערן מורמלט עפעס צו זיך
אליין, שפילט זיך פארטראכט מיט זיינע פינגער.

ער האט אנגעשריבן עטלעכע לידער, אבער זיי נישט
פארענדיקט. פארמעל — יא, זיי זענען פארענדיקט. עס
לייענט זיי איצט הערש דוד נאמבערג. גייט היין און צוריק
איבערן צימער. אבער ישראל שטערן האט געדיכטעט —
פערמאָנענט. בייטאג און ביינאכט, ביים גיין אין גאָס, אין די
גערטנער, ביים עסן, ביים שפילן שאַך — אייביק האט ער
צו זיך עפעס געמורמלט. מ'זעט בפירוש אז ער גייט
גלייכצייטיק אין צוויי וועלטן, טראכט צוויי-וועלטיש, איז
גלייכצייטיק דא און דארט.

ישראל שטערן — דער דיכטער, וועלכער איז געווען
אזוי געשעצט און געערט און שיער נישט פארהייליקט פון
אלע יידישע שרייבער אויף דער גאַרער וועלט — האט קיין
איין בוך נישט ארויסגעגעבן.

איך בין אים אמאל נאכגעגאנגען העכער א שעה צייט
איבער די ווארשעווער יידישע גאָסן, אים נאכגעקוקט. אָב-
סערווירט. ער טראגט אלטע, אפגעטראגענע, אפגעבליאקע-
וועטע מלבושים, אזוי אויך די שיד און אזוי אויך — זיך
פנים — פארמאטערט, אפגעטראגן, צעקנייטשט, פארשטויבט.
נאָר די אויגן — העלע, בראשיתדיק קינדערישע, מיט אַ
פיערל פון אמונה-ליכט, מיט אייביקייט-אמתן, אויף די גאָסן,
צווישן די סוחרים, ארבעטער, האַנטווערקער — ער איז דא

א פרעמדער. פון די מויערן שטעקן ארויס אזעלכע אייזנ-
דלעך אויף קיילעכיקע שרייפלעך. אזוי פארטראכטערהייט
טרעפט ער צו צו יעדן אייזנדל און גיט עס שנעל אַ דריי
איבער מיט א פינגער און גייט ווייטער.

מיט דער שפיל פארנעמען זיך קינדער — און דאָ זע
איך א באיארטן מענטש, ביי די פערציק, און מיט וויפל
הנאה ער אנטדעקט דאָס פארבארגענע אייזנדל, קערט דאס
שנעל איבער און גייט ווייטער. ער וויגט זיך אין גאנג, פאר-
דבקהט, א משולח, א פרעמדער גאסט, אן אומבאקאנטער
אורח.

ער גייט אין רעדאקציע „פאלקסצייטונג“ אויף נאָוואַליפיע.
אפנעמען האנאראר פאר א געדרוקטן עסיי, אדער אפגעבן א
נייעס עסיי צום דרוקן.

איך וואָרט אויף דער גאס, ער קומט שנעל ארויס פון
דאָרט און גייט ווייטער. אזוי דערגייט ער ביז דושיקע 12,
אין דעם בארימטן אדורכגאנג-הויף, גייט אריין אין דריטן
הויף, אין דער אלטער שול. ער נעמט ארויס א ספר, זעצט
זיך ביי א שטענדער און וויגט זיך, פארקוועטשט די אויגן,
מורמלט צו זיך עפעס און מישט איבער א בלאט.

אין דער זעלבער וואָך טרעט ער ארויס אויף אן אוונט
אין ליטעראטן-פאריין אויף טלאמאצקע 13 מיט א רעפערעט
וועגן סלאוואַצקין.

א קליינער עולם אין זאָל, אבער ערנסטע צוהערער.
ישראל שטערן שטייט נישט איין אויף דער בינע, שפאצירט
הין און צויק, וויגט זיך, און ציטירט סלאוואַצקין מיט א
גמרא-ניגון:

— אוי סמוטנאָ מי, באַזשע! אוי סמוטנאָ מי, באַזשע!
די שרייבער, וועלכע זענען פארזאמלט אין הינטער-
קוליסן-שטיבל און הערן זיך איין צו זיינע רייד — גאָפן,
קוקן זיך איבער מיט א בליק וואס זאגט:
„דיכטונג? אויב נישט נאך העכער!“ אבער זיי לאזן
צוריק אראפ די אויגן.

אצינד זינגט א דיכטער אַן אייביקייטס-ניגון. אַט שמוי-
עסט ער זיך איצט אדורך מיט ניגון-לשון מיט זיינעם א חבר
ביים שטענדער אין בית-המדרש. איז דען יוליוש סלאוואַצקי
דאָרט נישט געזעסן? זיי ביידע צוזאמען ציען דאָך דעם
ניגון פון תהלים, איין ליד ווערט דאָך געזונגען דורך אלע
דיכטער, אין אלע געאגראפישע ברייטן, אין בערג און אין
טאָל, אין וועלדער און אין איינזאמען דיכטער-צימערל —
איין געזאנג, איין ניגון ווערט געזונגען אין אלע צייטן.
צוויי לידער זיינע האב איך דא אויסגעפונען געדרוקט
מיט 18 יאָר צוריק. פאר די גאנצע 18 יאר האב איך זיך
נישט געקאנט באפרייען פון דעם טעם, פון דעם איינדרוק,
וואס די צוויי לידער האבן איבערגעלאזן, זיי האבן מיך
ארומגעוויקלט — ווי רצועות אויף דער האנט פון א מתפלל.
„די תפילה פון א מענטשן בייטאג“ הייסט דאס ערשטע
ליד. איך נעם ארויס נאר אייניקע ציטאטן, כאַטש עס איז
אַן עווילה פאר יעדער שורה, וועלכע ווערט נישט נאָך אמאל
דערמאנט.

...אין זיי אלע, אין יעדן שטיק, אין יעדן שטרוי,
אין אלע זאכן
זיצט די גוטסקייט, טאג, שיינענדיק און וואַרעם,

ווי עס לעבט אין זילבערנע לייכטער אַ ליכט, —
איך בין אויך א זאך און וויל פילן אויף מיר דיין
לייכטנדיק געזיכט.

איך וויל דיינע שליפן זאלן ארויסווישן פון מיינע
קנייטשן

יעדע פארבארגנקייט און איך זאל געבענטשט זיין
מיט אפנקייט.

...זאל יעדע פארשטעלטקייט פארשווינדן פון מיין
געמיט.

ווי עס שטארבט אָפּ די שווארצקייט פון אייזן, ווען
דאס אייזן גליט

לאַמיך אין דיין ברענענדיקן שיינ געלייטערט זיין
און זען דאָס, וואס קיינער זעט נישט, און זען מער
ווי עס איז געשען.

לפחות, כאַטש לאַמיך אליין אָן זינד, אָן צוים ווערן
געזען.

פארוואס איז יעדער סלופ און יעדער דאָך
איבער זיין אייגענער געשטאַלט א האַר
און פארוואס לאז איך אראָפּ די ברעמען?
צי בין איך ערגער פון דעם טראטואַר,
וואס ליגט צופרידן און דאַרף זיך נישט שעמען
צו קוקן דעם הימל אין די אויגן?...

זאַל יעדע באהעלטעניש פון מיר אַנטריינען,
כיוויל מיין לעבן אין סודות נישט פארשפאַרן,
איך וויל אין דיינע הענט, טאָג, מיך געפינען,
העלף מיר זיין ווי דו און קיינעם נישט נאַרן.

...איך וויל נישט אין מיינע הייסע געבעטן
זאל אריינכאפן זיך א פרעמדער געדאנק.
צי קאָן איך נישט פרייען זיך ריין, ווי א זאג,
ווען ער האט זיך דערוואַרט, אז דו זאלסט אים גלעטן ?
איך בין דאָך אויך א באַשעפעניש, טאָ פארוואס
זאל די נאכט

מיך אומעטום יאָגן מיט איר לעצטן ביסל קלאַג !
בין איך ערגער פונעם הונט, וואס לויפט אום און לאכט
און טראגט אין די קודלעס דיך, פולער טאָג ?
...זעסט ? כ'האב פארגעסן אלע שפּרוכן פון ביינאכט.
נישט אויף פחד הענגט מיין האַרץ ווען איך בין מתפלל
איך וויל נישט, אז די פינצטערניש
זאל אראפשווערן מיין האנט,
ווען איך שטרעק זי צום געבעט.
ניין, גראַד דענסמאל, ווען איך הער דיינע טריט.

הויכער טאָג,

ווען די פרייד צעוויקלט זיך ווי א פאָן אין אלע עקן,
און מענטשן ווילן נישט דאווענען, וויל זיי דאַרפן זיך
נישט שרעקן —

גראַד ווען איך הער דיינע שפּרייזן, גרויסער טאָג,

וויל איך, אז מיין תפילה

זאל זיין טיף און אָן א פגם —

ווי דער געלעכטער פון די קינדער אויפן הויף, —

וויל איך, אז מיין תפילה

זאל זיין טרייסטנדיק און פרום,

ווי די לידער פון מיין שכן זיצנדיק ביים ווארשטאט,

וויל איך, אז אין מיין תפילה
זאל זיין אזויפיל הייליקייט און געוויינעריי,
ווי אין דעם שפרייזן פון א דיכטער דורכן צימער
נאכן אויספירן דעם אמת אין א ווערק, —
וויל איך אז מיין תפילה
זאל זיין א ליבעס-בריוו צווישן אונז,
ביז דו וועסט ארויפפאלן אויף מיין האלד, וויסער טאג,
און איך וועל אויפגיין אין דיר אינגאנצן, וויסער טאג.

און נאמבערג האט שפאצירט היין און צוריק איבערן
צימער, דער קלוגער נאמבערג, וואס איז שוין, דאכט זיך,
'קולטור-איבערזעטיקט, דרייט זיך אויס מיטן פנים צום
פענצטער, שעמט זיך נישט אפצווישן א טרער, און ניגונט
צו זיך און פון זיך:

„וויל איך, אז אין מיין תפילה,
זאל זיין אזויפיל הייליקייט און געוויינעריי —
ווי אין דעם שפרייזן פון א דיכטער דורכן צימער
נאכן אויספירן דעם אמת אין א ווערק“.

און ישראל שטערן שפרייזט שפעט ביינאכט ביי מיר
אין צימער און רעדט וועגן פרצן.
געקומען איז ער צו מיר, ווייל ער האט נישט געהאט
ווי צו שלאפן. אַ גרויס יידנטום אין ווארשע, 13 טאָג-
צייטנוגען, הונדערטער יידישע זשורנאליסטן און שריפט-
שטעלער, אַסך געזעלשאפטלעכע אינסטיטוציעס, א ליטע-
ראטן און זשורנאליסטן-פאַריין — ישראל שטערן האט נישט
ווי איבערצושלאפן א נאכט.

ער שפרייזט איבערן צימער, מורמלט צו זיך, דאָס איז זיין שווייגן און זיין רעדן. איך פראָוואַציר אים — רעד וועגן דער רעוויזיע איבער פרצן און שטעל זיך טיילווייז אויף דער זייט פון די „רעוויזיאניסטן“ — דערצייל אים, אז איך פלעג אַמאָל טראגן ביי זיך אין טאַש א לאנגע צייט „באַנטשע שווייג“ פרצ'ס, געווען דערמיט אנטציקט און פלוצלונג האב איך דערזען, אז עס איז בלויז א געלונגענער פובליציסט-י-שער פעליעטאַן.

ער קוקט מיך אָן, מיט חידוש, צי מיט כעס? הייבט אויף די אויגן צום פענצטער, פארקוקט זיך אויף דער לבנה און דאָוונט:

— פּרץ איז דער גרעסטער, צו זיין גרויס איז מען נאָך נישט דערגאַנגען. פּרץ! „מסירת נפש“! ליענט מאַרגן נאָך אַמאָל „מסירת נפש“, און אין אַ וואָך ארום — ווידער.

און אנדערטהאלבן שעה, ביז טיף אין מיטן נאַכט, שפרייזט ער איבערן צימער, רעדט איבער ליטעראַטור און איבער פרצן. זיינע אויגן עמאנירן עקסטאטיש ליכט, ער שמועסט איצט מיט פרצן, דעם אַלטן שמועס, דעם באקאנטן און אייביקן שמועס, וואס ענדיקט זיך קיינמאל נישט.

ישראל שטערן — דערשטיקט אין אַ גאז-קאמער, צו-זאמען מיט נאקעטע קינדערלעך. עס איז געווען ענג, שפרייזן האט מען נישט געקאנט, נאָר בלויז הייבן די הענט אין דער הייך, כאַפן זיך פארן האַלז. ער, צוזאמען מיט דער תפילה פון א מענטשן בייטאג — דערשטיקט. טרעבלינקע האט פארענדיקט דאס ליד —

און מער זאל נישט געזונגען ווערן!!!

ווארשע, 1946.

די משפחה רייזבלאט

(פון די אמאליקע יארן אין ווארשע)

א

מיט דרייסיק יאר צוריק האבן זיי זיך אריבערגעצויגן פון דעם קליינעם שטעטעלע וואָהין ביי ריפּין, אהערגעקומען אין דער גרויסער ווארשע, און וווינען נאָך אלץ אויף דער זעל-בער פּאָויע גאַס נומער 51.

דער הויף איז מיט א סך געראַטן אין יענעם שטעטעלע. חוצן גויישן סטרוזש, וווינען דא בלויז יידן, ס'מיינסט אָנגע-פּאַרענע פון דער פּראַווינץ, די ערד אין הויף איז נישט אויסברוקירט, ווייך, קנעט זיך אונטער די פיס, נאָך א רעגן — יערט זי, פרייכט, פּאַרעט פּאַרדומפן, שוין א גוזמא יארן ווי דער ווירט זאגט צו דעם הויף אויסצוברוקירן, נאָר דער זשאַנדצע ר' שלום שלאָיען, שלעפט כסדר אָפּ און פּאַר-גלעטיקט עס מיט א ווערטעלע:

— טאַמער פּאַלט חלילה אום א קינד, זאל עס זיך נישט צעקלאָפּן ס'קעפעלע, און זוילן ווערן אויך ווייניקער צעריסן. דער הויף איז אפגעגרענעצט פון שכנותדיקן הויף נישט מיט קיין מויער, נאר מיט א פלויט פון אומגעהובלעוועטע ברעטער. אויף די רוקנס פון די ברעטער זעט זיך נאָך אַן

די קארע, סימנים פון ביימער-אפשטאם, פון א יחוסדיקער וואלד-משפחה. דאס טויער צו דער גאס איז נישט פון אייזן, נאָר אויך פון אזוינע אומגעהיבלעוועטע ברעטער. דאס טירל איז טויער איז גענוג נידעריק, אפילו נישט קיין הויכער מוז זיך איינבייגן ביים דורכגיין.

דער מויער גופא זעצט זיך שוין אין פונדאמענט, דער פארטער און ערשטער שטאק זענען שוין אָנגעשוואלן, ווי ביי אַן ארטרעטיקער ביי וועלכן ס'ווייטיקן און בייגן זיך די קני. ער שוויצט שוין אפילו נישט בעת א היץ, און דער טינק, ווי א שלעכטע הויט פון א קראנק פנים, שילט זיך און קרישלט, אדער אנגעבלאזן, געפלאצט, און גרייט זיך צום פאלן, ווארט נאָר אויף א פאסיקן ווינט אָדער לייטישן רעגן.

די משפחה רייזבלאט וויינט אויפן פערטן שטאק. ר' יחיאל, דער ראש משפחה, קאָן נאָך אלץ נישט שלום מאכן מיט די דאזיקע 130 שטיגן. און ווען ער גייט ארויף, חזרט זיך אים איבער אין דער מחשבה די טענה פון מיט דרייסיק יאר צוריק, ביים ערשטן מאָל ארויפקלעטערן דאָ:

— תבואה וואקסט נאנט צו דער ערד, וואסער פליסט פון דער ערד, דארפן מענטשן אויך וויינען נאנט צו דער ערד. גיי קלעטער יעדן טאָג, עטלעכע מאל, צו הונדערט דרייסיק שטיגן.

אין דער שמאלער אפיציע איז אפילו באטאָג טונקל, עס האלט זיך נישט דארט קיין ליכט. די קליינע שייבלעך אין די פענצטער זענען פארלאפן מיט פאָרע און שטויב, זאיען קוים אדורך א פארנעפלט, פארפעצט ליכט. תמיד איז

דא בין השמשות. „נאך וואס פענצטער? — אז זיי מאכן
פֿינצטערער“ — וואָרטשען די לאקאָטאָרן. נאר קיינער וועט
זיי נישט אפּוואַשן, דאס געהערט צום סטרוזש, און ער האלט,
אז ס'איז נישט כדאי צו וואַשן, ווייל אין א שעה ארום
ווערן זיי צוריק פארשמאַדערט. ס'איז א הויף אַזאַ — זאגט
ער — ריינקייט האלט זיך דא נישט.

אין די דירות איז נישט היימלעכער. די מויערן אקייגן
איבער די פענצטער פארשטעלן ס'טאָג-ליכט און ערשט
פארנאכט, ווען די זון זעצט זיך שוין אויפן גענשער בית-
עולם, גליטשן זיך אריין פון א זייט עטלעכע פארמאטערטע
זונשטראלן און באלייכטן א ווינקל אין שטוב. איז ווי צוויי
קלימאטן וואלטן געהערשט אין דער זעלבער וויינונג. אין
אין ווינקל איז אביסל ליכטיק און ווארעמלעך, אין צווייטן
— קאלט און טונקל. זעצט מען זיך אויף דער קורצער וויילע
אין באלויכטענעם ווינקל. ציען זיך די פאָר שטראַלן צוריק
ארויס, ווערט א ניסעניש און ס'נעמען טרערן די אויגן. עס
ווערט אומהיימלעכער, און דייטלעכער דערהערט זיך דאס
טריפן פונעם צעבראכענעם וואסער-קראַן. טריפט מיט
שווערע טראַפנס איבערן זליעוו. אין די אויגן זשאווערט עס
אצינד.

דרייסיק יאר שוין אזוי אין זעלבן הויף און זעלבער

דירה.

ב

ר' יחיאל איז נאך קיינמאל נישט ארויס ווייטער פון

דעם שטיקל פאוויע גאס, ביז דער סמאטשע. וואָרום צו וואס?
אין צווייטן הויף האט ער ס'מלומדות, אין דריטן הויף דאָס
"שטיבל" און מרחק. אַ סברה אז ס'איז פאַראַן נאָך אַ סיבה
צוליב וואס ער גייט נישט ווייטער פון דעם שטיקל גאס,
נאָר עס איז אים נישט נוחא וועגן דעם צו רעדן:

אויף ראָג פאָוויע און סמאטשע, אויפן טראטואַר, איז
אויפגעשטעלט א שמאל גלעזערן ביידל און אינעווייניק
שטייט א וויבעריש יויזל פון ליים, א געטשקע. איבער איר
קאָפּ הענגט א רויט, ברענענדיק לעמפעלע, אויפן האַלדז
זענען איר אנגעלייגט קרענצלעך פארדאַרטע בלעטער און
בלומען. זי האלט אויפן האנט א קינד צום זייגן. זי איז גע-
פארבט אויף העל-בלוי, נאר אויף עטלעכע ערטער פון איר
"גוף" איז אפגעקראצט די פארב און ס'זעט זיך ארויס געלער
ליים. אויף די פינגער פון די פיס איז אויך געפלאצט
די בלאַע פאַרב און ס'זעט אויס ווי פון דאָרט האט אמאָל
ארויסגעשפראצט בלוט און איז גלייך פארגליווערט געווארן.
ר' יחיאל האט זי, פארשטייט זיך, נישט אזוי גענוי
באקוקט. נישט דערויף זענען ביי אים אויגן אויף איינצוקוקן
זיך אין א געטשקע. עס איז גענוג געווען דער ערשטער
אנבליק און א פאַרייליצטער ריח מיט הארבקייט פון פחד
האט אים א קרעל געטון אין קעל:

— טומאה. שייטער!

און ער האט זיך אויסגעדרייט אויף צוריק און אוועק-
געאיילט צו זיך אין דירה. די מחשבה האט זיך אויסגעטענהט
מיטן שכל:

— אזוי לאנג נישט געגאנגען ווייטער פון דריי טויערן,

איז משמע אז סינישטא וואס צו זשאלעווען, אן היזק, נמצא
— אין גלות איז די שטוב און דאס „שטיבל“ — דיין גאָס
און דיין וועלט, מאַ, מהיכא תיתא.

ג

צוויי טעכטער און פינף זין קיין עין הרע אין שטוב.
ר' יחיאל, אַז ער דערהערט פון זיינס א קינד אים רופן
„טאַטע“, ראָזלט זיך נאך אַלץ זיין פנים. ער וואָלט זיינע
דערוואקסענע קינדער גערן געאירצט. דער ראש פון שטוב
איז די מאמע, מאַטעלע. ער, ר' יחיאל, פילט זיך אויך ווי
אירס א קינד, הגם ער איז שוין גוטע עטלעכע פופציק און
מיט פינף יאר עלטער פון מאַטעלען. ער האט זיך נאך
קיינמאל אויף קיינעם נישט געביזערט. ווי אזוי קאָן מען
דאס וועמען זאגן א דעה און ווי אזוי קאָן מען און מעג מען
זיך אויף וועמען פעסן? און אז אייגענע קינדער, איז וואס?
ער איז דאָך נאָר א שליח, געברענגט זיי אויף דער וועלט,
ער דאַרף זיי שפייזן, אויפהאַדעווען, אבער ווען זיי האבן
שוין זייער אייגענעם שכל, וועט ער זיי זאגן דעות? און
וואס — ער האט זיי געשפייזט? געכאוועט? — ער האט
נאר אהיימגעברענגט דאס וואס מ'צאלט אים אין גמינע פאר
מלומדות. געשפייזט און געכאוועט האט מאַטעלע. האט ער
איר געוואָלט אין עפעס באהילפיק זיין, פארעכטן א בענקל,
וואָשן די פאדליגע, האלטן ס'קינד אויפן האנט — מאַטעלע
האט נישט דערלאזן, ער גיט גענוג כוחות אוועק די יינגלעך
אין חדר. נאָכן אהיימקומען דאַרף ער אריינקוקן אין א ספר.

און פאַר איר, מאַטעלען, איז די שטוב דאס ספר, דער מאַן
און די קינדער — די בלעטלעך.

דאס אריבערציען זיך אהער פונעם קליינעם שטיבל איז
געשען צוליב א מכשול. ר' יחיאל איז געווען אויף קעסט
ביים שווער דעם שוחט שיינע עטלעכע יאר. שוין געהאט
פיר קינדערלעך און ער האט זיך נאָך אַלץ געלערנט שחיטה
ביים שווער. אַז דער שווער איז געשטארבן, האט יחיאל
איבערגענומען בירושה דאס שחיטות, אבער גלייך ביים
ערשטן מאָל קוילען אַ קעבלל איז געשען מיט אים דער
מכשול. די אויגן פונעם קעבלל האבן אים פארקלעמט ביים
האַרץ־גריבל, ס'האט אים א מיש געטון אין קאַפּ, די האנט
האט א ציטער געטון און מיט דעם חלף זיך אפגעשניטן
א האלבן פינגער. דאס קעבלל האט ער נאר צעקאַליעטשעט.
מ'האט ר' יחיאלן באגאסן מיט אַן עמער וואסער און אַ
פארחלשטן אהיימגעטראגן אין א ליילעך.

ער איז געלעגן עטלעכע טעג צו־בעט. ווען ר'איז גע-
קומען דאווענען אין בית־מדרש מיט דעם באנדאזשירטן
האלב־פינגער, האבן שוין לצדיקים געפֿינגט די קשיה וואָסער
ברכה מען מאַכט ביים קוילענען אַ פינגער. אין מאַרק האבן
די ווייבער דערקוטשעט מאַטעלען מיט שטעכווערטלעך און
אַנצוהערענישן:

— נאך גוט וואס אייער מאן איז נישט געווארן קיין מוהל,
ער וואלט נאך, חלילה, ביי די יינגעלעך די נעז אפגעשניטן.
דעמלט איז אין שטוב באנאכט באשלאסן געווארן:
אוועקפארן פונדאָנען. ווהיין? — קאָ ווארשע. פיר קינדערלעך

זאלן געזונט זיין, דערין צוויי מיידלעך — א תכלית קאן זיין נאָר אין א גרויסער שטאט.
ר' יחיאלן איז נאר דעמלט געבליבן צוצושאקלען מיטן קאַפּ: מילא, מהיכא תיתא, וואָרום וואס איז די נפקא מיניה ווו ?

שוין דרייסיק יאר זינט דענצמאל.
צו א בוים קומט צו יעדעס יאר א רינג, — וואס איז צוגעקומען ר' יחיאלן? נאך דרייסיק יום־כיפור'ס און זעכ־ציק פסח־סדרים. די בארד איז שוין דערוויל א העלפט גראַ. אבער דאס פנים נאך אלץ פריש, לויטער, די אויגן — ווי אמאל, נאך אלץ תמימותדיק, קינדיש. און ער גייט דאָך דא נישט אין ערגעץ. אמאל, אין שטעטל, פלעגט ער ליב האבן ארויסשפאצירן צום שאַסיי, צו די פעלדער, צו־קוקן זיך צום געבענטשטן ווייץ, אפצופן א זאנג, פארזוכן א קערעלע, ארונטערגיין צום סטאַק און דערקוויקן דעם גומען מיט א פרישן טרינק וואסער. לעבן סטאַק האט גע־וווינט סטאַך דער מייסטער, זומער א פויער, ווינטער א זון אין שטעטל. סטאַך פלעגט תמיד האלטן די האנט גרייט ביים היטל, עס אראפצוציען פאר יעדן איינעם. פאר ר' יחיאלן האט ער צוויי מאל אראפגענומען דאס היטל און שטענדיק האט ער אים געפרעגט (ווער וויסט צי דאס איז געווען מיט אונטערטעניקייט צי גאר מיט חוּזק):
— אייער גאָט מוז אייך שטארק ליב האבן, דאריבער פיקעט ער אייך אזוי מיט צרות. ווי לאַנג וועט ער אייך נאָך אזוי שטארק ליב האבן? — פאַניע ראַב חיל.
פלעגט אים ר' יחיאל מכבד זיין מיט א שמעק טאביק

פון זיין טאבאקערקע, און גאָר אים, סטאַכן, זאָגן „דזשענ-
קויען!“ פלעגט סטאַך ווידער צוויי מאל אראפכאַפן ס'היטל
זיינס, באגלייט מיט א „בוג זאַפלאטש!“ און פארקוקן זיך אין
הימל אריין.

ווי לאנג איז עס דען זינט דענצמאל? די מאַמע זיינע
איז יעדן שבת אינדערפרי געקומען צוגאסט, מיטגעברענגט
אין א טיכל מערביקע קיכלעך, געלע מייערן-קיכלעך און
בלאַע באָרקע-קיכלעך, און מאַטעלעס יעדעס וואָרט צו זיין
מאַמען איז געווען נגינה. און דאס פנים דענצמאל אזוי
לעכטיק, נו מילא, גוט געווען. הגם צוריקגעשמועסט, אויב
דער אמאל איז געווען גוט, מוז דער היינט אויך זיין גוט,
ווייל דער היינט וועט דאָך אויך ווערן אַן אמאל. איז נישט
פאַר אים, איז פאַר זיינע קינדער. ס'איז דאָך איינס.
די קינדער זיינע פעלט נישט דער אמאל, זיי זענען
שוין ממשע ווארשעווער. ווילע קינדער, גוטע קינדער,
אבער — אנדערע. יונגעלייט אָן בערד, חוץ בערטשען, ביי
וועמען ס'וויל דווקא נישט וואקסן קיין בארד, נאר קוים
א בערדעלע, די גרויס פון א פינגערהוט. שיטער, געקרויזלט,
פארקרוטשעט, וויל נישט וואקסן אין דער לענג, נאר אין
א רעדעלע. ווען ער, ר' יחיאל, איז אלט געווען דרייסיק יאר,
איז שוין די בארד זיינע אוודאי געווען אזוי לאנג און ברייט
ווי היינט, און פון ריינעם זייד. אפילו א שטיקל שם דבר
איז געווען זיין בארד. די שכנה'ס פלעגען זאגן צו מאַטעלען:
— אַזאַ באָרד ווי ענקער מאן, ר' יחיאל האט, האט געמוזט
האבן נאר דער כהן גדול אליין.
אויך דא זאגן אפט די שכנטעס צו מאַטעלען, אז איר

מאן זאט א בארד קיין עין הרע פון אליהו הנביא. און מסתמא
מחמת אָט דער רחבות־דיק־געפּוזטער, זיידענער בארד טראגן
אים די שכנים שטענדיק אקייגן אַזא דרך־ארץ־דיקן:
"רב יחיאל!"

ד

אין שטוב זענען דא פינף זין און צוויי טעכטער. דער
עלטסטער איז בערטשע, זיבנאונדרייסיק יאר אלט. בעתן
אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז בערטשע
פונקט אלט געווארן איינאונצוואנציק יאר און מען האט אים
גלייך גענומען אויפן פראנט. פון אַפּליגן עטלעכע חדשים אין
די אַקאַפּעס, האט אים רעוואטיוז דעפארמירט די געלענ־
קען, אויסגעקרומט די פליצע. ער איז בכלל צוריקגעקומען
עפעס אַן אויסגעקרומטער. עטלעכע יאר געווען דארט אין
רוסלאנד. צוריקגעקומען א געביטענער אויפן אויסזען, אַן
אויסטערלישער אין געדאנק. אויפן וואנט אין שטוב האט ער
אויפגעהאנגען צוויי בילדער:

פון קראָפּאַטקין און טאַלסטאַי.

מיט יעדן איינעם אַמפּערט ער זיך, עקשנט זיך, און
טאַמער גיט מען אים נישט נאָך, ווארפט ער יענעם צו א
זאַגעכצל:

"סאַמעטענער סוואַלאַטש!"

בערטשע גרויסט זיך מיט זיין נידעריקן וווקס. וועט
ער — זאגט ער — ווייניקער פארייסן דעם קאַפּ פון גאווע.
ער האט אוודאי הנאה אויך דערפון וואס ער איז א מאגערער.

מיט א קנאַכיק, סענקעוואטע פנים. דאָס בערדעלע אויף א זייט גאמבע, באשטייט קוים, ווי שוין דערמאנט, פון א פאַר שיטערע, אומגעלומפערט־געקרייזלטע הערעלעך, וועלכע עס שטייט גיכער אָן אַנצוואקסן אין אַן אויער, איידער גענוגענען כאַטש אויפן מינדעסטן בערדעלע, דער קאַפּ ביי אים, זעט אויס ברייטער ווי ער איז פאַקטיש — צוליבן פלאַכן, פלאַט־טשיקן היטל מיט דער שטייפער דענקע. איבערן דאשעק איז נאך פארצויגן א ברייט, שווארץ בענדל אויף צוויי טוכענע קנעפלעך — ווי מען פלעגט עס זען אמאל ביי די ליטווישע מגידים. אנשטאט א מאַנאַרקע טראגט ער א גרויע „טאַלסטאַ“ יאוקע.“ די שייך — אויף הילצערנע זוילן.

ער איז צוריקגעקומען אַן אנארכיסט און וועגעטאריער. ר' יחיאל הערט זיך צו ווי דער זון דרשנט אין אים אריין די נייע תורה. גלעט ער אויס די בארד, שאַקלט מיט איר צו אויף „יא“ און ענטפערט:

— נו, מילא, האסטו אויף מין דרך. דו מיינסט דאך דער

מיט גוט, איז דאך נישט שייך.

ער קאן זיך אבער נישט איינהאלטן פון א זיפּ. אבער מאַטעלע דערלאזט דערצו אויך נישט און זאגט אים דערנאך:

— וואס ווילסטו פון אים? א שוואך אבער גוט קינד.

ער איז דער איינציקער פון די קינדער וואס גיט אָפּ אין שטוב דעם גאנצן פארדינסט זיינעם. ער לאזט זיך אפילו נישט איבער קיין פינף גראשן אויף א טרינק סאדע־וואסער. ענטפערט איר ר' יחיאל: — נו, מהיכא תיתא — און קוקט אויף די צוויי פאַרטערען וואס בערטשע האט געלאזט הענגען אויף דער וואנט, די צוויי שוועסטערן (וועלכע רעכענען זיך

שוין פאַר אלטע מיידלעך) און די רעשט ברידער, חוץ דעם יונגסטן, געהערן אלע צו פאראיינען און פארטייען. יעדער איינער פון זיי האט זיך זיינע באזונדערע אידייען און מיינונגען. אפילו אויך דער יונגסטער, דער פופציגערקער חנן, ער איז דער איינציקער פון די קינדער וואס איז פרום. גייט דאווענען מיטן טאטן אין שטיבל אריין און לערנט א האלבן טאג אין ישיבה. אבער ער לייענט ביכער אויך. גרעק'ס געשיכטע, פריץ'ס פאלקסטימלעכע געשיכטן, „חיים גראוויצער“ פישל שנייאורסאגס, הלל צייטלינגען. ער לעזט אפילו די אלע פארטיי-צייטונגען וואס די ברידער און שוועסטער ברענגען אנצוטראגן אין שטוב אריין.

ער וועט — זאגט חנן וועגן זיך — שוין פון זיין דרך נישט אראפ. קיין ביכער און צייטונגען וועלן אים שוין נישט קאליע מאכן, ווייל ער איז פול מיט גאט, נישטא קיין אַרט פאַר עפעס אנדערש. גאט וועט דערצו נישט דערלאזן. דאס ביסל נאטורוויסנשאפט, פיזיק, זענען נאכנישט עלול צו פאַרטרעטן גאט. ביליקע פרומקייט האט ער דווקא פיינט, דער ריבער האט ער אויך טאקע אזוי פיינט די ביליקע אפיקורסס. וואָסי? — מאַרקסיזם? — צו א טייל דערפון איז דאָך דער שכל אליין מחיב.

נאָר בערטשע איז קרום-עקשנותדיק, אויך חננ'ען שאַ-
נעוועט ער נישט און זאגט צו אים:

— זייד-סאמעטענער סוואַלאַטש!

נעמען זיך שוין פאר אים אָן די שוועסטערן און אַטאַ-
קירן בערטשען:

— מילא, חנן, איז נאכנישט געקומען צום באווסטזיין,

אבער דו האסט אים שוין פארלוירן! נישט געקוקט אויף
אלעם, ביסטו א רעאקציאנער! א פארשטעלטער, א זיידע-
נער, א סאמעטענער, אבער רעאקציאנער, סאציאל-שעדלעך!
אפילו דאס וואס בעתן מאליעווען די ווענט אין שטוב,
נעטמ ער פארזיכטיק אראפ די שפיגען, לייגט זיי אין א זייט.
זיי חלילה נישט צעקוועטשן, אפילו דאס זעט זיי איצט אויס
רעאקציאנעריש און זיי שרייען צו אים אָן אויפהער:

— רעאקציאנער!

בעט זיך ביי זיי דער טאטע:

— ניטע!

שטיקט זיך שוין די מאמע מיט איר געבעט:

— קינדער!

פארשעמען זיך די טעכטער, נעמען זיי ארום די מאמען,
גיבן א גלעט ביים טאטן די בארד און זעצן זיך צוריק אוועק
לייענען זייערע ביכער.

נאָך דעם זעלבן טאג האט חנן געברענגט פון ערגעץ
צו טאשטשען א גרויס בילד פון ווילנער גאון און אויפגע-
האנגען אויף דער קייגנאיבערדיקער וואנט, אקייגן די בילד-
דער פון קראפטקין און טאלסטאָי.

די מאמע האט געווישט די טרערן פון די אויגן, א פריי-
דיקער צאָפל האט געטענצלט אויף איר אונטערשטער ליפ
בעתן קוקן אויף דעם בילד פון הגאון רב אליהו און דער
טאטע האט שנעלי משלח געווען זיינע שמייכלען טיף אין דער
באַרד אריין.

ס'קומט זעלטן אויס אז אלע זאלן זיין ביים מיטאג צו-
 זאמען. יעדער קומט אין אן אנדער צייט. די מאמע ווארט
 געדולדיק אפ יעדעס קינד באזונדער, ציט ארויס פון אייוועלע
 ס'ביסל געקעכץ און דערלאנגט צום טיש. זיי טרעפן זיך
 אפילו זעלטן ביי די אנבייסנס און נאכטמאָלן. אן אויסנאָם
 זענען נאָר די שבתים און יומטובים.

פונקט ווי מיט דרייסיק און פינפאונדרייסיק יאר צוריק,
 איז די מאַמע מאַטעלע נאָך אלץ די גרויסע בריה אויף
 צוגרייטן געשמאקע מאכלים. דאס מינדעסטע געקעכץ בא-
 קומט ביי איר א טעם. באקומט זי נאָר אביסעלע פראדוקטן
 אין שטוב אריין, הייבט זי אן דערביי זיך צו פאָרען ווי אן
 אַלכימיקער ביים באשאפן גאָלד. ווי דורך א כישוף-שפרוך
 באקומט זי ארויס מאכלי מלכים. פון א קאָפעלע מעל, א
 שטויבעלע מאָן, א פאָר טריפלעך האָניק, א ברעקעלע צימע-
 רינג, א מייערל, א באַריקל, א צוגעלעגן, גערינצלט עפעלע,
 א ציווי שיפטאָלן, אַ "קנייטשל" — און עס קומען ארויס
 קאָלירטע קיכלעך, געפילטע פלאדנס, אין האניק-געטונקענע
 שטעפנס — וואס ווערן באזונדערט אפילו פון די שכנטעס.
 שבת איז מאַטעלען נישט צו דערקענען. אן אנדערע
 הויט אויף איר פנים. ווהיין פארשוונדן ערגעץ דעמלט די
 קנייטשן פון איר פנים? געלייטערט ליכט שיינט נחתדיק
 פון אירע אויגן. און איר קול ווערט צוריק, ווי אין די אמאָ-
 ליקע יונגע יארן — נגינה. ווי די זעקס וואכנטעג וואלטן
 געווען די משרתים פון זייער זיבעטן טאג, דעם האָר זייערן,
 שבת, און אלץ וואס זיי טוען — איז נאר פאר אים, לכבוד
 שבת, אזוי איז מאַטעלע א גאנצע וואך — א שווארצער

קנעכט, אלץ כדי צוצוגרייטן און באדינען דער ליכטיקער הארינטער אונזערער — שבת. און צו זיך אליין, אדער צו איר מאן יחיאל, זאגט זי אמאל:

— די וואכנטעג זענען גלות, און שבת איז — ירושלים.

מ'זאל נאר נישט פארזינדיגן — רבונו דעלמא כולא!

און זי דערלאנגט צום טיש די צוגעגרייטע שבתדיקע מאכלים. אבער די קינדער, נאך איידער זיי עסן רעכט אָפּ (בערטשע עסט אין א באזונדער ווינקל זיינע מילכיקע שפייזן) הייבן זיי גלייך אָן די וויכוחים, דיסקוסיעס. געהערן דאָך די זיבן צו פינף פאליטישע שיטות, ווערט אָן אידיען־שלאכט, פינף פראנטן. איינער גרייפט אָן דעם צווייטן און אמאל אלע זעקס קעגן איינעם. די פּאָזיציעס פון די קעמפנדיקע צדדים בייטן זיך כהרף עין. מ'באווייזט נישט רעכט צוצו־קומען צום „שונא“ און שוין האט ער זיך בלאקירט מיט א צווייטן. מען באשיסט יענעם מיט ארגומענטן ווי מיט סנאַריאדן. דאס מלחמה־פעלד שרפה'ט פון די קעגנזייטיקע אטאקעס. בערטשע רעדט העכער פון אלעמען, שפיציקער, שארפער, קוויטשיקער, פאמעלעכקע, אנגעעקשנט, און מיט א פינגער נאגלט ער צו די ארגומענטן און מאַטיוון צום טיש: — זאל יעדער אויסבעסערן נאר זיך אליין! אויף מיין לונג און לעבער האט קיינער נישט קיין דעה. איין מענטש טאר נישט הערשן איבערן אנדערן. וואס ווייניקער ער וועט קאָנען הערשן איבערן צווייטן, אלץ ווייניקער סוואַלאַטש וועט ער זיין. אנארכיזם איז א גוט היילמיטל צו אַזאַ מין קרענק. אבער אנארכיזם אָן וועגעטאריאניזם — איז ווי א צאָן וואס איז נישט אריינגעפעסטיקט אין די דזשאנסלעס, א צאָן וואס

ליגט — אין וועסטליקעשענע, וויל א בן אדם נישט ווערן
אויפגעפרעסן פון א צווייטן, מוז ער קודם אליין אויפהערן
עסן יעדעס לעבעדיקע באשעפעניש. מוז ער אויפהערן שעכטן
אָקסן, און טייבעלעך!

נעמט ער זיך צערעדן, נעמען זיך זאמלען אין זיינע
אויגן בלאנדזשענדיקע פייערלעך. ער בייגט זיך אצינד ווי ער
וואלט געגאנגען צו א „נאַ שטיכ“ און שפיזט מיט די פינג-
גער זיינע קעגנער אין די פנימער אריין:

— מילא, דער טאטע, די מאמע, חנו, זיי מאכן כאטש
א ברכה מיטן גאנצן הארץ איבער יעדעס פיצל בהמה און
עוף־קערפער, בעטן אזוי ארום מחילה ביים קרבן, אבער
איר, וואס פארא תירוץ וועט איר דערויף האבן?! — טרפה
נע אידעאליסטן מיינע!

די שוועסטערן, די פועלי ציוניסטיקעס, זיי זענען שוין
טיילווייז מסכים מיט בערטשען. זיי וואלטן שוין באשטאנען
זיך אפצוזאגן פון עסן פלייש און פיש, זיי זענען נישט
אזעלכע עגאָאיסטן ווי די מאנצפערשווינען. הגם חברים,
פאַרטיי־מענטשן, גרויסע אידעאליסטן, מארטירער, נאָר אז
ס'קומט צו מיידלעך, האָ-האָ! ווילן זיי דווקא האבן די שענ-
סטע, און געפּוצסטע. זי זאל זיין הויך און שלאַנק, האבן
רויטע בעקעלעך, ראָזע ליפעלעך, גלאנציקע אייגעלעך —
און פּונדוואנען זאלן נייטאַרינס און העפטערינס, נאָך פּופצן
יאָר אפּחושכן אין ווארשטאטן, האבן ראָזע בעקעלעך? אין
דעם פרט — זענען אלע מענער עגאָאיסטן!

די מאמע פארשלינגט גיך א פארבארגענע טרער אין
האַלדן.

יאסל, דער יונגסטער פאר חנו, ער איז שטרענג און

האַרט :

— דא רעדט מען וועגן פאליטישע וועלט-פראבלעמען און זיי באַלד מיט זייערע ווייבערישע ענינים! אָט אזוי דערציט מען דאָס פאליטיש אין אייער פאַרטיי.

יאסל, דער שלאסער, איז דא איינער אליין. פון זיין פאַרטיי איז קיינער מער נישטא דא. קומט ערשט דער אַנ-גריף פון אלע. צום שארפסטן אורטיילט דער מוזיניק, חנו: — א רויטער ווי אלע „רויטע“. א פרעמד געוויקס אין דער שטוב. פועלי ציון איז דאָך אויך לינק, אבער פאַרט א יידישע זאָך, אבער ער, יאסל, רעדט אזוי רוי ווי א כולו גוי. בערטשע טאַקעוועט צו מיט א שפיציק געלעכטערל:

— פראַוילנאַ!

די מחלוקה און דיסקוסיע, אמפערניש, שטילט זיך נישט איין, ביז אברהמטשע נעמט נישט אויפזינגען דאָס ליד „ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער“. אברהמל זינגט ווי א געניטער אַפערן-זינגער און גוטער הימישער חזן צוגלייך. א טענאַר מיט מעטאַל, מיט זילבער, דורכגעפלאכטן מיט אלע יידישע רחמים-חנ'דלעך און קרעכץ-קנייטשן, עלעגאנט און מיט מתיקות. מיט דעם ליד ליקוודירט זיך די שלאַכט! אלע זיצן פארטראכט, ווער ס'פארמאכט די אויגן, ווער ס'האלט דעם ווייזפֿינגער אויף דער גאַז, ווער עס האלט זיך ביים שטערן — אלע זענען פארטון אין עולמות פון נגינה און דער זכות פון ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער און אבהמלס קול — זענען מנצח די שונאים און ס'הערשט ווידער שלום, שלוח און מנוחה ביים טיש.

מ'האט אנגעהויבן שליסן פאבריקלעך און ווארשטאטן.
א פחד-וואָרט בושעוועט:
קריזיס.

גראַעז איז געווארן אויף די גאסן דזשיקע און פאָויע.
אַרבעטער גייען מידע און בלייכע איבער די טראַטוואָרן, אַ
גיין וואס מ'וויל נישט אז ס'זאל זיך ענדיקן, ווייל ס'איז
נישטא ווהיין. שלעפן זיך מידע, פארוואקסענע, מיט שווערע,
אַפגעלאזענע הענט, איבריקע, מיט פארהלשטע אויגן.
בערטשע דער שילדן-מאַלער האט נישט באַ וואס צו
פארדינען. מ'עפנט נישט קאָ נייע געוועלבלעך, און מ'דאַרף
נישט זיינע שייך-געצירקלטע און געדרוקטע אותיות:
„די בעסטע און ראיעלסטע וואָרע“.

פון צייט-צו-צייט פלעגט ער אמאָל כאפן א פארדינסטל
ביי מאַלן אַפישן אין די ארבעטער-קלובן. כאפט ער זיך
אבער גלייך צו דיסקוסיעס אין די דאזיקע קלובן, צעזידלט
מען זיך — איז מיט די קליינע פארדינסטלעך אויך געעב-
דיקט. שלענדערט ער זיך איבער די גאסן, וויל אפשטופן
די פאָר לידיקע שעה, זיצט ער איצט אַפּ גאַנצע טעג אויף
קאַפּוצינער גאַס, ביי די מיסיאנערן. ער פירט מיט זיי וויכור-
הים, וויל אז זיי זאלן איינמישן זייער קאטאליציזם אויף
אנארכיזם. נו, און דאָרט באלידיקט מען נישט, און מ'איז
אמאָל נאָך מכבד מיט זעמל און א גלאז קאווע.
די צוויי שוועסטערן די נייטארינס, חיים און אברהמל

די ארבעטסלאזע, זיצן שוין גאנצע טעג אין שטוב. אינדער-
וואַכנס איז דא גאר געווארן היימלעכער, דערפאר איז שוין
דער שבת — וואַכעדיק, אפילו מאַטעלע די בריה קאָן שוין
קיין סך נישט אויפטון, פון שניי וועסטו דאָך קיין צוקער-
לעקעד נישט מאכן, עסט מען אָפ א פאַסנע גרויפן-זופ, פאר-
ביסן מיט קארטאפל אין די שאַלן. דער איינציקער פארדינער
איז אַצינד געבליבן דער טאטע — דער גמינע-מלמד.

איז היים איינמאל אהיימגעקומען און מען איז פון אים
געוואָר געווארן אז ער האט זיך פארליבט אין א חברטע
און ס'האלט ביי ווערן עפעס. קאָנען דאס די שוועסטערן
נישט פארשטיין און אים מוחל זיין:

— אין אַזאָ צייט — פארליבן זיך?

אברהמל האט שוין אויך עפעס אויסגעפונען — ער גייט
אין אוונט אויף דראמאטישע קורסן. מ'האט שוין ענדלעך אין
אים אויסגעפונען די ארטיסטישע פעיקייטן זיינע. ער חורט
אין שטוב די לעקציעס, מאכט משונהדיקע האַוואַיעס, מאכט
קונצן מיטן קול, צעפיצלט עס, שפרינגט איבער פון באַס
צו דיסקאנט, ברומט און פייגלט און פייפט און הוסט —
דאס איבט ער אזוי — זאגט ער — די דיאפראגמע. אויך
דאס קאָנען די שוועסטערן נישט פארטראגן — אין אַזאָ
צייט איבן די דיאפראגמע? ווערן אָן ארטיסט פאר אומ-
זיסט?

יאָסל ארבעט אויך נישט. אבער אים זעט מען נישט
שוין לעצטנס ביו שפעט אין דער נאַכט אריין, ער איז אויף
מאסווקעס, פארוואלונגען, מאניפעסטאציעס, טיילט בלעט-

לעד אויף די פלעצער. ער קומט אהיים א הונגעריקער, פאר-
 מאטערטער, אבער איז שטארק צופרידן:
 — נישקשה, די ארבעטסלאזיקייט וואקסט! אדרבא!
 וואס ערגער איז בעסער, אלץ נענטער צום ציל. עס ליכט
 שוין דער שיין פון דער אנקומענדער רעוואלוציע!
 חנו איז שטארק פארנומען אין לערנען, שוין גאר ווייט
 אוועק און באקומען סמיכה אויף רבנות. אצינד ווארט ער
 ס'זאל ערגעץ ליידיק ווערן א שטעלע, חתונה האבן און קריגן
 ערגעץ אין א שטעטעלע דאס כסא רבנות.
 אין שטוב האבן זיך גענומען מערן די קריגענישן, שוין
 נישט צוליב פאליטיק, ס'גענוגט א ליאדע נארישקייט.
 דער טאטע גייט ארום פארטראגן. ער גלעט זיין ווייך-
 זיידענע הדרתדיקע בארד, וויל פון איר א תירוץ אויף די
 פארשידנסטע קשיות, אבער באקומט נישט. ער קוקט אויף
 די דערוואקסענע קינדער זיינע, וועלכע מארנעווען זיך אזוי
 גיך. אויסגעבלייכטע, פארטרוקנטע, אנגעכמורעטע, פארגריי-
 זשעטע — וואס עס מאכט אלץ דאס נישט-ארבעטן! וווילע,
 ערלעכע קינדער, האלטן גרייט די הענט צו יעדער מלאכה,
 הארעווען, פראצעווען, אוועקגעבן די כוחות — אבער מען
 נעמט נישט, מ'דארף נישט. די הענט דארן אָפּ. די הערצער
 שרומפן איין. איי, גאָט, גאָט, גיב ארבעט מיינע קינדער!
 גיב עפעס אַן אויסוועג!
 און א שטיקל אויסוועג האט זיך באוויזן. חיים איז
 געקומען צו לויפן און מודיע געווען מיט פרייד:
 — זיין חברטע, אדער זאל עס הייסן זיין כלה, האט
 באקומען פון איר ברודער פון קיבא, האַוואַגאַ, פאפירן פאר

זיי ביידן. אפילו שיפסקארטן זענען שוין דא. בקרוב פֿאַרט
ער אוועק. אוועק פונדאנען!

די מאמע — זי שלינגט שוין די דערשטיקטע טרערן
אין האלדז. האט שוין היים דערציילט, דערציילט שוין אויך
אברהמל, אז אויך ער האט שוין א מיידל, זי האט דארט
א ברודער, שוועסטער און שוואגער אין אויסטראליע, אין
סידנעי, צי מעלבורן, גרייט מען זיך דארט אויך זיי צו שיקן
פֿאַפירן.

איצט גייט שוין די מאמע אוועק צו א שכנטע דאָרט
זיך אויסוויינען.

א בהלה האט ארומגעכאפט די שטוב, וויל זי צעטרייס־
לען, די ווענט צעווארפן. אויך בערטשען איז שוין דאָ ענג
געווארן. א יונגער קריסט האט אים אויף דער גאַס דערלאנגט
א קאַפע אין בויך אריין, איז ער פון דאמאָלסט אָן שוין
לגמרי א פארלוירענער. אפילו אויפן שלאכטפעלד — האט
ער צו זיך גערעדט — ווען ס'זענען געפלוּיגן די שראפנעלן
און סנאריאדן איבערן קאַפּ, האט ער נישט געפילט אַזאָ
פחד, ווי נאָך דעם קאַפע אין בויך פון דעם שגן. ער קוקט
שוין אויף דער גאַס א דערשראקענער יעדן גוי אין די אויגן
אריין:

„גייט ער מיך שלאָגן?“

ניין, ער וועט דא נישט בלייבן. ער האט שוין אפגעגעבן
א „שאלון“ אויף א סערטיפיקאט קיין פאלעסטינע. א גוטער
שילדן־מאַלער וועט אומעטום אויסגעפינען זיין חיונה. וואָס!
די שוועסטערן האבן דעריבער גענומען איינטענהן מיטן

טאַטן:

— אפשר וועלן מיר אויך נעמען קלערן וועגן פאָרן?
וואס וועלן מיר דא בלייבן אליין? אויף וואס איז דא צו
האַפן און וואס וועלן מיר שוין דא דערלעבן?
עס שטעלט זיך אקייגן יאסל:

— פחדנים! וואס עפעס אנטלויפן? דא זענען מיר
געבוירן און דא וועלן מיר ס'אונזעריקע אויסקעמפן! ארבעט
מוז זיין פאַר אלע! און דער אנטיסעמיטיזם וועט אויך פאַר-
שווינדן! דאס איז נאר א פראדוקט — — —
חנן רייסט אים איבער:

— לאָז שוין צורו, יאסל, דאס סאציאליסטישע מענה
לשו. ס'איז נישט א פראדוקט, נאר א חולאת. נישטא נאָך
אַזא פארגעניגן ביי א גוי ווי שיסן האָזן און שלאגן יידן.
פונדעסטוועגן מיין איד אז מ'דארף נישט פאָרן פשוט דערפאַר,
ווייל גאָט איז אומעטום! ער האט אונז קיינמאל נישט פאַר-
לאזן און וועט אונז אויך ווייטער נישט פארלאזן.

— בטחון איז וועלוועלער פון קארטאפליעס — האט
בערטשע א שפיציקן קידערווידער-לאַך געטון.
— ביטחון איז דער טיערסטער אוצר וואס ס'פארמאגט
דער בחיר היצירה, און מפל שפן — דער ייד! — האט חנן
דערווידערט.

ר' יחיאל איז צופרידן פון חננס ענטפער. ס'דערמאנט
זיך אים איצט אין דעם שמייכלענדיקן פויערל סטאַך דער
מייסטער, וואס האט געוווינט דאלעבן סטאַק, אין שטעטעלע
וואָהין ביי ריפּין; דערמאנט זיך אין דעם געבענטשטן ווייץ
אויף יענע פעלדער, אין דעם פרישן קאלטן סטאַק-וואַסער.
ער גלעט אויס די בארד, איינמאל און נאכמאל, ווי ביי א

וויכטיקן ישוב הדעת, פארקוועטשט די אויגן און ענטפערט מיט עפעס אן ענטפער ווי פון ווייטע ווייטן:
 — איר, קינדער, טוט לויט אייער אייגענעם שכל הישר. איר מעגט און דארפט פארן. א סכנה דארף מען אויסמידן, און אויף קיין נסים דארף מען זיך נישט סומך זיין. איך אָבער, איך וויל האבן מיין קבר צווישן אייגענע, היימישע, אָט דאָ, אויף גענשע גאַס. איך וויל נישט ליגן אין דער פרעמד. און דערפאר פארבלייב איך דאָ!

ז

בריוו האבן אנגעהויבן אנקומען פון ווייטע, פרעמדע לענדער. די מאמע האט זיי געזאמלט אונטערן קישן, געלייענט זיי צו עטלעכע מאל. געגלעט די אותיות, דאס פאפיר, דעם קאנווערט, אָנגעטאפט נאכאמאָל דאס פאפיר, ווי ס'וואלט געווען דאס פנים פון איר קינד, נאכאמאָל א גלעט געטון, נאכאמאָל דערויף ארויפגעוויינט, און די אותיות צעפליסן זיך פון די טרערן, און די מאמע וויל זיי דאָך לייענען נאָך און נאכאמאָל. און זי איז שוין היימיש געווארן מיט אזעלכע פרעמדע און מאדגע ווערטער ווי:
 שאפ, באַס, לעטער, פיקטשור.
 און מיט די שפאנישע ווערטער:
 אַבראַ, מאנופאקטוראַ, סאלוברידאַט.
 בערטשע האט חתונה געהאט און לעבט דארט אין ארץ־ישראל גליקלעך און צופרידן. זיינע בריוו פארענדיקט ער אָפט מיט דעם זעלבן פזמון:

„דאָס ווייב איז א ווילע, כאַטש נישט קיין וועגעטאריע־
רין. קאָ סאַמעטענע סוואלאַטשעס פעלן דא אויך נישט, נאָר
זיי זענען סימפאטישער.“

אויך דער יונגסטער חנן האט חתונה געהאט, געווארן
א רב'ל אין א קליין שטעטל הינטער לאדזש.

איצטער שדכנט מען דאָ דער עלטסטער, צפורה, אָן
אלמן פון דער פראווינג. צפורה וויינט אויף איר גורל, אבער
די מאמע, וועלכע ליגט שוין א יאר צו־בעט, געפינט אויס
פאַר איר א טרייסט:

— נאַריש, גוט קינד מיינס, דו מוזט זיין מיט אלעמען
צוגלייך, דו מוזט האבן א קינד. דערום מוזטו זיך אילן
און יאגן ווי א יונגער הערש, אָן אינדין, ווייל די מוטער־
צייט — — — אנטרונט גיך.

ס'האט קיין סך צייט נישט געדויערט. העכער א יאר
צייט איז מאַטעלע אפגעלעגן צו־בעט און זי האט זיך גע־
נומען צוגעוויינען צו איר מצב, אויך די ארומיקע האבן זיך
גענומען צוגעוויינען, ס'האט זיך נארמאליזירט דער אומנאר־
מאַלער צושטאנד. אבער ראַפטעם, נאך איינע דריי טעג, האט
זיך די קרענק פארערגערט, פארשארפט. ביז איצט איז זי
געקראכן, די חולאת, און איצט האט זי גאלאפירט, זיך אפ־
גענומען פאר דער גאנצער צייט פאמעלעכער קריכעניש, און
אויפן פערטן טאָג שוין האט מאַטעלע דעם לעצטן קרעכץ
געטון, רעכט נישט פארמאכט די אויגן און אויסגעהויכט די
נשמה.

אצינד איז אין שטוב שוין כולו חושך. ר' יחיאל האט
פלוצים פארלוירן כמעט ס'קול, ווי ס'וואלט פון אים ארויס־

גערעדט א קינד, א פרעמדס, וואס האט ערשט קוים אנגע-
הויבן רעדן.
נאך די שלושים האט צפורה געפאלגט דער מאמען,
אוועק אין שטעטל צום אלמן און מיטגענומען מיט זיך די
יונגערע שוועסטער.

ח

אין שטוב איז מיט ר' יחיאלן פארבליבן נאך איין יאסל.
ער האט זיך אויסגעלערנט קאכן און גלייך נאך דער ארבעט
געקומען שנעל צו לויפן אין שטוב אריין און פארטיק גע-
מאכט א געקעכץ פארן טאטן און זיך. נאכן עסן פלעגט
יאסל פאָרלייענען פארן טאטן א שטיקל צייטונג, דערציילן
נייעסן און דערנאך גלייך אוועק צו זיין פארטיי-ארבעט.
געקומען איז ער שפעט אין דערנאכט און אריין מיט
שטילע טריט נישט אויפצוועקן דעם טאטן.

איינמאל, א ווינטער פארטאג, ווען יחיאל האט זיך אויפ-
געהויבן און גענומען זיך פאָרען ביים איינהייצן, צוגרייטן
אַביסל וואַרעמס, האט ער אויף יאסלס געלעגער דערזעען
ליגן נאך עמיצן, אַ לגמרי פרעמדן, אַ בלאַנדער, מיט א
פלאקסענעם קאָפּ האר, פארשניטענע און פארשפיצטע נאָז
און העל-בלאָע אויגן —
א שייגעץ!

ס'איז אים ארויסגעפאלן דאס האלץ פון דער האנט.
ער האט נישט באוויזן א קלער טון, ווי זיי האבן זיך ביידע
מיטאמאָל אויפגעכאפט.

יאָסל האט אָן שהיות אויפגעקלערט:

— טאַטישי, דאָס איז מיינס א פוילישער חבר, ער מוז זיך אויסבאהאלטן, ס'דראָט אים תפיסה.

דער שייגעץ האט זיך ברייט צעשמייכלט, ארויסגע- צויגן פון אונטער דער קאלדרע א מיט קאשע באפינטלטע האנט און זי האסטיק דערלאנגט יחיאלן:

— טשעשטש, פאַניע איזראעלו!

ר' יחיאל האט זיך נאך מער צעטומלט און אפגעענט- פערט מיט א מורמל:

— דזשענקויען!

ער האט נאר אויסגעטרונקען א גלעזל וואסער מיט מילך, נישט געשטעלט זיך דאווענען, נישט גענומען קיין אנבייסן און אוועק אין חדר.

א גאנצן טאג האבן די מחשבות זיך היינט פארפלאג- טערט אין דערנער, שטעכלקעס, פארטשעפעט זיך, ס'לערנען מיט די קינדער האט אונטערגעהוגקען. ער איז שוין בכלל מיד, שווער מיד, ס'קומט אים שוין שווער אָן דאס קנעלן מיט די יינגלעך. נו, ער האט שוין לאנג אריעברגעשפאנט די זעכציקער אזוי איז אויפן וועג צו די זיבעציק, ער וואלט שוין וועלן באקומען די עמעריטור, אפרוען! די הענט טרייסלעך, פאר די אויגן שווינדלט, ס'ברעכט אין די גע- לענקען, זאל ער באקומען די עמעריטור, וואלט עס אים נאָך אודאי אויפגעהאלטן עטלעכע יאר ביים לעבן.

א צווייט מאל, ווען ער האט זיך אויפגעהויבן פון בעט, איז שוין דעם זונס געלעגער געווען אינגאנצן לידיק, יאסל איז אויך נישטא.

ער איז אראפ פון בעט, געוואלט פרווון די טיר צי זי איז פארשלאסן, און געפונען ליגן ביי דער טיר א צעטעלע, געווארן אריינגעשטופט, זעט אויס, פון דרויסן. ער האט גענומען אינדערגיך איבערלייענען:
 „יאסל יזעט א לענגערע צייט נישט אהיימקומען שלאפן. זוכט אים נישט, ווייל ער איז ארעסטירט, ער זיצט אין תפיסה“.

ט

ס'איז ערב פסח. היינט לערנט מען שוין נישט. און ביי אים, ר' יחיאל, איז נעכטן סיווי געווען שוין דאס לעצטע לערנען. זיך געזעגנט מיט די חדר-קינדער, אויף תמיד. שוין באקומען זיין לאנג געווארטע עמעריטור.
 זיצט ער אין שטוב איינער אליין, ביים טיש. א ספר איז אָפֿן. אויפן ספר א שניפטיכל. אויפן טיכל די זון, גליטשט זיך פאמעלעך ארויף אויף זיינע הענט, וואָרעמט, גלעט. די קינדער — נישטא. אוועק, ס'זוייב — דאָרט, ארויפצוצו, אויף גענשע, אויפן עולם אמת. רינען איצט פון אים אראפ די יארן אויף צוריק, אין די זכרונות אריין, צוואנציק, דרייסיק, פערציק, פינפאונפערציק, מ'פירט אים צו דער חופה, ער טראגט א זיידן טיכל אויפן האלדו, מיט א קנופ. ער וואָלט עס נישט געדענקט, נאר אויף צומארגנס האט אים מאַטעלע געזאגט, הלמאי דאס זיידענע טיכל אויפן האלדו ביי אים איז געווען פארקנופט, ווי א שטריקל ארום א זעקל. אָו זי האט דאס ביי אים דערזען, האט זי געוואלט ביי דער חופה

לאַכן. יאָ, אמת, ס'זיידענע פאטשיילעכל איז טאקע געווען ביי אים שטארק פארקנופט, ס'האט אפילו אין האלדז געקוועטשט, ער פילט טאקע איצט דעם דרוק ביים גארגל-קנאַכן. מאַטעלע האט דעמלט געוואלט לאַכן, אַ שאַד, ער וואלט איצט בפירוש געוואלט הערן איר לאַכן. האט זי אמאל געלאכט? הויך? ער געדענקט נישט אזוינס. געשמייכלט — יאָ, יעדעס מאָל ווע זי האט געבוירן א קינד און ער איז אריינגעקומען עס אנקוקן און איר ווינטשן. ווו זענען אוועקגעקומען אירע שמייכלען? ווו זענען אוועקגעקומען די קינדער? בריוו, געשריבענע גרוסן — „זאָל דער טאַטישי זיין געזונט און מ'זאל נאך דערלעבן זיך צו זען און זיין צוזאמען.“ ווען? ווו? ווי אזוי? אַ, יאָ, — ער וואלט נאך וועלן זיין ביי זיך אין שטעטעלע, דאָרטן אויפן שאַסיי. דאָרט ליגט די מאַמע, טאַטע, דארט איז ער א קינד, א בחור, שפאצירט אויפן שאַ-סיי, צופט אַפ א זאַנג, בייסט א קערעלע, גייט צוריק אין בית מדרש, זיצט ביי די הויכע פענצטער מיט די קליינע קאלירטע שייבעלעך, ער וויגט זיך ביי אַן אָפענער גמרא, ס'קול לאזט זיך גיך אוועק דאָרכן פענצטער צום טייך, צו די סעדער, פארהאלט זיך און קומט צוריק דורך די קייגנאיבערדיקע אפענע פענצטער פון בית מדרש — זיין קול, זיין נגינה פון תורה, נאָר שוין צוזאמען מיט א ריח פון טייך און פירות, די מאמע וועט אים באלד קומען רופן צו ווארעמעס. עט, יינגלערישע מחשבות. ער נעמט אראפ ס'טיכל פון ספר, די זון איז שוין אויפן וואנט און ציט זיך שוין צוריק ארויס אינדרויסן. וויגט ער זיך דאָ איבערן ספר — אבער ער ווערט נאך אלץ נישט פטור פון יענע מחשבות. רעשטלעך,

צויטן — ניין, די מאַמע וועט אים מער נישט קומען רופן אויף ווארעמעס; מאַטעלע, אין א וויסער הויב אויפן קאפ אונטער א קלאר־ווייס איבערגעצויגן איבערבעט — וועט נישט מער שמיכלען צו אים. און ער וועט איר מער נישט ווינטשן מזל טוב. נו, מילא. פארוואס איז אים קאַלט אין די פיס? און וואס וועט זיין מיט יאָסלען? ווו איז יאסל? דער איינאונאיניקער מיט אים־פארבליבענער זון. זיצט אין תפיסה. פארוואס? חלילה צוליב רשעות? א גוט, ער־לעד בחורל, ער מיינט דאָך די טובה פון דער וועלט, פון די ארעמע, ער מיינט עס דאָך ערלעד. ער וואלט גערן בא־שטאנען זיין צוזאמען מיט יאסלען דארטן. וואלט מען נאָך געקאנט מיטהאבן עפעס א ספרל — וואלט אוודאי געווען וויל און גוט.

מען קלאפט אין טיר. ווער קאָן דאס זיין? ס'קומט אריין א באַאמטער פון גמינע. א נייטיקער ענין. מען מוז היינט שיקן די קינדער אין בעלוועדער, כדי צו באגריסן דעם מלוכה־פרעזידענט, ס'איז היינט זיין געבורטסטאג, א מלוכה־שער יום טוב. דיני דמלכותא. איז ער באשטימט געווארן אין גמינע אז טאקע ער, ר' יחיאל, וועט מוזן אנפירן מיטן קינד־דער־צוג.

רב יחיאל ווייסט נישט וואס צו זאגן. ווי קומט ער צו אזעלכע ערטער, אין יענע גאַסן, און בכלל. ניין, ס'עט גארנישט פועלן, אזוי איז באשלאסן גע־ווארן, נאר ר' יחיאל — האבן זיי געזאגט — וועט זיך דערצו פאַסן, א הדרת פנימדיק אויסזען, א בכבודיק געצירטע בארד — אזוי האבן זיי געזאגט אין גמינע אויף דער זיצונג — נאָר

ר' יחיאל וועט אנפירן מיטן קינדער-מארשרוט צום פרעזי-
דענט. ר' יחיאל האט געמוזט דערויף מסכים זיין.

י

צוריקצוועגס פון בעלוועדער איז שוין יחיאל געגאנגען
איינער אליין. די קינדער זענען אפגעפארן צוריק אין טראמ-
ווייען. ער האט זיך געוואלט ליבערשט איבערגיין. זעען ווי
ס'זעט אויס די גרויסע שטאט. ער וויינט דאך שוין דא הע-
כער פערציק יאר. ר'איז מיד, פארמאטערט, פילט זיך אבער
דאך אביסל געהויבן — כ'ווייס, געזעען אויף א גאניקל דעם
אדון הגדול אליין. אים, יחיאל, האט אן אפיציר דערלאנגט
די האנט.

ער קוקט זיך ארום איבער די גאסן. ער זעט אווייניג
וואס ער וואלט זיך קיינמאל נישט פארגעשטעלט. ער קוקט
א פארהידושטער אויף די גרויסע, אויסגעפוצטע אויסשטעל-
פענצטער, אויף די אויטאמאבילן און אויטאבוסן, די הויכע
הייזער און די הויכע עלעקטרישע לאמטערן, און אזעלכע
שטעטער ווי מען טראגט דא, וואס פאר א רייך אנטוועכץ!
טראכט ער אצינד וועגן די דאזיקע עולם הוה'ניקעס,
די בעלי תענוגים, וועלכע פירן נישט קיין שום חשבון מיט
דער וועלט, אן חובות און פטור, אלץ אויף שוין, אויף אצינד,
גארנישט אין דער לאנגער באנק אריין, אבער ס'איז דאך
אזויפיל טומל, ווי אן אייביקער יאריד. מ'דארף גיין אביסל
גיכער, אגישט וועט ער פארזוימען אהיימצוקומען אפילו ביז
פארנאכט. נעמט ער פארשנעלערן זיין שריט. דערנענטערט

זיך צו אים אומגעריכט עפעס איינער אין א מיליטערישן
מונדיר, מיט א געלעכטער־פנים, קוקט אים אין די אויגן
אריין און זאגט מיט ביטערער הנאה:
— אַך, יאַקאָ פּיענקאַ בראַדאָ! (אַך, וואס פארא שיינע
באַרד).

און נאך איידער יחיאל דאנושעט צו באנעמען וואס מ'האט
אים געזאגט, האט יענער אים א האסטיקן כאַפּ געטון פאר
דער באַרד, זי ארומגעוויקלט ארום זיין האנט און אים א
שלעפּ געטון ביז צו דרערד. אויסגעפליקט א גאנצן בינט
האַר.

ר' יחיאל האט א וויסטן קרעכץ ארויסגעדעכעט. די
פיס האבן פארלוירן דעם אנשפאר און ר'האט זיך אנגעכאפט
פאר א לאמטער. ער האט געפילט אז ער מוז אנגורטן אלע
כוחות זיך צו דערהאלטן, האט ער זיך אנגעגורט. דעם בינט
האר האט אים דער זעלנער אריינגעשטופט הינטערן קאל-
נער, צושרייענדיק:

— נאַ מאַש, זשידזשע, נאַ פאַמיאַנטקע! (נאדיר, ייד,
אויף אן אַנדענק).

יא

אין שטוב האט ער געלייגט קאלטע, נאסע האנטעכער צו
דער גאמבע, און ס'האט נאך אלץ געטריפט בלוט אויף דער
בארד. די באַרד איז שוין א נאסער וויעכעטש. ערשט אצינד
האט ער זיך צעוויינט. דער גאנצער גוף האט געהעשעט און
געצאָפּלט.

ער האט זיך דערנאך אוועקגעזעצט שרייבן בריוו. צו די

זין. קיין האוואַנאַ, סידנעי, תל-אביב. וואס שרייבט מען?
ווי אזוי שרייבט מען? כאַטש לייג אריין אין די בריוו די
אויסגעריסענע האר פון דער בארד. און וואס שרייבן — מ'זאל
אים אראפנעמען? צוויי טעכטער און צוויי זין זענען הי, אין
דעם לאנד, מאַטעלע ליגט דא דאלעבן — אבער קיין ארץ-
ישראל וואלט ער געפארן, סיווי, זאָלן די קינדער מיט אים
מיטפארן — איז אבער דער וועג פארשטעלט, ס'איז אין
גוישע הענט. אים אליין, אָן אלטן טאטן, וואלט מען נאך
אפשר אריינגעלאזט. אבער יאסל זיצט דא אין טורמע. ער
איז נאך אפילו נישט געגאנגען זיך נאכפרעגן, פועלן, אז
ער זאל זיך מיט אים זען, אים אריינטראגן עסן.
אין שטוב ווערט טונקעלער. ער וועט נישט גיין אין
שול אריין דאווענען. ער וועט נישט גיין צו קיינעם פון די
וואס האבן אים פארבעטן צום סדר. ער'ט פארבלייבן אין
שטוב, דאווענען דאָ, ביי זיך, ער וועט אליין אפרעכטן דעם
סדר, אויף יוצא וועגן, ער צינדט אָן ליכט. — גוט יום-טוב!
מ'דאַרף טוישן דאָס האנטער, איינגעצן אין וואסער, אויס-
דרייען. ער וועט לייגן אַ יומטובדיק טישטעך. וויין האט ער.
מצות האט ער. ער זעצט זיך צום סדר. ער גורט אָן אלע
כווחות זיך צו באהערשן. ער ריכט אָפּ דעם סדר. מ'קלאפט
אין טיר. ווער קאָן אצינד זיין? ווער פון די שכנים? עס
איז יאסל! יאסל! קומט איצט גלייך פון טורמע.

יב

נאך אָן איינאונאינציקן פאַל דערציילן: נישט לאנג נאך
פסח האט זיך אין שטוב אריינגעשטעלט — בערטשע! ער

איז צוריקגעקומען פון ארץ ישראל! זיין ווייב איז זיך מיט אים צעגאנגען. געוואלט האבן א קינד, און נישט געהאט. נעמט זי אָן — אַז ער איז דער חייב. מילא. איז נישט. וואלט ער פארבליבן דארט אין לאנד, פארטראגט ער אבער נישט קיין שקר און צביעות. ווער זאל וויסן אז מיט דעם הייליקן לשון קאָן מען אויך געברויכן אזויפיל שקר? און צביעות. און האַרטקייט. אַנט־רחמימניקעס! דער אמת איז, אַז דאס איז נאר דער עלטערער דור, נאָך אלץ די מדבר־יידן, און משה רבינו וואלט נאָך מיט זיי היינט אויך געהאט א שווער לייענען — אבער די יונגערע זענען שוין גאָר אנדערש. אוממיטלבאַרע, פשוטע! און פאַראַן דארט אפילו א קיבוץ פון וועגעטאריער. ער וואלט שוין דארטן אוועק, נאָך — ס'האט זיך אים פארבענקט נאָך אייגענע, משפחה, צוממערסט נאכן טאטן. ער קאָן אהין מיטנעמען דעם טאטן. וועט דער טאטע מיט אים מיטפארן, פארט ער תיכף צוריק, אַלא נישט, וועט ער שוין פארבלייבן דאָ, צוזאמען מיטן טאטן.

און נאך א פאל איז געשען:

חיים האט זיך נישט געקאנט דערהאלטן אין קובאָ און זיך צוריק דערשלאַגן ביז פאַריז. דאס אלץ איז שוין געשען אין פעריאַד פון ערב מלחמה.

יג

אצינד בלויז עטלעכע ווערטער וועגן דעם וואס איך ווייס, און דאס וואס איך פארשטיי, און דאס וואס כ'שטעל מיר פאַר.

וועגן יאסלען ווייס איך: כ'האב אים געטראפן סוף
1939—תחילת 1940, אין ביאליסטאק. ווי א קאמוניסט האט
ער דארט געשפילט א ראל אין פאריק פון געוועזענע פאלי-
טישע ארעסטאנטן אין פוילן. דערנאך איז ער ערגעץ נעלם
געווארן. איז אנצונעמען אז ער איז פארשיקט געווארן,
ארעסטירט, און ערגעץ ווו אומגעקומען דארטן.

ווייטער איז אנצונעמען און זיך פארצושטעלן, אז די
טעכטער פון ר' יחיאל, מיט זייערע פאמיליעס, און חנן מיט
זיין געזינדל, זענען געקומען, ווי א סך אנדערע פליטים, אין
יענער געטא-צייט, צו לויפן פון די קליינע שטעטלעך קיין
ווארשע. זיי האבן זיך אלע אריינגעצויגן צום טאטן אין שטוב,
אויף פאָווע 51. און ווארשיינלעך זענען זיי געווען פון די
ערשטע אראפצוגיין אויפן הויף ביי דער ערשטער כאָפּ-
אקציע און געווארן אוועקגעטריבן דורך גענשע אויף ניזקע
צום אומשלאג-פלאץ און פון דארט אוועק אין די פראכט-
וואגאנען קיין טרעבלינקע, אדער קיין מאידאנעק, אדער
אָשוויענטשיים, אַ פאָקט — זיי זענען אלע אומגעקומען. אויך
חיים מיט זיין פאמיליע אין פאריז איז אומגעקומען, אוודאי
איז דראנטי. אלע אומגעקומען חוץ דעם זון אין אויסטראליע,
אברהם, וועלכער האט שוין באוויזן צו געבן א נאמען זיין
ינגעלע נאכן אומגעקומענעם טאטן.

אָט דאס איז אין קורצן און אין איילעניש א שטיקל
געשיכטע וועגן איינער א יידישער משפחה פון ווארשע, איינע
פון א סך אנדערע משפחות אין דעם לאנד פוילן, וועלכע
האט געלעבט אין דער היטלער-תקופה, אומגעקומען אין די
קאלכאוונס. זייער ציפער איז בלויז אכצן איינסן פון די
זעקס מיליאן, אכצן נפשות פון דער משפחה רייובלאט.

א מלאכל

(א פאמיליען-כראַנק)

1

ס'הייבט זיך אן אין יאָר 1923.

עטלעכע יוגנטלעכע גיבן ארויס אין ווארשע אַ ליטאַ-
גראַפירטן ליטעראַרישן זשורנאַל אונטערן נאמען: „באַרג
ארויף“. עס פאַרען זיך ביי אים ש. ל. שניידערמאַן, איד,
מאיר דיאמענט, און נאָך עטלעכע יוגנטלעכע. מיר שאַפן
אויך א דראַמאַטישן קרייז. דאַרף מען האבן אַן אויספירערין
פאַר א ראלע פון א מלאַכל.

ברענגט מאיר דיאמענט צו פירן זיינס א יונג, פערצנ-
יעריק שוועסטערל. זי איז שמאַל. דין און דאַר. צאַרט. אַ
מילדע מיניאַטור, מיט גרויסע פאַרחידושטע אויגן, פאַר-
שעמט און פאַרטרוימט. אין אוונט, הינטער די קוליסן פון
א היימיש אויפגעשטעלטער בינע, טשעפעט מען איר אַן אַ
פאַר פליגל פון א ווייכן, ווייסן זייד-שטאָף און זי שפילט
די ראלע פון א מלאַכל.

זי הייסט גאַלדעלע. זינט זי איז אריין אין „השומר
הצעיר“, האט זי געביטן דעם נאמען אויף זעה. זיי
איך בין געווען עטלעכע מאָל ביי זיי אין שטוב. זיי

האבן געוויינט אויף מילע גאס, אויף דער שמאלער-מילע.
דער טאטע האט א קליין שווארץ בערדעלע, אַרבעט ערגעץ
אין א שניט-געשעפט אויף גענשע, נאָר מ'האט אים שוין
אפגעזאגט. איז ער געווארן א מעקלער, טרייבן אים די
קאנקורענטן, די עלטערע, די בעלי חזקות. איז ער אוועק
מעקלען ביי לעדער אויף פראנצישקאנער. יאגט זיך נאך אַ
פארדינסטל, זוכט א שטעלע. קומט אהיים — איז דאס
בערדל דורכגענומען מיט דאגות, די אויגן פאריאגטע, זוכט-
דיקע. שעמט זיך, איז אומעטיק, דאס ווייב זיינס, א טאכט-
טער פון קאנסקאוואליער רב, איז נאך אוועקגעשטארבן
דארטן, אין קליינעם שטעטל קאנסקאוואליע. פיר קינדער
האט זי געלאזן, און איר מאמען.

די אלטע מאמע האלט תמיד וואָך אויף אים די אויגן

מיט דעם געפרעג:

— מילאָ, די טאכטער מיינע איז יונג אוועקגעשטארבן,
אבער די שוועלבעלעך זע כאטש צו דערנערן, זע כאטש אז
זיי, די קינדער, זאָלן געזונט זיין!

קומט ער צוריק פון גאָס אָן א פארדינסט, גייען נאָר
בלויז די פיס, דעם גוף טראגן זיי נישט, ציט זיך ערגעץ
צוריק, דאס פנים ווערט לענגער, דאס בערדל קערצער, איינ-
געשרומפן, אבער דערפאר געדעכט מיט אומעט. זיצט ער
א געשרומפענער ביים טיש, עסט עפעס צוזאמען מיט די
קינדער, ווי ער וואלט געגעסן געבעטלטסט, און פארשטעקט
דעם קאָפּ אין „הצפירה“-בלאָט.

דאַנקען גאט, די קינדער וואַקסן שוין אונטער.

אבער ווי נאָר זיי זענען געווארן פעיק אויף צו שמועסן מיט אים, שפאָרן זיי זיך שוין, אַמפּערן זיך, האבן אייגענע מיינונגען און אנשוואונגען, לגמרי ווייטע פון זיינע. דערפאר אבער — איידעלע קינדער. אצילות. מיט דרך-ארץ. ווייכע לבבות, מיט אָפענע, שאַרפע קעפלעך, און יעדעס פון די קינדער האט עפעס פון דער מוטער, ווי זיי וואלטן זיך צעטיילט אין גלייכע חלקים מיט דער ירושה פון די אייגנשאפטן און אויסזען פון זייער יונג-געשטארבענער מאמען, אלע פיר צו-זאמען שטעלן פאָר א גאנצע די מאמען.

אין א יאר ארום פארט מאיר דיאמענט אוועק אומלעגאל אין יענעם לאנד פון יוגנט און טרוים, פון ליכט און גליק, פון סאציאלן יושר. אין דעם לאנד פון געזאנג, אין דעם לאנד פון צוקונפט, אין לאנד פון כסדרדיקן בארג-ארויף. מאיר דיאמענט האט שוין דעמלט געהאט געשריבן לידער פון פרייד און פרייהייט, געשפילט ערשטע ראָלן אין אמאטארישן טעאטער, גערויכערט א ליולקע מיט מאטראזן-טאבאק, זיך פארלאזט א בונטארישע טשופרינע איבערן שטערן, אזוי ווי ס'באזינגען פרץ מארקיש און משה קולבאק. ער האט פונדעסטוועגן געבעטן מיך אכטונג צו געבן פון צייט-צו-צייט אויף זיין שוועסטער, זיך אמאל אויך אריי-בערכאפן צו זיי אהיים, אונטערהאלטן דעם טאטן.

אין יאר 1927 הייסט שוין גאלדעלע נישט זהבה, נאָר גינאַ. זי איז אין אַן אומלעגאלער רעוואלוציאנערער יוגנט-ארגאניזאציע. פירט אויס קאנספיראטיווע פונקציעס. חברט זיך מיט פשוטע פוילישע ארבעטער. שפאצירט מיט זיי אין די פארנאכטן ביי דער ווייסל. אגיטירט, ברענגט פארבאטענע בלעטלעך און ביכלעך צום לייענען, שטיפט מיט זיי רעדט שוין א רוי, ראַציק און פראָסטלעך לשון, ס'זאל זיין ראוי פאַר די שוואַרץ-ארבעטער. זי מוז וואס גיכער און אקטיווער איבעררייסן מיט די אמאליקע מאניערן, מיט די שטוב-טרא-דיציעס, מיט דעם פארגאנענעם.

איך שילדער זי דעמלט אָפּ אין א נאוועלע אונטערן נאמען „גינאַ“, געדרוקט אין „וועלטשפיגעל“. איך שילדער איר באבען אין שטוב, וואס וועקט, דערמאנט זי תמיד: אַז זי איז א יידישע טאכטער, אז יידיש בלוט זידט אייביק און הערט קיינמאל נישט אויף צו זידן. דערציילט איר אלערליי שרעק-מעשיות פון יידישן עבר. און וואס מער זי דערציילט איר דאס און וויל זי צובינדן צום יידישן אמאל, אלץ מער וויל גינאַ פון אים אנטלויפן, אלץ מער חברט זי זיך מיט קריסטן, דערנענטערט זיך צו זיי, צום סוף, אין א געוויסן אינטימען מאמענט מיט א קריסטלעכן חבר, דערמאנט זי יענער אין איר יידישקייט, אז ער האט מורא פאר יידיש בלוט. זי לויפט צוריק א צעבראכענע צו איר באבען זוכן ביי איר שוץ, זוכן שוץ אין יידישקייט, אין עבר, ווערט סענטימענטאל. אפילו מיסטיש.

איך טרעף זי ביי א געלעגנהייט אין יאר 1929 און גיב איר איבערצולייענען די דאזיקע דערציילונג. ס'מאכט נישט אויף איר דעם מינדעסטן איינדרוק. פאראן גרויסע היסטא-רישע, רעוואלוציאנערע אויפגאבן! פסיכאלאגישע האַר-שפאלטעריי? קינסטלערישע עקסקורסיעס און סובטעליטעטן? ליטערארישע שפעקולאציעס און שפילעוודיקייטן? נאציאנא-לע, סענטימענטאלע צעקראכנקייט? עט, שטותעריי, ס'איז נישט פאר איר קיין ענין. ס'מאכט נישט אויף איר דעם מינימאלסטן רושם. זי שמייכלט דערויף ווי א דערוואקסענער, וואס באקוקט די שפילעכלעך פון זיינע קינדעריארן. אפשר איז נאך דערין אויך פארשטעקט א פארבארגן פעסל?

5

זי האט אריינגעצויגן אין דער באוועגונג שוין אויך איר יונגער שוועסטערל. דער יונגער ברודער האט נישט געווארט אויף אריינציען. ער איז אקיינגעלאפן. אלע שוין אין דער קאמוניסטישער יוגנט-ארגאניזאציע. אז זיי קומען אהיים (גינאָ קומט שוין וואס זעלטענער אהיים), האט יעדער זיינע אייגענע סודות, און מ'רעדט צווישן זיך ווי גענעראלן, וואס יעדער פון זיי פירט אָן מיט א באזונדערן פראָנט-אַפּשניט.

6

אין יאר 1930 איז זי אריינגעפאלן אין טרומע, אין „סערביע“, דער פרויען-אפטייל אין „פאָוויאק“. אפגעזעסן דארט פיר יאר.

ארויס פון דארטן, זיך ווייטער גענומען צו דער ארבעט,
ווייטער דורכגעפאלן. עס איז איר געלונגען צו אנטלויפן
קיין אויסלאנד, בעלגיע.

7

יאר 1945. מיטל-אזיע. אין א ליימיקער קיביטקע זיצט
א יונגע פרוי מיט א קליין קינדעלע אויף דער האנט. זי
שאקלט עס, וויגט עס, זינגט צו א לידעלע, א טרויעריק
לידל, וויגט אריין בענקעניש. דער מאן אירער איז אין
לאגער. ר'האט געארבעט אין א מיל. ביים ארויסגיין פון
דער ארבעט האט מען ביים אונטערזוכן אים געפונען פאר-
שטעקט א זאק. ר'האט באקומען א יאר טורמע. אין יענעם
חודש איז זי גראָד שוואנגער געווארן. ווען זי האט געבוירן
ס'קינד, האט זי אים צוויסן געטון מיט א בריוול אין יענעם
ווייטן לאגער אריין, אין קאווקאז. ר'האט נאך געהאט צו זיצן
דריי חדשים. געוואָר ווערנדיק אז ער איז א טאטע פון א
יונגעלע, זודיק בלוט האט ער, א יונגער יונג, האט ער זיך
ניטש געקאנט איינהאלטן און געמאכט א פרוו צו אנטלויפן
פון לאגער. מ'האט אים געכאפט. ר'האט באקומען פרישע
פינף יאר טורמע.

זי וויגט דאס קינד. ס'שלאפט איין. לייגט זי עס שטיל
אזעק, גייט צו צום טישלעדל און נעמט ארויס פון דארטן
פאמיליע-פאטאגראפיעס, מיר צו ווייזן.
אין דער דאזיקער שטוב בין איך צופעליק. איך בין
ערשט ארויס פון טורמע נאָך עטלעכע יאר זיצן. ביי מיר

געפינט זיך א שאכטעלע קאנדענסירטע מילך. איך האב עס געוואלט פארקויפן אויף צו האבן עטלעכע רובל אויף צו קויפן א שטיקל ברויט.

אויסגעהערט אז זי איז אין אַזאַ מצב, האב איך זי גע- בעטן אננעמען פון מיר א מתנה דאס דאזיקע מילך-שאכטל. איך האב זיך זייער דערפרייט מיט דער דאזיקער געלעגנ- הייט פון געבן אזא נייטיקן געשאנק. אַן אמתע מצווה.

וויל מיך שוין די פרוי מיט עפעס מהנה זיין, ווייזן מיר אירע פאמיליע-פאטאגראפיעס. קוק איך אויף די פרעמד- דע בילדער. באלד, באלד, איין בילד פארהאלט מיין בליק: — דער דאזיקער יונגערמאן איז מיר עפעס קענטלעך. ווי אזוי הייסט אייער מאַן?

— ער הייסט יחזקאל דיאמענט.

— איז ער א ברודער פון מאירן? א ברודער פון גינא?

— יא, זיכער! איר קענט זיי?

זי ווייזט שוין נאָך בילדער. יא, אַט איז א בילד פון גינא. פון מאירן האט זי נישט קיין בילד. אבער וועגן מאירן דערצייל איך איר שוין. איך ווייס גראַד פרטים וועגן זיין ארעסט. דער באקאנטער שאבלאַן: אין יאר 1937, ער איז שוין דעמלט געווען אין מאסקווע, פילם-רעזשיסער אין דער רויטער-ארמיי. אין יענעם יאר ארעסטירט געווארן, באשול- דיקונג: שפיאָנאזש, ווי געוויינטלעך. פון דעמלט אָן נעלם געווארן.*

* אין מיין בוך „אין פארכישופטן לאנד פון לעגענדארן

אביסל דערפון האט זי שוין געוואסט, ווייל יחזקאל, וועלכער איז געקומען אין ראטנפארבאנד מיטן שטראם פלי- טים פון פוילן, אין יאר 1939, האט זיך געמיט וועגן אים עפעס געוואר צו ווערן. קוים נאָר עפעס דערגאנגען. מ'האט אים געראטן אפשטיין מיט דעם נייגער זיינעם, מיט דעם וועלן באקומען אינפארמאציעס. ער קאָן נאָך ווערן מיטגע- צויגן מיטן ברודער.

כ'באקוק די פאטאגראפיעס.

ווי אזוי ערגעץ גינאָ?

— זי איז פאר דער מלחמה געווען אין בעלגיע, פראנק- רייך, געארבעט אלס זשורנאליסטין אין דער פראנצויזישער פרעסע. געשריבן צו אונז דעמלט בריוו, זיך פארינטערע- סירט מיט אונזער גורל. איצט ווי זי איז? ווער קאָן דאס וויסן?

8

לאַדזש. מאי 1946. אויף מיין סעקרעטאריאט-טיש אין ליטעראטן-פאריין ווו איך האב דעמלט געארבעט, איז געלעגן אַ צעטעלע מיט עטלעכע ווערטער, אין יידיש:
„ליבער פריינד! איך וואלט זיך וועלן מיט אייך זען. איך וועל וואַרטן אויף אייך אין פאריין 2 באטאָג. גינאָ.“
זי איז געקומען פינקטלעך. כ'האב זי דערקענט.

דזשוגאשווילי" האב איך דערמאנט וועגן אים מערער פרטים. דארט פיגורירט ער אונטער די איניציאלן מ.ד.

זעכצן יאר האב איך זי נישט געזען. איך וויל מיט איין בליק איבערלייענען אין איר פנים די זעכצן יאר. שווער אזוי שנעל צו לעזן. זי איז קלויסטערדיק-שטרענג. פארשלאסן. די הויט — איינגעצויגן, צו וועלן פארבארגן דאס פארגעקור מענע. א הויט זאל קאנען זיין אזוי שטייף, שאַרף און שטרענג? דערלאזט נישט אפלייגן דאס קנאַפסטע קנייטשעלע. די האָר — אַ געפרעסמער שוואַרצער זייד, מיט אינזעלעך פון גרוי. ווי א צייכן? ווי א צירונג? איך שטעל איר עטלעכע פראגעס מיט דער זאכלעכסטער טרוקנקייט. מיט געכפלטער זאכלעכער טרוקנקייט ענטפערט זי:

— יאָ, געהאט א מאן. א פראנצויז. (זי רופט אָן זיין נאמען). אומגעקומען אין דער פארטיזאנער-באוועגונג אין פראנקרייך דעם צוואנציקסטן יולי 1942. איך אליין? אויך גע-ווען אין דער פארטיזאנקע.

זי פרעגט מיך וואס איך ווייס וועגן איר ברודער. איך זאג איר דאס וואס איך ווייס. עטוואס וואאלירט. אנט-שפרעכיק די באדינגונגען פון יענעם ארט און יענער צייט. זי זינקט אראפ איר קאָפּ. א שווערע לאַסט. איך דערזע ערשט אויף איר לאץ א גרויסע, פראנצויז-זישע אפצייכנונג. א מעדאל.

זי איז נישט לאנג ערשט געקומען פון פאַריז, אפגע-טרעטן אין די באלקאן-לענדער. זי איז א פאַטאַ-קאָרעס-פּאַנדענטין פון עטלעכע אויסלענדישע צייטונגען (מסתם פאַרטיאישע).

זי פרעגט מיך נאכאמאל וועגן גורל פון אירע נאנטע. אפשר וועל איך דאס מאל ענטפערן עטוואס מילדער, אפשר

אנדערש וואריאירט. אפשר א האפענונג? ניין. איך ענדער גארנישט. פאקטן. היסטארישע געשעענישן. צופוסנס ביי די בערג פון היסטארישע געשעענישן. די געשיכטע-רעדער דרייען זיך ראש, שארף, כאפן זיי מיט אריין אין זייערע שארפע ציין א סך פון די באדינער ביים ראד.

(דאס איז אן ענטפער אין זייער סטיל: פאליטישער פארברעך מיט פאעטישע פליגל).

זי קוקט מיך אן און זעט מיך נישט. איר קאפ זינקט נאך טיפער.

פרעג איך זי וועגן איר יונגערער שוועסטער, מירעלען. זי הייבט אויף דעם קאפ, ריגלט פאמעלעך אויף איר שווארצן האנדבייטל און גיט מיר איבערצולייענען א שטיקל פראנצויזישע צייטונג. דארט איז א גרויס בילד מירעלעס, באגלייט מיט א באשרייבונג. „מירעלע איז געווען איינע פון די מור-טיקסטע, געוואגטסטע קעמפעריןס אין דער אונטערערדי-שער באוועגונג אין פראנקרייך“.

איך וויל נישט לעזן ביזן סוף, איך וויל וואס גיכער

וויסן וואס מיט איר איז:

גינא צעשפארט די ליפן, וויל ענטפערן, ווארט, און

זאגט פלוצים אינדערגיך:

— ווו איז זי אצינד?

— גיליאטינירט!

איך נעם זי אן פאר דער האנט. א קראמפיקער צאָפּל.

זי פארמאכט די אויגן. אבער וואס העלפט עס? פון די פאר-מאכטע אויגן ריגען טרערן, דיקע טראָפּנס. פארגיסן איר ס'פנים. איר האַרטע הויט ווערט וואס אמאָל ווייכער, מיל-

דער, צאַרטער, עס שווימען די טרערן, צוזאמען מיט זיי —
יאָרן, א יאר נאָך א יאָר. נאָך א יאָר. יארן הארטע, שווערע,
בלייענע.

זי זעט איצט אוודאי די מאַמען אירע, די באבע, דעם
טאטן מיטן קליינעם, שווארצן, תמיד פארזארגטן בערדל,
מיט ווייכע יונגלישע אויגן; זי זעט איר מאירן, יחזקאלן,
זי זעט זיי נאך איצט ווי קליינע ברידערלעך; זי זעט
מירעלען, האט תמיד ליב געהאט בלאַזיידענע קאַקאַרדעס
אין אירע ווייכע, שווארצע האר.

זי פרוווט דעם טיפן קרעכץ האסטיק איבערשניידן מיט
א שארפער רעפליק:

— אבער זי איז געפאלן פאר א הייליקער זאך!

— זיכער, זיכער.

אצינד זענען אירע אויגן אָפן. שווימען פרייער און ראַ-
שער די טרערן, און איר הויט ווערט אלץ ווייכער, און מיל-
דער, און צאַרטער — און איך דערזע פאַר זיך פלוצים ווי-
דער אַט יענע פארשעמטע, פארטרוימטע, א פארוויינטע
גאלדעלע. —

— — — דאס מאלאכל

— — — דאס מלאכל מיט אפגעריסענע פליגל.

לאַדזש— רמת-גן.

שמעון האראנטשיק

געבוירן 1889 אין וויעלון, קאלישער געגנט. פאטער
געשטארבן ווען שמעון איז אלט געווען 8 יאר. פון 11
ביז 17 יאר אין ישיבות. דערנאך ארבעטער אין א שטרין-
קעו-פאבריק, א קורצע צייט אויך — סוחר. איינער
פון די באדייטיקסטע יידישע נאוועליסטן און ראמא-
ניסטן.

פאראן שוין א גרייטע פארשטעלונג וועגן דעם אויסזען
פון א שרייבער. מען גלייבט אין דער פלאנמעסיקייט פון
דער נאטור — באשאפט זי א מענטש וואס וועט זיין א קצב —
איז שוין זיין אויסזען אנטשפרעכיק געשטאלטיקט. שוין אין
די קינדער-יארן קאן מען הייסט עס, פעסטשטעלן, מיט וואס
פארא בן-אדם מען האט צו טון. דאס זעלבע, לאמיר זאגן, ביי
א פילאזאף — זיין פנים איז פארגייסטיקט. מען זעט עס אין
די אויגן, אין גאנג, אין דער האלטונג. אזוי אויך, מסתמא,
ביי שרייבער. אמת, די נאטור קאפריזעוועט זיך אמאל, לאזט
אמאל ארויס א בלויזע דעקאראציע — איר זעט פאר זיך
א פנים פון א פילאזאף — און ער איז גאר דער סאמער דורכ-
שניטלעכסטער פיליסטער — אויב נישט נאך נידעריקער.

אבער בדרך כלל גלויבט מען אין א געוויסער פלאנמעסיקייט
און קאמפאזיציאנעלישקייט פון דער האַרין נאטור.

צי איז עס אויף? צי איז אזא אויסנאם-דערעיינונג בלויז
א דורכברוך פון א נאטור-געזעץ, אן אַפּווייכונג פון א פלאַ-
נירטן באשאף-סיסטעם, צי אנדערע סיבות הערשן און בא-
ווירקן דאָ?

שמעון האראנטשיק האט שטענדיק געליטן צוליב זיין
אויסערלעכן מגושמדיקן אויסזען. העכער פון מיטלווקס, א
צעגאסן, צערונען פנים, דיספראפארציאנעל, מיט א ליידיקן,
נאכהענגעדיקן גוידער, א ציגל-רויטע, אפּאַפּלעקטישע פארב,
קליינע, גראַע, אומרויאיקע אויגן. דער קערפער — ווי אן אומ-
געלומפערטער אנגעפאקטער זאק. און דער גאנג אזוי אומגע-
לומפערט. דער טריט א נישט-דעצידירטער, שטעלט א פוס
און האט חרטה, וויל אים צוריקציען — איבערגעשראקן.

ער וועט אראפוארפן דאס צעקנייטשטע קאשקעטל, וואס
פארשארפט נאך מער דאס אויסזען פון א משונהדיק איבער-
געפאקטן פארשוין. גייט ער אריין אין א געשעפט אויף נאָוואַ-
ליפקי 6 זיך קויפן א קאפעליוש. ער מעסט, קלויבט זיך צו,
איז אביסל פארלוירן. דער עקספעדיענט ווערט אויפגערעגט:
— רב ייד, דער-אַ קאפעליוש דארף איך קליידן, גראנאט

איז נישט פאר אייך, איר זענט דאָך א קצב, יאָ?

דאס פנים, דער קארק, דער קאַפּ — אלץ האט זיך אין
אים פארגאסן מיט בלוט, די אויגן אויך. ער לאזט ליגן די
אלע היט אויפן בופעט, כאפט דאס קאשקעטל זיינס און לויפט
ארויס פון געשעפט...

ער אטעמט שווער.

איך טרייסט אים :

— האראנטשיק, קוקט זיך גוט איין אין בילד פון באל-
זאקן, וועט איר זען, אז איר זענט געראטן מיטן אויסזען אין
אים, שטארק געראַטן.

ער כאפט מיך אָן ביים ארעם, לענט זיך אויף מיר אן.
צוגעדריקט. איך זאג אים שטיל און פייערלעך :
— און אויב איר ווילט וויסן — איז נישט נאר אייער
אויסזען, נאר אייער שרייבן — איז אויך געראטן אין באלזאקן.
נעמט ער אפויר זיין האנט פון מיין ארעם, בלייבט שטיין,
קוקט מיך אן. די אויגן האבן זייער פארב געביטן, שוין נישט
גראָ, נאָר בלאָ — דאס איז אוודאי צוליב די טרערן.
נאך אין דעם טאג האט ער אנגעשריבן 40 זייטלעך פון
א ראמאַן.

מיט עטלעכע יאר פאר דעם האט מען אים באעווילהט —
נישט קיין עקספעדיענט אין א הוט-געשעפט, נאר א ליטערא-
טור-קריטיקער — אנגעשריבן א שלעכטע רעצענזיע וועגן
זיינס א בוך. איז ער געקומען דאן אין רעדאקציע „ליטערא-
רישע בלעטער“, זיך אוועקגעזעצט אויף א שטול, ארויסגע-
נומען א פלעשעלע יאָד און עס אויסגעטרונקען.
קאָן ער נישט זיין דאס, וואס ער האט געמיינט, אז ער
איז — דארף מען נישט, וועט ער אוועק אין דער וועלט —
ווי ס'ליגט אָן אומגעקומענער ברודער זיינער — אָן אנאר-
כיסט.

א הארציקער ברודער, א נשמה-מענטש, מיט קליינ-
שטעטלדיקער, היימישער ווארעמקייט — יענער וועט אים
דערפילן — וועט ער אים ארומנעמען און היימיש, משפחהדיק

זיך טוליען צו אים. ער איז דאך אזוי איינזאם, פארלאזן —
מען פארשטייט אים נישט.

אויסגעטרונקען דאס פלעשעלע יאד און זיצט מיט דעם קאפ
פארווארפן אויפן שטול און קרעכצט. ער טראכט נאך יעצט,
אבסערווירט זיינע אייגענע איבערלעבענישן — אזוי, הייסט
עס, דארף מען שילדערן א זעלבסטמארד — אזוי זעט ער
אויס. ער געפינט אויס נייע דעטיילן, וועלכע ער האט ביז
איצט, אין זיין קינסטלערישער אמת-פארשטעלונג נאכנישט
געהאט געזען. אבער פארפאלן, דעם סוד, די נייע באַאָבאַכ-
טונגען וועט ער שוין אהינפירן דארטן, צום ברודער.

געקומען די „גיכע הילף“, מען וויל אים אריינלאזן א
גומי-רערל דורכן מויל, אויספאמפען דעם סם — נאר ער
לאזט זיך נישט, האלט פארהאקט די ציין און וויל זיי באיין-
אופן נישט עפענען. עס לויפט צו דער פארלעגער שקליאר,
וויל אים אויפרייסן דאס מויל — האַראַנטשיק ווערט זיך,
לאזט נישט, און שקליאר צעכעסט זיך:

— עפנט אויף דאס מויל, אידיאט!

יא, ער עפנט דאס מויל, נאר נישט פארן גומענעם רערל
אויף אפצוראטעווען אים דאס לעבן, נאר אויף אפצוענטפערן
אויף דער לעצטער באלידיקונג:

— רעכנט זיך מיט די רייד!

אין ליטעראטן-פאריין דערציילט מען זיך וועגן האראנ-
טשיקס זעלבסטמארד — קוריאָז-מעסיק, א טעמע פאר קיבעץ
און וויץ. נאר איינער רופט זיך אפ אויף דעם אנדערש —
ישראל שטערן. ער שרייבט אָן א ליד:

„אין יענעם טאג איז א מענטש באגאנגען זעלבסט-“

מארד“. געווידמעט ש. הא.

קומט ער פון וועלטס אומגעריכטקייט
 ווו דער מענטש האט דעם ווינט ערשט דערהערט,
 גלייך נישט אלט איז די ערד
 און דער בוים איז גאטס קינד ווי פארציטן.
 ...אלא וואס, מען זעט נישט קיין צווייגן?
 נישט פעלדער מיט גריקע פארזייטע?
 נאר מענטשן ווי שטריק אויסגעשפרייטע,
 הענגען זיך איינע די צווייטע?
 ...אלא וואס, מען זעט נישט קיין צווייגן?
 האט ער הענט ווי געבעטן, וואס שווייגן,
 ...און א הארק, וואס גלאנצט אויף געוויין,
 ווי א בלימל, וואס דרימלט אויף ליים...
 און אזוי וויל ער בליען און שווייגן.

און אויב וועלט האט שטאלענע קארבן,
 קלעמט דער צאָן אין איר אייגענעם שאַרבן, —
 וועט ער די ערד מיט זיין בלוט טיף באַפאַרבן,
 די זיסקייט זאל העכער אויפשטייגן...
 ניין, ער וויל רואיק נישט שטאַרבן.

ער איז אַפּגעראַטעוועט און לעבט ווייטער. שאַפט נאָך
 א צענדליק ראַמאַנען, יוסטע ווערק, פּולע, זאַפטיקע, מיט דעם
 ריח פון ערד און ליבע. דאַס לעבן איז שייך, די ליבע שפּראַצט
 און וואַקסט אין מענטשלעכן גוף ווי גריקע אויף פעלדער,
 ווי רויזן און אויך ווי קרויט.
 ציטערט ער דעריבער איבערן לעבן, איז א פּחדן, וואָרים

זעט נאר ווי לייכט עס איז דאס לעבן צו פארלירן — ביי אן
אומפארזיכטיקן טריט, ביים אריבערגיין די גאס — גייט
ער פאמעלעך, שווער און פארזיכטיק; שרייבן זשורנאלן
וועגן דער קראנקהייט ראָק — עסט ער צוויי מאל אין טאג
צו ציינדלעך קנאבל; גייט ער ארויף אין ליטעראטור־פארין
אויף דריי שטאק שטיגן און וויל קיינמאל נישט איינשטייגן
אין דער ווינדע — נאָך וואָס? טאָמער? מיידט ער אויס
צוזאמענלויפן, גייט ער קיינמאל נישט נאך קיין לוויית.

און ער איז אזוי באַיוו און אומבאהאלפן, שרייבט דיקע
ראמאנען, נאר איז נישט אימשטאנד אנצושרייבן א קליינע
נאטיץ. און ער איז א טעמע פאר קוריאון, און אז ער קאן
אבער פאָרט נישט טרעפן אין די קארבן פונם לעבן? איז
די פרייד פון שאפן פארטרעט אים אלץ — פאמיליע־גליק,
טאג־טעגלעכע פארגעניגנס — גייט זעלטן אין קינא, אין
טעאטער, קיינמאל נישט אין קיין רעסטאראן, לעבט צוביס־
לעך ווי א פרוש און צוביסלעך — פויעריש. ער איז נאָר א
משרת ביים לעבן — זיין אויפגאבע איז באשרייבן, אויפכאפן
דאָס, וואס נישט יעדעס אויג זעט עס. איז דאס אייגענע
לעבן גראַ. נאר אין די שעהן פון שאפונג — דערהייבט
מען זיך, ווערט מען געלייטערט און מען לעבט איבער דאָס
לעבן — פון זיינע באשאפענע העלדן. האט נישט ליב דאס
לעבן, נאר קלאמערט זיך דערין, האלט עס קראמפיק מיט
די פינגער — און אפשר נישט אזוי דאס לעבן, דאס זיין,
ווי ער האט מורא פאר דעם נישט זיין, פאר דעם טויט. איז
ער אייביק פול מיט פחד און צום זיכערסטן פילט ער זיך
אין זיין קליינעם צימערל, ביים שרייב־טישיל.

אין יאר 1939 איז שוין שווער צו אטעמען, שוין נישט
 מחמת שרעק פאר ארונטערפאלן אונטערן טראמוויי און פאר
 ראָק — עס שטיקט די אימה פאר — היטלערן.
 יעדן טאג קומט ער צו מיר צו דער ארבעט, זעצט זיך
 אוועק ביים טישל און וויל, אז איך זאל אים גרינטלעך אינ-
 פאָרמירן ווי עס האלט, צי איז טאקע פאראן די סכנה פון
 מלחמה, ער לייענט אסך צייטונגען און זשורנאלן און אלע
 פאליטישע נייעסן, נאר ער האט ליב דאס זעלבע צו הערן,
 ווען א צווייטער איז עס אים מסביר.
 איך עצה אים אַלץ צו ליקווידירן, וואס עס מיינט, אייגנ-
 טלעך, איינפאקן א קליין רענצל מיט זאכן און פאָרן קיין
 פאריז, ער איז פון דעם פארשלאג איבעראשט און — אנט-
 ציקט. מען קאן אוועקפארן, אויסמיידן דעם טויט, די מלחמה
 — נאר ער איז דאָך אזוי שווער-לייביק, ווי אזוי רייסט מען
 דאס איבער מיט דעם אלעם און — קיין פאריז? אמת, ער
 איז שוין דארט אמאל געווען, זעט עס אים אויס לייכטער,
 אין א ניי ארט וואלט ער באין-אופן נישט געוואָגט.
 און אזוי גייען דורך עטלעכע טעג, עטלעכע וואכן, יעדן
 טאג קומט ער זיך עצהן און קרעפטיקן אין דער דעה און
 צוגרייטן זיך צו דער נסיעה, און עס איז געשען — ער איז
 אוועק קיין פאריז, צוויי חדשים אדורך — ער איז דא צוריק.
 ער קומט צו מיר מיט טענות און תרעומות, דארט איז שווער
 צו לעבן פאר א יידישן שרייבער, נאך דעם יידישן פוילן,
 נאך דעם פילפארביקן יידישן ישוב — איז אוממעגלעך דארט
 צו זיין און צו שאפן. ניין, קיין מלחמה, זאגט מען, וועט
 נישט זיין, איך האב אים אומזיסט איבערגעשראקן, איך האב

אים צעבראכן — זאל שוין זיין אפילו מלחמה — ער וויל בלייבן דאָ — צוזאמען מיט אלע.

און עס איז געשען. מלחמה. דעם 6טן סעפטעמבער קומט ער צולויפן צו מיר מיט עפעס א מיטליאריקער פרוי, א פריינדין זיינער, אָן אקושעריין. זי האלט אים אונטערן ארעם, ער איז אָן לשון, טרייסלט זיך, ער שטאמלט קוים ארויס:

— גראסמאן, מיט אייך וועל איך לויפן, לאַמיר שוין לויפן, גיך, איך האב אלץ געלאזן אינדערהיים, נאר עטלעכע מאנוסקריפטן מיטגענומען.

עס שטייט דערביי אויך י. ראפאפארט, וועלכער איז אויך געקומען וועגן דעם זעלבן, מען זאל לויפן צוזאמען. עס איז זעקס פארנאכט, איך האב זיך נאכנישט בא-שלאסן און לייג פאַר צו וואַרטן מיטן לויפן ביז צען ביינאכט. האראנטשיק זעצט זיך שווער אוועק אויפן בענקל. ער וויל שוין לויפן, נאר צוזאמען מיט אונז. ער וועט שוין דא צוזיצן ביז צען ביינאכט.

די פרוי זאגט אים עפעס אין אויער אריין, ער שאקלט מיטן קאפ אויף גיין. זי שטייט צו אים ווייטער צו, רופט אים אוועק אויף א זייט, סודעט זיך, ער ציט כסדר אויף צוריק, דרייט אויס דעם קאפ צו אונז, עד הענגט ביי אים אראפ ווי ביי א בעל-חי פאר דער שחיטה, די אויגן אויס-געשטאַרצט, אין פחד! דער גרויסער מאימדיקער פחד, וואס איז משנה דורך איין רגע די גאנצע צורה. — און ער איז שווער אוועק צו דעם ווייטן, אומבאקאנטן וועג. לויפן, רא-טעווען זיך, אנטלויפן פונעם טויט.

און אין עטלעכע טעג ארום, אין דעם קליינעם שטע-
טעלע קאלושין, אין א שטאל — ליגט האראנטשיק, קור-
טשעט זיך איין און טוליעט זיך אין שטרוי. די דייטשן זיינען
שוין דא און טרייבן די יידן אין דער דאָרטיקער קירך
אריין, שיסערייען פון אלע זייטן.

אויף איין מינוט מוז מען זיך רואיק פארטראכטן:
ער איז די טעג אלט געווארן 50 יאָר. א יובל, א יום-
טוב. מיט 25 יאר צוריק אין דער צייט, אין דער ערשטער
וועלט-מלחמה, האבן די דייטשן אין זיך געבורט-שטעטעלע
וועלן געשאסן צו אים — און ער איז אנטרונען פון דער
קויל, ניצול געווארן. ער איז דעמלט געווען א קליינשטע-
טלדיקער סוחר און געשריבן לידער. נאכהער געווארן א
שרייבער. אנגעזענער ראַמאַניסט פון די געלעזנסטע
מחברים — מ'וואלט אים אין די טעג אוודאי געפראוועט
א יוביליי — פון גאס דערטראגן זיך געשרייען, ס'פאר-
שטאַרקט זיך די שיסעריי און א לויפעריי צו דער שטאל,
צו זיין באהעלטעניש. און ער כאפט ארויס פון ערגעץ א
קליין ראזיר-מעסערל און שנעל, מיט דעם גאנצן אימפעט
— שניידט ער זיך איין דעם האלדו, גיך און פעסט — עס
זאל שוין מער קיין באלידיקונג נישט זיין, עס זאל שוין
מער קיין פחד נישט זיין!

און שמעון האראנטשיק האט אויסגעהויבט זיין נשמה.
— און אויב וועלט האט שטאַלענע קארבן
וועט ער די ערד מיט זיין בלוט טיף באפארבן...“

מיין פעטער יונה דער משיח

דערציילונג

א.

דער טעם פון דער קינדהייט איז אדורכגענומען מיטן ריח פון פעטערס און מומעס.
זיי האבן געשענקט צוקערלעך און עס אָפּגענומען מיט קושן.

די מומעס טוליען דאס קינד, פארפלאנטערן עס אין פאלבירטע קליידער, פונוואנען ס'טראגט זיך א ריח פון נאפטאלין, אדער אן אנדערער זויערקייט.
א יונגע מומע טוליעט צום אויבערשטן טייל גוף, נעמט קיצלען אין נאָז א ווייכער ריח פון אויסגעוועפטע פאר-
פומען.

א יידיש יינגעלע, ווי קליין עס זאל נישט זיין, וויל זיך אויסהיטן פון די מומעשע גופים. ס'פאסט נישט פאר א יינגעלע, וואס לערנט שוין חומש, אז א ווייבל, מעג זי זיין א מומע, זאל אים ארומנעמען און גלעטן. זאלן זיי דאס טוען מיט מיידלעך, אבער נישט מיט קיין חומשיינגלעך.
איז די מומע שיין און חנעוודיק, ווערט דאס יינגעלע ראוי-פארשעמט, באפאלן מיט א דראכנע שווייסעלע. מחמת

דעם קריגט ער נאך מער מורא און אנגסט צו מומעשע צערטלעכקייטן.

אנדערש איז עס אבער מיט פעטערס. א פעטער גיט טאקע א צווענגליקן קניפ אין בעקל, א ווייטיק פינטלט פאר די אויגן, ווערט פארשווענקט מיט א פאר טרערעלעך, עס איז אבער אנגעלייגטער, ס'א פעטער. א מאנסביל. זיי האבן אפילו א טבע תמיד צו שטעלן די זעלביקע קשיא:

— משהלע, וועלכע סדרה גייט היינט?

— ויקרא.

— ווער איז געווען ויקרא? א גוי צי א ייד? א זכר

צי א נקבה?

— ויקרא איז א טייטש-וואָרט.

קומט ווידער א קניפ אין בעקל. א שטארקערער ווי פריער. און אין דער זעלביקער באק. צעלויפן זיך די אותיות פון „ויקרא“ פאר די אויגן, אבער ער דערזעט גלייכצייטיק ווי דעם פעטערס בארד כאפט אריין א שמיי-כעלע ווי א פלעמעלע, שמייכלט משהלע צוריק, דורך טרע-רעלעך, וויל זיי צוריקכאפן, רינען זיי אים שוין איבער דער ליפ, אין מויל אריין, געזאלצענע, נישקשה, ס'ארט אים נישט, אבי דער פעטער איז צופרידן. פארט א מאנסביל שוין. צוויי מאנסבילן וועלן זיך שוין ווי ס'איז פארשטיין...

ב.

שבת נאכן עסן זיינען זיך צונויפגעקומער צו אונו אין שטוב אריין די מומעס. מ'האט דייטלעכער גענומען דער-

פילן אין שטוב די ריחות פון צימערינג, געקאכטע פלוימען
און זיסן קוכן. ס'האבן גענומען שארכן קלאנגען און רייד
פון פרקי אבות און ווייבערשע סודות.

עס איז הנאהדיק צו קוקן ווי זייערע ליפן טאפן אויס
די רייד. יעדעס ארויסגערעדטע ווארט וועגט זיך אויף דער
אונטערשטער ליפ. מ'דערקענט פונווייטנס צי דאס ווארט איז
שווער אדער לייכט, ביטער אדער זיס, פריילעך אדער
סמוטנע.

אצינד רעדן זיי און דערציילן זיך אן וועגן זייערע בריי-
דער פון גארוואלין, דעמבלין (מאדזשיץ - איוואנגאראד), די
פעטערס נחמן און משה און וועגן יונגסטן פעטער יונה, פון
קראקע. צוממיינסטן רעדן זיי וועגן לעצטן.

קראקע איז דעמלט געווען אויסלאנד, עסטרייך. וועגן
פעטער יונה רעדן זיי מיט גרויס התפעלות און מיט גוזמא-
דיקן דרך ארץ. די אונטערשטע ליפן זייערע וועגן שווער
אראפ, כאטש זיי רעדן מיט האלבע ווערטער, סודותדיק,
רמזימדיק, מיט גאלע אנצוהערענישן.

זיי האבן זיך אויך דאס נישט פארגונען, געהאלטן פאר
צופיל. יעדע מינוטקע האט אן אנדערע שוועסטער א זאג
געטון:

— ניי גיניג שוין גיבראיעט וועגן יונה. צי וואס?
סיניש גיזינט.

האט די צווייטע טאפלט-סודותדיק צוריקגעענטפערט:
— אוודאי. גיניג גיבאטשקעט. סיניש פאר אונזער
השגה, פאר אונזערע מאהלער (מיילער).
האב איך אבער דווקא וואס מער געוואלט הערן רעדן

וועגן פעטער יונה. איך האב געקוקט דער מאמען אין די אויגן אריין, געגעבן אַנצוהערן, אז עס איז דווקא יאָ פאר זייערע מיילער, דער עיקר — פאר מיינע אויערן. לאנג האב איך נישט געדארפט ווארטן. וואס מער זיי האבן זיך קעגנ־זייטיק געעצהט אויפצוהערן רעדן וועגן אים, אלץ מער האט אַנגעוירן דער שמועס.

נו, מיין מאמע האט דערצו מער רעכט פון אלעמען. דאס האט זי דאך יונהן אריבערגעשווארצט אין א קאן פון מילך, אריבערגעפירט אים די רוסיש־עסטרייכישע גרענעץ, אַזש ביז קראָקע. דאס האט זי דאך אים געראטעוועט פון פּאָניעס הענט, ער זאל נישט ווערן א סאַלדאַט.

יונה האט דעמלט געהאט א ווייב מיט דריי קינדער־לעך קאנעהארע.

מיין מאמע מעג וועגן אים רעדן, זי האט וואס צו דער־

ציילן.

איך וואלט מי־יודע וואס אפגעגעבן, אַבי די מאמע זאל נאָכאמאָל דערציילן ווי אזוי זי האט געויעדט מיט די רוסי־שע סטראזשניקעס ביי דער גרענעץ. ווי אזוי יענע האבן געשארט דאס שטרוי אויף דער פור, ווו ס'איז געלעגן באַ־האלטן פעטער יונה; ווי אזוי זיי האבן געקלאפט אין די בלעכן און מיין מאמע האט זיי דערווייל פארעדט, די סטראזשניקעס, זיי געוויזן רויט־געבלימלטע קאַפ־טיכלעך פאר ווייבער. געגעבן יעדן איינעם פון זיי צו האלטן א טיכל, כלומרשט אויף צו באקוקן און כהרף עין האט זי אויסגעשריגן צום באַלעגאַלע:

— וויאָ, פּאַניע, פּאַרט שנעל! ס'עט באלד אראָפּ א
כליאפּ רעגן!

און זי האט אליין א שמיץ געטון דעם פערדל און די
פור האט א ריס געטון פונעם אָרט. די סטראזשניקעס זיינען
געבליבן שטיין פארגולמטע מיט די געבלימלטע, רויטע
קאַפּ-טיכלעך אין די הענט.

* * *

אין אזא צייט, שבת נאכן עסן, שלאפט דער טאטע אין
אַלקער-שטיבל. ס'קאן זיין, אז עד שלאפט נישט אויך, נאר
קוקט אין א ספרל אריין, אדער לייענט גאר א בלאט, ס'איז
רעכט אפילו א ביכל.

דער טאטע זעט נישט גערן דער מאמעס דריי שוועסטערן.
האט נישט ליב זייער פרומקייט. רופט זיי „וצדקתך/ס“.
דער טאטע רעיונט, אז וואס מער זיי רעדן וועגן יונהן
„דעם גרעסטן עילוי, למדן, לאמעדוואָוויק“, אלץ מער מיי-
נען זיי צו שטעכעלירן אים, דעם טאטען מיינעם. זיי וועלן
באלד אוודאי אויך דערמאנען ווי מען האט יונהן געפירט
צום „שפת אמת“ זכרונו לברכה. דעמלט ווערט זייער טאן
בויםלדיק, זייערע לעפצן שעפטשען וועגן גוט-ידישקייט,
אמתער פרומקייט, און לסוף וועלן זיי א פרעג טון ביי דער
מאמען אויף אים, יאנקלען. זיי פרעגן וואס ער מאכט
כלומרשט אין געזונט, וועלן אבער נישט ווארטן אויף דער
מאמעס ענטפער און זיך אליין אָפּענטפערן מיט א קרעכצל.
און דאס קרעכצל וועט, פארשטייט זיך, זיין נישט צוליב
מיין טאטנס שוואכן געזונט-מצב, נאר צוליב זיין שוואכער
ידישקייט.

די מאמע מיינע וועט דאן תיכף פארלייגן א פינגער
אויפן מויל, א בעט טון מיט די אויגן און שארף ארויס-
שעפטשען:

— גיטע!

דאס מיינט, אז זיי זאלן שווייגן, חוצן קרעכצן, מער
גארנישט דברן מכוח דעם טאטן.

איך האב אויך פאריבל אויפן טאטנס נישט-פרומקייט.
איך מוז אליין גיין דאווענען שבת. כ'פיל זיך מעשה-יתום —
נישט געדאכט. כ'בין מקנא די רעשט יינגלעך, וועלכע קור-
מען אין חסידים-שטיבל דאווענען צוזאמען מיט זייערע
טאטעס. אבער כ'האב נישט ליב צו הערן, ווען די מומעס
מיינע הייבן אן פרעטענציעווען אויפן טאטן מיינעס. אפילו
ווען זיי רעדן נישט, נאר קרעכצן בלויז אויס זייערע טענות.
ס'טוט אים וויי. ער קאן אפילו דעמלט אריינזיינען אין
קישן אריין און קיינער זאל דערפון נישט וויסן.

דערום הער איך זיך אצינד אַנגסטיק צו, ווי דער טאטע
דרייט זיך אומרואיק אין בעט. איך וויל אבער אויך נישט,
אז צוליב דעם זאלן זיי אויפהערן רעדן מכוח דעם פעטער
יונה. איך מוז דאך פארט אמאל געוואר ווערן דאס, וועגן
וואס די מומעס רעדן מיט אַפגעקרישלטע רייד:

— אַ מקובל. דורך טיר-שפאלט געוואלט אדורך. שמות
אונטערן אַרעם געלייגט. פליען. זעט מער אין שלאָף ווי
אויף וואַך. א פותר חלום —

און באלד גיט איינע פון זיי א מאך מיט א האנט, ווי
זי וואלט שדים פארטריבן:

— גיניג! לאַמע ניש נכשול ווערן מיטן לשון! אַנגע-
 מוטלט און אויסגעביימלט!
 און די אפגעהאקטע רייד זייערע בריען מיר אָפּ די הויט
 פון מיין פנים, די האַר-ווארצלען אויפן קאָפּ און אין די
 אויגן נעמט ביסן געזאלצנקייט.
 ווען וועל איך שוין ענדלעך וויסן אלץ, אלץ, וואס ס'איז
 דער מער מיטן פעטער יונה פון קראַקע?!

ג.

ווען ווערט ביים מענטשן צייטיק דער שכל? ווען ווערט
 ביים קינד די וועלט אויס מעשהלע און ווערט רעאליטעט?
 ווען הערן די אויגן אויף צו זוכן כישוף? ווען הערט אויף
 דאס פייגעלע אונטערן הארץ צו פלאטערן און צאָפלען און
 באַגערן ניסים? ווען? ווען?!

ערגעץ אין א זייט פון ניוקע אדער סטאווקי גאס אין
 ווארשע, איז געווען א קליין געסעלע. א פארמאכטס, א
 פינצטערס, א טעמפיקס. האבן חברימלעך מיינע מיר גע-
 זאגט, אז דא איז סוף-וועלט. איך האב געגלייבט. און עס
 איז מיר געווארן טרויעריק און איך האב מורא געקריגן.
 איך האב זיך אָפּגערוקט פון יענער אָפּגעקראצטער, רויטער
 ציגל-וואנט, וואס איז דער סוף פון דער וועלט.
 הייבסטו אויף די אויגן, זעסטו, אז דער הימל אַראָפּצו-
 ברענט, ס'איז דאס שטיק הימל איבערן גענשער בית-עולם.
 עס איז אצינד פארנאכט, מען ברענט איצט דארט די רש-
 עים אין גהינום.

ווייס איך שוין וואו עס איז דאס גהינום, אבער ווייס
נישט, וואו עס איז דער גן עדן. נאר דערצו האב איך נאך
צייט, איבער הונדערטאונצוואנציק יאָר. דאס איז דאך אזוי
גוט ווי אייביק — אזויפיל יארן! דורך איין טאג זעט מען
זיך דאך אן אזויפיל!

דערווייל דערזען מיר אויף דער ערד א מוראשקעלע
מיט א רויט קעפעלע, א „גאַטס קיעלע“. נעמט מען עס
אָן פאר א פליגעלע און מען זאגט דערצו דריי מאָל:
„מוראשקע, מוראשקע, פלי אין הימל,
ברענג א שטיקל ברויט מיט קימל!“

* * *

מיר וואוינען שוין עטלעכע יאר אין ווארשע. ווען מיר
האבן זיך איבערגעצויגן פונעם קליינעם שטעטלע, בין איך
אלט געווען פינף יאר. איצט בין איך שוין אלט זיבן־אכט.
פונעם שטעטלע געדענק איך נישט קיין סך. נאר ביינאכט,
אין מיטן שלאף, דערהער איך נאך אמאל דעם ניגון, וואס
דער בלינדער אייזיק האט אויסגעזונגען אין די ווינטער־
נעכט, ערב־פארטאָגן:

„שטייט אויף הייליקע יידעלעך, שטייט אויף,

שטייט אויף, שטייט אויף, צו עבודת הבורא!“

איז דער ניגון מלא טעם, אזוי בענקשאפטלעך־זיס, אז
ס'וואלט זיך אים געוואלט נאר אויסוויינען. מלאכים פארוויגן
אודאי מיט אזא מין ניגון. א שאַד, וואס די פענצטער אין
ווארשע האבן נישט קיין לאדנס און אז מען עפנט נאר די
אויגן, דערזעט מען אפילו אין דער פינצטער שוין, אז מען
איז נישט אין יענעם קליינעם שטעטלע, און דאס זינגט

גארנישט דער בלינדער אייזיק, נאר איך אליין האב, דאכט
 זיך, דעם ניגון אויסגעזונגען, צי גאר אויסגעוויינט.
 איך געדענק שוין נישט ווי אזוי מען האט געשניטן
 תבואה אויפן פעלד. איך לערן רוסיש אין א ביכל און דערין
 איז פאראן א בילדל, ווי אזוי פויערטעס, מיט קאסעס אין
 די הענט, שניידן די זאנגען. שטענדיק, ווען איך זע דאס
 בילדל, דערהער איך גלייך דאס געזאנג פון די שניטערניס
 און איך וויל ארויסלויפן אויפן פעלד. איך דערפיל אפילו
 אין מויל דעם טעם פון געבראָטענע קאָרן־זאָנגען. איך
 דערזע ווי ס'דערנענטערן זיך צו מיר די שניטערניס, זיי
 האַפּטען און לאַכן און אויך די סטויגן געגארבעט תבואה
 הייבן אָן אונטערטאנצן. איך נעם אויך לויפן, כאפ זיך אבער
 באלד, אז כ'בין צווישן פיר ווענט פון א שטוב. איך גיב
 מיט כעס אַ טראסק אוועק דאס ביכל. ס'האָט מיך אָפּגענאַרט.
 איך האב גאר אמאל, אין איינער א נאכט, געהערט אין
 יענעם שטעטעלע ווי אינדרויסן פייפט ווער אויף א פייפל.
 איך בין געווען איינער אליין אין שטוב און האב דעמלט
 מורא באקומען, אז יענער מיטן פייפל איז אויסן מיך ארויס־
 צונארן פון שטוב. ער פייפט און איך דערנענטער זיך צו
 דער טיר, פארקלאמער זיך אבער אין דער קליאמקע און
 וויל נישט ארויס. איך וויל יאָ ארויס, ווייל אנישט, וועט
 מיר דאס פייפן ארויסציען די אינגעוויידן פון גוף. אָבער
 דער פחד העמט מיך, קלאמער איך זיך אין דער קליאמקע
 און צעוויין זיך. מיר האט זיך פארגעשטעלט, אז דאס פייפט
 איינער אַ שמאַלער, א לאַנגער, אויפן קאָפּ טראגט ער א
 שטרוי־מיץ, וואס ווערט אלעמאל שמעלער און שמע־

לער, מיט א שארפן שפיץ ביים סוף; ער פייפט אויף א שמאָל אין לאנג פייפל און ער גייט און דער לופט, נישט באַטרעטנדיק די ערד.

אין א צייט ארום, ווען דערוואַקסענע האבן אין אונזער שטוב געשפילט אין קאָרטן און איך האב דערווען אויף א קאָרט דעם אייבער שעל, אויך מיט אַזאַ שפּיציקן קאפּע-לוש ווי א היטל צוקער, מיט א פייפל אין מויל, האב איך געמאכט א געוואלט:

— טאַטישי, טאַטישי! אַט דאָס איז ער, דער אייבער שעל! דאס האט ער דעמלט געשפילט אויפן פייפל און מיך געוואלט ארויספייפן פון שטוב!
און איך האב זיך צעוויינט.

און פון דעמלט אָן האָב איך מורא געהאט קוקן אויפן אייבער שעל, כאַטש איך האב גראַד זייער און זייער געוואַלט דערהערן דעם פייפנדיקן ניגון.

אַט אין יענע טעג האט מען דאס אַנגעזאָגט ביי אונז אין שטוב, אז פון קראַקע קומט צופאָרן דער פעטער יונה. איז ווי מען וואַלט אויף מיר פאַרוואַרפן א פחד-זאַק און אין דעם זאַק דארף איך זיך אויסבאהאלטן.

ד.

ווען דאס קינד הערט אויף טראַגן די קורצע הייזלעך, ווען ס'ווערט באַפאַלן פון דעם ערשטן ציין-ווייטיק, ווען ס'וויינט ביי א קריגעריי צווישן טאַטע מאַמע, לעשט זיך אויס א פייערל פון דעם סודותדיקן וועלט-כישוף. דאס קינד גיט אבער נישט נאך און באהעפט זיך גיך צו א צווייטן

כישוף. עס קאָן נישט אנדערש. ווען נישט וואלט זיין וועלט זיך צערונען ווי א שאַקלאַד-מענטשעלע, בעת מען האלט עס א שטיקל צייט אין האנט.

איידער פעטער יונה איז געקומען אַנצופאַרן, האב איך געמונטערט און געפייניקט מיין מאַמען, אז זי זאָל מיר בולטער אויסמשלען ווי גרויס עס איז געווען די מילך-קאַז, אין וועלכער ס'האַט זיך אויסבאהאלטן פעטער יונה. נאָך א שטארקן צושטיין און חוקר ודורש זיין, האט די מאמע מיך אפגעפטרט מיט דער שנעלער אויפקלערונג, אז ער איז נישט געלעגן אין קיין קאַז, נאר אונטער א קאַז, אונטער קאַנען. האָט זיך ביי מיר אויסגעלאָשן נאָך א כישוף-פייערל. איך האב געהאט תרעומות אויף דער מאמען.

פארכישופט איז נאך געבליבן די מעשה מיטן אלטן גערער רבין, דער „שפת אמת“ זכרונו לברכה. עס הייסט, אז ווען פעטער יונה איז שוין געווען א בר מצווה-בחורל, איז עד געווען מסוכן ווילד. צעהאקט כלים אין שטוב, געשלאגן זיינע שוועסטערן, אבער אויך גאנצענע טעג גע-פאסט, געלעגן שעהן פארבאהאלטן אין א קעמערל און כסדר געקושט עפעס פארבארגענע ספרימלעך. און שטיקלעך שמות געהאט ארונטערגעלייגט אונטערן אָרעם, געוואָלט פליען צום הימל, זיך באַרימט, אז ער קאן ווערן א רואה ואינו נראה. האט דער טאטע זיינער, מיין זיידע, אים אוועק-געפירט צום „שפת אמת“. האט דער רבי אים ארומגענומען, ארומגעוויקלט יונהס אַ פאה אויף זיין, דעם רבינס, פינגער, און נאכהער האט ער דעם זיידן אריינגעשעפטשעט אין אויער אריין עטלעכע שנעלע, אפגעברייטע ווערטער:

— רב הלל, טו אַכטונג אויף דיין יונהן, ווייל ער קען.
חלילה, הרוב מאַכן א וועלט. ער קען אבער אויך אויפריכטן
אַ וועלט!

איך זאָב מורא געהאט מער צו פרעגן ביי דער מאַמען,
פאַרכטנדיק, אז עס זאל מיר אויך נישט אויסרינגען אַט דער
דאָזיקער כישוף-סוד.

* * *

ביי מיין טאָטישי האב איך בכלל מורא געהאט א סך
צו פרעגן. ביי אים איז אפילו דער שבת — וואַכעדיק. און
א סך יומטובדיקע זאכן זענען ביי אים וואַכעדיק.
שבת, דאווענען, אין א שטיבל אריין, גייט ער נישט.
פאר דער מאמען האט ער א תירוץ, אז ער האט נישט קיין
שיין, לייטיש טלית-זעקל. איך האב געפילט, אז דאס איז
נאר אן אויסרייד. ווען די מאמע האט אים שוין אַזאַ טלית-
זעקל פארשאפט, איז ער אוועק דאווענען אין א שול אויף
אונזער הויף, צו די ליטווישע יידן, וואס טראָגן שווארצע,
הארטע קאפעלושן, אדער היטלען מיט בענדלעך אויף די
דאַשקעס. דאס זענען נישט קיין חסידים, ביי זיי נישט מען
זינגט, נישט מען שפרינגט, מען שאַקעלט זיך אפילו נישט
רעכט. זיי דאווענען שטיל, פאַמעלעך, געסטאַיעט און אויף
א הארטן, הילצערנעם, ליטווישן לשון.

בעת קריאת התורה שמועסן זיי צווישן זיך פאַליטיקע,
טרוקן, און די רייד ווי זיי וואַלטן אויף שטאַלצן געגאנגען.
מיר איז דארטן נישט געפעלן געוואָרן.
שבת נאָכן עסן פלעגט דער טאטע אַפטמאַל אוועק צו
די סטאטקעס, צו די דאַמפערס אויף דער ווייסל. געגאנגען

געוואר ווערן צי עס איז אָנגעקומען לאַדונג. ער האט עפעס
געוויזן דארטן פראַכטן און באַקוקט גרויסע קאסטנס.
נאכן ארויסגיין פון דעם ווייסל-וואַקזאַל, האב איך מיט
א פינגער אָנגעוויזן אויף דער אייזענער קערבעדזש-בריק,
האט מיר דער טאטישי שנעל א זאג געטון:
— ניטע!

מ'טאָר נישט ווייזן מיט קיין פינגער, ווייל מ'קאָן מיינען,
אז איך בין א שפיאָן, — האט זיך יאָ א כישוף-פייערל אַב-
געצונדן.

האט דער טאטע נאך צוגעגעבן:

— אונטער דער בריק איז פאראן אַזא דרעטל, אז ווען
מען גיט דערביי א צי, רייסט אויף די גאנצע בריק, ווערט
צעשפרונגען אויף פיצלעך אין דער לופטן און די גאנצע
ווייסל גיסט זיך ארויס פון די ברעגעס.
אזוי האב איך אין מיינע דמיונות זיך אָן אויפהער גע-
וויגט אויף א הוידלקע פון אָנגעצונדענע כישוף-פייערלעך
און אויסגעלאָשענע כישוף-פייערלעך.

* * *

און אַט איז געקומען אָנצופאַרן פעטער יונה.
ער איז הויך, אבער נאָכמער שמאַל און גאר שמאַל איז
שוין זיין פנים, לענגלעך און בלאס. די צוויי שרויפן-פאות,
שווארצע און גלאנציקע, באַמבלען זיך אומרואַיק, ווי זיי
וואַלטן אין איילעניש געפרעגט קשיות און אין איילעניש
זיי פאַרענטפערט. אין זיינע אויגן זעט מען ווי שווארצע
פייער-אַפּלען שמעלצן דעם שטאַל ארום זיך און עס שווימט
כסדר ווי אין א טייכעלע דער צעקאָטער שטאַל. זיין שוואַרץ,

שמאל בערדעלע וואקסט שיטערלעך, זעט מען דעריבער
דייטלעך יעדע האָר באזונדער, אָן אויסגעקרייזלטע, ווי זי
וואלט עפעס געהאט א באזונדערע כוונה אדער שליחות
צו דערפילן.

איך האב זיך אָנגעטון א כוח, באצוואונגען מיין פחד,
און נישט אנטלאָפן פון אים זיך אויסבאהאלטן, נישט גע-
וויינט. איך האב דאָך שוין דעמלט געהאט געלייענט רוי-
סיש, יידיש, געלערנט גמרא מיט תוספות, דקדוק, און דער
עיקר — טאַטישי און מאַמישי זיינען געשטאַנען נעבן מיר.
פעטער יונה האט א פרעג געטון וואס איך לערן, זיך
אראָפגעבויגן צו מיר און מיך צוגעדריקט צו זיך ווי עס טוט
דאס א מומע. ער האט מיר דערלאנגט במתנה א תהילמל,
געבונדן אין לעדער, וואס איז געווען אזוי גרויס ווי דאס
קליינע פינגערל פון מיין האנט און צו מיר געזאָגט מיט
א פידל-שטים:

— זאַלסט באַגערן לערנען, האַרכן טאטע-מאמע, וועס-
טו הערן ווי דאס גראָז וואַקסט.

איך האב זיך דערפילט צוגעזיילט צום אָרט. איך דארף
אבער שוין גיין לערנען. און דער פעטער פאַרט גיך אוועק,
וועט ער מיך שוין מער נישט זעען. האט ער מיר געלאזן
לעצטגעלט אויף צו קויפן ארץ-ישראל-פירות.
איך בין אוועק מיט א כישוף-ניגון און ביים הארץ האָט
א פייגעלע געפלאטערט און געצאפלט.

ה.

עס איז פאריבער צוואנציק יאָר.
די פעדעם פון קינדער און יוגנט-יאָרן האבן לאנג שוין

זיך אויסגעטאפעט, צעדריזולט. אפשר זיינען נאך פארט
פארבליבן הענגען ערגעץ עטלעכע ווייניקע צויטן?
דער זיידע איז געשטארבן.

זענען זיך אָנגעפאָרן זיינע זין פון גאַרוואָלין, דעמבלין,
קראַקע, די פעטערס מיינע משה, נחמן און יונה, שבעה
זיינען זיי אָפּגעזעסן אין זיידנס שטוב, אויף זשימנע גאַס.
איך האב געהאט צייט דאָ אַרויפצוקומען צו זיי נאָר
אין שעה אין טאָג.

זיי האבן געשמעסט דברי תורה און ווייניק דברי הול.
גאנץ איידל האבן זיי זיך גענומען צו מיר. זיי דערלאזן נישט,
זאָגן זיי, דעם געדאַנק, אז איך בין אַ כּופּר בעיקר, יאָ, איך
בין אַ גלוּה, טראַג אַ קאַפּעלוש, בין נישט מדקדק אין די
„לא'ס“ און די „עשה'ס“, אָבער אַ ייד בין איך דאָך. מילאַ,
זיי פאַרלאַנגען נישט פון מיר קיין סך, זיי רעכענען זיך
מיט די היינטיקע צייטן, זיי פאַרשטייען דאָך אביסל. איך
זאל זיי נאָר צוזאָגן, אז איך וועל יעדן טאָג כאַטש נאָר
אַנמעסטן די תּפּילין, זיי זאָגן נישט — דאווענען, דאס איז
שוין ווי איך וויל, אבער נאר פשוט אנטוען, אנמעסטן די
תּפּילין, נישט מער.

און ס'האָט זיך צעוואַרעמט און אָנגעוירן אַ וויכּוח,
איך וועל דאָך סתּם אזוי נישט אָפּזאָגן און וועל דאך נישט
גלאַט אזוי צוזאָגן. האט מען זיך אריינגעגליטשט אין דער
טעמע בחירה חפשית. און זיי האבן געבראכט ראיות אויך
פון יונישע פילוסופים, חוקרים, ציטירט מדרשים. איך
האב אקעגנגעשטעלט מיינע ארגומענטן, אויך געברענגט
ציטאַטן, אבער גענוג פאַרויכטיק, עס זאל וועמען פון זיי

חלילה, נישט ווייטון, נישט דערצערנען, נישט פארשווערן
זייערע געפילן. לסוף האב איך זיך באגנוגט מיטן תירוץ:
— דער פעטער איז גערעכט, נאָר איך בין, פאר מיר,
אויך נישט אומגערעכט.

דער פעטער נחמן, דער מיטלסטער לויט די יאָרן, הגם
ער האט געהאט א רויטע באָרד, איז פונדעסטוועגן געווען
א ביישן, א שטילער. ער האט גערעדט אזוי איידל, זייד,
אז ער האט קוים אָנגערירט דאס ווארט, וואס ער האט
ארויסגעלאזן פון מויל. ער האט מיר נישט געוואלט ווייטון,
נישט שטראפן, חלילה, נישט באפעלן, נישט מבייש זיין. ער
האט גערעדט תחנונימדיק:

— לאה'ס זון, ישראל משה, אויב דו קענסט צושטייער
געבן א מצווה, איז מהיכא תיתי, אדרבא, זיי מהנה זיך,
גאט און אונז אלעמען.

פעטער משה, דער עלסטער, שוין מיט א גרויעד בארד,
א שטייפע, געדיכטע, איין האר שטופט זיך אויף דער צוויי-
טער, פארפלעכטן זיך אין געראנגל — פעטער משה רעדט
מאָנענדיק, קאָכעדיק, ער זאגט, אז דאס אלץ טוט אים פשוט
וויי (כאָטש מ'זעט בפירוש, אז ער האט גראד הנאה פונעם
רעדן). ער איז א מאָלער, א שניצער, א קריצער, א סופר,
בעל מנגן, א מעכאַניקער — בכלל אלץ וואס עס זעען די
אויגן — מיינסטרעווען די הענט. ער האט שוין נישט פאר
איין שול אויסגעשניצט אַן ארון קודש, באַמאָלן די סופיטן
מיט אלערליי מזלות, אַמערסטן האט ער ליב צו מאָלן א
לייב, ער וועט באַדאָי צוצאָלן, אבי מען זאל ביי אים בא-
שטעלן אויפצומאָלן א לייב. דאס פנים פונעם לייב, כאָטש

עס איז גענוג חיהש און ווילד, איז עס אבער נישט סתם קיין ווילדקייט, עס איז א ווילדקייט מיט א מיין, פון א שארפן לערנער, א ווילדקייט פון א מאַנער ביי גאַט, אועל-כער, וועלכער שטעלט זיך איין פאר כלל ישראל און פאר דער וועלט. עס איז א ווילדקייט פון א שארפן, שטרענגן בן תורה. די ווילדקייט פונעם לייב האט צו טון מיט יידיש-קייט, פרומקייט. דאס איז דאך א יידישער לייב.

דערווייל קומט פעטער משה אָפּ מיט מאלן שילדלעך פאר געוועלבער. ער מאלט פלעצלעך, ראַגאַלן, וורשטן, פלעשער ליכטאָנאד מיט אַ שוימ, שטיוול, מאַטשעוויקעס.

אז מען דארף אַ בורר צו א דיין-תורה, איז נישטאָ זיינס-גלייכן. פונדעסטוועגן איז ער פאַרט א קבצן, וואס ער פאַר-דינט — פאַרקרענקט דאס ווייב. מען זאגט אפילו, אז ער האט אויך ליב אויסצוגעבן אויף א כוסה — נו, אדרבא, זאָל ווער פרוואון אויפמאַלן א לייב, צי אפילו א געמיינערע חיה און נישט מאכן דערביי קיין כוסה? אבער מען דערקענט נישט, חלילה, אויף אים אז ער איז א קבצן. עס קאסט אים א סך מי נישט ארויסצווייזן קיין גאווה, אבער עס פועלט נישט — ער גייט תמיד דעם קאַפּ פאַריסן ווי א מאַנאַרד, אדער ווי א גרויסער קינסטלער.

ווען ער רעדט אצינד צו מיר, באווייזט ער זיין בקיאות אויך אין וועלטלעכע חכמות. ער איז זיי כלומרשט מבטל, נאר אין אמתן איז ער פון זיי נתפעל.

אבער מיין גאנצע אויפמערקזאמקייט איז דאך געווענ-דעט צו דעם ווינקל, וואו עס זיצט פעטער יונה. זיין בערדל איז שמאַל, אויסגעגלייכט און סימעטריש,

ווי ס'וואלט געוואקסן אין א פוטעראל. ס'איז אזוי שווארץ
און גלאנציק, ווי עס וואלט געשמירט געווארן מיט די
טייערסטע איילן. יעדע האָר זעט זיך נאך אלץ ארויס באזונ-
דער, ווי זי וואלט געהאט איר באזונדערע באדייטונג.
אים קוק איך אין מויל אריין. מיין באזונדערונג, דורכ-
געשטאָכן מיט פחד, פלעמלט נאך אלץ ערגיץ אין מיר.
וואס איז מיר פאר די צוואנציק יאָר קלאָרער געווארן
וועגן אים? וויפל האב איך דאס בכלל געטראכט וועגן אים
איבער דער צייט? אַלזאָ:

ער איז געווען א מקובל. זיך אויסטערליש אויפגעפירט.
אבער מיט דער צייט האט זיך מסתמא אלץ אויסגעלאשן.
ער איז היינט א טאטע פון זיבן קינדער, האט א געזעלב
אין קראַקע, א גרויס הויז אין בערלין, פאָרט אָפטמאָל דאָרט
אהין, לאָדט זיך ביי אדוואקאטן, געריכטן.

ער איז א געפוצט יידל, רעדט שוין פליסיק דייטש,
אבער איז נאך גאנץ אָפט פארטון אין ספרים און אפילו
אין ספרים חיצונים. ער שליסט זיך אמאל אָפּ אויף עטלע-
כע טעג אין זיינס א חדר מיוחד, שרייבט אריין טויזנטער
דראַבנע אותיותלעך און קליינע, לעדער-געבונדענע קאיעט-
לעך, פארבינדט זיי מיט זיידענע שנירלעך און באהאלט זיי
אין קופערס. פלוצים לויפט ער האסטיק ארויס, זוכט אויף
א שכן און יענער מוז מניהיביה זיך אוועקועצן מיט אים
שפילן שאך.

מיינס א יונגערער ברודער איז ביי אים אמאָל געווען
ער האט פארשפילט צו מיין ברודער, האט ער פארשלאסן
צוגאסט אין קראַקע, געשפילט מיט אים א שאך און ווען

די טיר און ס'האט זיך דערהערט פון דארטן א ספאזמא-
טיש העשען.

פעטער יונה האט אצינד אָפגעציילט עטלעכע אויסגע-
צערטלטע ווערטער מכוח דעם ענין בחירה חפשית און
פארענדיקט:

— דו דארפסט נאר אנמעסטן די תפילין יעדן טאָג.
אויב נישט יעדן טאָג, איז איינמאל אין וואך, אין חודש,
לפחות איינמאל אין יאָר. דו וועסט עס מקיים זיין! אויב
נישט היי-יאָר, איז איבער-יאָר, איז אין צען יאר ארום.
עס וועט דיך נישט מיידן, ישראל משה, איך בין דערין
בטוח. דו קאנסט נישט אנדערש! און וועסט נישט אנדערש!
מען גרייט עס שוין פאר דיר צו. הער אויס: יעדעס זעמ-
דעלע שטויב איז גאטס באשאף און סוד. יעדער מענטש-
לעכער אַטעם-צוג איז כולו ווונדער. יעדער אויגנבליק פון
א מענטש — איז א נס. יעדער קלאנג פון א ווארט איז א
טייל פון דער קדושה. יעדע ציפער, אויך א נול, איז א
זייל פון דער וועלט. יעדער טריט פון א מענטש — איז א
טריט אין דער אייביקייט. יעדע מענטשלעכע טואונג בא-
שאפט מלאכים, גוטע און שלעכטע. און גארנישט טוסטו
אליין! מען טוט שוין פאר דיר, ישראל משה, דו וועסט
נאך אנמעסטן די תפילין!

איך האב זיך דערפילט איינגערומפן, און האב שטיל,
כמעט קלאנגלאז אָפגעענטפערט:

— אדרבא, זאל עס מקוים ווערן, פעטער יונה, יאָ דעם
פעטערס מתנה, יענץ קליינע תהילימל, האב איך נאך, דאכט
זיך, ערגיץ באהאלטן.

א פלעמל האט אדורכגעשוועבט פאר מיין פנים און מיר א ברי געטון אין די אויגן.
פעטער יונה האט ארויפגעלייגט זיין האנט אויף מיין פלייצע און, דאכט זיך, ניצחונדיק געלאכט.

ו.

דאס איז געווען זיבן יאר פאר דער צווייטער וועלט-מלחמה. זיינען פאריבער די זיבן יאר און נאך אנדערע זיבן יאר. עס איז דאס יאר 1946. איך בין צוריק אין פוילן. די לופט איז נאך פארויכערט פון שרפות. די ערד פרייכט נאך מיט דעם איינגעזאפטן בלוט. אונזערע אויערן הערן נאך דעם ווידערקול פון די לעצטע געשרייען פון אונזערע גע-מאָרדעטע קינדער, מאמעס, פרויען, שוועסטער, טאטעס און ברידער. מיר הערן נאך די פלוכן צו די מערדער און די קללות צו די פארעטערישע שכנים. איז עס דאך א לאנד פון יידישע קברים און פוילישן פאראט. דער דייטש האט געשאכטן און די פּאָליאַקן האבן געזאגט „אמן“. זיי זוכן נאך איצט אויף די חורבות יידישע קעפ, כדי אויסצוגע-פינען אין זיי גאלדענע ציין. זיי רויבן און מארדן נאך אצינד די איינצלנע געראטעוועטע יידן. דאָס ביסל צוריקגעקומע-נע יידן פון די לאגערן, אוילן, טורמעס — זענען אלע אבליים און יתומים. זיי זאגן א גאנצן טאג קדיש. זיי וויינען אויף דער וואך און אין שלאָף. די יידישע וועלט איז חרוב, בלויז חורבן און בראַך. פארשניטן און אומגעקומען דורך אלערליי מיתות משונות.

איך ווער מיד צו ציילן און רעכענען וויפל עס זיינען

אומגעקומען פון מיינע נאנטסטע און ווייטערע קרובים.
נישטא אזויפיל מלבושים. וויפל כ'זאל זיי קענען איינרייסן
אויף קריעה. איך בין איינער אליין. וויסט איז דער ארום.
רשעות שפראצט פון דער ערד. רשעות פארשמעלט דעם
הימל. מיט גיפט איז אָנגעזאפט די לופט. דו ביסט איינער
אליין, ווי געבוירן פון א שטיין. אָן אַן עבר, אָן א גוף, אָן
א קרוב, אָן א גואל, אָן א היים — דו ביסט אליין, אליין.

אין יענע טעג איז מיר אנגעקומען א פּויליש ברויול
פון קראקע:

„חשובער הער!

מיר האבן געלייענט אייערס א זאך אין דער יידיש-
פוילישער צייטונג „אָפיניאַ“, פון לאדזש. אייער נאמען זאגט
אונז עפעס. אפשר זענט איר אונזער קוזין? אונזער פאטער
האט אונז אמאל דערציילט וועגן איינעם מיט אזא נאמען
ווי אייערן, פון ווארשע, וועלכער דארף זיין א זון פון לאהין,
די שוועסטער פון מיין פאטער, יונה אנגל פון קראקע. מיר
זיינע צוויי יונגסטע קינדער. חוץ דעם קלענסטן, ברוכלעך,
מיר צוויי פון זיבן. האבן זיך געראטעוועט און געבליבן
ביים לעבן. מיר קומען איצט, נישט לאנג-באפרייטע, פון
די לאגערן, געווען אויך אין אַשוויענטשים. ווי גליקלעך
וואלטן מיר געווען, ווען איר זאלט טאקע זיין אונזערס א
קוזין. מיר זיינען אליין אויף דער וועלט. מיר האבן גישט
ווער עס זאל זיך פרייען מיט אונזער לעבן בלייבן. און מיר
וואלטן אויך זיך וועלן פרייען מיט איינעם פון אונזער
קרובהש בלוט, וואס האט געקענט אונזער טאטישי, וואס

איז אמאל געשטאנען נאָנט נעבן אים, וואס האט געפילט זיין אַטעם.

שרייבט אונז תיכף ענטפער אינעם זעלבן טאג, ווייל נישט געקוקט דערויף, וואס מיר זענען שווער קראנק, פארהלשטע, דערטראגן קוים די לעצטע טראָפנס לעבן, פונ-דעסטוועגן פארן מיר גיך אוועק פונדאנען. די סיבות דער-פון זיינען אייך, מסתמא, גוט באקאנט. מיר וועלן אוועק צוריק אין דייטשע לאגערן, דארט וואהיין עס לויפן איצט אלע יידן פונדאנען.

אויב איך זענט אונזער קוויין — קושן מיר אייך פונ-ווייטנס. אויב נישט, קושן מיר אייך אויך, ווייל איר האט געשריבן וועגן די אַשוויענטשימער, וואס זיינען אלע אונ-זערע שוועסטער און ברידער, ווי מיר זיינען עס איצט אלע יידן אויף דער וועלט.

דעם טאטן אונזערן האבן די דייטשן דערשאסן צוזאמען מיט דער מאמען און מיט דעם קליינעם ברוכלעך, וועלכן טאַטישי האט געהאלטן ביז דער לעצטער מינוט ביי דער האנט. און דאָך גלייבן מיר, אז דער טאטע אונזערער לעבט! אבער וועגן דעם מוזן מיר שוין רעדן פון מויל צו מויל, ווען מיר וועלן זיך אמאל, מיט גאטס הילף, נאך טרעפן. אייער העלע (חיה) און משה

פ. ט. מיר לייגן ביי אונזערס א בילדל.

א פרייד, ווי א ווארעם מלבוש אויף א דערפרייענעם גוף, האט מיך ארומגעהילט. איך בין נישט אליין! איך קען זיי נישט, האב זיי קיינמאל נישט געזען, אבער אייגענע, נאנטע, איינציקע ארויסגעראטעוועטע, די שריפט מיט דעם

בלאָ-בלאַסן טינט האט אויסגעזען ווי אָדערן פון א האנט.
האב איך געגלעט די דאזיקע שריפט. איך האב גיך אפגע-
ענטפערט מיט א בריוול: „יא, מיר זיינען שוועסטער-
קינדער!“

קיין ענטפער נישט דערהאלטן. זיי זיינען מסתמא שוין
אוועק פון פוילן.
אין א צייט ארום בין איך אויך אוועק פון פוילן.

ז.

אין די סוף האַרבסט־חדשים פון יאָר 1948 אין פאַריז.
דער בע־ונד איבער פרעמדע שטעט און לענדער פאר-
שטויבט דעם זכרון. באצילן פון שיכחה פרווון אויסעסן
דעם שארפן וויי נאך די אומגעקומענע. און דאך גייען ארום
די לעבנגעבליבענע און וואַרטן און זוכן. עס דאכט זיך
זיי נאך אלץ אויס, אז אַט פלוצים וועט זיי אקענגגיין זייער
אומגעקומען קינד, פרוי, מאמע.

פאַרן ארויפגיין אין שטוב אריין, קוק איך תמיד פריער
ארויף צום פענצטער. דאס מאל דערזע איך אינעם פענצטער
דאס פנים פון א יוגנטלעכער פרוי, א פנים, וואס דו ווייסט
נישט, צי עס איז מער נייגיריק אדער שמייכלעדיק, יעדנ-
פאלס שטראלט איר בליק מיט א שטראַם היימישקייט. עס
פינקט אויף אין מיר א מחשבה:

„זי וואלט באדארפט זיין פעטער יונהס א טאַכטער“.

אויף די שטיגן גיי איך דווקא פאמעלעכער, ווער עס
זאל נישט זיין — פאר האסטיקע איבעראשונגען האב איך
מורא.

כך הווה. זי איז יונהס א טאָכטער. זי שטעלט זיך פאַר מיר פאַר. צופיל פּרעגצייכנס לויפן אצינד ארום צווישן אונז-זערע אויגן, אז מיר זאלן זיך קאנען איצט קעגנזייטיק רואיק אַבסערווירן.

נאך אזוי שטייענדיק, זאגט זי וועגן זיך דאס ווייניקסטע: — זי איז א פרייליך, פינף און צוואנציק יאָר אַלט, ערשט מיט דריי טעג צוריק געקומען פון די דייטשישע לאגערן קיין פאַריז.

געזען אויף דער גיך האט זיך:

זי איז ראשיק-בלאַנד, אנגעטון עפעקטפול, מיט פרוי-אישער געניטשאפט און געווינט געלויבט צו ווערן פון מענערישע בליקן.

אירע ערשטע ווערטער, שוין זיצנדיק ביים טיש, זיינען נאך אלץ רייד — גיכער פון א פרוי, ווי פון א נאַנטער קרובה. אפשר גראַד דערפאר, ווייל איך בין צוזאמען מיט א פרוי, און זי רעדט אויך צו איר.

אבער מער ווי מינוטן געדויערט דאס נישט. באלד נעמט זיך פון איר אפוויקלען איין איבערלעבעניש נאך דער אנדערער, זי ווארפט פון זיך אַראָפּ איין גרויל-פאסירונג נאך דער צווייטער, ווי שווערע מלבושים פון א שלאָפן גוף. זי פראווט דאס טון שמיכלענדיק און יעדעס מאל, ווען אין די רייד אירע וויל זיך אריינשניידן א קרעכץ, פארכאפט זי אים מיט א נאָך שארפערן שמיכל.

זי איז דורכגעגאנגען פינף לאגערן. איר האנט איז טאַטואירט מיט אַן אַשווענטשים-נומער. דער מלאך המות האט איר אומאויפהערלעך אריינגעאַטעמט דעם טויט, זי

ארומגעשטעלט פון אלע זייטן, נאר א שפּאַרע צום לעבן איז דאָך געבליבן אָפּן. פאר דער גאַז־קאַמער, בעתן ליגן אין שפיטאַל־באראק אויף טיפּוס, דיזענטעריע, בעתן אנטלויפן פון לאגער, בעתן הונגערן, בעתן איבערעסן זיך. בעת דער לעצטער באַמבאַרדירונג, א טאג פאר דער באַפרייאונג. תמיד און אומעטום האט זי דורך א שפּאַרעלע, דין ווי א האָר, זיך ארויסגעקריגן פון טויט.

זי רעדט גיך, ווי א בייטש וואלט אונטערגעטריבן די ווערטער, איין ווארט קריכט אויפן צווייטן און דרענגען זיך אין איילעניש.

אירע רייד שרפהן נאך אצינד אירע ליפן. זי רוט אָפּ. נעמט אָן א טיפּן אַטעם, ווי זי וואלט זיך געגרייט צו א נאָך לענגערן דערציילן. זי קוקט זיך נאך פריער ארום, פּראוואוט אויס מיט די אויגן דאס טאג־ליכט, צי עס איז נישט צו העל, אדער גאר צו טונקל. פּראוואוט אויס מיין בליק, וויל אויף גיך אראַפלייענען פון מיין פנים, צי איך בין ראוי אויסצוהערן אירע ווייטערדיקע רייד. אירע אויגן עמאַנירן נשמה־ליכט. זי דערציילט אצינד וועגן איר פּאַטער, דעם פעטער יונה:

— מיין טאַטישי איז דערשאַסן געווארן דורך די דייטשן. דערשאַסן געווארן צוזאמען מיט דער מאמישי און קליינעם ברודערל ברוך. אבער דער טאַטישי לעבט! איך ווייס נישט וואו ער געפינט זיך איצט, נאר ער לעבט. דאס איז זיכער. ער דארף דאך דערלייזן די וועלט! ער האט אונז דאס צוגעזאגט. אַט האבן מיר דאך שוין איצט א יידישע מלוכה, דאס איז זיכער זיין אויפטו, זיין געווינס. אין יאָר 1941, ווען

מיר זיינען אנטלאפן פון קראקע און זיך צעשיידט. דריי קינדער מיט זייערע געזינדלעך קיין לעמבערג, דריי קיין בעלז, טאטע־מאמע מיט ברוכ'לעך קיין דעמבלין, האט אונז דער טאטע צוגעזאגט, אז אין זיבן יאר ארום וועלן מיר האבן א יידישע מלוכה, אָט האָסטו! עס איז גענוי זיבן יאר. איך ווייס נישט וואו טאטישי איז ערגעץ פארשטעקט, צווישן די ענגלענדער, צווישן אַראַבער — זייעט דאָרט מהומה. אז נישט מיינסטו וואלטן זיי אַנטלאפן, די אראבער, אין אזא בהלה? טאטישי איז אומעטום. היטלערן האט ער דאך אומ־געברענגט! ביידע צוזאמען האבן זיי דאך נישט געקאנט לעבן אויף דער ערד. זיי זיינען דאך געבוירן געווארן אין איין טאָג — מיין טאטישי און אַדאַלף היטלער. מיין טאטישי, יונה, איז די טויב און אַדאַלף — די קראַ. טאטישי איז געבוירן געווארן צו טון גוטס, דערלייזן די וועלט, אַדאַלף — אויף טוען שלעכטס, זי אומברענגען.

טאטישי האט געוואוסט, אז ביידע צוזאמען קאנען זיי נישט זיין אויף דער וועלט, איינער מוז אומברענגען דעם צווייטן. היטלער איז שוין אומגעקומען, האט דאך טאטישי נישט געקאנט אומקומען! יעדער דור, האט ער אונז אמאָל געזאגט, האט גרייט זיין משיח, אבער נישט אלעמאל אנט־פלעקט ער זיך אין דער רעכטער צייט. ווערט פארנארט און גענארט, ווי שבתי צבי, אבער טאטישי, וועלכער גע־הערט זיך אָן משפחה מיט שבתי צבי, איז דער עכטער משיח!

איך הער זיך איין, קוק אויף איר, יאָ, זי איז בלאַנד, מיט כוואַליקע האָר, בלאַנדע אויגן, אימפעטפול, אָנגעטון

פאַרזועריש. א יונגע דאַמע, וועלכע וויל געניסן פון אלע רעכטן, וואס עס קומט א פרוי, וואס האט דערפאַלג ביי מענער.

זי רעדט א יידיש געמישט מיט פוילישע אויסדריקן. אנשטאט „איך בין געקומען“ זאגט זי „איך האָב געקומט“. דאָס גלאָז שוואַרצע קאווע שטייט נאך לעבן איר נישט אָנגערירט. דאָס גלאָז נעמט זי ארום מיט דער האַנט, גלעט עס, אָנשטאַט טרינקען.

איך וואלט דאך געווען א בעלזן זי אָפּשטעלן אין אירע רייד. זאל זי עסן אַ מאַראַנק, טרינקען די קאווע. אָבער אויף מיין מחשבה ענטפערן אירע אויגן גלייך מיט אזא בלייך שניט, אז איך שווייג. איך קלויב ווייטער צונויף אירע צער שיטע, אָנגעצונדענע ווערטער:

— יאָ, יאָ, ליבער קוזין, קוק נישט אויף מיר מיט איבעראַשונג, צי איראַניע, איך בין ביי די פולע געדאַנקען. ווער, מיינסטו, האט ארויסגעריסן די ביקס ביים אוקראינער, ווען ער האט זי אויסגעשטרעקט מיך צו שיסן? טאַטישי! דער אוקראינער האט מיך געפירט אין געסטאַפּאָ, איך האב געהאט אַן אַרישן דאָקומענט, האט ער געוואלט קאַנטראַל לירן, האב איך געוואוסט, אז אין געסטאַפּאָ שלאָגט מען, האב איך דעם אוקראינער גלייך געזאָגט: „איך בין אַ — יידישקע!“ האט ער מיך אוועקגעשטעלט ביי אַ מויער, אויסגעשטרעקט די ביקס, שוין אָנגענומען ביים צינגל. האָב איך אַ רוף געטון: „טאַטישי!“ האט דער אוקראינער ארויסגעלאזט די ביקס פון האנט. זי באין אופן נישט געקאנט צוריק אויפהויבן. איז ער צוגעלאפן, מיך א שטופ געטון און אַב־

געשריגן: איך זאל שוין אנטלויפן און נישט זיין אויף זיינע אויגן! איך האב אים געלאכט אין די שליפיעס אריין און פאמעלעך אוועקגעגאנגען.

מיט פרעמדע מענטשן רעד איך נישט וועגן דעם אלעם, נאָר דו, אָן אייגענער, וועסטו מיך פארשטיין. טאטישי האָט דיך אַמאָל דערמאָנט. אבער דו וויסט נאך בכלל זייער ווייניק וועגן מיין טאַטן. אפילו דיר — וועל איך נישט דערציילן אלץ מיט איינמאל, ווייל וועסט נישט באַנעמען, אפילו דיר וועט שווער זיין צו גלייבן.

איך שלאָג איבער מיט אַן אומגעריכטער פראָגע:

— וואו איז דיין ברודער משה? ער איז דאָך געווען

צוזאמען מיט דיר?

— משה ווו איז? אין ארץ ישראל! אין דער הגנה! ווי

נאָר עס איז פראַקלאַמירט געווארן מלכות ישראל, איז ער גלייך אהין אוועק, דו מיינסט, אז ער זוכט נישט דאָרטן דעם טאטן אונזערן?

משה און איך האבן אָנגעפירט מיט פינף טויזנט יידן, ארויסגעשיקטע פון בעלז צום טויטן-לאַגער אין סאַביבור. ס'איז געווען דעם 5-טן יוני 1942. אין שפיץ פון דעם צוג זיינען געגאנגען א דרייסיק יינגעלייט, אלץ פון אונזערער א מחנה, זשאבאטינסקיס יונגלעך, געווען פריער אין א הכשרה-קיבוץ. באגלייט האבן אונז עסעסאָוועס, אָנגעפירט דור דעם אַבער-שטורמפירער פון הרוביעשאָווער קרייז, פיבאַק, מיר האבן די ערשטע גענומען אויפזינגען „הנה מה טוב ומה נעים“ און גלייך האבן אונז אונטערגעכאַפט אלע טויזנטער יידן, ביי די דייטשן איז געווארן א בהלה, זיי האבן

זיך געכאפט צו די ביקסן, האבן מיר געהעכערט דעם טאָן,
עס איז געווארן א געשריי־געזאנג, א רוף. מיר האבן דער־
פילט אין זיך א סך כוח, פעסטקייט, קיינער האט אונז דעמלט
גארנישט געקענט טון. דאס געזאנג אונזערס האט די ערד
אויפגעטרייסלט, עס האט הונדערטער יידישע דורות דער־
וועקט. פיבאק האט ארויסגעצויגן זיין בראונינג, געצילט צו
מיר אין ברוסט, האב איך גלייך א רוף געטון דעם טאטישי
און האב אים באלד דערזען. דעמלט האב איך זיך אויסגע־
דרייט צו אונזער עולם און מיט די הענט דיריזשירט דאס
געזאנג. אונזערע טריט זיינען געווארן שטאַליק־פעסטע. מיר
זיינען שוין געהאט געווען עטלעכע טעג אין וועג, די פיס
פארוואונדיקט, צעקרעלט, צעבלוטיקט, אבער די ערד האט
געציטערט אונזער אונזערע טריט און די עסעסאָוועס האבן
פאר אונז געציטערט. א פחד איז זיי באפאלן!

* * *

זי האט שוין א זופ געטון פונם גלאז שווארצע קאָוע,
אבער די ליפן אירע טרוקענען שנעל און זי האט ווייטער
גערעדט:

— פיבאק האט אָנגעהויבן שיקן פאָרויס שטאַפעטן אין
די דערפער און שטעטלעך, געהייסן פאר אונז רעקוויזירן
פערד און וועגענער, ארויפזעצן אויף זיי אונזערע אַלטע לייט,
קראנקע און קינדער, ער האט אונז געהייסן באזארגן מיט עסן
און טרינקען. מיך און מיין ברודער משהן האט פיבאק שוין
כסדר בראַווריש געקלאפט אין פלייצע און אונטערגעבור־
טשעט: „בראַוואַ בראַוואַ, זי, אונד דיזע אללע דרייסיק
לויטע, זינד מיינע אייזערנע גאַרדע! זינגען, ביטע, זינגען!“

און פארן אַנקומען אין א גרויסער שטאָט, האט ער באפוילן רייטער-פּאָליציי פון עסעס, אז זי זאל אונז אַפּוואַרטן, ווען מיר זיינען אַנגעקומען, האבן געווארט אויף אונז צוויי שפּאַלערן פּאָליציי אויף פּערד. מיר האבן נאך העכער גע-זונגען אונזער „הנה מה טוב ומה נעים, שבת אחים גם יחד!“ די עסעס-לייט האבן געקריצט מיט די ציין, אבער טייל פון זיי האבן פאר אונז סאַלוטירט. ווען אייניקע האבן געפרואווט לאכן, האט זיי פּיבאַק געדראָט מיט זיין בראונינג:

„שאַען זי מאַל, דיזע זינד אַנדערע יודען!“

איך האב זי געבעטן אויסטרינקען דאָס גאַנצע גלאָז קאַווע, פּאַרזוכן א פּרוכט. האט זי מיך שטאַר אַנגעקוקט, מסתמא נישט דערהערט וואס איך זאָג. זי האט א מאַך געטון מיט דער האנט, ווי זי וואלט פּאַרענדיקט איצט דיריזשירן דאס געזאַנג, א פּאַרשאַר געטון אירע האַר, וואס זיינען שוין גע-האט אראָפּגעפאלן אויפן פנים, זיך צעשמייכלט מיט דעם געוויינלעכן פּרויען-שמייכל:

— יא, איך וועל עפּעס טרינקען.

ביים געזעגענען זיך האט דאס פּריערדיקע פּלעמל אין אירע אויגן ווידער אַ גלי אויף געטון און זי האט מיט א ווייטיק-שמייכל געזאַגט:

— מיין ליבער קוזין, איך האב דיר נאַכנישט אַלץ דער-ציילט וועגן טאַטישי, דו מעגסט עס וויסן און מוזסט עס וויסן. דו וועסט מיך מוזן פּאַרשטיין. די ווייטערדיקע זיבן יאָר דארפן דערהייבן די יידישע מלוכה אונזערע, זי דארף ווערן אַ וועלט-מאַכט. אזוי האט טאַטישי פּאַרויסגעזאַגט!

* * *

ווען זי איז אויפצומאָרגנס ארויפגעקומען, האב איך איר פארגעלייגט א שפאציר איבער די גאסן פון פאריז. פאריז, זאגט זי, האט אויף איר קיין גרויסן איינדרוק נישט גע- מאכט. מעגלעך, אז אין איר מיידלשער פאַנטאַזיע האט זי זיך מער פארגעשטעלט וועגן דער וועלט-שטאָט פאריז, וואס איז ווי באשאפן געווארן פאר פרויען. פאר אועלכע וואס האבן א געפיל סיי פארן לוור, סיי פארן „קאַזינאָ דע פאַריז“, פאר די קברים פון שאַפען און היינע אויף „מאַנמאַרט“, „פער- לאַשעז“ און אויך פאר די נאכט-לאַקאלן אויף פיגאַל. נו, אבער זי זוכט דאך נאך עפעס אין פאריז: זי זוכט אויך דאָ — איר פאטער. ער קאָן אויך דא זיין. ער קאן זיין אומעטום...

מיר זענען אראפגעגאנגען און פארקירעוועט אין דער שכנותדיקער גאס לאַ שאַפעל. דער מעטראָ פארט דא אויף א הויכער בריק און מיר שפאצירן אונטער דער בריק. רעכטס איז א מויער פון א שפיטאל. ביים שפיטאל-טויער שטייען און ווארטן קרובים פון די קראנקע, מיט פעקעלעך און טעפע- לעך עסן אין די הענט, מיט פרישע בלומען.

לינקס פון דער גאס ציט זיך א שורה פון קליינע האַטע- לעלעך און נידעריקע געביידעס. פראַסטיטוטקעס שפאצירן הין און צוריק און רופן די דורכגייענדיקע מענער, ס'רוב אַלזשירער. איצט, שוין סאמע אינדערפרי, ווערט פארשוועכט דאס ליכטיקייט פון טאג. עס פארטראגט נישט די הפקרדיקע, אויסגעמוטשעטע פנימער פון די מגושמדיק געפארבטע פרויען, וועלכע רופן צו זינד. דאס איז מער שכיח פאר דער טונקעלער, פארבארגענער נאכט, וואס ווערט דאָ באַלויכטן

פון אלטע, פארזשאווערטע לאמטערן, וועלכע ווארפן א רויט-
זשאווערדיק, פארוויינט ליכט.

נישט ווייט פון די זנות-האָטעלעכלעך איז אָפֿן א מיסיאָ-
נערן-הויז, א יונגע, שמאַלע פרוי, אין א שווארצן קיטל, רופט
פון דער אַמבאַנע אַראָפּ מיט א ציטערדיק, היסטעריש קול
צו די צוהערער, אז זיי זאלן תשובה טון, דערהערן די טריט
פונעם אויסלייזער ישו הנוצרי. אויפן זאל זיצן אלטע, פאר-
געלטע פרויען. אלטע, קראנקע, איינזאמע מענער, עפילעפ-
טיקער און נאַרקאָטיקער. די פרויען העשען און כליפען.

מיך אינטערעסירט אצינד נאָר איינס: זעען ווי אזוי
מיין יונגע קווינע נעמט דאס אלץ אויף, ווי אזוי עס רעאַגירן
אירע אויגן, זעען צי דאס אלץ שווענקט נישט אָפּ, קילט
נישט אָפּ אירע פארשרפהטע דמיונות און רייד.

זי זעט גארנישט און הערט גארנישט פון ארום. זי זעצט
פאָר איר נעכטיקן, נישט-פארענדיקטן מאָנאַלאָג:

— אונזער פעטער משה, פון דעמבלין, האט עטלעכע
וואָכן פארן ווערן אומגעברענגט דורך די דייטשן, אנטפלעקט
אַ שמערצלעכן סוד. ער האט עס געזאָגט נישט מיר דירעקט,
נאר דורך אונזערס א קרובה, וועלכע האט זיך אויסבאַהאַלטן
אויף דער אַרישער זייט. ער האט איר געזאָגט, אז ער טאָר
נישט שטאַרבן נישט-אַנטפלעקנדיק דעם סוד, ווי ווייטיקדיק
און גרויליק ער זאל נישט זיין. אַלזאָ:

— מיין טאָטע איז נישט קיין געזעצלעך קינד!
רייס נישט אויף די אויגן, ליבער קוזין, הער אויס:
אונזער באַבע, ווייסט דאָך, איז געווען אַ פּאָרדיאַ-
טשיצע. בעת זיי האבן געוואוינט אין דער פעסטונג-שטאָט ד.

האט זי צוגעשטעלט שפייו אין דער דארטיקער פעסטונג-
אינטענדאנטור. ווען אונזער באַבע שרה איז דאָרט איינמאַל
אליין אריינגעקומען, און שייך איז זי דאָך געווען ווי אסתר
המלכה, האט זי אָן אָפיציר, אַ קאָוקאזישער קניאז — באַ-
צוואונגען. און אָט איז מיין טאטע א זון פון דער גרוזינישן
קניאז.

— האָסט דאָך געהאט דערציילט, אז דער טאטע האט
געזאגט, אז ער שטאַמט אָפּ פון שבתי צבי.
— יא, טאטישי האט אמאל געזאָגט, אז ער שטאַמט אָפּ
פון א דירעקטער ליניע פון דוד המלך.

— איז ווי זשע אינמיטן דערינען דער גרוזינישער קניאז?
— וואָרט, וואָרט, צי וויסטו, אז טאטישי האט געהאט
א טבע, שטענדיק צו קייען אין מויל א קייקעלע גאָלד? און
דאס לייב זיינס האט ער געוואשן מיט פאַרפומען. אלץ פירשט-
לעכע גענג אזעלכע. וואלט ער נישט געווען יונה אנגל, וואלט
מען אים אפילו פון דער שול באזייטיקט, נישט געלאזט אים
דאווענען, צוליב זיינע מאַדנע גענג. נאר ווער וואלט דאס
געוואָגט אקעגנרעדן מיין טאטן? אז אלע האבן פאר אים
געהאט פחד אימת מוות. דו מיינסט, אז מענטשן האבן נישט
געאַנט וועגן זיין פאַרבאָרגנקייט?

ווען די דייטשן זיינען ארומגעגאנגען אויף א רעוויזיע
אין אונזער הויף, אריינגעגאנגען אין יעדער שטוב, אלע
טייערע חפצים קאָנפּיסקירט און די מענער ארויסגענומען
פון די שטובן — האט די מאמע ספאומירט, די קינדער גע-
ווינט, האט טאטישי אלעמען באַרואיקט און צוגעזאָגט, אז
אין אונזער שטוב אריין וועלן די דייטשן נישט אריין. „זיי

האבן נישט דערויף קיין שליטה און איך וועל ביי זיי צונעמען דעם כוח". און אַט קלאפן די דייטשן אין אונזער טיר, טאטישי מאַכט אויף. ער שטייט פאר זיי מיטן קאַפּל אויפן קאַפּ. ער קוקט זיי אָן, זאגט עפעס עטלעכע ווערטער און יענע ציען זיך גלייך צוריק.

— האַסט מיר נישט פאַרענטפערט מיט דער אָפּשטאַ-
מונג. עס איז דאָך מיין באַבע און עס האט דאָך אויך א שייכות צו מיר. ווי הייסט, אז דו דערציילסט אַזאַ מאַדנע פּאַסירונג? די באַבען האבן איך קיינמאל נישט געזען, ווייל זי איז דאך זייער יונג געשטאַרבן, אבער מען דערציילט דאך וועגן איר ווי וועגן א צדיקות! יא, זי איז געווען א שיינע, געראַטענע, גערעדט גוט רוסיש און זיך אויסגעטויגט אין מסחר, געקענט אפילו א בלאט גמרא — טאָ ווי שיקט זיך אזא מעשה נורא מיט א גרוזינישן אָפיציר? גיב א קוק אויפן בילד פון זיין טאטישי, וועסטו זען ווי געראטן ער איז אין זיין אונזערן.

— ליבער קוזין, אויב דו זוכסט אזוי קלאַרקייט און לאַגיק, וועסטו נישט פארשטיין וואס עס הייסט מיין טאטישי, וועסטו נישט פארשטיין גאַרנישט וואס עס קומט פאַר אויף דער וועלט. אַנטשולדיק, טיערער קוזין, וואָס איך, א סך יונגערע פון דיר, ווייניקער פארשטענדיקע, ווייס ווייניקער פון דיר, זאָג דיר אזוינס. מיין ברודער גרשון האַסטו גע-
קענט? דאכט זיך, אז ער איז געווען אין ווארשע, מסתמא געווען ביי דיר.

— יא, ווען ער איז געווען אין ווארשע, איז ער אַמאָל ארויפגעקומען צו מיר אין שטוב.
— ער איז דעמלט געהאט אַנטלאָפן פון שטוב, פון קראָ-

קע, און דורך ווארשע אוועק קיין ביאליסטאק, צו די מיסיאָ-
 נערן. די ערשטע עטלעכע טעג האבן מיר נישט געוואוסט וואו
 ר'איו אהינגעקומען. עס איז אדורך א וואָך, צוויי מיר שרייבן
 צו די מומעס קיין ווארשע, ניין, ער איז ביי זיי נישט געווען.
 צוביסלעכווייז זיינען מיר געוואָר געוואָרן פון זיינעם א חבר
 וואו גרשון געפינט זיך. די מאמע האט זיך גלייך געוואלט
 זעצן שבעה נאך אים, אבער דער טאטע האט נאך דערפון
 גארנישט געוואוסט, מיר האבן זיך אויסגעהיטן מיט דער ידיעה
 פארן טאטן, איינרעדנדיק אים, אז גרשון פארברענגט ערגעץ
 אין א דאָטשע-שטעטל ביי דער ווייסל. מיר האבן געציטערט
 פאר דער מאמען, זי איז איינגעגאנגען. אָט-אָט פאַלט זי
 אוועק. האט גרשונס חבר אוועקגעשריבן א בריוו אין דער
 מיסטאָנערן-שולע, אז די מאמע אונזערע האט צעבראָכן א
 פוס. ער זאל תיכף קומען צו פארן. די מאמע האט דערווייל
 געפרוּווט דערגיין ביים טאטן וואס ער רעכנט צו טוען, ווי
 אזוי קלערט ער אויסצוזוכן און אויסצוגעפינען גרשונען.
 האט איר דער טאטע געענטפערט, אז ער ווייס שוין גענוי
 ווו גרשון געפינט זיך און אז במשך צוויי-דריי טעג קומט
 ער צוריק אהיים. די מאמע האט געמיינט, אז גרשונס חבר
 האט שוין פאר אים אלץ דערציילט, האט זיך ארויסגעוויזן,
 אז נישט — קיינער האט אים גארנישט נישט דערציילט, דער
 טאטע אליין האט ארויסגערופן צו זיך אין חלום גרשונען
 און איז געוואָר געווארן. גרשון איז צוריקגעקומען אהיים.
 דער טאטע האט דעמלט געמאכט אין שטוב א גרויסארטיקן
 באַל. מיר האבן געמיינט, אז טאטישי וועט פשוט דורסן
 גרשונען, האט ער אים נישט נאָר געשלאָגן, נאר געהאלטן

אים אין איין קושן. גרשון האט מודה געווען, אז ער האט דאס געטון צוליב קאַריערע, געוואָלט אוועק אין דער מיסיאָן-נערן-שולע קיין לאַנדאָן. ער האט געוויסט, אז מיט זיין קענען לערנען וועט ער אויסנעמען ביי די מיסיאָנערן און ווערן ביי זיי א גרויסער מענטש. טאטישי האט געלאכט הערנדיק דאָס. די סיבה — האט טאטישי זיך שפעטער פאַרטרויט פאַר מיין עלטערער שוועסטער — איז געווען גאַר א גאַנץ אנדערע. ער אליין האט דעמלט גענומען שטאַרק צווייפלען אין די יסודות פון יידישקייט. ער האט זיך געהאַט אָפגעשלאסן אויף עטלעכע טעג ביי זיך אין צימער, אָפגע-ווען עטלעכע האלבע טעג אין א בית-מדרש און געזוכט אין אלע ספרים באַשייד אויף זיינע צווייפלען. אַט בעת די טעג איז דאס גרשון אוועק צו די מיסיאָנערן. ווען טאטישי האט שוין געהאַט אויסגעפונען דעם ענטפער, אז אלץ שטימט און איז ריכטיק, אז ער האט נישט געבלאָנדזשעט, אז די יידישע יסודות זיינען די ריכטיקסטע אין דער וועלט — דעמלט איז שוין גרשון געווען ביי די מיסיאָנערן און געגרייט געוואָרן צום שמד. ער האט זיך פון זיי ארויסגעקריגן, אַנטלאָפן. ווען ער איז אריין אין שטוב אריין, האט ער א געשריי געטון: „וואו איז די מאמע?!“ און אז ער האט דערזען, אז די מאמישי האט נישט צעבראַכן קיין פוס, האט ער זיך צעוויינט פון פרייד. אָבער גענוי אין אַ יאָר ארום האט די מאמע טאַקע צעבראַכן א פוס!

זי האט ארויסגענומען אַ פאַרפומירט באַטיסטן טיכל און געוויקלט ארום די פינגער:

— צי וויסטו, מיין ליבער קוזין, אז טאטישי האָט גע-

האַט, זאגט מען, א געליבטע אין דייטשלאַנד? בעת ער איז אזוי אָפּט געפאָרן זיך פראַצעסירן קיין בערלין. אָפּגעווען דאָרטן חדשים, איז ער איינגעשטאַנען ביי א דייטשער פרוי אין הויז. האבן מענטשן אין קראַקע גערעדט, אז דאָס זאָל האבן געווען זיינס א געליבטע.

— העלע, דו רעדסט וועגן טאַטן ווי א פרעמדע. וואו ערגעץ א לייכטע צונג האט געלאזן פאלן א רכילות, האסטו עס אויפגעכאַפט. צי ווייסטו וואס פאַראַ גרויסער למדן פעטער יונה איז געווען?

— קוזין, זאָג מיר נישט קיין מוסר וועגן מיין טאַטן. איין האָר פון מיין טאַטן איז מיר טייערער ווי מיין גאַנץ לעבן. ער לעבט אין מיר, איך טראָג אים מיט זיך, ער איז אומעטום. ער לעבט סיי ווי! אַלץ וועגן אים מעג איך דער- ציילן, ווייל אלץ אין אים איז געווען און איז — הייליק! מיין טאַטע אליין האט צען מאָל אין טאג געפרווט צעשניידן דעם אמת און אים צוריקשטעלן.

ווען ער איז אוועק אין יאָר 1942 צוזאַמען מיט דער מאַמע און ברוכלען זיך אויסבאהאלטן קיין דעמבלין, האט טאַטישי אָפּגעגאַלט די באַרד, אבער אלע זיינע באקאנטע יידן האבן אים דעמלט נאך גערופן „רבי“. טאַטישי האָט געזאָגט, אז נישט ער גייט זיך אויסבאהאלטן פאר די גוים, נאר זיין צווישן די גוים. עס מוז געשעען איינס פון די ביידע — אדער ער וועט מנצה זיין דעם שטן, אדער — גיין, עפעס אנדערש האט נישט געקאנט געשען! די וועלט וואלט דאך פארשטונקען געוואָרן, ווען מיין טאַטישי לעבט נישט אויף איר!

מיר זענען צוריק ארויף אין שטוב אריין. אויף די שטיגן
האט זי מיר געזאגט ווי פארבייגייענדיק:
— ווייסטו, אז דו זיין מאמע לאה און די מומע בלה, האבן
אין געטא, אין אַטוואַצק, געטראגן טלית קטן'ס?
איך האב איר א פארקלעם געטון די האנט:
— דו ווייסט עפעס וועגן מיין מאמען? ! ווי אזוי זי איז
אומגעקומען? !

ניין, קיין פרטים ווייסט זי נישט, דאס האט זי שוין
געהערט פון א קרובה נאך דער מלחמה.
העלע וויל נישט אַראָפּ פון איר טעמע און דערציילט
ווידער געשווינד, אז איר טאַטע האט פארגעזאגט זיינעם
א ידיד נאך אין יאָר 1938, אז יענער וועט אין צען יאָר
ארום זיין א מיניסטער ביי יידן אין ישראל.
און זי רופט אָן א באקאנטן נאָמען פון איינעם, וואס איז
טאַקי היינט מיניסטער אין ישראל. אָבער באלד שפּרינגט
זי אריבער:

— אין לאַגער איז געלעגן אַנגעלייגט א קופע מתיים
אויף א שטאָק די הויך, אז א דייטש האט דערזען ווי איינער
וואקלט זיך אין גאַנג, אַטעמט שוין קוים, האט ער יענעם
געהייסן צוגיין זיך אוועקלייגן צו דער קופע. מ'האט גע-
פּאָלגט, מען איז צוגעגאַנגען, זיך אוועקגעלייגט און מען
איז אויסגעגאַנגען. אז ס'האבן נאך געלעבט אייניקע ווען
מ'האט גענומען די קופע צום פארברענען, נו, איז וואָס?
אַט צו אַזאָ קופע האט מיך א דייטש געהייסן צולייגן, ווען
מען האט אונז אויסגעלאדעוועט פון וואַגאַן. איך האב אויס-
גענוצט מיין לעצטן כוח אויף נאר איין לאַך צו טוען, האָב

דעם עסעס-מאָן א לאַך געטון אין פנים אריין און אים אָנגע-
וויון מיטן פינגער, אז ער זאל זיך דארט אוועקלייגן. אין
דער זעלבער רגע האט זיך באוויזן אַן אַעראָפּלאַן איבער אונז,
אַראָפּגעוואָרפן א באַמבע און דאס דייטשל נעבן מיר איז
צעריסן געווארן אויף פיצלעך.

יענע קופעס מתים האבן דאָך באדאַרפט פארשטיגקען
און פאַר'אָויר'ן די גאַנצע וועלט! די וועלט האט זיך נאכנישט
אויסגעשאַכטן? אין פאַרוואס האבן מיר, יידן, נישט אויס-
געשאַכטן זעקס מיליאָן געמיינע גוים? עס שטייט דאָך אין
תנ"ך בפירוש: „אַן אויג פאַר אַן אויג, א צאָן פאַר א צאָן!“
נישט אמת?!

נאָר זעסטו, מיין ליבער קוזין, קאָן זיין, אז די גוישע
וועלט האט זיך אָפּגעקויפט מיט דער יידישער מלוכה, וואס
איז מקוים געווארן. מיר דארפן ווערן אין די נאָענטסטע זיבן
יאָר א גרויסע מלוכה, פון א וועלט-באדייטונג! דערווייל זענען
מיר א מלוכה פון א מיליאָן לעבעדיקע יידן און זעקס מיליאָן
טויטע יידן! די גוים פון דער גאַנצער וועלט וועלן דארפן
ווי פילגרימען קומען צו אינו אויף די קני און אין אונזער
ירושלים מחילה בעטן ביי אונז. טאַטישי וועט זיי אויף די
קני ברענגען!

איך בין יונגער פון דיר, מיין ליבער קוזין, ווייס ווייני-
קער, אבער איך זאָג דיר, אַן טאַטישי וואַלט די וועלט שוין
קיין קיום נישט געהאַט. פאַר קיין פרעמדן וועל איך דאָס
אַלץ נישט דערציילן, מ'וועט מיר נישט גלייבן. איך און מיין
ברודער משה גלייבן אין אונזער טאַטן, אז ער וועט טאַקע
זיין דער משיח און אויסלייזן די וועלט! זיי דו, קוזין מיינער,

אויך א דריטעד צו אונזער גלייבן, אז אונזער טאטע, דיין פעטער יונה, לעבט און וועט זיך דער וועלט נאך באווייזן! משיח קאן נישט אומקומען!

איך האב איר אוועקגעשטעלט א גלאז שווארצע קאווע צום טרינקען. איך האב ביי איר גענומען א בילד פון איר ברודער משה, וואס איז אין דער הגנה, געבעטן, אז זי זאל פאר מיר מאכן א קאפיע פון פעטער יונהס בילד, ער זעט דא אויס אינגאנצן ווי דער זיידע עליו השלום. איך האב איר אָנגעזאָגט און געבעטן: אַז היות ווי זי גרייט זיך שוין אין עטלעכע חדשים ארום צו פאָרן קיין ארץ ישראל, איך רעכן אויך עולה זיין קיין ישראל, וועלן מיר דארטן, שוין צוזאמען מיט משהן, ווידער שמועסן אביסל וועגן פעטער יונה — אָבער דערווייל לאַמיר וועגן דעם נישט רעדן. ס'רוב מענטשן הערן נאָר בלויז מיט די אויערן און פון הערן אזעלכעס בלויז מיט די אויערן — וועט מען ווייניק וואָס דערפון פאַרשטיין.

העלע האָט זיך צורעכט געמאכט אירע האַר, גענומען צוריק שמייכלען מיט דעם געוויינלעכן פרויען-שמייכל און אָנגעהויבן רעדן וועגן קליידער, מאַדע, פאַריז...

איך האָב זיך נאָך צו איר אָנגערופן:

— ווייסט, העלע, ביסט שוין פינף און צוואַנציק יאָר אַלט, וואָלסט באַדאַרפט חתונה האָבן און טאקע האָבן א קינד אויך, אַ יינגעלע.

— אַלץ אין ארץ ישראל. דאַרטן — מוז שוין אַלץ קלאַר

ווערן!

איך קוק זי אָן. זי איז א בלאַנדע, א שיינע, א שלאַנקע,
א שטאַלטנע, אפילו באַהנט מיט א קאַקעטישן שמייכל. אירע
בלויע אויגן זיינען ליכטיקע, לויטערע. נאָר א פלעמל איז
דאָרט פאראַן — בלענדט עס, בלינדלט. עס איז דאָס פלעמל
פונם פעטער יונה, וואָס האָט נאָך אין די יוגנט־יאָרן גע-
וואלט פליען מיט דער הילף פונם שם אונטערן אָרעם. זי
טראַגט אין זיך איצט דעם שם פון איר טאַטן. מיט אַזאַ כוח
קאָן מען אפשר פליען? לפחות, ניצול ווערן פון א סך טויטן.
און אפשר נאָך עפעס מער?
וואָרום ווער ווייסט?

פּאַרִיז, 1948.

יחיאל לערער

איז געבוירן אין יאר 1900, אין מרז'י, ביי קאָ-
לושיץ, פוילן. זיין פאטער, א חסידישער ייד, האט גע-
ארבעט אין די דארטיקע וועלדער. דערנאך זיך אי-
בערגעצויגן אין שטעטעלע זשעלעכאָוו. דער פאטער
האט געשטאמט פון זאמאָשטש, די מוטער, אַן אייניקל
פון ווורקער רבי'ן, האט געשטאמט פון זשעלעכאָוו. אין
די רייפערע יארן איז יחיאל לערער אריבער קיין
ווארשע.

שוין אין די יונגע יארן האט יחיאל לערער אי-
בערגעזעצט העברעאישע שירים אויף יידיש
אין 1939 איז זיין „מין היים“ פרעמירט געווארן
פון ווארשעווער פען־קלוב.

זיין ברודער האט עולה געווען קיין ישראל (איז
היינט א הויכער אפיציר אין צה"ל), אבער איס אליין
איז שוין דאס נישט באשערט געווען. די גענויע דאטע
פון זיין אומקום איז נישט באוואוסט. ער האט געלעבט
אין געטאָ אין ווארשע ביז דער צווייטער ליקווידאציע
(אנהויב 1943) ווען ער איז צוזאמען מיט אנדערע
שרייבער און קינסטלער געווארן אוועקגעפירט צום
אומשלאג־פלאץ.

ראַבינדראַנאָט טאַגאַרע — אזוי האָט וויסנבערג באַ-
צייכנט איינעם פון די געטרייסטע תלמידים זיינע — יחיאל
לערער.

און עס האט נישט געהאלפן. צי דערפאר, ווייל בלויז שוין די מארקע פון דער וויסנבערג-שולע האָט גענוגט אויפצורייצן די אָפיציעלע ליטעראַטור־כהנים; צי דערפאר, ווייל יעדער פון דער ליטעראַרישער וויסנבערג־סביבה, ווי ער איז נאָר געקומען אין דער ליטעראַרישער וועלט, איז ער שוין פון פאָרויס געקומען א קריגער, אַפּאָזיציאָנער — קיי־נעם נישט אנערקענט — און דערפאר האָט מען אים אָפּגע־דינט מיט דעם זעלביקן? עס האט אלנפאלט לאנג געדויערט ביז צו דער אזוי־גערופענער אָנערקענונג פון יחיאל לערערס ליטעראַרישע דערגרייכונגען.

איז ארויס זיין „שאל און דוד“ — אַ ביבלישע פּאָעמע: איז ארויס זיין „שטילקייט און שטורם“ — לידער אין פּראָזע; זע; איז ארויס זיין „ברונעמס אין פעלד“ — לידער און פּאָעמען. די אלע דריי ביכלעך האָבן זיך דעראַבערט פּאָ־זיציעס, ביז ס'איז געקומען דאָס פּערטע, דאָס לעצטע בוך זיינס „מין היים“ — און אָנגעהויבן אייננעמען דעם אויבנאָן אין דער יידישער פּאָעזיע אין די לעצטע יאָרן פאר דער מלחמה. די פּאָעמע „מין היים“ איז געווארן איינס פון די באַדייטנדיקסטע ווערק אין דער יידישער ליטעראַטור.

עס איז דאָס געזאנג פונעם יידישן שטעטל אין פּוילן, וועגן אייגענער טאַטע־מאַמע, וועגן רביים און חסידישער גאָלדענער קייט, ציוניזם און סאַציאַליזם, בית־המדרש און ביבליאָטעק, ספר און בוך, וועגן אַמאָליקער יוסטער גביריש־קייט און שטעטלשן דלות, וועגן פאַראיינען און פאַרטייען.

אונדזער דור איז נאך געשטאנען אויף די שייד־וועגן, האָט נאך געזען דאָס אלטע; דעם מאַכיקן דאָך אויפן בית־

המדרש, די לעגענדארע פאלקס-געשטאלטן, פארדבקהטע
ישיבה-בהורים — און די יונגע, פלאמיקע רעוואָלוציאָנערן,
וואס האבן זיך פארמאָסטן אויף דער וועלט — געזען דאָס
אַלץ אין געדעמפטן יידישן ליכט, אין דער וואַרעמער, היי-
מישער אַטמאָספער.

דער איצטיקער דור וועט עס שוין נישט זען!
עס איז נישט איינגעפאלן לערערן בשעתן שרייבן, שיל-
דערן און באַזינגען דאָס יידישע לעבן, בשעתן שרייבן די
שורות פון „מיין היים“ (אין יאָר 1937—1938), אז דאָס
זיינען שוין די לעצטע שורות אויף די מצבות פונעם יידישן
לעבן אין פוילישן שטעטל. דאָס בוך הייבט זיך אָן מיט די
ווערטער:

„מיינע עלטערן וואוינען אין שטעטעלע דעם קליינעם,
זיי שעצן ביז היינט נאָך דעם יחוס דעם שיינעם,
און שבת פאַרנאָכט, אין זיידנס געהילט,
זיצט היינט נאָך די מאַמע קינדיש צעשפילט
און דערציילט פאַר זיי שכנות די גרויסקייט פון זיידן
פון הייליקן וואַרקער, דעם בעל-הבית פון גן-עדן.“

אין די לעצטע צייטן (פאַר דער מלחמה) האָט מען
שטאַרק געמאָנט ביי דער יידישער ליטעראַטור נאָר גרויס-
שטאַטישע מאַטיוון. דאָס באַטעמטע, זאַפטיקע יידיש-שטעטל
איבערגעלאָזן פאר די קורצע קאַרעספּאָנדענצען אין די טאַג-
צייטונגען, אויף שטאַף פאר די פעליעטאַניסטן, וואס האבן
צוביסלעך אונטערגעהוּקט „פון דער ליבער פראָווינץ“. האָט
די ליבע פראָווינץ אָפגעענטפערט מיט צוויי ביכער: „די
מענטשן פון גאַדלבוֹאָזשיץ“ פון לייב ראשקין (זיין אמתער

נאמען איז פרידמאן, אויך אומגעקומען) און „מיין היים“ פון
יחיאל לערער.

ער האט זיך ארומגעשלענדערט איבער די גאסן פון
ווארשע ווי א זייטיקער, מיט אומצוטרוי צו דעם ארומיקן,
געטראגן מיט זיך דעם נאך נישט-אויסגעוועפטן ריח און
אטעם פון פעלדער און לאַנקעס, מיט דעם ריח פון א חסידי-
שער שטוב, פון די פרייטיק-צונאכטס און מלווה-מלכהס, פון
די שטילע טריט אין זאקן — תשעה-באב און יום-כיפור און
אויך פון דעם עקסטאז פון דער יוגנט אין די קולטור-פאר-
איינען, א באַלאַדענער מיט דיכטערישער בענקשאַפט און
שאַפונג-לאַסט, וואָס עסט זיך אין מיט רויב-נעגל אין איר
קרבן-אַביעקט, פאַרצערט, ציט ארויס די ראָזע פאַרב פון
פנים, לייגט קנייטשן ארום די ווינקלען פון מויל און פאַר-
ציט אומעט-הייטלעך אויף די אויגן.

ער האט בלאַנדע האַר. זיי דערמאָנען אין קאַרן-זאַנגען.
ער טראָגט זעלטן ווען אַ היטל אויפן קאַפּ. זיינע בלאַנדע
קאַרן-האַר זיינען ווי אַ הערב און צייכן פון זיין בענקשאַפט
נאָך די פעלדער. די נאַענטע פריינט און חברים זיינע האַבן
געוואוסט, אז מיט יחיאל לערערן איז שווערלעך צו גיין אויף
דער גאַס — ווייל שטענדיק האַלט ער די האַנט אויסגעבויגן,
אַנגעלעגט אויף דער זייט ווי אַ דרייעק — לאַזט נישט צו
צו זיך נאַענט, ווי אַ יונגע, מעזברתע פרוי, מען זאָל אים
נישט באַרירן פון דער נאַענט.

„מיין היים“ — אַ שטיל בענקשאַפט-געזאַנג אין אַ צאַרטן,
געפערלטן פאַלקסטימלעכן יידיש. די געמאַלענע שטייגער-
שילדערונגען דערמאָנען אין די אַלטע חנוכה-מנורות און

אין בשמים-ביקסן. לויט דער פאָעטישער קראַפט שלאַגט ער אָפּטמאַל אָן אין מיצקעוויטשעס „פּאָן טאַדעאוש“.

די מבינים און קריטיקער, וואָס האָבן ליב וואַרטן, זיי זאלן, חלילה, נישט דורכפאלן מיט איבעריקן לויבן, זיינען שנעל געוואָרן אַסעקורירט — דורך שלום אָשן. מען האָט שוין געוואוסט, אז אַש טראָגט זיך ארום מיט יחיאל לערערס ביכל. האַלט עס ביי זיך אין טאַש ווי א ווארעמען היימישן בריוו פון נאַענטע — אַדער ווי א תהלימל, איז אַנטציקט פון דעם צאַרטן, עלעגישן געזאַנג וועגן יידיש-פוילישן שטעטל.

חוז דיכטערישער בענקשאַפט, איז נאָך לערער געווען באַלאַדן מיט „פּראָזאישע“ טרוימען — קריגן אויף עטלעכע טעג אין וואָך אַרבעט ביי קאַרעקטור אין רעדאַקציעס. דער צווייטער טרוים — אַ סערטיפיקאַט קיין ארץ ישראל.

ער האָט געאַרבעט ביי בוכהאלטעריע, אָבער דאָס געהאלט האָט נישט געקלעקט אויף אויסצוהאַלטן די פרוי מיט עט-לעכע קינדערלעך זיינע און די אַלטע מאַמע, וואָס האָבן נאָך אלע געוואוינט אין שטעטל. צוגעלאָזן ווערן צו אַזאַ גרויסן „דושאַב“ ווי קאַרעקטור אין די רעדאַקציעס — האָט זיך געגליכן צו א קאמף פאר דערראַבערן אַ פעסטונג. די זשור-נאליסטישע רעדוטע איז געווען ארומגעצוימט מיט דיקע פּראָטעקציע-מיוערן. אַ טייל זשורנאליסטן, וואָס האָבן ס'רוב אין זייער יוגנט געשריבן לידער — האָבן צו קיינעם נישט געפילט אַזאַ שנאה, ווי צו פּאָעטן, און וואס באַגאַבטער דער פּאָעט — אַלץ גרעסער די שנאה.

און אויף אלגעמיינע פּאַרזאַמלונגען אין ליטעראַטור-

פאראיינ איז יחיאל לערערן אויסגעקומען נאָר צו רעדן, צו דערמאָנען און פאָדערן די רעכט אויף ארבעט ביי קאָרעקטור. און אויך מיט דעם צווייטן טרוים — דעם סערטיפיקאַט, האָט זיך עס געשלעפט יאָרן, שלאַבעריק, שטומפיק, כסדר געוואָרן אָפגעלייגט, געצעגערט און אָפגעשלעפט — דערפאר, מסתמא, ווייל ער איז געווען נאָר דיכטער און נישט קיין אַקטיווער פארטיי־מענטש.

אין לאדזש האט זיך אפגעפונען נאָר איין עקזעמפליאר פון „מיין היים“ און עס האָט אויף זיך דעם אונטערשריפט פונעם מחבר: „צום אַנדענק דעם ליבן יעקב סירקיס“, לאַדזש פעברואַר, 1939 — יחיאל לערער“.

וועלכעס פעלד איז באַמיסטיקט געוואָרן מיט זיין אַש? אדער אפשר טראַגט נאָך ערגעץ דער ווינט זיין אַש איבער וועלדער און טייכן צוזאמען מיט דעם אַש פון זיינע פאר־ברענטע ביכער, און די ווערטער פון „מיין היים“ פלאַטערן נאָך אין חלל:

„און אַמאָל נאָך האָט אַ מענטש זיין לעבנס־וועג, איבער דערנער אַדער בלומען, ווי גאָט האָט באַשערט, דורכגיין געקענט רואיק און שטיל — איז היינט אויף דער ערד, דער פיבערדיקער, קראַנקער — דער וועג אַזוי שווער, פאַר די אַרעמע קינדער אירע און זיבן מאָל מער, פאַר די יידישע קינדער. האָט מען נעצן דאָ צעשטעלט, אויף אונדזערע לעבנס אין אלע עקן, אונדזערע היימישע נעסטן־וועלט פון שונא געצונדן

און מיר וואַנדערן היימלאַז און ציילן די וואונדן,
און פון פאַרנט — וואַסער און פון הינטן — פלאַס,
און איבערן קאַפּ — די בייטש פון דעם כאַס".
דאַס באַזונגענע שטעטל, צוזאַמען מיט זיינע זינגער —
איין חורבה, איין קבר, וואָס שרייבט מיט טויטע פינגער די
וואַרונג אויף די ווענט פון וועלטישן סעודה-זאַל:
— מנה, תקל ופרסין!!

לאַדזש, 1946.

עם איז שטיל ביי דער קאמונארן-וואנט אין פאריז

לעאָן בלוס אויפן קבר פון אַטאָ באוער...

(פון מיין פאַרזיער נאַטיץ-בוך)

אין אַ פּראָסטן מאָנטיק אינדערפרי אויפן בית עולם „פּערלאשעז“ מאָנטיק דעם 9-טן פעברואַר 1949 האָט מען דאָ ארויסגענומען די שטערבלעכע רעשטלעך פון דעם גרויסן סאַציאַליסטישן טוער, פון דעם טעאַרעטיקער אַטאָ בויער, כדי זיי איבערצופירן אין זיין היימלאַנד (?). קיין עסטרייך.

„פּערלאשעז“ איז נישט ווייט פון שטאַט-צענטר, א בית עולם אין מיטן שטאַט. די פראנצויזן ווילן נישט זיין ווייט פון זייערע נאַציאָנאַלע העלדן, פון די בארימטע פּערזענלעכ-קייטן, וועלכע האָבן באשיינט זייער קולטור, ליטעראטור, זייער פּאַלק. דאָ ליגן באַערדיקט באלזאק, שאַפּעז און דער „פּרעמדער“ אַסקאַר אואיילד. דאָ ליגן אויך די אומגעקומענע קאַמונאַרן. אויף זייערע קברים ליגן נאָך פרישע בלומען. ווייסע „נעגעלעך“ און רויטע רויזן מילדערן די אומהיימלעכע בית-הקברות-שטימונג.

ביים ארון פון אַטאָ באוער זענען פארזאמלט קאַרגע עטלעכע הונדערט מענטשן. עס דארפן רעדן דריי באַרימטע סאַציאַליסטישע פּערזענלעכקייטן פון פראנקרייך, עסטרייך, בעלגיע. לעאָן בלוס, פרידריך אַדלער און דע ברוקער.

יעדער מענטש האָט אַ שוואַכקייט צו וועלן זען באַרימטע פּערזענלעכקייטן, און אוודאי שוין ווען ער פילט צו זיי אַ גייסטיקע קרובהשאַפט, ווען ער שעצט און פאַרערט זיי, ווען די דאָזיקע נעמען זענען אים שוין באַקאַנט צענדליקער יאָרן, געלייענט זייערע שאַפונגען, זייערע רעדעס, באַקאַנט מיט זייערע קאַמפּן און אויפטוען פאַר דער מענשטהייט, פאַרן סאַציאַלן יושר, פאַר דער גערעכטיקייט פון די ליינדדיקע און אונטערדרוקטע, דער עיקר האָב איך, פאַרשטייט זיך, געוואָלט זען לעאַן בלומען, אָט די שוין לעגענדאַרע פיגור, מיט אים בינדט נאָך עפעס גאַנץ באַזונדערס — ער איז דאָך פון אונזער שטאַם.

עס שטייען עטלעכע דעלעגאַציעס מיט פענער און בלוז-מענקערענץ, דער עולם ארום איז ווייט גישט קיין גרויסער, מיט א נאכט פריער, אויף דער אַקאַדעמיע לכבוד דער גע-שעעניש, אין זאל „מוטואליטע“, איז אויך געווען א קליינער עולם, און דער רוב — דווקא יידישע סאַציאַליסטן...

איך עס זיך איין מיטן בליק אין לעאַן בלומען, ער איז הויך, שיין און שוין עטוואָס געבויגן, זיין פנים פאַרבאַרגט די שלאַכן צער און דעקט מער אָפּ די שטריכן פון שטאַלצער, איידעלער קעמפּערישקייט, ער טראָגט אַ רויט שאַליקל אויפן האַלו, אַ פרוי וואָס האַלט אים אונטער דער האַנט, כאַפט כסדר אונטער דאָס שאַליקל וואָס דער ווינט רייסט פון זיין האַלו, כאַטש עס איז אַ וואַרעמער פרימאַרגן, טראָגט ער קאַלאַשן און געטרעס, אין זיין גוף איז שוין, זעט אויס, כסדרדיקער ווינטער, עס גייט אים שוין דער 76-טער פּרילינגס... איך זוך אונטער זיינע גרויע וואַנסן, ביי די מוילווניקלען,

אַט די קנייטשן וועלכע זאלן אַנדייטן זיין טיפּערן צער, דעם
יידישן. איך זוך דאָס אין זיינע אויגן — עס זעט זיך קוים-
קוים. עס מוז זיין פארבאָרגן ערגעץ גענוג ווייט און טיף-
מחמת אין האַרץ האָט ער עס דאָך זיכער, דאָס ווייסן מיר דאָך.
איצט דאָרף ער רעדן וועגן איינעם פון די וויכטיקסטע
פירער פון דער עסטרייכישער סאָציאל-דעמאָקראַטיע, פון
איראָפּעאישן סאָציאליזם בכלל, וועגן אַטאָ באוער, וועלכער
איז דאָך אויך געווען אַן אונזעריקער, פון אונזער שטאַם. איז
דאָך אַטאָ באוער געווען איינער פון די וויכטיקסטע טעאָרע-
טיקער איבער דער נאַציאָנאַלער פראַגע, כאָטש גראַד זיין
אייגן פּאָלק, דאָס יידישע איז ביי אים ארויס צעניזוקט, גישט
אַנערקענט געוואָרן פאר קיין נאַציע. זיין גאולה האָט ער
געזען אין אַסימילאַציע, אין אויפלייזן זיך נאַציאָנאַל צווישן
די אַרומיקע פעלקער.

איצט, צען יאָר נאָך זיין טויט, ווען עס ווערן אַרויסגע-
נומען זיינע שטערבלעכע רעשטלעך אויף איבערצופירן זיי
אין „זיין“ פּאַטערלאַנד, קיין עסטרייך, איצט איז בסך הכל
עטלעכע חדשים אָפּגעלאָפּן זינט דעם היסטאָרישן טאָג ווען
מיר האָבן באַקומען די אַנערקענונג פון די פעלקער אויף
רעכט פון אונזער מלוכהשאַפט.

לעאָן בלום איז מספּיד אַטאָ באוערן. דער פירער פונם
פראַנצויזישן סאָציאליזם געזעגנט אַצינד די רעשטלעך אין
דער אורנע פונעם פירער פון עסטרייכישן סאָציאליזם... די
ווייסע „נעגעלעך“ און רויטע רויזן ביי דער קאַמונאַרן-וואַנט
וויגן זיך אין ווינט און שאַקלען מיט זייערע קנאַספּן-קנעפלעך,
אַמאָל אויף „יאָ“ און אַמאָל אויף „ניין“... אַן אלטער, הויכער,

נאך לעבנגעבליבענער קאמונאר, אין א לאנגן מאנטל, גרא-
נאטענעם בערעט, מיט א וויסער באַרד ביון גארטל, וויגט
זיך מיט אין טאַקט צו די ווערטער פון איידעלן און קעמפע-
רישן סאַציאַליסט לעאַן בלום.

די מאַניפעסטאַציע רירט פון אַרט. עס שפּילט נישט קיין
מוזיק, נאָר דאַלעבן איז דאָך שאַפענס קבר — צי הערט מען
דען נישט פון דאָרט זיין טרויער-מאַרש?

אלע זענען שוין אוועק און ביי דער קאמונארן-וואַנט
איז ווידער שטיל. אין קאַפּ לענט זיך אַן א מחשבה:
— צי פארשווינדן נישט דערמיט אויך שוין די לעצטע
רעשטלעך פון דעם איידעלן, הומאַנעם, פרייהייטלעכן סאַציאַ-
ליזם בכלל?

די וויסע „נעגעלעך“ און רויטע רויזן וויגן זיך ווידער
אינעם ווינט און שאַקלען מיט זייערע קנאַספּן-קעפלעך, אמאָל
אויף „יא“ און אמאָל אויף „ניין“.

ביי דער קאמונארן-וואַנט איז שטיל, זי שווייגט.
ווען איך בין ארויס אויף דער גאַס, האָט זיך געפילט דער
ריח פון געבראַטענע קאַשטאַנעס, מיט וואס עס זענען פול
די טישלעך אויף די גאַסן, ווען איך בין אריין אין מעטראָ,
האָב איך געזען אויף דער וואנט אַן אומגעלומפערטע אויפ-
שריפט מיט קרייד:

„אַ טויט די יידן! צוריקשיקן זיי אין די קרעמאַטאַריעס ו“
דערמאָן איך זיך גערן איז דער שטילקייט ביי דער
קאמונארן-וואַנט...

פאַריו, פעברואַר 1949.

חיים סעמיאטיצקי

אז א געוויסער פעריאָד נארמאליזירט זיך און האלט אָן
א לענגערע צייט — ווערט ער איינמאָניק און נודנע.

אין ווארשעווער ליטעראטן פאראיין איז שוין געווען
נאָרמאל, אז עס כאַפט זיך אריין א פארשעמטער און צעשראָ-
קענער יונגעראַמן פון דער פראווינץ און רוימט אייך שטיל
אין: — ער האָט מיט זיך אַ העפטל לידער און וואָלט עס
וועלן פאר אייך פאַרלייענען.

מען איז שוין מיד געווען און איבערגעלאָדן מיט גייער
דיכטונג און יונגע טאַלענטן. עס האָט געגאַלטן, אז די דיכ-
טונג-נאַרמע איז שוין אויסגעפילט און עס קאַנען שוין גישט
צוקומען נאָך נייע טאַלענטן.

— וואס, שוין ווידער אַ נייער און יונגער? מוז ער אוודאי
זיין אַ פראַווינצער נודניק, אַ גראַפאַמאַן.

נישטאָ קיין געדולד אים אויסצוהערן. מען הערט קוים
אויס דעם אַנערקענטן. ענטפערט מען אָפּ אוועלכן מיט לאַמיכ-
געמאַך-תירוצים, ווער דיפלאמאטיש און העפלעך און ווער —
אַ-חכמתדיק-גראַבלעך:

— שטופט זיך אין רייכערע צימערן, דאָס בוידעם-שטיבל
פון פּאַעזיע איז שוין איבערגעפאַקט מיט גענוג קבצנים און

שנאָרער. פֿאַרט אַהיים, יונגע־מאַן, און עפנט זיך א שפּיז־
געוועלבל, אָדער טוט א רייכן שידוך.

ווער עס האָט געענטפערט דעליקאַטער:

— פריער דאַרף מען האָבן א העמד אויפן לייב און
דערנאָך זיך נייען א יום־טובדיקע קאַפּאַטע — מיר האָבן
שוין צו פיל יום־טובדיקע דיכטונג־קאַפּאַטעס.

אַבער וועלכער אמתער קינסטלער וועט זיך לאָזן אַפֿ־
פארטיקן מיט אַ תירוץ? וועלכער מאָלער וועט דאָס פארווישן
זיין לייזונג און וועלכער זינגער וועט דערשטיקן זיין ניגון,
ווען עס זינגט זיך פֿאַרט? אז דאָס איז זיין לעבן, זיין חיות,
זאל זיין אַן א העמד — אז אלץ איז אין אים געזאַנג?

מען זיצט ביי א טישל אין פאראיין און מען שפילט שאַך.
אין דער זייט זיצט א פֿאַרבלאָזער, איינגעקורטשעטער, פּראָ־
ווינציאַנעלער יונגע־מאַן, ער קוקט זיך צו צום שאַך־שפּיל
און מישט זיך נישט אריין — א זעלטענער אויסנאַם. אזוי
עטלעכע אַזונטן נאַכאַנאַנד, ער שלאָגט פֿאַר אַ פֿאַרטיע. שוין
אין מיטן שפּילן, ווען איך באַווונדער זיינעם א געלונגענעם
גאַנג, גראַבט ער זיך איין אין די פיגורן און זאגט דאַביי
מכלומרשט צו די פיגורן:

— ווען איר ווילט נאָר מיך אויסהערן לייענען עטלעכע

מיינע לידער!

עס פֿאַרשלאָגט שוין דער השק צום שאַך, ער האָט הייסט
עס, זיך אונטערגענאַרט. איך געפין אַבער אויס אַ געלונגענעם
שלאַג־תירוץ:

— איך שרייב דאָך אַבער נישט קיין לידער. ווייזט עס

וועמענען פון די דיכטער.

ער האָט אָבער דערויף אַ קאַנטער־תּירוץ :

— איז טאַקע דערפאַר וועט איר זיין אַביעקטיווער.

פרויוו איך אים פרעגן זיין פּאַעטישן פּאַספּאָרט, דאָס הייסט צי ער איז שוין ערגיץ־וואו איינגעמאַלדן מיט אַ ליד, געדרוקט ערגעץ ?

— ניין, מלך ראָוויטש האָט אים אין אַ זשורנאַל אָפּגע־ענטפּערט, אז זיין אַריינגעשיקט ליד וועט ער נישט דרוקן, ער האָט אָבער פון דעם ליד ציטירט 4 שורות און צוגעגעבן, אז זיי האָבן אין זיך סימנים פון טאַלענט.

דאָס איז געשען מיט 2 יאָר צוריק. דאָס ליד האָט ער אַריינגעשיקט פון דער ישיבה, פון דער מירער ישיבה, ער איז נאָך דאָרט אויך היינט אַ תּלמיד, כאַטש ער איז שוין אַלט 24 יאָר.

דאס איז שוין אביסל א מערקווירדיקייט.

ער לייענט אַ ליד פון אויסגווייניק. עס איז נאָר גענוג געווען צו דערהערן איין שורה — ווי אזוי גאָט שיקט צו אים זיינע בריוועלעך — די ווייסע טעג — אז מען זאָל דעם שאַך אָפרוקן אין אַ זייט. איך בעט אים לייענען נאָך לידער. אַ פּאַרכליניעטער, באַרוישטער, לייענט ער פון אויסגווייניק איין ליד נאָכן צווייטן. זיי פּאַנגען גלייך פון אָרט. אַן אייגענער און גייער טאָן עכטע דיכטונג, קורצע שורהלעך מיט וואונ־דערלעכע מעטאָפּאָרן. דער ישיבה־בּחור קען און האָט ליב די נאַטור, זי איז ביי אים ווי אַן עמאַנאַציע פון גאָט־באַשאַף, און די נאַטור ביי אים און גאָט זיינען גרויס — ווייל זיי זיינען דיכטונג.

זיין נאָמען קלינגט שוין איצט נישט אזוי פרעמדלעך
און פאַרבלאָז, מען קען אים שוין איבערחזרן סקאַנדינאַביש.
חיים סעמיאַטיצקי.

איך בין גלייך נאָכדעם צו צו די חברים־דיכטער אין
פאַראייין, געהאט צו זיי טענות, הלמאי זיי האבן אים נאָך בין
איצט נישט אויסגעהערט, ער דרייט זיך דאָך שוין ארום דאָ
2—3 וואָכן. ווייזט זיך ארויס, אז א טייל האָבן אים שוין
יאָ אויסגעהערט, אדרבא, עס איז זיי געפעלן געוואָרן, און
אינטערעסאַנטער דיכטער, אָבער — מה רעש?

איך בין אויף צומאַרגנס אוועק פארשמייט צו עטלעכע
רעדאַקטאָרן, געוויזן זיי זיינע שאַפונגען און אין דער זעלבער
וואָך איז אין דער ליטעראַטור־ביילאָגע ביים „היינט“ פאַר־
עפנטלעכט געוואָרן זיין ערשט ליד.

דאָס האָט געמוזט זיין אוודאי אין יאָר 1934.

שפעטער איז שוין אַלץ אוועק ווי איבער א געפלאס־
טערטן שאַסיי, דער קליינער און מאַגערער חיים סעמיאַטיצקי,
אין אַפגעטראַגענע מלבושים, פאַרוואַרלאָזטן אויסזען, מיט
א פאַרלעגערט פנים, וואָס האָט קיינמאָל נישט אויסגעזען
פריש צו זיין, מיט אַ טריפנדיק אויג — האָט געהאט אין
זיך אַזאָ עקשנות און אויסדויער — אז דאָס מויל און דער
קיין ביי אים האָבן באַקומען דעם אויסזען פון אַ פויסט, מען
האַט אים אַנגעהויבן דרוקן אין אַלע ליטעראַרישע זשורנאַלן,
מען איז געוואָרן אויפמערקזאַם אויף זיין טאַלענט און ער
איז געוואָרן אוועקגעשטעלט אין דער פאַדערשטער שורה פון
דער יונגער יידישער דיכטונג אין פוילן.
נאָך דעם וואונדער־געשעעניש איציק מאַנגער איז מפור־

סם געווארן חיים גראַדע און גלייך נעבן אים — חיים טעמיאַ-
טיצקי. כאַטש אין דער זעלבער צייט זיינען אויפגעגאנגען
אַזעלכע אַריגינעלע און קרעפטיקע טאַלענטן ווי יחיאל לערער,
משה שימעל, א. סוצקעווער, אלחנן וואַגלער, רייזל זשיכלינג-
סקי, בער שנאַפער און עמיאַט — האט סעמיאַטיצקי פאַר-
נומען אַן אַנגעזעען אַרט און שנעלער ווי אַנדערע, שיער
נישט סענסאַציאָנעל, געקראָגן זיין אויבאַן-שטענדער אין דער
יונגער דיכטונג אין פּוילן.

עס זיינען דערשינען זיינע 2 ביכלעך לידער „אויסגע-
שטרעקטע הענט“ און „טראַפנס טוי“.

חיים סעמיאַטיצקי הערט דערביי נישט אויף צו זיין דער
פרומער ייד, מאמין, הערט נישט אויף אריינקוקן אין א גמרא,
אין א ספר, האָט הנאה פון זיין בקיאות אין לערנען (האָט ער
דאָך געשמט פאַר אַן עילוי), איז אָבער שוין גענוג אויס-
געקאַכט אין די ענינים נישט נאָר פון ליטעראַטור, נאָר אויך
פון ליטעראַטור-פּאָליטיק, ער קען שוין אַלע וועגן און הינד-
טער-וועגן.

עס איז דאס יאר 1939—1940. ער איז אין ביליסטאָק,
אַנטלאָפן פון ווארשע צוגלייך מיט אַנדערע שרייבער. שוין
אַן אַנדערע פּאָליטישע און, ממילא, אויך ליטעראַרישע
אַטמאָספּער דאָ. סעמיאַטיצקי דרייט זיך שוין ווידער ארום
אַ זייטיקער. ער כאַפט זיך אָפּט אַראָפּ צו זיין מאמען אין
קליינעם שטעטעלע טיקטין, וואס איז עטלעכע קילאָמעטער
פון ביאליסטאָק. איצט זעט שוין זיין גאַנץ פנים אויס ווי א
פויסט — מען דאַרף זיך גרייטן אויף אויסדויער. און עס
טריפט שוין ביי אים אויך דאָס צווייטע אויג.

דער רעליגיעזער דיכטער עמיאָט האָט זיך שנעל גע-
 ביטן. אויב די דייטשן האָבן אין אָסטראָו אומגעבראַכט זיין
 גוטע, פרומע און הייליקע מאַמע, איז — לית דין ולית דיין!
 גאַלט ער אָפּ די באַרד, נעמט עסן בפרהסיא טרפות און
 שרייבט אַן ארטיקל קעגן שבת. די היימישע חברים־שרייבער
 פילן דערין א געשמאַקלאַזיקייט. האָט מען דאָך די עטלעכע
 רעליגיעזע דיכטער נישט נאָר געשעצט, נישט נאָר אויפֿ-
 געטראָגן זיך צו זיי מיט דרד־ארץ — נאָר אפילו געווען ווי
 צופרידן דערמיט, וואָס א טאלענטירטער דיכטער און אינ־
 טעליגענטער מענטש טראָגט זיך מיט העכערער אמונה,
 שטייט ביי קעגן די טאַג־נסיונות און דעהויבט זיך דורך
 דעם און לייטערט זיך. זאָל מען אליין נישט זיין קיין מאַמיק,
 אָבער מען וויל האָבן מיט וועמען זיך צו אַמפערן איבער
 אמונה־פראַגן און מען וויל דווקא, אז יענער זאָל נישט נאָכ־
 געבן. געשעט דאָס ביי אועלכן אויף א נאָרמאַלן וועג, ווי
 ביי מוני נאדלער, דעם מחבר פון דער בעש־ט־סימפאָניע,
 וועלכער איז אין נאָרמאַלע צייטן אוועק פון זיין דרך און
 געוואָרן א קעמפּערישער אַטעאיסט און רעוואָלוציאָנער —
 איז אדרבא, רופט עס נישט ארויס קיין ווידערווילן. אָבער
 נישט ווען עס געשעט ביי דעם ערשטן נסיון — און מען
 דאַרף אָננעמען, אז נישט דאָס איז געווען די הויפּט־סיבה —
 נאָר גיכער דערפאר, ווייל עס איז געווען אזוי באַקוועמער
 פאַרן לעבן, פאר טאַגטעגלעכן וואויל — דאָן גרילצט אַזאָ
 אקט, ווייל מען באַקומט דעמאלט דעם איינדרוק, אז יענער
 האט עס קיינמאָל נישט גענומען ערנסט, איז געווען פאר־
 מאַסקירט, האָט זיך אָפּגענאַרט.

אבער פאר חיים סעמיאטיצקין איז עמיאטס אפקערן זיך
פון זיין פריערדיקן לעבנס-דרך נישט געווען בלויז א זאג
פון וויל-געשמאק, ביי אים האט דאס געהייסן בגידה! —
און ער איז געווארן דערפון אויפגעציטערט. ער האט אויס-
געהערט מיט אים צו רעדן, אבער דאך איינמאל אוועקגעלאפן
אים מיטטיילן די ידיעה — אז אויפן אָרט פון עמיאטן איז
אריין א צווייטער, אויך א יידישער שרייבער, און ווי גע-
וויינלעך אַן אטעאיסט און ראדיקאל, אז די טעג איז יענער
ארויף אויף עמיאטס אמאליקן דרך. עמיאט איז ביים דער-
הערן די ידיעה בלייב געווארן און חיים סעמיאטיצקי צע-
פלאמט-רויט געווארן — פון פרייד.

אויף דעם אָרט קומט אַן איבערייס, מען דאַרף זיך אפ-
שטעלן, איבערכאפן דעם אטעם, אויסשטרעקן די הענט צו
די הויכקייטן און זאגן:

— פארבארגן זענען דייע וועגן, רעגירער!
ווען מאָזעס מאזער, דער יידישער רעפארמאטאר און
געלערנטער, לעקטאר אינעם יידישן קולטור-פאריין אין
דייטשלאנד, האט זיך פלוצים געשמדט — האט היינריך היינע
דעמאָלט אויסגערופן:

— פע! א חרפה! א קאפיטאן פארלאזט דער לעצטער
א זינקנדיקע שיף!

און היינריך היינע האט אויך נישט לאנג געוואָרט, בסך-
הכל א יאר-צוויי און זיך אויך געשמדט!

חיים סעמיאטיצקי האט נישט געוואלט ווערן אפגע-
שווענקט ליטעראריש, האט נישט געוואלט לאזן דערשטיקן
זיין געזאנג, געקומען און געמאנט זיין ליטעראריש רעכט.

און מיט אזא פארביסנקייט און עקשנות, אז זיין מויל האט זיך גענומען פארדארבן מיט אנרעדן שלעכט אויף זיינע באענטע, שרייבער, און זיך אפילו נישט אפשטעלן פון ברענ-גען קאלעגן אין א לעבנס-סכנה.

ווען עס האט אויסגעבראכן די דייטש-סאוועטישע מלחמה, איז סעמיאטיצקי געווען אין ווילנע און גלייך אריינגעפאלן אין געטא.

דער מחבר פון די „אויסגעשטרעקטע הענט“ האט גע-זואלט לעבן פאר יעדן פרייז. ער האט חתונה געהאט פאר אן עלטערער רייכער פרוי און גענומען מסחרן אין געטא. זיין מוזע איז אנטשוויגן געווארן. האט ער אמאל צוגעשיקט א געדיכט א. נ. „ליד, גאלד און דאלארן“ צו דער זשורי פון א ליטערארישן קאנקורס אין געטא, איז זיין ליד געווארן אפגעווארפן.

ער האט זיך געכעסט. דער טויט האט געלאקערט יעדע מינוט און חיים סעמיאטיצקי האט, ווי זיין חבר עמיאט, — דעוואלטירט. געווארן א כופר און בפרהסיא מחלל השם געווען.

ביי דער לעצטער אקציע אין געטא האט ער זיך אויס-באהאלטן דריי טעג אין קוימען. וואס האט ער דעמאלט געטראכט און איבערגעלעבט ?

קורץ נאכדעם, ווען ער צוזאמען מיט אלע יידן פון געטא זענען געצווגענערהייט בייגעווען דערביי ווי די דייטשן האבן אויפגעהאנגען א מאמע, טאטע און זייער קינד צוליב אויסבאהאלטן זיך אויף דער ארישער זייט — איז ער גע-שטאנען דערביי א בלייכער, א צעטרייסלעכער, געזוכט דעם

זין און סוד פון לעבן און טויט. אבער באלד נאך דעם אויפ-
הענגען די דריי האבן די דייטשן פארכאפט די ערשטע 50
יידן. צווישן זיי איז אויך געווען חיים סעמיאטיצקי. מען האט
זיי אוועקגעפירט אויף פאנאר און דארט דערשאסן.

*

זיי מוחל, חבר חיים סעמיאטיצקי, דו באגאבטער און
סובטילער פאָעט, וואס דער הספד וועגן דיר איז באפייכט
געווארן מיט טראפנס טוי פון פארשוועכונג. נישט איך און
נישט דו זענען אוודאי אין דעם שולדיק. דו האסט אוודאי
געוואלט, אז גאטס בריוועלעך — די ווייסע טעג — זאלן
בלייבן ריינע און נישט-באפלעקטע, נאר צי געשעט דען
שטענדיק אלץ לויט אונדזער אייגענעם ווילן?...

שטאקהאלם, 1946.

אברהם פטאשקין

א דיכטער, וואס איז נישט געקושט געווארן מיט א פול מויל פון דער מוזע. האט ער שווער געקלעטערט אויף די דיכטונג־שטיגן און נישט דערגרייכט צו דעם שטאפל, וואס הייסט — פולע אנערקענונג.

ער האט א סך געלייענט וועגן פאעטיק. טעארעטיש איז ער געווען באוואפנט מיט דעם סוד פון איר טעכניק. געקענט מאלעריי, געפילט און פארשטאנען מוזיק, דער געדאנק האָט זיך ביי אים אפט געפאָרט מיט קלאנג — נאר דאס געבורט פונעם ליד איז נישט אלעמאל ארויס געראטן, צעקוועטשט געווארן ביים פאלן אויף דער וועלט.

יענע פאעטן, וואס באקומען זייער טאלאנט־חתימה און אנערקענונג־הסכמה גלייך ביי זייערע ערשטע טריט, זענען צעבאלעוועט, צעפיעשטשעט און צומאָל אויך א ביסעלע פוסט. דער לייכטער דערפאלג גלעט אויס זייער דיכטערישן וויי. נייטיקן זיך נישט אזעלכע דיכטער אין צער און וויי, וואס זענען די נשמה פון שאפונג. און חשוּדיק איז זייער איבערגעטריבענע ליבע צו נאטור, צו דער קלענסטער פלאַנץ, דעם ערב בין־השמשות, דעם זוים מיט וועלכן די זון באַ־זוימט מיט רויט דעם הימל פארנאכט — און ווי ווייניק זיי האבן ליב דעם מענטש ממש!

א. פטאשקין האט געטרונקען פולע בעכערס מיט וויי פאר יעדער געשאפענער שורה זיינער און ער האט ליב גע- האט דעם מענטש און זיינע לידן.

ער איז פארצערט געווארן פון צער און עס האט ביי אים אויסגעגעסן א ליטעראטור-אולקוס. דערנאך איז עס אריבער אין גוף און זיך באהאפטן מיט זיין מאגן-אולקוס. האט א טרוקענע בלייכקייט אויסגעגעסן די ראזע פארב פון זיין פנים. האט א ווייטיק-שמיכל אומאויפהערלעך זיך געצונדן און געלאשן אין זיינע אויגן, וואס זענען געווען פאר- שטעלט מיט דיקע ברילן-גלעזלעך.

האט ער זיך נאך געטרייסט מיט סאציאליזם, געטרוימט ציוניזם. געשריבן וועגן מאלעריי און נישט מיד געווארן צו שרייבן, דרוקן און ארויסגעבן זיינע לידער, לאזן זיי אויך איבערזעצן אויף פויליש.

ער האט געגלייבט, אז עס וועט נאך קומען פאר אים דער טאג, ווען אלע וועלן דערקענען און אנערקענען זיין דיכטערישן טאלאנט, פונקט ווי ער האט געגלייבט, אז עס וועט נאך קומען דער טאג פון כולו גערעכטיקייט. אז דאס גרויסע רוסלאנד וועט זיין די פירערין אויף דעם וועג פון יושר, פרייהייט און מענטשלעכער שלימות.

ער האט צום מיינסטן ליב געהאט די רוסישע ליטערא- טור, דאס רוסישע בענקשאפט-געזאנג, די רוסישע מסירת- נפש פאר באפרייען און הייליקן דעם מענטש.

וועל איך ציטירן נאר איין צוואנציק-שורהדיק ליד זיינס, געדרוקט אין דער „ארבעטער-צייטונג“, יאר 1939 אין ווארשע.

אונטער די שטיגן

מיר האבן מורא,
מיר זענען געבונדן.
די נאכט איז א זונה,
דער טאג איז מיט ווונדן. —

וועמען פארטרויען?
צו וועמען זיך קערן?
אפשר וועלן העלפן
די פראסטיקע שטערן?

אונדזער ברויט איז מיט גאל,
דער וועג פול מיט בעטלער;
בלוט אויף די שפורן
פון שיכורן וועט-לויף.

אומזיסט איז די טענה,
דער וועג איז צעבראכן.
נאָר אונטער די שטיגן
ברענט א בטחון —

די לייכטנדיקע שטערן.
דער קנעכט וועט דערהערן —
עס וועלן אונדז בענטשן
די גבורה וועט קומען.

פּטאַשקינען האב איך געקענט נישט נאָר פון זעען זיך מיט אים אין ליטעראטן-פאריין אויף טלאָמאַצקע 13 אין ווארשע. כ'בין געווען אויך זיינס א פריינד, געקענט זיין שוועסטער, געקענט אויך א סך זיינע לידער.

ער האט גוט געקענט רוסיש. געארבעט אין ביאליסטאק ווי א בוכהאלטער. ביים באגעגענען זיך האט ער ציטירט פּוּשקין'ס לידער, געוויון מיט דער האנט אויף די הענגנדיקע, פּלאטערנדיקע רויטע פענער. און די בלייבקיט פון זיין פנים האט זיך געראָזט. דער ווייטיק-שמייכל אין זיינע אויגן איז שוין געווען פארביטן אויף קינדערשן פרייד-שמייכל, וואס האט זיך בלוז געצונדן און נישט מער געלאשן.

אבער דאס איז געווען נאר אין די ערשטע חדשים אין ביאליסטאק, ווען מ'האט נאר געקענט בלוז דאס געזאנג פון די רויטארמייער און די גוטמוטיקע רוסישע פנימער. געזען האבן מיר זיך צום לעצטן מאל יוני, 1940. סוף יוני איז ער פארשיקט געווארן צוזאמען מיט אלעמען.

שוין נאך דער אמנעסטיע, יאר 1942, בין איך געוואָר געווארן, אז ער געפינט זיך נאך אלץ אויף צפון, אין קאַמי. אין דער שטאט סיקטיווקאר. ער איז באפרייט געווארן פון לאַגער, אבער נישט געפארן אויף דרום, קיין אויע. דארטן אין קאַמי איז אויך פארבליבן לעאָ פּינקלשטיין. פּטאַשקיין האט באקומען ארבעט אין באַד און לעאָ פּינקלשטיין אלס בוכהאלטער אין א סטאלאווקע. מ'האט זיי, ווי דעם רוב בא-פרייטע פון פּוילן, פארבאָטן ארויסצופאַרן פון קאַמי.

פון סאמאראקאנד האב איך זיך מיט זיי כסדר איבער-

געשריבן. ס'רוב האט מען די בריוו נישט אונטערגעצייכנט מיט די ריכטיקע נעמען, נאר מיט די פארשידנסטע פסעוודא-נעמען, ווי קלאגמאן, וויימאן, בראַכמאן — אבער אמאל אויך — האפמאן, טרייסטמאן.

יעדער איינער פון אונדז האט באדארפט טרייסט, נאר צום מערסטן האט עס באדארפט פטאשקין. זיינע בריוו זענען געווען פולע מעסטלעך מרה-שחורה, פארצווייפלונג.

ער האט געקרענקט אויף פעלאַגרע. געהונגערט, געאיניגט זאמט. נישט זעלטן פלעגט ער אריינלייגן אין בריוו אויך א ליד זיינס. ער האט איצט געזונגען וועגן פייגל, וואס פליען צום לאנד פון די בלויע הימלען און ראָזע פארטאגן. ער האט די ווערטער „בלויע הימלען“, „ראָזע פארטאגן“ עטלעכע מאל געווידערט, איבערגעחזרט, געוואלט אז איך זאל פארשטיין, אז דאס מיינט ער ארץ-ישראל.

בכלל האט מען די בריוו געשריבן מיט א סך אנצור-הערענישן, אנדייטונגען, פארשטעלט.

א לענגערע צייט האב איך אים נישט געענטפערט. די לידער זיינע זענען מיר נישט איבעריק געפעלן געווארן. לויבן האב איך זיי נישט געקענט, זאגן א נעגאטיווע מיינונג האט זיך נישט געוואלט — האב איך אויפגעהאלטן מיט אפענטפערן. מיין געוויסן האט מיר אפילו דערקוטשעט — אן איינזאמען, צעבראכענעם מענטש נישט אפענטפערן גיך מיט א בריוו — איז א חטא.

און אַט קומט אָן די ידיעה:

„אברהם פטאשקין האט זיך אויפגעהאנגען אין באד
זוו ער האט געארבעט“.

די שוידער-ידיעה האט מיר מיטגעטיילט לעאָ פינקל-
שטיין. אין עטלעכע וואכן ארום איז קיין סאמארקאנד גע-
קומען א פרוי פון סיקטיווקאר און מיר איבערגעגעבן דעם
אינהאלט פון זיין צוואה. מינדלעך — ווייל די געשריבענע
האט מען איר אויף דער לאנגער רייזע ארויסגעגעבעט צו-
זאמען מיט נאך אנדערע דאקומענטן.

„איך זאל נישט פאראיבל האבן אויף זיין שוואכקייט.
ער האט לענגער נישט געקאנט. פאר אים וועט דער טויט
נאָר זיין א דערלייזונג. אויב איך וועל דערלעבן און אמאל
זען וועמען פון זיין משפחה, זאל איך ארומנעמען און קושן
אין זיין נאמען. די לעבנגעבליבענע פריינט און חברים זאלן
געדענקען אין אים“.

איז כדאי איצט נאכאמאל ציטירן עטלעכע פון יענע
שורות ערב דער חורבן און אנטוישונג-עפאָכע פון יאר
1939:

„מיר האבן מורא.

מיר זענען געבונדן.

די נאכט איז א זונה.

דער טאג איז מיט ווונדן. —

וועמען פארטרויען?

צו וועמען זיך קערן?

אפשר וועלן העלפן

די פראסטיקע שטערן?“

איך באדויער וואס ביי מיין שפעטערדיקן ארעסט האט
מען מיר צוגענומען אויך פטאשקינס לידער וועגן בלויזען
לאַנד. איך וואלט זיי לפחות, איבערגעשיקט אין דעם מוזיי
פון זיין געטרוימטן, בלויזען לאַנד.
פאריז, 1950.

יידן מיט בערד

(רעפּלעקטן)

אלע אונדזערע זיידעס זענען געווען יידן מיט בערד.
כמעט אלע אונדזערע טאטעס זענען געווען יידן מיט
בערד.

— טאטעשי, וואס איז אזוינס א זיידע? — האט א קליין
יינגעלע געפרעגט ביי זיין טאטן, א יידישן שרייבער.

— א זיידע, דאס איז א ייד מיט א לאנגער גרויער
באָרד — האט דער טאטע אין א פארלעגנהייט געענטפערט.
— אויב אזוי — האט דאס יינגעלע צוריקגעענטפערט

— זענען דאָך גישטא קיין זיידעס!

אין פאריז, אין דער געגנט פון מאנמארטר, געפינען
זיך ניט-נאָר דער קאבארעט „פאָלי בערוזשע“, א קלוב פון
פעדעראסטן און א נאכט-לאקאל אויפן גאמען פון ווא
„עווא“), נאר, להבדיל, אויך עטלעכע יידישע שולעכלעך.
אין א פאָרעגנטן, פראָסטן מיטוואך פארנאכט, כאפט מען
זיך אריין אין אזא זייטיק שולעכל, וואס איז אין א ווינקל
פון א גרויסן הויף, זעט מען דארטן:

אנדערטהאלבן מנינים יידן, עלטערע און יונגע, ס'רוב
קדיש-זאגער, אייניקע האבן גראד היינט יארצייט. אויפן

עמוד ברענען זעקס שמאלע עלעקטרישע ליכט און צוויי
חלב-ליכט.

די עלטערע יידן זענען אין קאפעליושן, עטלעכע אין
גראנאטע פראנצויזישע בערעטן. איינער א באלמעלאכע,
וואס איז אוודאי איצט אוועק פון שניידער-ווערקשטעל, האט
געוואלט נאך באווייזן צו קדיש, קיין היטל האט ער ניט,
טראגט ער צוגעדעקט דעם קאפ מיט א בלוי נאז-פאטשיי-
לעכל. א יונג בחורל טראגט א געבלימלט, פאצעטיש-סטור-
דענטיש בערעטל.

ווען זיי זאגן הויך קדיש הערט מען ווער פון זיי עס
איז הימיש מיט דער עברי און ווער עס שלעפט קוים דאס
ביסל עברי ווי א צעבראכענעם וואגן אין א טיפן זאמד. דער
עלעגאנטער, ווי לויט א זשורנאל געקליידעטער יונגעראמן,
מיט דעם פאסיקל שווארצע קרעפ אויף דעך קלאפע — אן
אבל-צייכן, דער זאגט ארויס די קדיש-ווערטער אזוי פא-
מעלעך און פארזיכטיק, ווי דאס וואלטן זיין שפיציקע
שטיינער, איבער וועלכע ער האט מורא זיך צו איילן, ווייל
ער וועט געשטרויכלט ווערן, אבער ער זאגט דאס מיט הארץ,
מיט ווארעמער, ציטערדיקער שטים. ווען אנדערע האבן שוין
געענדיקט, האלט ער נאך ווייט פארן מיטן, דערפאר אבער
באווייזן די מתפללים אים נאכצוזאגן די אמנים און יהא שמיח
רבא.

אלע מתפללים זענען גלוחים, אן א חתימת באָרד, יעדן
טאג פארשניידן זיי די שפראצנדיקע האר-ווארצלען פון זיי-
ערע פנימער, טייל — ווי זיי וואלטן זיך איצט פריש גע-

גאלט, אַט-אקארשט פארן דאווענען, די הויט איז נאך בלוי-
לעך-אָפּגעשאבן.

א מיטלווקסיקער יונגעראן אין שווארצע הארן-ברילן,
א יארצייט-אבל, זיצט אין א זייט ביים טיש, זאגט פון אַן
אפענעם משניות. פון זיינע מסחרדיק-פאריאגטע גלות-אויגן
פלעמלט נאך אביסל למדנות, גירסא דינקותא, ער שאקלט
זיך און לערנט. יעדעס מאל כאפט ער זיך נאענט צו דער
גאמבע, וויל א גלעט טון, מעשה לערנער, די בארד, וויל
תופס זיין א מחשבה, אבער קיין בארד האט ער ניט און די
האנט בלייבט אין דער לופטן א ליידיקע.

אויף א שטענדערל, אין א ווינקל, ליגן סידורימלעך,
דיניטשקע, קיצורים, אין שווארץ-גלאנציקע טעוועלעך, אלע
פון איין אויסזען, כמעט ווי נייע. ווער פון די מתפללים
נעמט א סידורל, נאכן דאווענען לייגט ער עס צוריק אוועק
ווי א זאך, וואס ער וועט שוין אזוי שנעל ניט באדארפן.

אין שולעכל איז וואכעדיק האלב-טונקל-האלב-ליכטיק,
די נעץ פון דרויסן קריכט דורך די ווענט און נעצט און
פאראומעטיקט דאס געמיט פון די גרויע דאווענער.

אבער חוץ די אלע דא — זיצט נעבן ארון קודש
אַן אלטער ייד, א זידע, א זקן מיט א פארונדיקטער ווייס-
גרויער בארד, וואס וויל דווקא גרייכן ביז צום גארטל. ער
איז א סופר. ער איז אצינד בודק צוויי ספרי תורה'ס וואס
ליגן דא פאר אים אויפן טיש. איין ספר תורה ליגט שוין
אויסגעטון פונם סאמעטענעם מענטעלע, ער וויקלט אויך
אפ דאס סאמעטענע גארטעלע. די ספר תורה איז געל ווי

א גוסס, אבער די ליכטיקע אויגן פונעם זקן ווארעמען דעם
געלן פארמעט און די מאטע אותיות.

די דאווענער קוקן אין זיין זייט מיט שולדיקייט און
פארערונג, ווי ער וואלט זיין פאר זיי דער איינציקער זכות.
זיי זענען ברעקלעך פון א קייט דורות, זיי זענען קוים
פיצלעך פארזשאוערטע רינגען — אבער ער, דער זקן —
ער איז גאנץ. ער קייטלט ווייטער דעם רינג פון יענע הונד-
דערטער פארגאנגענע דורות, פון יענע טויזנטער אין דער
געשיכטע אריינגערונגען יארן, ער איז דאס בלוט אינם גוף
פון דעם אלטן פאלק — ער גייט געפארט מיט דער אייביקייט!
ער איז נאך דער גאנצער, פולער יורש — אבער צי וועט ער
נאך האבן יורשים נאך זיך?

עס שמיכלען שוין איצט לייטזעליק די יידן-גילוחים,
טרינקען אן זייערע אויגן מיט דעם ליכט פונם זקן, וואס
זיצט א געבויגענער איבער דער ספר תורה.

דער סופר שטעלט זיך ראש אויף פון זיין ארט. ערשט
איצט זעט מען אז ער איז הויך, ברייט. אבער סיי זיין הויך
און סיי זיין ברייט ציט ער עניוהדיק איין. ער שטרעקט אויס
זיין ווייזפינגער צו די ארומיקע און רופט אויס:

— יידן, איך האב געפונען, די ספר תורה איז פסול!

ווער ווייסט, יידן, ווי לאנג זי ליגט שוין אזוי א פסולע!

האט זיך אין דער רגע אויסגעדוכטן, אז ווען דער סופר
זאל איצט ניט האבן אויסגעפונען דעם פסול, וואלט חלילה

גאנץ פאריז איינגעפאלן.

אויף זיין געל-געקארבטן האלו, אויף זיינע קנייטשן-ביי

טעלעך הינטער די אויגן נעצט טויאיק א שווייס. ער האט

צער צוליב דער פסולער ספר תורה און פרייד — וואס ער
האט אויסגעפונען. ער וועט די האלב און פערטל-אויסגע-
מעקטע אותיות מתקן זיין.

האבן צער און פרייד זיך געראנגלט. לסוף זיך ארומגע-
האלדזט. אפילו אין זיינע אויגן-אפלען איז עס געווען צו בא-
מערקן. האט ער א פארנעם געטון די בארד מיט ביידע הענט.
עס וועט אים לייכטער זיין צו זאגן דאס וואס ער וויל, אבער
ס'האט זיך מער ניט ארויסבאקומען ווי :

— איי. איי. יידן!

און זיך צוריק אוועקגעזעצט.

*

עס איז שוין נאכט, נאך מעריב, האט ער צוריק פאר-
וויקלט די תורה אויפגעמישט א ספר און אריינגעקוקט. זיך
צעוויגט מיט א ניגון. די מתפללים צעגייען זיך שוין. פארן
אוועקגיין כאפט מען נאך א בליק אויף דעם אלטיטשקן, מ'וויל
מיט זיך מיטנעמען א פאָדים ניגון, מיטנעמען א באגלייטער
אין דער פרעמדער גאס אריין און וואכעדיקער שטוב אריין.
אָן איינגעקארטשעטער אלטיטשקער אין א גראַנאט בע-
רעטל, מיט דיין-פארשוירענע גרויע וואנסעלעך, ווי א פתח
אונטער דער נאז, טריטלט פארכטיק און פאמעלעך צו דעם
סופר. ער בייגט זיך פאר אים איין, קוקט אים אָן מיט ווונטשג-
דיקע און בעטנדיקע אויגן, גייגט זיך צו צו יענעמס
אויפער און שעפטשעט אפגעקרישלטע רייד :

— איינער אליין. בין שוין אריבער די פינפאונזיבעציג,
קראנק, מיט וואס גיי איך אוועק פון דער וועלט? וואס וועט
נאך מיר בלייבן? ווער און וואס וועט מיר נאכגיין?

דער סופר קנייפט די בארד, מיט איין האנט פארשטעלט
 ער דאס ספר, די צווייטע לייגט ער אויפן אלטיטשקנס אקסל:
 — געדאוונט האט איר דאך תמיד, צאָע?
 — ניין, קוים די לעצטע אכט יאר. יא, און יונגלווייז
 געדאוונט א וואסערע אכט-ניין יאר, מער ניט, מער ניט.
 שליסט דער סופר די אויגן, קנייטשט זיי אריין וואס
 טיפער אינעווייניק, לענט אָן דעם קאַפּ אויפן ספר, בייגט אָן דאס
 אויער צו די ספר-בלעטער, ווי עפעס ארויסצוהערן פון דאָרטן,
 באלד גלייכט ער זיך צוריק אויס און זאגט מיט שמחה:
 — דריי מאל אין טאג געדאוונט, א וואָסערע זעכצן-זיבעצן
 יאר, האט איר שוין ביז אצינד אנגעזאמלט א קיימא לן פון
 וואָסערע זיבעצן-אכצן-טויזנט שמונה עשרה'ס! ביז הונדערט
 און צוואנציק יאר וועט איר אפשפארן נאך א שיינע פאָר
 טויזנט שמונה עשרה'ס — זיי וועלן זיין אייערע באגלייטער,
 אייערע מלווים און אייערע קדישים. ניטאָ וואס מורא צו
 האבן.

ביים אלטיטשקן האט זיך פארוקט די אונטערשטע ליפ
 צווישן די ציין און א פארקלעמטע האט זי זיך געטרייסלט.
 איך בין מיט ארויסגעגאנגען מיט דעם אלטיטשקן אין
 דרויסן. דער ניגון פון דעם סופר'ס לערנען האט אונדז נאכ-
 באגלייט. דער אלטיטשקער האט דריבניטשקע געטריטלט,
 אלעמאל אויסגעדרייט דעם קאַפּ אויף צוריק צו דער שול, ווי
 ער וואלט שוין געזען אים נאכבאגלייטן די שמונה עשרה'ס.

*

ווען איך בין שוין אריין אין א צווייטער גאס, האט דער
 ניגון פונם סופר זיך פארייניקט אין מיינע אויערן מיט א ניגון

פון א זקן, וואס איך האב געהערט העכער מיט א יאר צוריק, אין א בית מדרש אין טשיקאגא, אין א שבת נאכמיטאג. פיר הונדערט טויזנט יידן וויינען אין טשיקאגא. אין יידישן קווארטאל, אין א בית מדרש ווהין ס'איז געווען אראפצוגיין פון גאס און אכט-צען שטיגעלעך, איז דארט א שבת נאכמיטאג געזעסן א זקן, פון באקאנטן הדרת-פנים-טיפ, מיט א גליי-כער, לאנגער, פירקאנטיקער בארד, נאך דורכגעמישט מיט א ביסל עקשנותדיק-שווארצע האר. ער האט זיך געוויגט אי-בער א ספר און געלערנט מיט א ניגון. איינער פון יענע בא-קאנטע ניגונים, וואס פראלן גלייך און לייכט אריין אין אונדזער נשמה. איך האב נאר געזעען איינעם אזא ייד-לערנער אין טשיקאגא. איצט הער איך דאָ, אין א פראסטן מיטוואך, דעם זעלבן ניגון פון א הויפל אויפן פאריזער מאנמארטער.

גיי איך און עס טראכט זיך:

— וואס וועט זיין אז עס וועלן זיך, חלילה, אויסלאזן ביי אונדז די יידן מיט די בערד? ווער וועט ווייטער אנהאלטן דעם ניגון? ווער וועט אונדז פארקייטלען מיט דער אייבי-קייט? ווער וועט אונדז אריינרינגלען אין די הונדערטער אוועקגעגאנגענע דורות?

וואס פארא יורשים וועלן מיר זיין און וואס פארא יורשים וועלן מיר שוין האבן? אָן יארצייט-ליכט, אָן א קדיש, אָן א ניגון, אָן טראדיציע, אפילו אן שמונה-עשרה-באגלייטער. אין תוך פון די מחשבות קומט מיר אקעגן מיינער א באקאנטער, ווערט אַ גערייד וועגן דאויקן ענין. אין דעם דיאלאג מיטן זיך צונויף אפגעריבענע ווערטער און שניידיקע רייד, קאלטע זאגעכצער און פאראדאקסאלע, צעפלאטערטע

שלאג-ווערטער. ווילט זיך ארויסכאפן, ווי א זייטיקער, עט-
לעכע אפגעריסענע און צעברעקלטע זאצן:

— מ'דארף שאפן א נייעם דור יידן מיט בערד!

— אגיטירסט?

— כאגיטיר נישט. מ'קאן נישט איינעם אגיטירן אז ער
זאל ווערן מוזיקאליש, אויב ער איז נישט; אזוי קאן מען
נישט אגיטירן אמונה, טראדיציע, אייביקייטס-געפיל.

— טא וואס זשע? און סתם, ווו איז פראגרעס? וויסנ-

שאפט?

— איינס איז נישט סותר דאס צווייטע.

— דו וויסט, אז פארן אריינגיין אין גאוקאמער, האט

אן אלטער ייד, א שארפער חסיד, א ווייז געטון צו די ארז-
מיקע:

— „יידן, דארטן איז גארניט דא לידיק, גאררניט!“

— דאס איז א טייערער ייד געווען, א שארפער חסיד

פארבליבן. דאס זענען רייד פון א טיפן מאמין.

— ס'איז מליצה, טעאלאגישע דיאלעקטיק, סתם גע-

רעדט. און בכלל. אונדזער יארהונדערט איז אן עקספרעס-

צוג, אן אטאם-ראקעטע און דו ווילסט פארן מיט א באלע-

באליש וועגעלע. און חוץ אלעם, זענען די דאווענערס, די

פרומע יידן, אויך ניט אזוי אינגאנצן טהור-ריין.

— איז צוליב א פלעקעלע אויפן מלבוש ווארפט מען

ארויס דאס גאנצע בגד? אבער צו וואס טויגן די פארגלייכן

און מליצות, מ'דארף יידן מיט בערד — גאנצע יידן.

— וואס, ביזט געווארן טאקע אויף אן אמת א מאמין?

— א ליבער פריינט, צו אזא הויכער מדרגה בין איך

נאך, ליידער, נישט דערגאנגען. דאס איז נישט אזוי לייכט. דא
דארף מען דערפליען אדער דערקריכן אויף אלע פיר. הלואי
זואלט איך עס געקענט. איך קען אבער אויך נישט דאס פאר-
קערטע. עס איז שוין מער ניט פאר מיינע כוחות צו זיין אן
אפיקורס!

— פּרָ'ס צוריק אין שול אריין?

— א, ווען פרץ האט גערופן צוריק אין שול אריין, זענען
דאך געווען מיליאנען יידן מיט בערד, איז געווען א יידיש
אלטאיינגעזעסן לעבן, וואס איז געווען, לפחות, כולו טראדיציע,
ירושא, א גאלדענער רינג אין דער קייט. — האט דעריבער
דעמאלט פרץ'ס רוף געקאנט פארבלייבן נאר א ליטערארישע
מליצה. היינט אבער, איז עס נישט גענוג. גיב א קוק, די לעצטע
יידן מיט בערד, זיי גייען אויס און נעמען מיט דעם ניגון!

— וועל איך דיך נאכאמאל און ווידעראמאל פרעגן:
און פראגרעס?

— פראגרעס, אמתער, פראגרעסיווער פראגרעס, מיינט,
לויט מיר, היטן און פלעגן די טראדיציע! טראדיציע, דאס
איז סטיל, המשך פון א גאנצקייט, זיין א ווארצל פון א בוים,
זיין א טייל פון דער אייביקייט. סטיללאזיקייט איז ניט פרא-
גרעסיוו, נאר נאקעטקייט, פראגמענטאריזם, אפילו — פאר-
גרעבטקייט. איך גלייב אז עס וועט נאך קומען א צייט, ווען
מ'וועט זיך נעמען טוליען צו טראדיציע. וואס מער דער
מענטש וועט פארטיפן זיין לעבן, אלץ מער וועט ער זיין גע-
בונדן און צוגעווארצלט צו דער טראדיציע. די פראנצויזן,
די ענגלענדער, זיי זענען ממילא, סיווי טראדיציאנעל. מא-
ליער און שעקספיר זענען שוין שיער-ניט געהייליקטע טרא-

די ציע. און איז וואס וועלן מיר זיך האלטן ?

— איז די בערד ?

— די בארד מיינט שוין א סך מער, דאס מיינט שוין שבת, שול, ליכט, יארצייט, קדיש, נאציאנאלער זכרון, אייבי-קייט.

אויף מאנמארטר איז שווער צו שמועסן. אגב יאגט זיך מיין באקאנטער, ער האט גראָד א בילעט אין „פּאָלי בערוזשע“. ער באווייזט נאך פאר מיר אויסצודריקן זיין באדויערן צוליב דעם, וואס ער האט נאך נישט אויסגעפונען קיין פּאַרם פאר אפריכטן יארצייטן נאך זיינע עלטערן. א שאַד. ווען ער וואלט געקענט ביי זיך פועלן אריינצוגיין זאגן קדיש אין א שול, שטעלן א ליכט, גיין זעצן יענעם אלטן סופר, הערן זיין ניגון — אפשר וואלט דאס אביסל רעדוצירט פון זיין פראגרעסיווער אנשוואונג, וואלט ער אפשר שוין אויך גע-נומען טראכטן וועגן יידן מיט בערד. נאר סיי ווי — זאגט ער שוין געזעגענענדיק זיך — יידן מיט בערד האט ער גלאט ליב — אָן א שטאנדפונקט. סאַלי! (סאליט).

פאריז, מערץ 1950.

אהרן ברעזינסקי

איך האב אנומלט שפאצירט מיט א פריינט אויף דער בריק איבער דער סען. פון די פאריזער גאסן האט זיך קוים דורכגעשפארט א ווינטל און איבערן טייך האט ער ערשט זיך א רעכט ביטל צעהוליעט, מיט אימפעט אריבער איבערן בריק און אפגעקילט אונזערע צעהיצטע גופים און געמיטער.

מיר האבן געשמועסט וועגן דער קינפטיקער מלחמה: ווי אזוי שטעט אין אייראפע קאנען די רעשט חרוב ווערן, ווי אזוי די שענסטע געביידעס, קונסט-אוצרות, מוזייען, ביליאטעקן, קאנען ווערן צו אש און שטויב. מיין מיטשמוע-סער איז א קינסטלער און אין זיינע האסטיקע רייד כאפט ער זיך ארויס מיט א זאג:

— מילא, מיט מענטשן איז נאך ווי עס איז, וועלן גע-בוירן ווערן נייע מענטשן, אבער די קונסט-ווערק! די גרויסע און איינציקע קונסט-ווערק, אויב זיי וועלן צעשטערט ווערן, וועלן שוין נאך אזעלכע נישט באשאפן ווערן! על כן, דארף מען שוין באצייטנס טראכטן ווי אזוי צו באווארענען און בא-שיצן פון אומקום די קונסט-אוצרות.

מיך האט דער זאג זיינער אפגעברייט און א קניפ געטון אוטערן הארץ. הייבן? סטייטש? אונדז זענען טייער די

ווערק פון מענטשלעכן זשעני, אבער צי דארפן זיי אונדו
זיין טייערער ווי דער מענטש גופא?

און די פראגע האט שוין פארהעקלט אין א שכנותדיקער
פראגע:

— וויפל פשוטע בשר-ודמס זענען ווערט איין זשעני?
אין א פאל ווען מען קאן ראטעווען א גרויסע פערזענלעכ-
קייט פון אומקום, נאר פארן פרייז, לאמיר זאגן, פון הונדערט
פשוטער וועשין? צי איז דאס בילד פון רייצנדיק, שמיי-
צי מעג מען אזא זאך טון? צי דארף מען אזא זאך טון?
צי מעג מען בכלל אזוי אריטמעטיש אויסחשבוניען דעם פרייז
פון א מער-וויכטיקן און מינדער-וויכטיקן מענטש?

און איצט — א נאך מער הארבערע און דראסטישערע
דילעמע:

— צי מעג מען ברענגען א מענטשלעכן קרבן כדי אפ-
צוראטעווען א קונסט-ווערק? צי זענען די הענט אויפן בילד
פון מאנא ליזא (דזשיאקאנדא" פון לעאנארדא דא ווינטשי)
מער וויכטיקער ווי די הענט פון א לעבעדיקער פרוי, א
פשוטע וועשין? צי איז דאס בילד פון א רייצנדיק, שמיי-
כלענדיק קינד, געמאלן פון וועלאסקעז, מער וויכטיק ווי א
רייצנדיק, צאפלענדיק און שמייכלענדיק לעבעדיק קינד?

איך האב געפירט דעם וויכוח, פריער אין מיין אייגענער
מחשבה, נאכדעם שוין מיטן פריינט. מיר האבן, זעט אויס,
גערעדט זייער הויך, פארטראגן, און נישט באמערקט אז
זעבן אונדז שפאצירט א פרוי. זי האט זיך אנטשולדיקט און
געבעטן איר דערלויבן אויך זאגן א פאר ווערטער אין דעם

ענין. זי איז מיר געווען עפעס קענטלעך און זי האט מיך
גלייך דערמאנט:

— אייך קען איך. כ'האב איך געזען 1940 אין ביאלי-

סטאק.

יא, דערמאנט זיך. דערווייל קניפט זי אן אין אונדזער

שמועס:

— איר רעדט שוין איצט וועגן די קונסט-ווערטן וועלכע
קאָנען אומקומען אין דער קינפטיקער מלחמה, אבער צי האבן
מיר שוין עפעס געטון פאר די קונסט-ווערטן וועלכע זענען
אין דער לעצטער מלחמה צעשטערט געווארן? צי זענען
אומגעקומענע ביכער און אומגעקומענע שרייבער נישט ראוי
רעסטאורירט צו ווערן?

אַט אזוי פרעגט זי אונדז. אלוף, אונדזער וויכוח אינ-

טערעסירט זי צוליב א קאנקרעטן ענין.

אינצווישן האב איך זיך שוין דערמאנט אויך איר נאמען

און ווייס שוין גענוי אין וועלכער שטוב איך האב זי געזען.

זי איז די פרוי פון דעם שרייבער אהרן ברעזנינסקי.

האבן מיר זיך נאכאמאל, שוין ווארעמער, באגריסט. מיר

האבן שוין ניט געפירט דעם אבסטראקטן וויכוח, נאר גע-

רעדט ממשותריקע ענינים. זי האט געעפנט איר האנט-טאש

און ארויסגענומען פון דארטן א ביכל. דאס זענען די גע-

דרוקטע נאוועלן פון איר אומגעקומענעס מאן. עס איז זאנט

זי, אוודאי דער איינציק „לעבן"-געבליבענער עקזעמפלאר פון

איר מאנס בוך. דער מחבר איז אומגעקומען, אבער אויך

זיין איינציק בוך איז אומגעקומען. איז ער פארבליבן אן א

„קדיש".

מען דארף שוין אפשר אויך גענויער דערמאנען ווער עס איז אהרן ברעזינסקי? ער האט פארעפנטלעכט א גרעסערע צאל נאוועלן און סקיצן אין די פארשידענע צייטונגען און זשורנאלן אין פוילן און אמעריקע. אין יאר 1936 איז דער-שינען אָט דאס ביכל וואס האלט בסך הכל 110 זייטן און טראגט דעם נאמען „אונדזער חרובע היים“. עס איז דערשינען אין ביאליסטאק, דארט ווו דער מחבר האט געווינט. באמערקט די דאטע און דעם נאמען: שוין אין יאר 1936 האט זיין ביכל געטראגן דעם נאמען „אונדזער חרובע היים“. משמעות, אָז מען דארף גארנישט צו זיין קיין נביא כדי פארויסצוזען יידישן חורבן.

זיין ביכל דעמאלט האט גלייך באקומען ליטערארישע סמיכות, טלאַמאַצקע 13 האט צוגעשאקלט מיטן קאָפּ: „אָ, עס איז צוגעקומען א נייער טאלאנט“. ברעזינסקי האט נישט דורכגעמאכט די שרייבערישע קינדער־קרענק, גלייך געקומען א פארטיקער. זיין שרייבן איז לייכט און — פארטיפט. נישט איבערגעלאָדן מיט די אלע בילדער געפפלט אויף מעטאפארן — ווי עס איז דער שטייגער ביי אנפאנגער. אָן די אלע איבעריקע באשרייבערישע צויטן, נאָר קורץ, שפּיזיק־דין און תּוֹד־פּוֹל, אַרומגעזוימט מיט א דינעם אומעט־פּאַדעם און דורכגענאָדלט מיט א לייכטן, סאַציאַלן סאַרקאַזם.

ער איז אליין געווען א שטילער מענטש און געהאט נאך א שטילערן אויסזען. דאס קלוגע שמייכלע אויף זיינע ליפן האט ער זיך באמיט צו פארבארגן, כדי נישט צו מאכן קיין אינדרוק פון א פארשייטן און בארימער. דאס שארפע, בלינצל־דיקע בליקל אין זיינע אויגן איז געווען פארשטעלט מיט

גרויסע, שווארצע הארן-ברילן. די ווייכע, געקרייזלטע האר אויף זיין קאָפּ זענען פארקראכן אויף זיין למדנישן שטערן. און דאס פנים זיינס איז געווען מיידליש-מילד, ראָזעטשקע, תמימותדיק און צנועותדיק. ער איז געווען געראטן אין אלטער קאציזנען, ווי ער וואלט זיין דעם לעצטנס א יוגנט-קאָפּיע. אַן אויסזען פון א רבל און צער בעלי-חיים.

אזוי האב איך אים געזען אין יאר 1940 אין ביאליסטאק. ביז סעפטעמבער 1939 האט ער מיטגעארבעט אין דער צייטונג „ביאליסטאקער לעבן“. אין 1940, ביי די סאוויעטן, איז שוין נישט דערשינען „ביאליסטאקער לעבן“ נאָר „ביא-ליסטאקער שטערן“. רעדאקטאר איז שוין נישט געווען דער אלטער פסח קאָפּלאָ, און ברעזינסקי האט שוין דארט נישט מיטגעארבעט, נאר געווארן קארעקטאר אין א ווייטרוסישער באַן-ארבעטער-צייטונג.

וועגן זיין ווייטערדיקן גורל האט די פרוי שוין דערציילט ביינאכט, אין שטוב, אין א פארווארפן פאריזער געסל. זי ארבעט אלס דערציערין אין א קינדערהיים, היינט איז איר פרייער טאג און אוונט. זיצט זי אצינד מיטן בוך „אונזער חרובע היים“ אין איין האנט און זיינס א קליינע פאָטאָ אין דער צווייטער האנט. דורכן אפענעם פענצטער שפארט עס מיט נאכט-געדיכטקייט און בענזין-ריח. פארמאכט זי דאס פענצטער, דעם בליק אירן שפארט זי אָן אין די שויבן און זי שניידט מעסערדיק שארפע פאָסן זכרונות:

— עס איז געווען דעם ניינצנטן יוני, יאר ניינצן איין-און-פערציק, ביינאכט. עס איז אריינגעקומען א שכנטע, א

שניידערין. ביי איר האבן זיך גענייט קליידער פרויען פון עב-
קאוועדיסטן. זי האט מיר איינגערוימט א סוד אין אויער:
„היינט ביינאכט וועלן צושטאנדקומען גרויסע ארעסטן.
מען וועט צונעמען די נאך-פארבליבענע געוועזענע פאבריי-
קאנטן, סוחרים און אויך אזעלכע וועלכע האבן אמאל אנגע-
הערט צו פארטייען. דאס איז שוין דער פערטער טור ארעסטן.
אבער ער וועט זיין א שארפער.“

אפגעזאגט דעם סוד, איז זי גיך צוריק ארויסגעלאפן.
נו, מילא, עס איז גאנץ טשעקאווע צו וויסן. א טרויעריקע
ידיעה, אבער צו מיר באציט עס זיך נישט. נישט איך בין
א פאבריקאנט. נישט קיין סוחר, און נישט אנגעהערט צו
קיין פארטיי. איך ארבעט און האב שטענדיק געארבעט. מיין
מאן דאס זעלבע. יא, ער האט יא אמאל אנגעהערט צו א
פארטיי, צו די רעכטע „פועלי ציון“ אבער נישט געווען פון
די אנפירער. דער עיקר איז ער דאך געווען א שרייבער.
און גראד איז ער געווען באלויבט אין די ארבעטער-קרייזן,
זיי האבן ליב געהאט לעזן זיינע דערציילונגען, עד האט ס'רוב
געשריבן אויף סאציאלע טעמעס. איך האב זיך נישט בא-
אומראיקט. פונדעסטוועגן, אז אהרטשע איז אהיימגעקומען
פון דער ארבעט, האב איך אים דערציילט די נייע ידיעה.
אבער ביים איבערדערציילן בין איך געווארן עפעס אומ-
רואיך. איך האב אים נישט דרייסט געזאגט:

— אהרטשע, אפשר וועסטו אויף דער היינטיקער נאכט
אזעקגיין שלאפן ערגעץ אנדערשוו? כ'ווייס וואס? טאמער?
אפשר? וואס קען עס דיך ארן? גיי אזעק אויף היינטיקער
נאכט.

פארשטייט זיך, אז ער האט מיך נישט געהערט, זג'סט
געלאכט. אבער אינגאנצן רואיק איז ער דאך נישט געווען
און די נאכט שוין כמעט נישט צוגעטון קיין אויג. פינף פאר-
טאג בין איך אויפגעשטאנען, זעקס דארף איך שוין זיין ביי
דער ארבעט. איך האב זיך שטיל אנגעטון, אהרמשע האט
ערשט געהאט געכאפט דעם ערשטן שלאף. איך האב צוגע-
גרייט פאר אים עסן, און אָט דערהערט מען שווערע שטייול-
טריט אויף די שטיגן. מען גייט! צו וועמען? די טריט
קלאפן אין קאפּ — צו וועמען? צו וועמען? און אָט קלאפט
מען שוין אין טיר. אין אונדזער טיר.

זי רייסט איבער דערציילן. לייגט ארויף אויפן טיש זיין
ביכל און פּאַטאָ. נאך איין קאנוולסיוון שניט א פּאַס זכרונות,
— מ'האט אים ארעסטירט. ער איז אין דער מינוט עלטער
געווארן אויף צען יאר. ער האט זיינע געקריילטע האר כסדר
אוועקגעשארט פון שטערן, געבורטשעט: „שוין לאנג באדארפט
אפשערן די קודלעס“. די ענקאוועדיסטן האבן אים נישט דער-
לויבט צו רעדן. מען האט אים אוועקגעפירט אין טורמע. מיך
מיטן קינד האט מען פארשיקט קיין קאַזאכסטאַן. דעם צוויי-
און-צוואנציקסטן יוני האבן די דייטשן שוין באמבארדירט
ביאליסטאק. איך מיטן קינד זענען דעמאלט געווען אין א
עטאַפּן-צוג קיין קאַזאכסטאַן. אין א צייט ארום בין איך געוואר
געווארן, אז די סאוועטן האבן נישט באוויזן צו עוואַקואירן
ביאליסטאק. חוץ עטלעכע וואגאנעס מיט ענקאוועדע-באאמטע
און א גרופע יידישע שרייבער, איז קיינער פון ביאליסטאק
נישט ארויס. די טורמע-וועכטער זענען זיך צעלאפן און גע-
לאזן דארט פארשלאסן אלע טורמעס און ארעסט-הייזער. אויפן

דריטן טאג נאכן אריינמארשירן פון די דייטשן, האט מען אויפֿ-
געריסן די טורמעס און די ארעסטאנטן זענען ארויס, צווישן
זיל איז אויך געווען מיין מאן, דעם צוועלפטן יולי האב די
דייטשן דערשאסן די חשובסטע פופציק יידן פון ביאליסטאק.
צווישן זיי איז אויך געווען מיין אהרן.

און זי נעמט ווידער דאס ביכל אין האנט — „אונדזער
חרובע היים“. מיט דער לינקער האנט שארט זי אוועק אירע
האר פון שטערן:

— א האנט פון א וועשין איז טאקע מער ווערט ווי די
געמאלענע האנט פון מאנא ליזא. נאר אין דער נייער מלחמה
וועלן זיי שוין ביידע אומקומען. אבער דאך וועל איך זיך נישט
בארואיקן, ביז איך וועל נישט זען נאכאמאל איבערגעדרוקט
דאס ביכל זיינס. דאס איז דאך א שטיק תחית-המתים פאר
א שרייבער. נאָט איך דאס ביכל און לייענט נאכאמאל איבער
זיינע נאוועלן. שרייבט עפעס אָן וועגן דעם.

איך האב אין דער היים נאכאמאל איבערגעלייענט די 32
קורצע נאוועלן און סקיצן און טיילמאל האט זיך מיר שיער
נישט אראפגעגליטשט פון די ליפן די באצייכענונג: — אַ
קליינער טשעכאָוו.

דאס ביכל „אונדזער חרובע היים“ איז ראוי און דאָרף
איבערגעדרוקט ווערן, צוזאמען מיט נאך א סך פארשניטענע
ביכער פון אונדזערע פארשניטענע שרייבער. דאס זענען נישט
נאר קיין קדישים פאר די מחברים, נאר אַ טייל פון אונזער
קינסטלערישן, קולטור־היסטארישן אוצר.

פארט, 1949.

ישראל

בילדלעד

1. The first part of the document is a list of names and titles, including the names of the authors and the titles of their works. This list is organized in a structured manner, likely serving as a table of contents or a reference list for the document.

אין אויטאבוס נומער 54

אין א פראַסטן מיטוואך אינדערפרי איז מיר אויסגעקומען
צו פארן מיטן אויטאבוס נומער 54, וואס קורסירט פון תל-
אביב קיין בני-ברק.

דער רוב פאסאזשירן זענען חסידישע יידן, יונגעלייט,
מיט די באקאנטע הבדההריקע פאות, הדרתדיקע בערד, חרי-
פותדיקע שטערנס און פארדבקה'טע בליקן.

א בחור'ל פרעגט ביי אן עלטערן ייד וועגן עפעס א מימרא,
אין וועלכער מסיכתא זי געפינט זיך. אנשטאט יענעם ענט-
פערט אים אן עלעגאנטער הער פון דער צווייטער באנק. ווען
אָט דער עלטערער פאסאזשיר פארט נישט אינעם יידישן אוי-
טאבוס, זענט איר אפילו נישט מחויב אים אנצונעמען פאר
א ייד.

און ער ענטפערט אָפּ דעם בחור'ל מיט גרויס בקיאות,
רופט אָן דעם דף, ברענגט עטלעכע פירושים און גיט צו
אויך אן אייגענעם פירוש. און דער טאָן זיינער איז א היימי-
שער, א למדנישער, נישט מער — דאס יידישע לשון וואס
ער רעדט, איז ווי ער וואלט פון די ווערטער אפגעביסן די
פיטומס.

ס'זויזט זיך ארויס, אז ער קומט אקערשט פון אמע-

ריקע, געקומען צו פליען. אפגעווען אין אמעריקע גאנצע
 50 יאר. שטאמען שטאמט ער פון סוואלק, נעבן גראדנע.
 געזאגט זיין נאמען און פון וואנען ער שטאמט, האט
 ער שוין נישט באדארפט ווייטער אויסרעכענען זיין יחוס.
 א ייד פון דער לעצטער באנק האט זיך אויפגעשטעלט, צו
 געקומען צו אים, געגעבן שלום און אים שוין נישט געלאזט
 רעדן. האט שוין אויסגערעכנט דעם יחוס פון יענעמס זיידעס
 און עלטער-זיידעס, אלע תלמידי חכמים, רבנים.
 דערווייל פרעגט שוין ביי אים א ייד עפעס א הארבע
 קשיא פון לערנען און דער אמעריקאנער גלוח מיטן גרויסן
 שיינעם לייבן-קאָפּ און גרוי-געפוצטע וואנסעס ווי ביי אַן
 אלטן פילם-אקטיאר, ענטפערט אפ לייכט, פלינק און גרינט-
 לעך, ווי ער וואלט נאר וואס אוועק פון דער אפענער גמרא.
 ער פארמאכט א ביסל די שמייכלדיקע אויגן, ווי א שווימער,
 וואס דערפילט א טיף וואסער, און צעלאזט זיך מיט א ניגון,
 ווארפנדיק מיט איידעלער הנאה פסוקים און מאמרי חז"ל.
 די פאסאזשירן שטייען אויף פון די ערטער, מאכן א
 געעזמל ארום דעם גאסט. יונגווארג קריכט אריבער די בענק,
 וויל זיין נענטער צום „שלאכטפעלד“, ווייל ס'האט זיך שוין
 צעפלאקערט א שפארעניש און אַן אמפערניש. די פסוקים
 גייען געפארט מיט ניגונים און די לופט ווערט פול מיט
 רוחניות.

דער שאַפער נעמט פאָרן פאַמעלעך, פאַמעלעך. ער וויל
 אויך נהנה זיין פון דעם תורה-געראנגל.
 דער אמעריקאנער האט שוין לאנג אראפגענומען זיין
 ניי-געפרעסטן שווערן הוט, געבליבן בלויז אין קאפעלע און

פארטון געווישט דעם שווייס. אין משך פונעם פערטל שעה האט זיך שוין געביטן זיין יידיש-לשון, ווי די האלבע מאה אמעריקאנער יארן וואלט ערגעץ ראפטעם נעלם געווארן — ער איז צוריק אין היימישן שטעטל, אין בית-מדרש. נאך כאפט זיך אריין צווישן זיינע רייד א „א, יעס!“ אבער ער פארשלינגט אים גיך, ווי א זויערן ביסן.

דער אויטאבוס איז שוין געפאָרן זייער פאָמעלעך, גע-גרייט זיך אפצושטעלן. מיר זענען שוין, זעט אויס, אין בני-ברק, דער שאָפער האט א קלאַפ געטון מיט דער האנט איבערן מאָטאָר, ווי א חזן איבערן עמוד, און אויסגערוּפן: — רבותי, ווייזט דעם אמעריקאנער טוריסט ווו ער האט צו גיין! און זעט אז ער זאל שוין נישט צוריקפארן, א שאַד אַזאָ היימישער ייד זאל זיך גווישן אין דער פרעמד.

דער אויטאבוס האט זיך אפגעשטעלט. אלע האבן אויף עפעס געוואָרט. דער אמעריקאנער האט אנגעטון דעם הוט און א צעיומטובטער געזאגט:

— אַ, יעס, פופציק יאר ווערן אמאל בטל במשך א האל-בער שעה. איך שעם זיך איצט פארן וואָרט „טוריסט“ אין ישראל, נישט שייך... א דאנק אייך, יידן, דאס לאנד האט מיך געפאָנגען... נישט קיין חידוש, דאס לאנד פון נצחיות, ווויל איז אייך, אונדז! ווויל איז מיר, וואס איך האב דערצו זוכה געווען.

יאשא מיט די באקנבערד

דער אויטאבוס אויף דער ערשטער סטאציע, הינטער
דער שטאט. דאָ שטייט ער רואיק, די פאסאזשירן קומען
אריין רואיק, זעצן זיך. האבן הנאה פון דער געלעגנהייט
לעכער שריוילעגיע פון זיין די ערשטע. אויף די ווייטער-
דיקע סטאציעס וועט מען זיך שטופן און שטויסן, צעווערט-
לען, אונטערקריגן. פילן זיך דעריבער גוט אָט די ערשטע
פאסאזשירן אויף דער ערשטער סטאציע, פילן זיך ווי א
באזונדערע, יחסנדיקע קאסטע אויף א האלבער שעה צייט.
עס איז אינדערפרי. די זון האט נאך ניט צעיאַכמערט
די פנימער. מען זיצט אין אויטא, געשיצט פון די דירעקטע
זונשטראלן. גרייפן זיי אָן די דרויסנדיקע בלעך פון אויטא.
ווילן זי דורכגליען. דער שאַפער פילט עס צומיינסט. ער
האט שוין היינט דורכגעמאכט עטלעכע יאדעס אויך. גיט
ער א פריינטלעכן קרעכץ צו די פאסאזשירן:

— הייס, הא?

פאַרווילט זיך איינעם פון די פאסאזשירן אפענטפערן
ניט סתם, נאר חכמה'דיק:

— אין סיביר וואלט איר זיך אפגעקילט.

גיט א יאג ארויס א היץ אויפן שאפערס פנים:

— וואָס? שלעכט אין סיביר? איר זענט דען דארט

געוועזן?

זיבן—אכט פאסאזשירן זענען געווען אין אויטא, אלץ
נייע עולים, און אלע, חוץ דעם איינעם תימנער, רופן זיך
אן, אומאפגערעדטערהייט, כאַראַל:

— געווען!

אלע זענען זיי פון פוילן און גראד האבן זיי אלע דורכ-
געמאכט רוסלאנד.

דער שאַפער דערפילט אנגריף אין דעם ענטפער פון
די פאסאזשירן, ווי א שטיין וואלט זיך ארונטערקייקלען אונ-
טער די רעדער פון זיין אויטא, און ער ווערט זיך תיכף אָפּ.
— וואס? אלע זענט איר פארברעכער? אייך אלעמען

האט מען אין רוסלאנד פארשיקט קיין סיביר?

דער שאַפער, א רוסישער ייד, א זון פון רוסישע יידן
געקומענע מיט דרייסיק יאר צוריק פון דארטן, קען נאָך
אליין גוט רוסיש, האט ליב די דארטיקע ניגונים, דעם דארט-
טיקן פייזאזש, די זכרונות פון זיינע קינדער-יארן און מסתמא
אויך יענעם רעזשים — רעדט ער וועגן רוסלאנד מיט איי-
פערדיקער פארליבטשאפט. זיין נאמען איז נאך אויך א פאר-
רוסישטער — יאַשאַ, און פושקינשע באקנבערד האט ער זיך
פארלאזט, און אין א גוטער מינוט באנוצט ער אויך די פע-
טע, רוסישע — „אין דער זונה'שער מאמע אריין“

דער גיכער וויכוח וואס צעשפילט זיך צווישן די עולים
וואס זענען געווען אין סיביר ווי פליטים און ארעסטאנטן,
און דעם שאַפער, וועלכער געדענקט דאס לאנד פו די קינד-
דער-יארן, קען דאס לאנד פון בילדער, ביכער און ניגונים

— איז ווי א צעשטורעמטער טייך קעגן א שפענדל, וואס האט א צייט לאנג זיך גערעכנט פאר א פעסטן, איינגעפונ- דעוועטן בוים.

דעם שאַפער איז איצט גארניט מער געבליבן ווי נאָר צו צעגריזשען צווישן די ציין די רוסישע „מאמע-קללה“, אַב- טרעטן אויפן פעדאל און לאזן די מאשין, פאר דער באשטימ- טער צייט.

אויף די ווייטערדיקע סטאציעס — ווי געוויינלעך. עט- לעכע פרויען, ניט לאנג געקומענע פון טערקיי, פירן א שווער-פארחלשטע פרוי צום אויטאבוס. זיי ווילן זי פירן צו א דאקטאר אין רמת-גן. דער שאַפער יאָשאַ זאגט זיי אז אין רמת-גן שטעלט ער זיך ניט אפ, דערויף איז דא אַן אנדער נומער אויטאבוס. שרייען די קרובים פון דער פארחלשטער, אז זיי טארן ניט וואַרטן מיט דער קראנקער, זיי מוזן שוין פארן, די קראנקע גייט זיי אויס אונטער די הענט. דער שאַפער וויל זיי ניט אויפנעמען. יענע רייסן זיך אריין אין אויטאָ. דער שאַפער וויל ניט פארן. די טער- קישע פרויען זידלען דעם שאַפער, קרעכצן, שעלטן — אז ער איז א חיה — ניט קיין מענטש, אז ער איז אַן אויסוואַרף, צוליב אים וועט אויסגיין א יונגע פרוי. דעמאלט ענטפערט יאָשאַ אפ:

— וואס אַרט עס מיד? וועט זי אויסגיין. וועט זיין מיט איינער ווייניקער.

האבן די טערקישע פרויען זיך נאך מער צעשאלטן אין זייער האלזיקן, נאך שוואך-באהערשטן עברית, און איינער פון די ערשטע פאסאזשירן, וואס בעתן פריערדיקן וויכות

מפוח טיביר און רעזשימען האט ער זיך קנאָפּ אריינגעמישט
אים א זאג געטון גרימיק און גראַמיק :
— יאשא, יאשא, איר זענט א געמיינער פּאַפּאַשאַ איר
וואלט באדארפט זיין אין דעם לאנד ווו מען רופט אייך
„אַבראַשאַ“... —
און צוגעלאפן צום רודער מיט דער דראָנג צו לאָזן
אין גאַנג דעם אויטאבוס.

א פלינרער פאסאזשיר

ס'איז א שעה פאר מיטנאג. די זונשטראלן פאלן נאך
עטוואס משופע, אבער האלטן שוין די גאס צוגעפעסטיקט
צו אירע ליכט-שפיזן, דעראבערט. שווער צו גיין, די ליכט-
שפיזן גרייפן אן דינע טריט, האמעווען, און דו מוזט זיי
דורכשניידן. שטעלסט זיך אין ריי צום אויטאבוס ביי דער
תחנה מרכזית. איצט דעראבערן זיי דיך אלץ מערער. שטייט א
באזיגטער. זיי זוכן צו אטאקירן דינע אויגן, טרעפן אבער
אן אויף א שונא — די טונקעלע ברילן, מיט וועלכע אלע
פארפאנגערן זייערע אויגן. מען קוקט דורשטיק צום שאטן
אונטער דער איינציקער פאלמע דא, שטייט זי אבער ווייט פון
אונדז, אין סאמע מיטן וועג. מען וויל שוין וואס גיכער זיין
אין אויטאבוס, הגם דארט איז דושנע. ענדלעך אריין. מען
זעצט זיך און מיטוט אויס די צעגליטע ברילן. עס קומט אריין
א פאסאזשיר אן ברילן, פירט מיט זיך א הונט. ביי זעם
פאסאזשיר זענען די אויגן רואיק צעעפנט, זשמורען ניט, פינ-
טלען ניט, האבן, זעט אויס, לגמרי ניט קיין מורא געהאט פאר
דער זון און אירע שפיזן. ער איז א יונגער מזרח-ייד, אין
מיליטערי-עלטער, מיט א פנים וואס ווערט אייביק געבאקן
און געברוינט פון דער זון. זיין הויט ווייסט ניט דעם טעם
פון נאסן, קילן שניי און כמורנע שאטן-טעג. ער טראגט

געבילדלט אין די מחשבות פון די פאסאזשירן. דער הונט
טוליעט זיך צו די פיס פון דעם הייל. דער אויטאבוס פארט
שוין. די אויגן פון די פאסאזשירן רוען נאך אלץ אויף דעם
פרישן זכר פון דער יידישער באפרייאונגס-מלחמה — אויף
דעם בלינדן הייל און זיין באגלייטער און פירער דעם הונט.

אין זאגט א ווייסן שטעקן. ערשט דער דאזיקער סימן האט
געגעבן צו פארשטיין פארוואס זיינע אויגן האבן ניט קיין מורא
פאר דער זון — ער איז בלינד.

דער שאַפער הייטט אים צוריק אראָפּגיין, מיטאר ניט
פירן קיין הונט אין אויטאבוס. דער פאסאזשיר ענטפערט אז
דער הונט איז זיין פירער, אלס הייל-אינוואליד האט ער אים
איצט טאקע באקומען אין משרד הבטחון. ער ווייזט די דא-
קומענטן און א ספעציעלע דערלויבעניש אויף צו פארן מיטן
הונט אין אויטאבוס. דער שאַפער גיט נאך. די פאסאזשירן
באקוקן דעם בלינדן הייל מיט די צעעפנטע רואיקע אויגן —
צוויי רואיקע מיניאטור-באסיינען. באקוקן דעם גרויסן הונט
מיט דעם סאניטאר-שילדל אויפן האלדז, זעען זיין עול-ערנסט-
קייט אין די אויגן, גלעטן אים.
זכרונות פון דער באפרייאונגס-מלחמה האבן איצט זיך

ער און זי

זיי פארן אין אויטאבוס פארביי די שיכונים אין דער
געגנט פון רמת-גן. זיי זענען ניט לאנג אין לאנד און האבן
שוין אויך באקומען א שיכון אין דער געגנט.
עס איז פארנאכט. זיי פארן אוודאי אין קינא אריין קיין
רמת-גן. זיי קוקן ביידע ארויס דורכן פענצטער. אויף די פריי-
שע, נייע הייזלעך שפילן זיך ארום זניקע געזעגן-שטראלן.
ער קוועלט אָן :

— זע נאָר ווי שיין! די נאכט לייגט דאָ אַן פרישע
הייזלעך ווי א הון אייער. דאס לאנד וואקסט מיט דער מינוט.
ס'א נחת צו קוקן.

זי: זע, זייערע באלקאנדלעך זענען שענער ווי אונדזערע
באלקאנדלעך. זייערע פענצטערלעך זענען באקוועמער ווי אונ-
דזערע פענצטער. אפילו די גרינע פארב אויף זייערע לאדנס
און טירן איז שענער ווי ביי אונדז. און די רויטע פארב פון
זייערע דעכלעך איז אויך שענער ווי ביי אונדז.

ער: א דאגה האסטו! וויפל עולים אין די מעברות
וואלטן זיך געוונשן כאָטש איין צימערל פון אונדזער דירה?
אפילו אָן געפארבטע לאדנס, אָן געפארבטע טירן, אָן קאלירטע
דעכלעך, אן א באלקאנדל.

זי: דיר געפעלט אלץ, דו דארפסט קיינמאל ניט עפעס
בעסערס און שענערס.

ער: און דיר געפעלט נאר תמיד וואס ביי יענעם. קוק
אמאל אויך אונטער דיר, און ניט תמיד איבער דיר. זע דאס
גאנצע לאנד, און ניט נאר דיין שטוב.

זי: איך ווילן אין שטוב, נישט אין גאנצן לאנד.

ער: אן דעם לאנד וואָלסטו קיין שטוב ניט געהאט.
עס איז צוגעפאלן די נאכט. מען האט שוין ניט געזען
נישט די רויטע דעכער, נישט די גרינע לאַדנס. זייערע ביידנס
פנימער זענען ענגלעך געווארן צו די עלעקטרישע סיגנאל-
צייכנס ביי די ראָגעס — דאָ רויט, דאָ גריין. צעכעסטע. ברוגזע.
זיי האבן זיך נאך עפעס אויסגעטוישט מיט אפגעריסענע
זאַצן און האלבע ווערטער, נאָר מען האט זיי ניט געהערט,
ווייל א ווירבלווינט האט געריסן די לייוונטענע געצעלטן
אויפן פעלד ביים שאַסיי — די געצעלטן פון די נייע עולים
ביים פרדס כץ, האט אויך זיך אריינגעריסן דורכן פענצטערל
אין אויטאבוס אריין און צעשאקלט און פארטריבן אירע
קנאה-רייד וועגן לאַדנס וואס זענען גרינער און דעכלעך וואס
זענען רויטער...

די האק און דאס מיידל

ביי דער אויטאבוסן-סטאציע אין רמת-גן. נאכמיטאג-צייט. דער הימל האט זיך שוין אנטוואלקנט און די זון זעט זיך שוין ארויס. פרוווט אויס אירע ערשטע ערב-פרילינגס-שטראלן. א צען מענטשן שטייען אין ריי צום אריינגאנג אין אויטאבוס. אין דער זייט איז א קיאסק פון לימאנאד און נאכ-מיטאג-צייטונגען. דער ערשטער אין ריי אן ארבעטער. האט זיך צעווערטלט מיטן בילעטן-פארקויפער. דער ארבעטער טראגט א גרויען אלטן האלב-צעדריוולטן ווינטער-מאנטל. דעם קליינעם קאלנער אויפגעשטעלט. דאס פאסיקל שווארצע אונטערנייעכץ אויפן קאלנער איז עטוואס אפגעריסן און די שווארצע פעדים שטעקן ארויס אין דער העלפט. ער איז מיד פון דער ארבעט. זיינע האר — שווארץ-גרוי. דער עלטער איז ביי אים פארווישט צווישן 38 און 52. ער האלט אין האנט א קליין זעגל און א גרויסע האק מיט א לאנג הענטל. בעת זיין איצטיק בייזערן זיך טוט ער א הויב די האק און פון זיין בולגאריש לשון הערט מען נאר דאס רוגזדיקע ווארט: „קאפיטאליסט!“ און מיט דער האק גיט ער א ווייז או מ'דארף זיי אפהאקן די קעפ. דאס גיט ער „זיי“ צו וויסן דורכן בילעטן-פארקויפער... א זונשטראל צעפאטשקעט זיך אויף דעם גרוי-מאָטן שטאַל פון דער האק.

— „קאפיטאליסט — האקן קעפ!“ — און אַן אויפגעײַ

רודערטער גייט ער אריין אין אויטאבוס.

איך זען זיך אין דער הינטערשטער באנק נאך אים.

טראכט נאך וועגן זיין באוועגונג מיט דער האק.

עס קומט אריין א יונג שילער־מיידל. א פּרילינג־שליח.

זי טראגט א זשאקעטל אין געל־בלויע קראטן. אירע האר

זענען בשפע בלאנד, מיט א פרישן טוי־גלאנץ און פרישן

פעלד־ריח. אירע אויגן — נייגעריקייט אין שמייכל; דאס פולע

העלע פנים — פרייד, פרייד מיטן היינט, פרייד מיטן מארגן.

פרייד מיט אלעם, כולו פרייד.

זי דערזעט דעם בולגארישן ייד און באגריסט אים מיט

א שמייכל. זי קען אים און זיין טאכטער. זיין נישט ראזירט,

שטעטיק־אומעטיק פנים טאיעט אויף. ער קנייטשט אויס א

שמייכל. זי רעדט צו אים עברית ווי צו א קינד, טראפיזירט

פאַמעלעך, זי ווייסט אז ער פארשטייט שוואך עברית. ער

וויינט אין רמלה, ארבעט דא אין רמת־גן און פארט איינמאל

אין וואך אהיים. זי פארט קיין רמלה מארגן, וועט זען זיין

טאכטער, קאן זי איר איבערגעבן א גרוס פון טאטן? פּרעגט

זי אים צי ער וויל דאס, און זי זאגט דאס פּאַוואַליע־פּאַמע־

לעכקע:

— ל־מ־ס־ו־ר־ד־ר־י־ש־ת־ש־ל־ו־ם.

איבערגעבן א גרוס זיין טאכטער. ער פארשטייט, אבער

נישט אלץ. דאס ווארט „למסור“ באנעמט ער נישט. ער חזרט

איבער דאס ווארט, פרױוט עס צעקייען, די זעכצניער־קע

שילערין זעט אז ער פארשטייט נישט און וויל אים צעטייטשן

דאס ווארט. איך מיט זיך אריין ווי אַן איבערזעצער.

— „למסור, למסור!“ — ענטפערט ער מיט פרייד און זיינע שטעכיק-נישט־ראזירטע הערעלעך אויפן פנים ווערן באלויכטן פון דער זון, און אפשר פון זיין שמייכל, צי גאר פון דעם מיידלס שמייכל, און זי רעדט ווייטער צו אים פא-מעלעכקע, טראפנווייז, ווי צו א קינד.

און די האק, די האק מיט דער זעג, זע איך שוין נישט ביי אים אין די הענט — הפנים זיי שוין אוועקגעשטעלט אין א זייט, פארגעסן אין „קאפיטאליסט“, „האקן קעפ“ — ער זעט זיין טאכטער אין רמלה, ווי זי וועט זיך פרייען מיטן גרוס פון אים, און ער זעט די גרוס־איבערגעבערין, דאס מיידל וואס זיצט נעבן אים, געקליידט פארמעגלעך. זי איז שוין, זי האט די פולע מאָס חן, זי איז פּרילינגדיק און די שמייכלעך שיטן זיך פון איר מיט יעדן באוועג פון קאָפּ, מיט יעדן ריר פון די ליפן, און ער שמייכלט שוין אויך, נישט קארגעוודיק, און ערשט איצט זעט מען אז ער איז אודאי נאך יונגער פון 38 יאר.

ווייל — מינוס די האק, און פליוס — א מיידל מיט א שמייכל — — —

שבת אין דארף

שבת זעט די לופט אויס צו זיין א שיטערע, א וויכערע, א מילדערע. די טריט זענען ביי אלעמען שפאצירנדיקע, מנוחהדיקע.

פון דעם שיכון וווּ איך ווױן איז אַ פּערטל שעה שפּאַ צירגאַנג צו כּפּר אַזױ, דאָס דאַרף אויפן נאַמען פּון שרייבער אלעקסאַנדער זיסקינד ראַבינאַוויטש. מען גייט דורך דורכן פּעלד מיט די געלע בלימעלעך וואָס עס ציפן איצט אָפּ די ציגן, אָן איינציק אייזעלע, פּון דאָרטן גייט מען אריין אין אַלייען, וועלכע האבן פון איין זייט — ציפּרעסן, וועלכע דינען פאַר אַ פּלויט פון אַ פּרדס און פון דער צווייטער זייט — קאַטוסן.

שבת-געסט, וועלכע זענען דאָ אהערגעקומען פון שטאָט, רייסן אפּ שמאַלינקע, יונגעטשקע צאַברעס, וועלכע זעען אויס ווי שטילעטן — אויף אהיימצונעמען און פאַרזעצן אין אַ בלו-מענטאַפּ. נישט ווייט פונדאנען איז אַ טיפּער, אויסגעטרונקטער ברונעם ארומגענומען פון אַ מויער, אומהיימלעך און פאַר-דריסלעך ווען מען זעט אזא טיפּן גוטגעבויטן ברונעם — אָן וואָסער — אַ פאַרטרוקנטער אינגעווייד. מען וואָרפט שוין אין אים שטיינער, העלצלעך, צעבראַכענע פּלעשער, און ער ענט-פערט מיט אַ יחסנדיקן אפּקלאַנג — „איך בין טיף!“.

א פארגעסענער יורש פון פארצייטיקע מעשיות.
 אין כפר אז"ר גייען מיר אריין צו דעם פארפאלק בליי-
 מאן, פון שטעטעלע בראנסק ביי ביאליסטאק. זיי זענען שוין
 הי א פערטל יארהונדערט.
 נישט ווייט פון דער טיר שטייט צוגעבונדן צו א פלאָקן
 א קעלבעלע וואס איז ערשט אלט אכט טעג.
 — נאָט אייך, זעט א באַלעט — רימט זיך די באלע-
 באסטע און ווייזט אויפן טאנצנדיקן קעלבל.
 א יונג מיידעלע וואס גייט מיט אונז מיט, נישט לאנג
 ערשט געקומען פון פוילן, זאגט איר געוויינלעכע קינדערשע
 חכמה:

— אַכט טעג דאס קעלבעלע און שוין א גאנצער מענטש!
 בעת מען גלעט דאס קעלבל איבער זיינע שעטנו-פאַרבן
 — צעבילט זיך דער הונט. ער האט זיך, זעט אויס, אליין
 באשטימט פארן אפיטרופוס איבערן קעלבל און עס אַרט אים
 וואס מיר גלעטן עס. כאַטש נעם רשות ביי אים. הינטער א
 פארצוימונג שטייען זיבן קי און זענען פארנומען מיט אכילה.
 זיי טוען עס פארטראַכט, פארטיפטע אין זייערע אייגענע מח-
 שבות.

אַן איבעראשונג קומט ערשט דערנאך — דאס זענען די
 500 עופהלעך, וועלכע זענען ערשט אלע אלט צו פיר טעג.
 זיי ווארעמען זיך איצט אונטער די פארדעקטע עלעקטרישע
 באטעריעס און שטיפן ארום, פיקן זיך קעגנזייטיק אין די
 שנאָבעלעך. דער כאָר פון די 500 הינערשע קולעכלעך איז
 נישט קיין שלעכט שטיקל זמירות. קיין שום מוזיק-אינסטרומ-
 מענט האט נאכנישט ארויסגעברענגט אזא מין צאָרטע נגינה.

די באלעבאסטע רעדט וועגן זיי מיט מאמעשער צערט-
לעכקייט. צוויי מאָל אין טאג דאַרף זי טוישן די ווינדעלעך
פאר די הינדעלעך. חוץ דעם זענען נאָך דא 450 הינער —
שוין בוגרות, אנגעפירט פון 3 הענער-אטאמאנען. די עטלעכע
פופציק טייבעלעך אין טויבנשלאַק — דאס געהערט שוין אויס-
שליסלעך צום באלעבאסט, ווייל דאס איז שוין נישט אזוי
ווירטשאפט, ווי ספּאַרט און אַמאַטאָרסטווע.

אבער ווי מען דערמאנט נאר דאס ווארט אַמאַטאָר, דער-
מאנט שוין די לאנדסמאנטע זיינע וואס גייט מיט אונז, פרוי
ריבא, אז טאקע מיט 25 יאר צוריק האבן זיי צוזאמען גע-
שפילט אידיש טעאטער אין שטעטעלע בראנסק. א דראמאטי-
שער קרייז דארט געווען.

מר בליימאן דערמאנט זיך אין זיינס אָן אמאליקער ראלע
און איז שוין גרייט צו דערלאנגען דעם מאנאלאג פון דער
פיעסע „טאַטעס קינדער“, אין וועלכער ער האט געשפילט.
ער גיט א צי ביים דאשעק פון היטל און אין זיינע אויגן גיט
א בלינצל בראוורישקייט.

די פרוי זיינע איז נאך פארפאַרעט מיט די הינדעלעך
וועגן וועלכע זי זאגט, אז זיי זענען קלוגע באשעפענישלעך,
נאָר ביז זיי קומען, נעבעך, אויפן טעלער. ער דאַרף נאָך
דערלאנגען עסן פאר די קי, מוז ער דערווייל, נעבעך, רע-
זיגנירן פון מאנאלאג, אוי ווילט זיך אים א רעד טון וועגן
זיין שטעטעלע בראנסק, וועגן יענע יארן, וועגן טעאטער.

אויפן טיש ליגט פאנאנדערגעלייגט א „דבר“, געלאזן
אוודאי אין מיטן ליינענען. אין א שענקל שטייען עטלעכע ביכער

מיט געקנייטשטע רוקנס. דאס פארפאלק ווייזט אן אויף די
דאזיקע אביעקטן מיט א ביסל פארשעמטקייט:
— קוים עטלעכע מאל א וואך בלייבט א שעה צייט אויף
אריינצוקוקן אין א געדרוקט ווארט.

זיי אַרבעטן 15—16 שעה א טאג. אמת, עס איז אן ארבעט
מיט הנאה. די צוויי דערוואקסענע זין זענען נישט אינדער-
היים, איינער האט שוין געענדיקט די גימנאזיע, אן אגראַר-
שולע און גלייך אוועק אין עמק, אין א קיבוץ. דער צווייטער
זון לערנט אין אן אגראַר-שולע, קומט אהיים נאר אויף די
יום־טובים.

ביי אונזער אוועקגיין רייסט די באלעבאסטע ארויס עט-
לעכע גרויסע גרינע, ברייטע בלעטער פון וועלכע עס וואקסן
ארויס ווייסע בלומען ווי יונגע פריצהטעס, מען רופט זיי
"כלה'ס", און דערלאנגט אונז במתנה.

דא ערשט, אינעם דאָרף, דערפילט מען שבתדיקע שלווח,
דערפילט מען זיך נענטער צום אנהויב פון באַשאַף. דער ריח
פון ערד און אייביקייט איז אן אנדייט אויף דעם פארבארגע-
נעם סדר פון קיום און וועלט.

ה א נ ט ע כ ע ר

פארוואַרלאזטע הינטערגעסלעך, שטיפקינדער פון דער גרויסער שטאט. די איינשטאַקיקע הייזלעך זענען פון פרוכנע האליק, געדעקט מיט זשאוערדיקער בלעך. יעדעס הייזל בא-זונדער האט זיך זיין אייגענעם „סטיל“ פון זיין צעקרומט, צע-לאַמט. די געסלעך, ווי זיי זענען נישט פארשטויבטע און פאר-קאַפטשעטע, האבן זיי אבער דעם וואסער-ריח פון ים וואס ליגט ביי הונדערט מעטער ווייט פונדאנען, אָן אפענע וואסער-וועלט צו די אומענדלעכקייטן, צו וועלט-ווייטע לענדער און אינזלען. און א סך פריילעכע קינדערלעך זענען דא פאַראַן. זיי זענען תמיד אינדרויסן, אינמיטן האלב-ליימיקן, שפיציק-שטייניקן שאסיי, וואס יעדער באלעגאַלע און שאַפער, אויב ס'קומט אים אויס אמאל דורכצופארן, שיט אויס אלע קללות צו דעם טראקט און בלייבט שטעקן אויף גאנצע שעה'ן מיט א צעבראכענעם ראד אדער אקס. דערפאר זענען זיך דא מחיה די אייזעלעך אויף וועלכע מ'רייט, זיי זענען תמיד נאנט צו א וואנט און האבן ליב זיך א רייב טון, א זייטיקן קראץ אין וואנט, עס איז זיי דערנאך לייכטער צו האַפסלען. פארנאכט ווארטן די קינדער שוין אפ זייערע טאטעס, וואס קערן צוריק פון דער ארבעט, נעמען ביי זיי צו דעם לייזונגענעם אקסל-טאש מיט די ארבעטס-מכשירים און אויס-

געליידיקטע עס-כלים. די מצמעט קוקן אייליק דורך די פענצ-
טערלעך און איילן-צו די לעצטע הכנות צום מאלצייט. דעקן
גיך דעם טיש, גיבן א שנעלן פארקעם מיט די פינגער איבער
די האר, א גלעט אויס דאס פנים, ווארפן א בליק אויפן קליידל
און גלייכן אויס די קנייטשן, באמיען זיך צו זיין פארפארעט
ביים טיש, ווען אפילו אלץ איז שוין גרייט.

דאס געסעלע וועגן וועלכע מיר דערציילן דאָ, איז אויפן
וועג צווישן תל-אביב און יפו, טראגט דעם נאמען פון אַן
אלטן תימנער בעל מקובל און משורר. און ס'קומט תמיד
פאַר א געראנגל צווישן דעם טוכלען ריח פון די שטובן ארויס
און דעם געזאלצענעם וואסער-ריח פון ים, באגלייט מיט אַן
אייביק גערויש. דאס געסעלע האט אביסל א יומטובדיקע צורה
אויך אין א געוויינלעכן וואכיקן באטאג.

אין אזעלכע באטאגן קומען צו דער פרענקינע שושנה, „די
פרינצעסין“, „געסט“, אויף צו פארוויילן זיך אין ליבע.
זי וויינט שוין דא לאנגע יארן, נאך פון די טערקישע
צייטן. געקומען אהער אלס יונג מיידל. געוויינט דא ביי די
ענגלענדער, וויינט עד היום דא, און תמיד האט זי זיך פאַר-
נומען מיט דער דאזיקער פרנסה פון אַן אויסגעלאסענער פרוי.
זי דאַרף שוין באלד זיין קרוב צו די פופציק — רעכענען
די שכנות. און דאָך קומען נאָך צו איר מענער, אפילו יונגע,
און גאנץ באלעבאטישע. אויך אראבער. און אמאל זענען גע-
קומען צו איר סאלדאטן פון די פרעמדע ארמייען. אבער —
ס'האט נאך קיינמאל נישט, פאַר די אלע יארן, געטראפן עפעס
א סקאנדאל ביי איר אין ווייניג, אפילו די מינדעסטע אוואנ-
טורע נישט. „די פרינצעסין“ ווערט זי גערופן מסתם נישט

נאָר צוליב אירע געפּוצטע קלידער, נאָר צוליב איר רוֹ-
איקייט. א כישוף טוט מסתמא אָפּ די דאזיקע שושנה — אז
אפילו ווען עס קומט צו איר א שיכור — הערט מען נישט
קיין געשרייען, קיין טומל. האט זי זיך מיט אים יאָ פאר-
וויילט אדער נישט — ווער ווייסט דאָס? — נאָר יענער גייט
ארויס א רואיקער, שטילער, אפילו שעמעוודיקער.

שושנה גייט נישט ארויס אין געסל אז זי זאל נישט טיילן
נאשווארג צו די קינדערלעך אין גאָס. באלד ווערט טאקע
א גערופעריי פון די פענצטער און טירן. דאס רופן די מאַמעס
זייערע קינדערלעך, שרייען אויף זיי נישט צו נעמען קאָ
מתנות.

די שכנות האבן זיך נאך קיינמאל נישט געקריגט מיט
שושנה. זי טראגט זיי אלעמאל אקייגן א שמייכלדיקן „שלום ו!“.
און אז א שכנטע דארף אמאל א גומענע ווארעמפלאש, א טער-
מאָס, א טערמאמעטער, און אפילו, ס'זאל נישט אויסגערעדט
זיין, א קליינע געלט-הלוואה, שושנה זאגט קיינעם און קיינמאל
נישט אפ.

און דאך האבן פאר איר די שכנות נאך א נאמען, חוץ
„די פרינצעסין“, — מ'רופט זי אויך — „די פאסקודסטווע“.
איר קליין הילצערן שטיבל שטייט ביים ראנד פון דריי
שמאלע געסעלעך. דאס פענצטער פון איר שטיבל גייט ארויס
פון דער צווייטער זייט ווי די טיר. איז נישט אלעמאל זעען
די שכנטעס ווער און דורכוואנען מ'קומט. נישט אלעמאל שטייט
אָן ארויסצוקוקן פון פענצטער, נישט עס איז דאָ צייט דערצו.
פארנאכט, ווען שושנה גייט שוין אוועק שפאצירן צו
אירע קרובים אין א צווייטן, ווייטן קווארטאל, גייט זיך דורך

אזוי באלעבאטיש, וויגנדיק זיך אויף די היפטן ווי א זאטע טויב, ווי א מאמע פון שוין אויסגעגעבענע קינדער אין נחת, א רואיקע און צופרידענע, ווען זי איז שוין ארויס פון געסל — גייען ערשט דעמאלט צו די שכנות צו די פענצטער און נעמען ציילן די האנטעכער, וואס שושנה האט ארויסגעהאנגען אויף א שטריק צום טרוקענען.

פארן אוועקגיין אויף עטלעכע שעה, יעדן פארנאכט, צו די קרובים: הענגט זי ארויס אויף א שטריק, פאר איר פענצ-טער, די האנטעכער צום טרוקענען.

די שכנות נעמען איבערציילן די האנטעכער און זיך דורכטענהן צווישן זיך פון די פענצטער ארויס:

— נײַ, זעען זי, זעקס האנטעכער! זעקס מאנצפערשוניגען!
נישט איינער פון זיי האט אוודאי א גאנץ שיין ווייב אינדער-
היים, און אפשר נאך דערצו א יונגע אויך, און קומען אהער
צו דער-אָ פאסקודסטווע. ז'איז דאך שוין באלד א פיפציקער!
זאגט א צווייטע שכנה:

— די שאַנקייט אירע האבן שוין מיט פינעוועצוואַנציק
יאר צריק צעשלעפט די פארשידענע זעלנער איבער די קא-
זארמעס. און זי האט נאך אלץ אויף זיך בעלנים, מענער ווי
די כלבים.

און עס רופט זיך אָן א דריטע שכנה, שוין אין אַן אנדער
לשון, און ס'מישט זיך דורך א באלוטער יידיש מיט א תימנער
עברית, א קראקעווער פויליש מיט אַן איראקער אראביש.
און די האנטעכער וויגן זיך. דער ווינט טרייבט זיי און
הייבט זיי אונטער אינדערלופטן, און די שכנות קוקן אויף די
האנטעכער און יעדע איינע וויל זאגן דער צווייטער שכנה

עפעס א שייך, ביין ווארט, א שטאך טון דער „פרינצעסין“ און אפשר שוין אינאיינוועגס אויך דער שכנה גופא, און אינמיטן דערינען רופט זיך אָן אַ ווייטערע שכנטע:

— קרוינישי, זי קענען דאָך אפילו רעכט נישט ציילן!
נישט זעקס, נאָר זיבן האנטעכער הענגען דאָך!

אלע זענען איבעראשט. דער טויך ווייבער ביי די פענצטער ווערט צעטומלט, ווי עס וואלט זיי פאָרגעשטאנען א וויכטיקע אנטדעקונג צו מאכן און אלע ציילן זיי נאכאמאל און נאכאמאל די האנטעכער. ווער שטיל, ווער הויך, אין די פארשידנסטע לשונות, און ס'קומט אַן אויסשרייִענטפער שיער נישט פון אלע ווייבער מיטאמאל:

— יא, זיבן, זיבן האנטעכער!

עפעס זאגט יעדע איינע אירס א פאָר ווערטער אויף שושנה'ס השבון, איינע הערט קוים די צווייטע, מ'לאזט אראפ די פוירעהנגלעך, מ'נעמט גרייטן די מאלצייטן. יעדער איינער פלאנטערן זיך איצט עפעס ציפערן אין קאָפּ, צוזאמען מיט ברעקלעך פון ליבע־דערקלערענישן. ס'מישט זיך צונויף בענקשאפט מיט גלוסט צו פויך און עפעקט, ליבע מיט השבון. מ'כאַפט אַן אייליקן קוק אין די מאטע, געפלאצטע שפיגעלעך, מ'פאריכט די האָר — און אַט הערט מען שוין דעם טומל פון די קינדערלעך אינדרויסן. די טאטעס קומען שוין צוריק פון דער ארבעט. א רויט פלעמל פעטשלט און פלעמל איבער די באַקן — אָבער מ'גיט א האסטיקן שפיי — צו עפעס א וועמען, אדער בייזער מחשבה — און מ'גרייט אייליק דעם טיש, און מ'גרייט זיך אויפצונעמען דעם מידן מאָן, וואס קומט אהיים פון דעם שווערן טאג האָרעוואניע — — —

אויפן דעכל שטייען טויבן

מיניאטור

אז די שטאט הייבט אָן אויסצוגיין צו איר סוף, ווערט זי וואס אמאל מער אפגעלאזענער, שטויביקער, אביונדיק. די פארשטאט איז שוין אינגאנצן א שטיף-קינד. הינטער תל-אביב, אין א זייט פון שאסיי, א שטיק פאר-ווארלאזטער שטה, וואס לאזט זיך אראפ ערגעץ צו א וואַדי. גריבלדיק, בערגלדיק, האלב-גראזיק, האלב-ליימיק. א שמאַל אויסגעטרעטן סטעזשקעלע נאָר אויף די ערשטע צען טריט און ס'פארלירט זיך גלייך אין ווילדגראז. דאָרט ליגט פויל דאס געוויינלעכע פסולת: ליידיקע קאָנסערוון-שאכטלעך, פאר-זשאווערטע טשוועקעס, שטיקער גלאַז, געלע, צעטרעטענע בלימעלעך און שטאָפיקע סימנים פון בראַדיאַגישער ליבע אויף דעם אָרט.

דאָ ארום זענען גאראַזשן, א פלאץ פאר אויטא-מתים, צע-האקטע, מיט די רעשטלעך בלעכענע אינגעוויידן, עטלעכע קליינע טעקסטיל-פאבריקלעך, א זעצעריי, א טיי-היזל, אין א בידל. דאס בידל באשטייט פון שטיקלעך ברעטער אין דער אונטערשטער העלפט, און פון זאק-ליוונט אין דער אויבער-שטער העלפט. אויף די ברעטער זענען געכתיבהטע לאטיינישע

אויפשריפטן פון דער צייט ווען זיי זענען נאך געווען קאסטנס.
געקומען אויף שיפן פון פערסיע, אינדיע, איטאליע. בעת
א ווינט, בלאזן זיך אָן די לייזונטענע ווענטלעך און מאכן דעם
אנשטעל פון זעגלען אויף א ים־שיפל.

די אייגנטימער פון דעם ביידל זענען אַן אלט פּאַרפּאַלק
פון אוקראינע, געקומען נאָך מיט דער צווייטער עליה. זיי
קאָכן טיי פאר די פועלים און שאַפערן, פארקויפן ברויט מיט
הערניג, קעקסן, וועלכע ס'האבן פריער שוין טועם געווען
הונדערטער פליגן.

ווייטער אריין זענען שפייכלערס מיט שיפע, רויט־ציגלנע
דעכלעך, ארום די אלע געביידקעס וואקסן בלימעלעך. אייגן־
טלעך נישט זיי וואקסן, נאר שטופן זיך ארויס מיט כוח
פון דער פארליימיקטער ערד. בלימעלעך געלע, ווייסע,
בלויע. זיי קלאמערן זיך ביי די שוועלן. שטרעקן די קעפלעך
צו דער זון, בעטלען ס'ביסל ליכט און ווארעמקייט און צאלן
אָפּ מיט פרישן בליעכץ, שארף־בייסיקן ריח. זיי האלטן זיך
וויפל נאָר מ'קאן, ביז איינער א ריינקייט־מפונק, א פעדאָנט.
פארן אריינגיין אין דעם טונקעלן פאבריקל, וועט וועלן אויס־
ווישן זיינע פיס פון נאַסן־ליים און דערלאנגט מיטן שוך אין
סאמע מיטן געזעמל בלימעלעך.

יענע, ווידער, בלימעלעך וואס וואקסן ווייט פון די בנינים,
באוואָרענען זיך מיט שטעכלקעס ארום. דערפאַר וואקסן זיי
דא פרייער, בריוחער. דאָ וואקסט דער רימעניק מיט די געלע
קעפלעך און דערמאנט אין היימישן ריח פון קאָמפרעסן צו
ציינווייטיק.

דורכן פענצטער פון זעצערײ זע איך אויפן קייגנאיכער־

דיקן, משופעדיקן רויט-ציגלדיקן דאך פון פארלאזטן שפייכ-
לער ארומפיסלען נחתדיק א דיק, ווייס טייבעלע, באלד באווייזן
זיך דריי איילנדיקע שילער-יאטן. זיי איילן זיך, קוקן זיך ארום,
היטן זיך, זעט אויס, פון וועמענען. איינער בלייבט שטיין אויף
דער וואך און קוקט צום שאַסיי, דער צווייטער ציט גיך
ארויס א יאָגד-ביקסל פון הינטערן רעקל, גיט א בייג אויס
די לופע, לייגט אריין א קויל, א צילעווע אין דער ריכטונג
פון ציגלענעם דעכל ווו עס שטייט די טויב, אַ שאַס, און
שוין קייקלט זיך די טויב פון דער שיפקייט און פאלט אין
גראָז. דער דריטער צעעפנט דאס סקויטישע רוקזעקל און
פארבאהאלט די געשאסענע טויב. איילן ווייטער צווישן פאר-
וואקסענעם, גראזיקן שטח, וואס ווייטער פון שאסיי און נעג-
טער צום וואַדי.

די דריי שילער זענען פון די מזרח-עדות, פון די ארא-
בישע לענדער, אנגעטון אין בעטע, שמאַל-געפאַסטע קאסטיומ-
לעד, שקאַציש-אכזר'יש, די שווארצע האָר שוין אוודאי גע-
שמירט מיט זאַלבן, גלאנצן קאסטעטיש, זעט-אויס — אויך
קאַרבירט. זיי איילן געשעפטסמעסיק, רעדן צווישן זיך גיך
אין קורץ אין זוכן מיט די אויגן טויבן צווישן גראָז, אדער
אויף די דעכלעך.

ס'פארדריסט, מ'ווערט אין כעס, מ'ווערט סענטימענטאל
— אפשר נאכיאגן די יאטלעך-יעגער ? אבער מ'יאגט זיי נישט
נאך, מ'קומט נאָר אַפּ מיטן אונטערברומען די מעלאדיע פון
דעם לידל:

„שטייען טויבן ביי מיין פענצטער,

טויבן וויסע ווי שניי" — —

נישט די מעלאדיע יאגט זיי נאך, נישט די ווערטער, ווייל
וואס פארשטייען אזעלכע חברה'ניקעס אין סענטימענטאלע
לידלעך וועגן טויבן? — — —

טויזנט און איין נם

אין די ערשטע חדשים פון יאר 1946 איז אין יידישן קאָ-מיטעט ווארשע־פראַגע אריינגעקומען א הויכער, אלטער דזשאָד, אין א גראַנט מאַטשעיוווקע־היטל מיט א גלאַנציקן דאַשעק, מיט אראַפהענגדיקע גרויע וואַנסעס, מיט א פאַר־שטויבט זעקל אויף די פלייצעס, מיט א לאַנג, סענקעוואַטן שטעקן אין האַנט, זיך אַרומגעקוקט און מיט איבערגעשראַקע־נער פרייד אויסגערופן:

— אַ גוטמאַרגן, יידן!

מען איז דעמאלט געוויינט געווען צו די סאַמע אויסטער־לישטע באַגעגענישן, דאָך האַט קיינעם נישט געקאַנט איינ־פאַלן, אַז דער טיפישער „דזשאָד“ איז א ייד.

אַ מידער האַט ער זיך האַסטיק אוועקגעזעצט אויף דער באַנק. פון די ערשטע ווערטער זיינע איז מען געוואַר געוואַרן, אַז ער הייסט בערן ריטשיוויל, א גערער חסיד, געוויינט אין וואַרשע אויף פּולאַווסקע 62 און געהאַט דאַרטן א געוועלבל פון הערינג. זיין פרוי מיט פיר קינדער זענען אומגעקומען און ער אליין האַט זיך געראַטעוועט אויף א מאַדנעם אָפּן:

ער האַט אַפּגעשוירן באַרד און פּאַות, זיך געלאָזן וואַנ־סעס, אַנגעטון א צלמל אויפן האַלדז, זיך אויסגעלערנט פּרע־פּלען „פאַטשעזש“ (קריסטלעכע תּפילה) און געלאָזט זיך מיט

דעם זעקל אויפן פלייצע און שטעקן אין האנט איבער די זער-
פער אלס בעטלער. געשטאנען פאר די קאשטשאַלן, געצלמט
זיך, עפעס „געמאַמליעט“ מיט די ליפן, האבן די גויעס אריינ-
געווארפן מטבעות אין זיין בלעכן פושקעלע. אמאָל האט מען
אים אויך צוגעווארפן א שטיקל ברויט.

אבער נישט אזוי גלאטיק איז עס צוגעגאנגען, עס האט
דאָך געדויערט יארן. עטלעכע מאל האט מען אים דערקענט
אלס ייד — אָט האט ער זיך געצלמט מיט דער רעכטער האנט
אנשטאט מיט דער לינקער; אָט האט א פחד געצאפלט אין
זיינע אויגן; אָט האט ער זיך געקרעקט ביים עסן א שטיקל
חזיר. נישט איינמאל האבן אים גויים שוין איבערגעגעבן אין
די הענט פון געסטאפּאָ און ער איז געשטאנען צום דערשאסן
ווערן.

אין יענער צייט האבן א סך אזעלכע געשיכטעס פאַסירט,
אבער דער אלטער בער ריטשיוויל האט מיט א גוואלדאווער
עקשנות זיך איינגעשפארט צו בלייבן לעבן. דורך איינפאלן
און שפּיצלעך זיך פארשאפן א נאכטלעגער ערגעץ ביי א
קאַרטן-לייגערין אין דאָרף, קאַמבינירט ארויסצובאקומען עסן,
אמאָל נאָך צוגעטראגן א שטיקל ברויט און א פּאַר קארטאפל
צו אויסבאהאלטענע יידן אין די וואלד-גריבער.

איר זענט געזעסן און מיט שפּאנונג אויסגעהערט די אלע
קלוגע טריקן און אוואנטורעס, ענלעך צו א צויבער-מעשוועלע
אונטערן נאמען „טויזנט און איין נס“. און דער גערער חסיד בער
ריטשיוויל האט די אלע פּאַסירונגען און איינצלעייטן איבער-
דערציילט מיט אזא לעבעדיקייט, טרעפלעכקייט, אפילו הו-
מאָר — אז דער יידישער קאמיטעט האט דעמאלט גלייך בא-

שלאסן צו לאזן דאס אלץ פארצייכענען לזכר. ביים קאמיטעט האט שוין דעמאלט עקזיסטירט א צייטווייליקע היסטארישע קאמיסיע און די מיטארבעטערין פרוי בליומע וואסער איז גע- זעסן מיט אים צו עטלעכע שעה א שיינע פאָר טעג און אלץ פארשריבן וואס ער האט דערציילט. עטלעכע מאל בין איך אויך געזעסן דאָביי און זיך צוגעהערט צו זיין דערציילן. אין א צייט ארום האט די היסטארישע קאמיסיע מיר איבער- געגעבן דעם גאנצן פראָטאָקאָלירטן מאטעריאל אויף צו בא- אַרבעטן און רעדאגירן און אין עטלעכע חדשים ארום איז דער- שיינען א ביכל אונטערן נאמען:

„בער ריטשיווול: „ווי אזוי האב איך איבערגעלעבט די דייטשן“.

אז מען לייענט דאס דאזיקע ביכל, פארגעסט מען אין דעם גרויל פון יענע טעג און מען באוונדערט גאָר די חכמהדיקע איינפאלן און אויפטוען פון דעם אלטן ייד — די אויסגעטראכטע מעשיות וועלכע ער פלעגט דערציילן פאר די פויערים וועגן די ווונדער פון יעזוסן, געגעבן זיי אנצוהערן או ער אליין איז א גלגול פון יענעם ליידנדיקן נוצרי. האט ער באקומען פון זיי צו עסן, א נאכטלעגער, מ'האט אים פארבונדן די ווונדן אויף זיינע פיס און מ'האט זיך צו אים באצויגן ווי צו א היי- ליקן. און אונזער ר' בער ריטשיווול איז גראד א ייד וואס דאָרף א סך עסן כדי צו ווערן זאַט. און אז ער האט דערזען גוטע אכילה, האט די פאנטאזיע זיינע דעמאלט אויסגעטראכט די שענסטע מעשיות וואס האבן זיך געפאַסט פאר דער גע- געבענער סיטואציע און סביבה. ס'רוב האט ער נישט בא-

דארפט לאנג טראכטן, ווייל ער האט זיי דערציילט אנדאט'ס
וואס ער האט געדענקט פון מדרש און גמרא.

אויף דער הילע פון דעם ביכל איז געווען דאס בילד פון
בער ריטשיווול, אזוי ווי ער האט אויסגעזען אלס „דזשאד“.
דאס האט מען אים פון דער היסטארישער קאמיסיע אפפאטא-
גראפירט גלייך אין די ערשטע טעג.

די לעצטע ווערטער נאכן דערציילן זיינע פאסירונגען
זענען געווען וועגן דעם, אז ער וואלט וועלן פאר יעדן פרייז
זיך נאך דערשלאגן קיין ארץ-ישראל. ווען ער האט געזאגט
די ווערטער, איז ער נאך אלץ געווען אין זיין גוישן הולד,
מיט זיין טריפה אויסזען (אין יענער צייט איז נאך געווען
געפערלעך פאר א ייד ארומצוגיין איבער די גוישע גאסן —
און כמעט אלע גאסן זענען געווען גוישע).

פארן דערשיינען פון דעם ביכל האט די היימישע צענזור
פון דער היסטארישער קאמיסיע געוואלט ביי מיר אפדינגען
די עטלעכע שלוס-זאצן ווי ריטשיווול רעדט מיט התפעלות
וועגן פארן קיין ישראל, אבער איד האב נישט נאכגעגעבן.
עטלעכע שורות האבן זיי דאך געשניטן. אבער דאס ביכל
ענדיקט זיך פארט מיט דעם זאץ:

„אצינד וויל איך נאָר, אז מיינע אלטע ביינער זאלן
ליגן אין דער ערד פון אונזערע אבות אבותינו. איך
וויל גארנישט מער, אָבי איך זאל נאָר קענען פאָרן
אין אונזער הייליק לאנד ארײַן“.

און אַט באגעגנט מיך די לעצטע טעג א קאַלעגע, דער
שרייבער מרדכי אלעי (וועלכער וווינט, אלס פרומער ייד,
אין שיכון פון „פעלי אגדת ישראל“, נישט ווייט פון אונזער

שיכון) און דערציילט מיר, אז אין בני ברק פרעגט זיך אויף מיר נאך אן אלטער ייד פון ווארשע, א געוויסער בער ריטשיי-וול. ער האנדלט מיט „צעלניק“ אויף רחוב יהושע און וויל זיך מיט מיר זען.

בני ברק ליגט 2—3 קילאמעטער פון אונז, בין איך גלייך דארט אהין צוגעפארן מיט אן אויטאבוס. דאס אויסזען פון דעם שטעטל האט חן און כאראקטער, מען טרעפט זעלטן מענער אין די בלויזע קעפ, מען זעט זעלטן מענער אן בערד, די יידן גייען דא יחוסדיק, ווי זיי וואלטן צופרידן זיין מיטן עול התורה. עס איז ריין אין שטעטל און אויף די סלופעס הענגען גרינע עמערס מיט דער אויפשריפט: „פסולת“ (אפ-פאל). עס איז פרייטיק מיטנטאג און אויפן שאַסיי פאָרט זיך א מיטליעריקער ייד אויף א ראָווער מיט א קוישל פון פאָרנט, א ציכטיק-ריינער ייד, מיט א שווארצן הוט אויפן קאָפּ, מיט א געפלעגטער, זויבערער באָרד, מיט איין האנט האלט ער דעם רודער פון ראָווער און מיט דער צווייטער האנט גלעט ער בנעימותדיק זיין באָרד, וויל ארויסציען, זעט אויס, אן ענטפער אויף א מחשבה.

איך פאָר אויף דער הויפט-גאַס „רבי עקיבא“, קוק ארויס דורך דער שויב און אָט דערזע איך זיצן אויפן טראטואר אן אלטיטשקן ייד, ארום אים ליגט אויסגעלייגט אויף א קאָלדרע א קרעמל מיט צעלניק. מיר דוכט זיך אז דאס איז טאקע ריטשיווול, כאַטש מען האט מיר אנגעגעבן די יהושע-גאַס. איך גיי אראָפּ פון אויטא און דערנענטער זיך צו אים. איך פרעג אים:

— ווו גייט מען דאָ, רב ייד, אויף דער יהושע-גאַס?

- אַט־אִדאַ רעכטס.
- איר זענט פון ווארשע?
- אוודאי.
- איז נישט אייער נאמען בער ריטשיוויל?
- וואָדען? און איר דאַרפט זיין גראַסמאַן, כ'דערקען אייך שוין.

גיט מען זיך אפ א פריילעכן שלום-עליכם.
 ער האט שוין צוריק אן אנגעוואקסענע גרויע בארד. זי איז נאך קארג אין ווקס, אבער דערפאר מילך-ווייס, ווייך און קיילעכדיק. איין אויג האלט ער פארמאכט. איך בין אים חושד, אז דאס אויג איז א געזונטס, נאָר ער האלט עס פארמאכט צוליב געוויינטער פאָרויכטיקייט, כדי צו קאָנען א גיכן טראכט טון און דערווייל זאָל מען נישט תיכף דערכאפן זיין בליק און כוונה.

נאָכן קעלצער פאָגראַם (יולי 1946) איז ער גלייך אנטלאפן קיין דייטשלאנד און פון דארטן, אין יאר 1947, געפארן מיט דער „עקזאָדוס“־שיף קיין ארץ־ישראל. עטלעכע חדשים, זאגט ער, האבן זיי געקעמפט אויפן ים און געווארן צוריקגעשיקט קיין דייטשלאנד. אין א קורצער צייט נאכדעם איז ער ווידער געפארן און שוין אנגעקומען אין ארץ־ישראל.

און אַט זיצט ער, דער געוועזענער „דזשאָד“, דער בעטלער פאר די קאָשטשאַלן, וואס האט געמוזט זאגן „פאַטשעזש“ און זיך צלמען כדי ניצול צו ווערן פון טויט — זיצט איצט אויף דער רבי־עקיבא־גאַס אין בני־ברק, פארקויפט שפיגעלעך און מגן־דודלעך.

— ווי אזוי איז מיט פרנסה?

— דאַנקען גאַט, נישקשה.
 — ווי איז ביי אייך מיטן געזונט? איר דאַרפט דאָך
 זיין, ביז הונדערט און צוואנציק, וויפל?
 — זיבנאוונעכציק.
 — אפשר אויך חתונה געהאט?
 — וואָדען?!
 — די פרוי איז אוודאי א יונגערע פון אייך?
 — ווי שייך, אונטער די פופציק.
 ער בעט ביי מיר אַן עקזעמפלאר פון דעם ביכל זיינעם,
 ער האט עס נאך ביז איצט נישט געזען. אפשר קאָן איך
 אים פארשאפן אזא ביכל. ער פארקוועטשט אצינד נאך מער
 דאס צוגעמאכטע אויג און ווענדט זיך צו מיר:
 — אפשר קאָן מען עפעס האבן דורך אייך א שטיקל
 „לאַסקע“? (טובה).

זאג איך אים אז איך אליין דאַרף נאך לאַסקעס, בין נישט
 לאנג אין לאַנד. נאר דאָך, וואס איך וועל קאָנען, וועל איך
 זיך באַמיען, קיין סך קאָן איך זיכער נישט אויפטון.
 — וואס הייסט, איר זענט דאָך עפעס א „פירמאָווע“
 מענטש, ס'בלאַט האט דאָך געשריבן וועגן אייער קומען אהער.
 איך בעט ביי אים זיינס א פאַטאַגראַפיע פון דער לעצ-
 טער צייט. איך ווייז אים זיין פריערדיקע פאַטאַ און ווייז
 אים אויך דאס ביכל זיינס מיטן בילד אויף דער הילע. ער
 קוקט זיך איין און לאזט פלוצים ראַש אראָפּ דעם קאַפּ. ערשט
 איצט, דאַכט זיך מיר, האט ער געעפנט דאס רעכטע פאַר-
 מאכטע אויג, ווייל ער קוקט אויף דער ערד אראָפּ. איך פיל
 ווי עס זענען אים באַפאלן זכרונות יוי א היישעריק-כוואַליע.

ער גיט א פלוצימדיקן טרייסל מיטן קאפ, שאקלט אים אפ, הויבט אים אויף. דאס אויג איז שוין צוריק פארמאכט און ער זאגט פארטראכט:

— הא? איז דאס אלץ טאקע מעגלעך? בין דאס יאך טאקע דער-א? נו גוט, כוועל מיך נאך היינט אפפאטאגראפירן און מארגן-מעטשעם קומט צו מיר צו, וועל איך זי אייך געבן.

ביים צוריקגיין צום אויטאבוס קוק איך נאכאמאל אויפן שילדל פון דער גאס און לייען איבער: „רחוב רבי עקיבא“.

שוין ארויפשטייגנדיק אויפן טרעפל פון אויטאבוס, שפרינגט מיט א פונק פון א מחשבה:

ווען ער אליין, טאקע ר' עקיבא, זאל דאס זען! דאס שטעטל, די דאזיקע גאס, דעם אלטן ייד בער ריטשיוויל — וואלט ער אוודאי די ענויים, מיט וועלכע די רוימער האבן אים געפייניקט, נאך מער אנגענומען באהבה.

שיכון רמת עמידר

זי ווינט אין איינעם פון די ארבעטער־הייזער אין חיפה, נאָנט צום ים. זי איז שוין אריבער פינעוועצוואנציק יאר אין לאנד. עס טשעפען זיך צו איר חולאתן און זי טרייבט זיי לונגען, מאַגן־ווינד. זי רייכערט ווייטער ציגארעטלעך מיט מאנצפערשונישער בריה'שאפט און טרינקט וויין, בראַנפן, מיט אַרעמען צובייס — אויף אלע חברשע און פארטייאישע באַן־קעטלעך און „ביבקעס“.

זי וועט נישט אויסמידן צו זיין אויף א קאנצערט פון אַן אויסלענדישן ווירטואַל, אבער נאך ווינציקער וועט זי אויסמידן צו זיין אויף א רעוואלוציאָנערער דעמאנסטראציע. ביי איר אין שטוב, אויפן דריטן שטאָק — א זכרונות־בית־עולם, אלע ווענט, דער בופעט, דאס ביכערשענקל זענען באהאנגען און באשטעלט מיט פאטאגראפיעס פון אלע אירע נאנטסטע — געשטארבענע, געפאלענע, פארלענדטע, אומגע־קומענע.

די שטוב איז געדיכט מעבלירט, א סך שטולן, בענקעלעך, פאָטעלן, אלע איבערגעצויגן מיט בלומיק־פארביקן קרעטאָן — געמאלטע יאפאנערינס מיט צעלאזענע פעכערס, קלאונען אין קוואדראט־קאסטיומען, שמעטערלינגען, שלאנגען, אבער פון אלע ווינקעלעך שווייגן ארויס די בילדער פון די פאר־שטארבענע, פארשניטענע:

איר טאטע (זיינע אויגן קוקן אויף זיין אייגענער, אויסגע־ווירעטער באַרד) די מאמע (איר שייטל פארשאטנט אירע אויגן), ברידער, זייערע ווייבער און קינדערלעך, מומעס און פעטערס, איר מאַן, נאָנטע, געפאלענע חברים.

טויט ארגאמענטירט דא יעדעס מעבלשטיק, שאטנט אויף

די ווענט, סופיט, אויפן זשיראנדאל מיט די דריי לעמפלעך
און האמעוועטי, פארפאמעלעכט די גיכע, נערוועזע טריט פון
דער אינזאמער אינווינערין דאָ. פארקלעמט איר שטים ווי
א סורדין דעם מעטאלענעם טאָן פון א פידל, איז שוין אפילו
אנגעשפאלטן-היזעריקלעך, קוועלט און צעשפאלט איר גע-
לעכטער — וואס זי קאָן נאָך אלץ נישט דערפון זיך אפגע-
ווינען.

זי פארנעמט ווייניק שטח אין חלל — זי איז קוים פון
קנאפן מיטלווקס, בצמצומדיק שמאָל, א פלאכע ברוסט, שמאָל-
לע, דינע פיס אָן דער מינדעסטער מוסקוליאטור, אָן דער מינ-
דעסטער אויסטאקונג. טראגט זי פראסטע, טונקלע, וואלענע
זאקן, א טאָפל אויף א פלאַכן קנאָפל און טריטלט געשיקט,
לייכט, יינגליש, נערוועז.

איר חיונה איז איר קיינמאל נישט אנגעקומען לייכט, גע-
ווען אירע אלע יארן א נייטאָרין. די לעצטע יארן איז זי א
באאמטע אין א קאמונאלער אינסטיטוציע.

זי אבאנירט אלע אויסגאבן פון פארטיי-פארלאג, שטעלט
אריין די ביכלעך אין שענקל, ס'רוב נישט אויפגעשניטענער-
הייט. צוקאָפנס פון איר בעט שטייט א קליינער אקוואריום מיט
עטלעכע גאלדענע פישעלעך, געווארעמט דורך א קליין, עלעק-
טריש לעמפל.

זי געדענקט די געבורטסטעג פון אלע אירע פריינדינס
און חברים, האט ליב צו שיקן מתנות און באקומען מתנות.
האט שוין דורכגעמאכט עטלעכע גוף-אפעראציעס.

קיין קינד — קיינמאל נישט געהאט.
זי דאַרף שוין ווידער גיין אין שפיטאל אריין, אויף א

לענגערער בזיקה, עווענטועלער אפעראציע, זי וועט אבער די דאקטוירים נישט צוליב טון... זיי סטראשען זי — און איידער זי גייט זאגן מיט וואס זיי סטראשען זי — גיט זי א טיפן, הייזעריקן לאַך און אירע אויגן באגלייטן עס מיט א גיכן פינקל- בליק :

— זיי זאגן מיר, אז זיי האבן א פארדאכט אויף — ראק!

— כע-כ — — —

וואס זי וואלט נאך יאָ געוואלט דערלעבן, ווי לאנג נאר ס'זאל נישט דויערן און נהאלטן — אבער דערלעבן עס — די סאציאלע רעוואלוציע דאָ אין לאנד! דעם אריינמארש פון יענער בארימטער, זיגערישער, רעוואלוציאנערער ארמיי! נישט עקאנאמישע, אפילו פאליטישע, רעפארמען און ענ- דערונגען אינטערעסירן זי. נאָך א ברויט? נאָך א שאַכטל קאנ- סערוון? נאך א קאטלעט? נאך א פּאָר שיד, נאך א צימער, א שעה ווייניקער ארבעט? ווייסעך וואס — זי וויל די רע- וואלוציע גופא! נישט דעם אינדערוואכנס פון דער רעוואלו- ציע, נאר דעם יומטוב פון דער רעוואלוציע, דאס ליד פון דער רעוואלוציע —

רויטע, פלאטערנדיקע פענער, א סך, א סך פענער, א וואָלד מיט שטורמפענער, הילכיקער ריטמישער מארשרוט, צאָרניקע און פריידיקע אויסגעשרייען, געזאנגען, בליציקע טראַציקע, זיגערישע בליקן, אויסרופן, האַסטיקע, טיפברוסטי- קע רעדעס, מיט שניידיקע זאַצן, סטאקאטאָ, יעדעס ווארט זאל זיין — אַן אורטייל!

זי וועט טראגן א רעוואלווער אויף א רימען, זי וועט אפשר קיינעם נישט שיסן, זי האט ליב מענטשן, נאר דער רעוואל-

ווער זאל הענגען אויפן רימען — דער סימבאל פון איבערקער-
רעניש פון פריערדיקן געוויינלעכן סדר, פון דער טאגטעגלעך-
כער גראַקייט — רעוואלוציע, רעוואלוציע! — אַט דאס דאַרף
זי, אַט דאס וויל זי דערלעבן. זאל זיין אַן א רעוואלווער אויפן
רימען, שליסלעך איז איר דאס נישט נייטיק. דער דירעקטאר
פון דער אינסטיטוציע וווּ זי ארבעט וועט אויפהערן רעדן די
מאַניקירטע רייד און וועט זיצן אויף איר אַרט און אַמט, אין
דעם ערשטן אפענעם צימער אַן א פארצוימונג, אַן א פענצטערל,
ביי אַן אפגעריבן טישל און ארויסגעבן אפגעריבענע, צע-
קנייטשטע קאַרטאָן-נומערן.

זאלן אלע זיך אויפשטעלן ווען זי וועט אריינגיין, זי וועט
זיי גלייך הייסן זיך צוריקזעצן, זי וועט זיך פארהאלטן חבריש
אפילו מיטן קלענצטן, זי דאַרף אפילו נישט אז מ'זאל זיך פאר
איר אויפשטעלן — אבער די רעוואלוציע זאל זיין! מ'זאל
זי אויסקעמפן, מ'זאל זי דינה'טשען, שיקן אויף די סאמע
געפערלעכסטע פונקטן. זי וועט אליין דאַרט אהין אוועק, אויס-
פירן די סאמע פארטרוילעכסטע אויפגאבעס.

אפילו אז מ'וועט דאַרפן זיך אויפרייסן מיט א דינאמיט-
לאָדונג — זי וועט עס אַן קווענקלענישן דערפילן.

עס זענען איר א שאד די פאמיליע-פאַטאַס, א שאד
דער קליינער אקוואריום — ווער וועט שפייזן די גאַלדענע
פישעלעך? זיי וועלן דאָך אויסגיין — נו, מילא, א הייליקער
קרובן פאר דער רעוואלוציע!

פון די פריסטע יוגנטארן אַן געהערט זי צו א רעווא-
לוציאנערער ארגאניזאציע, אייביק געהערט און גערעדט און
געחלומט וועגן רעוואלוציע, אפילו בעתן ליבן זיך — טאָ

ווען וועט זי קומען? וואס, זאל זי פריער אוועק אין שפיטאל אריין, כדי ס'זאל זיך ארויסווייזן אז דער פארזאכט פון די דאקטוירים איז א ריכטיקער?

זי רייכערט איין פאפיראָס נאָכן צווייטן. די נאכט איז היינט א געדיכטע, דריקט אויף די שוויבן, זי נעמט אין מויל אריין צוויי פאפיראָסן אויף אמאל, ציט גיריק, זינגט הייזעריקלעך, אבער מעלאדיש, אירס א באלבטן ציגיינער־ראַמאַנס, שטעלט זיך אויף, דרייט זיך אין א טאנץ־קרייז מיט א טיכל אין די שפיץ פינגער, קומט צוריק צו צום טישל, שלינגט אויס א גלעזעלע קאָניאַק, בעט דיך זיך מרחם זיין אויף איר און מיטטרינקען א גלעזעלע קאָניאַק, דו ביסט דאָך ביי איר אזא נישט־אַפּטער גאַסט:

— קוק נישט אויף דיינע חולאתן, סיוויסיי גייט אלץ פארביי! —

ניין — ניין — ניין! — זי וויל נישט ס'זאל פארביי אָן א רעוואלוציע, זי וויל נישט, זי וויל נישט —
און זי גיט א שליידער דאָס גלעזעלע אויף דרערד, דערהערט דעם בראזג — און צעוויינט זיך — — —

אין קינדלהויז

אין קינדלהויז. העלע, ליכטיקע צימערן. עס איז איצט די שעה פון באווך ביי די קימפעטארינס. זיי ליגן אין די בעטן אפגעשוואכטע, אבער ווי זיגערנס, בלומען ביי זייערע בעטן. מען ברענגט צו נאך פרישע רויזן און ראזע נעגעלעך און די קראנקשוועסטער אין די וויסע כאלאטן און וויסע הייבלעך שטעלן אריין די רויטע רויזן אין די וואזעס, גיסן אונטער וואסער.

די מענער פון די קימפעטארינס שטייען ביי די בעטן, צעטומלטע און גליקלעכע. די קרובים ווינטשעווען, באגריסן, פרייען זיך, אויך צום מאן באציט מען זיך ווי צו א העלד און זיגער.

מען פרעגט ביי אים פרטים, צי זי איז שוין געווען אין די פולע 9 חדשים, ווי אזוי מ'האט ביי איר אפגענומען דאס קינד, וויפל שניטן, קלאמרעס, וויפל דאס קינד וועגט. אבער בערך מיט 9 חדשים צוריק איז אלץ געווען בסוד. אין א פינצטער צימער. אפשר גאר ראנגלענישן מיט איר, א שלעכטע שטימונג, פארדרוס-קרעכצן און תאוה-זיפצן, הנאה און ווייטיק, פארשעמטקייט, שעפטשערייען, מ'זאל דורך קיין שכנותדיקער וואנט נישט הערן — און איצט? מען בארימט זיך מיטן סוד, מען שעמט זיך נישט מיטן סוד.

„געזייעט מיט טרערן און געשניטן מיט געזאנג...“
נאר ביי איינעם פון די זעקס בעטן אין דעם צימער — איז דער סוד, אויב נישט פארהוילן, פארשעמט, באליידיקט, טרויעריק — יענע פרוי האט גע'מפילט'ט.

צוויי פרויען שפאצירן אין תל-אביב

אויף רחוב דינגאָף, נאָכן סקווער, אויפן ברייטן טראַץ טואַר נאָענט צו די קאפּע-הייזער, מ'זיצט ביי די טישלעך אויפן טראַטואַר. הינטער די טישלעך שטייט אַ ריי לאַמטערנס מיט אַ מילך-מאַט עלעקטריש ליכט. זיי דארפן אימיטירן אמאָליקע גאז-לאַמטערנס פון פאַריז, וואַרשע, פעטערבורג. איצט זעט מען אַזעלכע לאַמטערן נאר אויף סטיליזירטע דע-קאראַציעס אין רעווי-טעאטערן.

ביי די טישלעך זיצן יוגנט, סטודענטן און קינסטלער. אין דער ליטעראַטור און קונסט האבן זיי ליב דעם מאַטן מילך-שאַטן פונעם ראַמאַנטישן אמאַל.

די עלטערע דאַמען ביי די טישלעך שטריקן סוועטערס, פלעכטן אייגלעך און שטריקן אריין די זייטיקע בליקן פון די דורכגייער.

די נאַכט קילט זיך אַפּ פון דעם הייסן כאַמסין-טאַג.

דאָ זענען דריי קאפּע-הייזער איינע נעבן דער אנדער-רער. „כסית“ די קינסטלער-קאַפּע, איז אין מיטן.

עס שפּאַצירן אדורך געאַרעמט צוויי פרויען. איינע פון זיי אַ הויכע, וואס ביי די שוועדן הייסט עס נאך מיטלזווקס. איר קערפער איז אויף דער גרעניץ פון דיק ווערן. נאָר איר קינסטלערישער אומרו דעלאַזט ניט דערצו.

זי איז געאיבט אין פארבארגן אייגענע ביטערקייט און
זוכט נאָר תמיד צווישן אירע באקאנטע וועמען א באַעוולטן.
כדי אים צו קאָנען טון א טובה.

די צווייטע פרוי איז מיט א קאָפּ נידריקער פון דער ער-
שטער. זי איז א יונגע מאַמע, כאַטש זי איז שוין אין די
מיטעלע יארן. איר פנים און די אויגן זענען ווייבלעך-ווייך.
אבער ארומגעזוימט מיט ליניעס פון שטרענגער ערנסטקייט.
איר פנים און די אויגן זענען אפן, מיט געצוימטן פאַטאַס, און
— סודות'דיק פארבארגן, אסקעטיש. די קעגנזעצלעכע שטריכן
און אויסדרוקן פון איר פנים און אויגן זענען נאָך, זעט אויס,
אַלץ אין שטרייט, קיינער פון די צדדים איז נאָך נישט בא-
זיגט געווארן, דעריבער זעט מען זיי נאָך אָן. זי איז א חסידישע
טאכטער פון ווארשע, א לאנגיעריקער מיטגליד פון א רעווא-
לוציאנערער ארגאניזאציע, אקטיווע אנטווערפערין אין דער
ווארשעווער קאמפס-ארגאניזאציע בימי היטלער-געטאָ אין
ווארשע.

ביידע זענען זיי געקומען פון ווארשע ערשט מיט אַ קנאַפּ
יאר צוריק.

ביידע זענען זיי געווען אין געטאָ און מחוצ'ן געטאָ אין
ווארשע, אויף דער ארישער זייט, און זיך דארט יעדן טאג
געטראפן אין א קאפּעהויז, אויף איבערצוגעבן זיך געהיימע
אינסטרוקציעס, געפעלשטע דאקומענטן און מסתמא אויך גע-
ווער.

ביי דער יונגער פרוי, באַשע ב., האט א פאַסמע גרויע
האר זיך באזעצט אין סאמע מיטן קאָפּ. זיך אנגעהויבן ווייסן
אין יעדן פון יענע טעג אין ווארשע, בעת די קאנספּיראציע

באגעגענישן, ווען זיי האבן באדארפט שפילן די ראלע אז זיי רעדן דווקא פריי, וועגן געוויינלעכע, לייכטזיניקע, ווייבער-רישע ענינים.

זיי זעען ביידע גאך איצט אויס אויס ווי וועלטלעכע קלוי-סטער-שוועסטער, זענען אנגעטון באשיידן. קוקסט זיך נאך אמאל צו צו זייערע פנימער, דערזעסטו א נייעם וואריאנט, אינטעליגענטישע איידלקייט פלוס ראמאנטישן רעוואלט. דאס מאטע עלעקטרישע מילך-ליכט און די לעשנדיקע כאמפין-הייז העלפן אויך, זעט אויס, צו ניואנסירן די געזיכטס-שטריכן און די אויגן-פארב.

די ערשטע פרוי, ר.א., איז א שריפטשטעלערין, די צווייטע פרוי, באשע ב., איז א ביבליאטעקארין.

די יונגע מאמע אין די מיטעלע יארן האט אוודאי שוין געלייגט איר קינד שלאפן. זי האט שוין געענדיקט איר אמ-טירן אין דער ביבליאטעק און ארויס שפאצירן אויף רחוב דיזנווף, צום קינסטלער-קאפע "כסית", כדי מסתמא צו זען באקאנטע, אדער בלויז אפרוען דורכשפאצירנדיק.

די ביידע פרויען רעדן אויך צווישן זיך סודות'דיק, קאן זיין אז גראד איצט רעדן זיי וועגן געוויינלעכע פרויען-ענינים. די רייד זענען באגלייט מיט אפענע שמייכלען, און דאס שמייכלען זיי נישט כדי אפצונארן די אויגן פון די לזיערנדיקע שפיצלעס און שאנטאזשיסטן פון ווארשע, וועלכע האבן זיך ספעציאליזירט אין זוכן יידן מיט ארישע אויסזעלנס. דאס שמייכלען זיי אויף אן אמת, וויל ביידע גייען זיי אצינד שפאצירן אויף די גאסן פון תל-אביב. זיי גייען מיט די טריאומ-פאלע נס-טריט פון די אלע, וועלכע האבן יענע הימלער-יארן

איבערגעלעבט און נאך עפעס געטון דערצו, אז נאך אנדערע
יידן זאלן ניצול ווערן. און אפשר האבן זיי אויך זוכה געווען
צו זען, ווי אויך יענע קומען אהערצו, אין ישראל-לאַנד.
גייען זיי די ביידע דאָמען, רעדן האלב-סודות/דיק און
שמייכלען פולמויליק, מיט פרייד פון גט און נצחון, וואס זיי
שפאצירן איצט אויף רחוב דיונגוף אין תל-אביב.
דאס מאַטע מילך-ליכט פון די סטליזירטע לאמטערנס,
וואס ציט זיך אויס אלץ לענגער אויפן טראטואר נאך די צוויי
שפאצירנדיקע דאָמען, וויל דאס אלץ פארשאַטענען אין א
מעשהלע. ס'איז אבער וואָרער אמת פון די מאַי-טעג יאר 1951.

די לערערין גיזא

1

ווען ער איז געווען 16 יאר און זי 22 — איז געווען צווישן זיי ביידע א גרויסער מהלך, א מרחק אין יארן: ער — א יינגל, זי — שוין א פרוי פון א מאן. דערצו נאך לערנט זי אין אוניווערזיטעט. זי איז אויך לערערין אויף די אוונט-קורסן פאר ארבעטער. זי איז שוין שוואנגער אויך. זי איז אין צענטראל-קאמיטעט פון דער רעוואלוציאנערער יוגנט-ארגאניזאציע, פירט אן מיטן קרייז אויפן נאמען פון ראזא לוקסעמבורג.

שבת באטאג קומט פאר, האלב קאנספיראטיוו, דער וועכנ-טלעכער פאליטישער קרייז און די לערערין גיזא איז די רע-פערענטיק, זי רעדט אזוי שטיל און ניגונדיק ווי זי וואלט אימיטירט א מוחיק-אינסטרומענט. די טעמע פון שמועס איז: רעוואלוציע, דערלייזונג. זי דערציילט וועגן די הייליקע קעמ-פער פאר דער זאך, לעגענדארישע געשטאלטן: ראָבעספיער, לואי בלאן, באקונין, דעלעקלון, לואיזע מישעל, ראָזע לוק-סעמבורג. זי רעדט וועגן די ווייטע געשטאלטן ווי זי וואלט געווען זייערס א זאנטע, זי זעט איצט אליין אויס ווי א הי-ליקע, אירע ניגונדיקע רייד רייבט זי אריין, ווי א זאלב, אין די יונגע הערצער, און דער שבת נאכמיטאג ווערט פול מיט

יראת הכבוד פאר דער רעוואלוציע — די באפרייערין, די רעוואלוציע וואס איז קדושה, דערלייזט. אלע מענטשן זענען ברידער, דארפן זיין צו זיך גוט, די געפייניקטע דארפן תמיד זיין געאייניקטע. אבער פאר-דאס דעם שונא — דארף מען צעשמערן, צעשמעטערן, אומברענגען — אין נאמען פון די באעוולטע, באליידיקטע, אויסגענוצטע, הונגעריקע; אין נאמען פון דער פרייהייט, גערעכטיקייט. פאר יוגנטלעכע זענען דאס נישט קיין וואכעדיקע, אפגענוצטע ווערטער. די וויזיע גליט, העראַאזיס גלעט, דער רויטער קאליר כון די פענער פלאטערט פאר די אויגן, שפיגלט זיך איצט אין די אויגן פון דער רע-פערענטן, איבער די באריקאדן בעת דער פארזער קאמונע.

2

אין 30 יאר ארום. זיי טרעפן זיך ביידע אין א פארשטאט פון חיפה. ס'איז שבת אינדערפרי. זיי דערקענען זיך. ער איז 46, זי — 52. זיי זענען איצט ביידע ווי פון איין יאר. ביידע גרוי. ער — מיט א גרויקייט ווי די האר וואלטן פלוצים איי-בערגעברענט געווארן אויף גרוי, פארגוואלדיקטע, ליידנדיקע, הארטע, מרה-שחוריקע. אירע האר — גלאטער זייד, א סאך-לידע ווייבער גרוי, ווי געגרויט זיך פון נחת, קאסמעטיש, כדי צו באצירן דאס פנים פון דער דאָמע גיזא מיט יחוסדיקער דיסטיונקציע.

ער האט דורכגעמאכט יארן אין לאגערן, די נאנטסטע פארלוירן, געראנגלט זיך מיטן טויט, זיך מיט אים פארן גאָרל געהאלטן, געווארגן, מיט הונגער, טיפוס, לייז — געווען פארברידערט, געוואלגערט זיך אין שפיטעלער, טורמעס, גע-

שלאפן ביי די וואַקזאלן. די אמאליקע פארהייליקטע געליבטע
— די רעוואלוציע, האט ער געזען ארומשלעפן ביי די האר
אין די רינשטאקן. זי איז געווארן א זונה, א צרעת, א מכשפה,
א בלוטצאָפּערין.

זי, מאדאם גיזא, איז היינט א פרוי פון אַן ארכעאלאג.
ער איז מיט 15 יאר עלטער פון איר. דער ערשטער מאן,
אינזשיניער-מעכאניקער, איז יונג געשטארבן פון שווינדנוכט.
זי איז לאנג נישט געווען אליין. פרוי גיזא איז א פאַרנעמע
קולטור-דאַמע. ווינט אין א שיינעם אַפּאַרטאַמענט, האט א
שיינע ביבליאטעק, באזוכט רעגלמעסיק די פילהארמאניע,
ברענגט אלעמאל א בוקעט בלומען פאר די בארימטע וויר-
טואַזן. יא, זי איז נאך אלץ א רעוואלוציאנעריין. צו קיין פארטיי
געהערט זי שוין נישט, אבער אירע יוגנט-אידעאלן האט זי
נישט פאַראַטן, זי איז נאך אלץ א פאַרערערין פון דער גרוי-
סער, מעכטיקער, הייליקער רעוואלוציע אויפן מזרח.

נאך די ערשטע אויספּרעגענישן וועגן די פּערזענלעכע
פּאַסירונגען פאר די דרייסיק יאר, פּאַמיליע-מצב, איז מען
אריבער אויף דעם המשך פון יענע שמועסן פון די שבת נאכ-
מיטאגס אין דער יוגנט-ארגאניזאציע, דארט אין ווארשע, אויף
דזשיקע גאַס. וועגן יענעם ווייטן אמאל וואס איז שוין איצט
ערגעץ ווייט און ווייטער פון דער קאמונע, ראבעספיערן, ענ-
גלישער פויערים-בונט. האט זיך ערגעץ צונויפגעגאסן מיט
שפאנישער אינקוויזיציע, קרייצצוגן, אריין אין אלטערטום,
ערגעץ אין ווייטע, פּרעהיסטארישע טונקעלע תהומען פון מאַרד-
מולך, געצנדיגעריי, קאַלך-אוינונס.

ער רעדט און שעלט. ער וויקלט מיט געשיכטע, עפאכעס,

געשטאלטן, פאָסירונגען, ווי ער וואלט ארומגעוויקלט תפילין-
רצועות ארום זיין האנט. רעדט צו איר וועגן דער וועלט, לעבן
ליידן, אלע קאָרידארן פון פיין — ווי א גיד, א טוריסטן-
פירער קלערט אויף פאַר טוריסטן דעם וועג אין א הייל אין
א טויזנטיעריקער קאָטאקאָמבע. ער רעדט מיט חכמה פון
געפרוּוּטקייט, א בעל נסיון אין ערב-טויטן.

זי, גיזא, די אמאליקע לערערין, איז איידל אויפגערעגט.
זי שמיכלט מיט אזא אויבער-קלוגשאפט, וואס איז, זעט אויס,
צוגענגלעך און צוטריטלעך נאר פאר פארטרוילעכע, אויס-
דערוויילטע יחידים. אזעלכע וועלכע ווייסן עפעס א גרויסן
סוד, וואס איז זיי אנטפלעקט געווארן אויף א גאנץ באזונדערן,
געהיימען וועג. אויבער-מענטשן. אויבער-רעוואלוציאנערן. זי
זאגט צו אים מיט א באלערנדיקן, לעצט-ווארטיקן טאָן:

— יא, די רעוואלוציע פאָדערט קרבנות. א סך. הונדער-
טער. טויזנטער. און אפשר מיליאנען? יא, דיקטאטור איז
אומבאדינגט נויטיק. יא, טעראר, ליידער איז ער נויטיק, יא,
אפילו איבער זקנים, אפילו איבער קליינע קינדער, אפילו
איבער הויכער אינטעליגענץ, אפילו איבער אייגענע, שלאָ-
בעריקע רעוואלוציאנערן, חברים וואס וואקלען זיך — יא,
טעראר, צעשטערן, צעשמעטערן! — — —

און אין מיטן איר פייערלעכן רעזאנירן האט זיך עפעס
דערהערט פון דער זייט אן אומנאטירלעכער קוויטש! —
וואס איז געשען?

אַט, א פשוטער צופאל: א דורכפארנדיקער אויטא האט
איבערגעפארן א דורכלויפנדיק הינטל. זי, גיזא, האט דאס
די ערשטע דערזען — און זי ספאומירט, כליפעט, כאפט זיך

פארן הארץ. ער מוז זי אריינפירן אין א פרעמדער שטוב.
דערלאנגט איר וואלעריאן-טראַפנס און מונטערט זי כסדר:
— נעמט אייך נישט איבער, חברטע גיזא, דער הונט
איז נישט אומגעקומען, ס'האט אים נאר צעקוועטשט א פוס.
אבער עס איז שווער זי צו טרייסטן, צו דערמונטערן,
איר מראה איז אינגאנצן געביטן, טאַרבעלעך אונטער די
אויגן, א צער צוקט ארום אירע ליפן און זי ספאזמירט נאָך
— אלץ

זי, די חברטע גיזא, די אנהענגערין פון טעראר איבער
מיליאנען — — —

א פאזוך אין חיים וויצפואן-מארטן

דאנערשטיק, דעם 23-טן אויגוסט 4 נאכמיטאג, האט מען זיך פארזאמלט אין ירושלים פאר דעם קאנגרעס-בנין, ביי די אויטאבוסן, כדי צו פארן קיין רחובות צו דער גארטן-אויפנאמע ביים פרעזידענט וויצמאן.

חוץ די ארדנער, סדרנים, מיט די ווייסע ארעמבענדער און געהעריקע אפצייכנס, פארן אויך מיט קראנקשוועסטער, ווי מ'וואלט זיך חלילה געגרייט צו פארן אויף א קריגס-אפעראציע.

אין תור צו די אויטאבוסן שטייען די קאנגרעס-דעלעגאטן פון העכער א האלבער מאה לענדער און די היגע און אויס-לענדישע זשורנאליסטן, אלע מיט די איינלאדונגס-קארטן אין די הענט.

דורך וואַסערע 10 מינוט רעד איך מיט באקאנטע, וואס איך האב אין די לעצטע יארן געזען אין שטאקהאלם, פאריז, ניו-יארק, מיט אזעלכע וועלכע איך קען נאָר זייערע נעמען, אדער זיי קענען מיין נאמען — פון טשילי, ארגענטינע, און רוגוואי.

אין די פאָר אייליקע מינוטן רעדט מען וועגן פערזענלעכן געזונט-מצב, וועגן פראבלעמען פון ישראל, ליטעראטור,

פרעסע. מ'פרעגט זיך נאך אדער מ'גיט זיך אפ גרוסן פון
בשותפותדיקע באקאנטע.

די אויטאבוסן פארן שוין. דאכט זיך אז זיי פארן א ביסל
צו פאמעלעך, צו אזא גרויסער פייערלעכקייט וואלטן זיי
געמעגט פארן א ביסל גיכער. ווארט, ווארט, זיי פארן שוין,
דאכט זיך, צו גיך, צו אזא פייערלעכקייט וואלט מען גע-
מעגט פארן א ביסל פאמעלעכער...

קאלעגע לייב ראַכמאַן ווייזט מיר אַן אויף א דעלעגאט
וואס זיצט הינטער אונז און די גאנצע צייט פונעם פאָרן,
שוין קרוב א שעה צייט, האלט ער אין איין ליענען אַט דעם
זייסן איינלאדונגס-בילעט, נעם איך שוין ארויס אויך מיין
איינלאדונגס-בילעט און לייזן איבער:

בית הנשיא של מדינת ישראל
נשיא המדינה והגב' ויצמן

מזמינים את למסיבה לכבוד
צירי הקונגרס הציוני הכ"ג שתערך בגן ביתם
ברחובות, ביום כ"א באב, תשי"א, 23.8.1951,
בשעות 18.30 עד 19.45.

(הויו פון פרעזידענט פון מדינת ישראל. דער פרעזידענט
און פרוי ווייצמאַן לאָדן איין דעם (נאָמען)
צו דער מסיבה, לכבוד די דעלעגאטן צום 23-טן ציוניסטישן
קאנגרעס אין גארטן פון זייער הויז אין רחובות, דעם 23-טן
אויגוסט 1951 (כ"א באב תשי"א) אין די שעה פון 18.30
ביז 19.45).

וואלט איך געווען א דעלעגאט פון אורוגוואַי, צי פון
טשילי, וואלט איך מסתמא אויך מער ווי איינמאל איבער-
געלייענט אָט די דאזיקע איינלאדונג, וואס מ'וועט זי בא-
דארפן באהאלטן פאר אַן אַנדענק פון דעם זכות און כבוד
וואס דו האסט געהאט — פארבעטן צו ווערן צום פרעזי-
דענט פון מדינת ישראל — ד"ר חיים ווייצמאן.
בין איך דאך אבער א תושב פון ישראל, לייען איך
זי ניט מער ווי איין מאל, אבער א וואַרעם פלאטערל בא-
גלייט דאס איינע מאָל לייענען.

ביז איצט האב איך געהאט געזען ווייצמאנען נאָר צוויי
מאַל: אויפן ציוניסטישן קאנגרעס אין 1939 אין זשענעווע,
אים געזען און געהערט; אין פאַריז, יאר 1949, ביים וואַק-
זאַל סאַן לאַזאַר, צענדליקער טויזנטער יידן זענען אים גע-
קומען אנקוקן צום וואַקזאַל, פרויען האבן געקושט די שויב
פון אויטאָ ווו ער איז געזעסן, און טראדיציאנעלע יידן האבן
הויך געמאכט א שהחיינו און געגלעט דאס טירל פון אויטא.
דער געדראנג אויף די גאַסן, ארום זיין אויטא, איז געווען
אזא געדיכטער, מאסיווער, אז ניט איינעם האט מען געזען
מיט א צעעפנט מויל פון ניט קאָנען אטעמען. די פראנצויז-
זישע פאליציאנטן האבן געמוזט אנקומען צו זייערע שטע-
קעלעך און זיי אויספרוון אויף די יידישע נאַקנס... וואס
דערפון איז לגמרי ניט געווארן לויזער און לייכטער צום
אטעמען. ערשט ביי דער צערעמאניע-תפילה אין שול איז
שוין מעגלעך געווען אים עטוואס צו זעען.
מיר זענען שוין נאָנט פון רחובות, דאס וואַרעמע פלאַ-
טערל אין דער נשמה צעפלאטערט זיך האסטטיקער, חוץ דער

געוויינלעכער פארערונג צום פרעזידענט, איז אין די לעצט-
טע וואָכן מיר צוגעקומען א גאנץ באזונדערע, פּערזענלעכע
סיבה פאר א טיף געפיל פון דאנקבארקייט צו אים.

און דא וויל איך איבערייסן מיט א פּערזענלעכער הת-
נצלות. אין יאר 1949, ווען עס זענען שוין געהאט דערשיגען
אין פאריז מיינע צוויי בענדער וועגן רוסלאנד, האב איך
געשיקט אזעלכע 2 בענד צום פרעמיער דוד בן גוריון קיין
ישראל. געשיקט צוליב צוויי סיבות: ראשית — פון גע-
רירטקייט, פון איבערגענומענקייט מיט מדינת ישראל, צו איר
ערשטן פרעמיער-מיניסטער; והשנית — אויך מיט דער
כוונה אז ער זאל די ביכער לייענען און זיי זאלן אים בא-
ווירקן, ער זאל געוואר ווערן דאס וואס ער ווייסט אפשר
נישט וועגן ראטנפארבאנד. וועט עס אפשר אויך זיין צום
נוצן פון ישראל. ווען איך האב אין א קורצער צייט ארום
באקומען פון דער קריה אין תל-אביב, פון פרעמיערס קאנ-
צעלאריע, א דאנק-בריוו, האב איך זיך דערמיט זייער גע-
פרייט.

אַט איז די פּאָטאַ-קאפּיע פון בריוו:

(זע ווייטערדיקע זייט)

לשכת ראש הממשלה
CABINET DU PREMIER MINISTRE

00/5214

הקרית, כ' כסלו תשי"ז
11 בדצמבר 1949

לכבוד
מר משה גראסמאן
פריז.

א.נ.ב.

בהקשרי על ידי ראש הממשלה לאשר
קבלת ספרן "אין פארטיסופטן לאנד פון
לעצענדארן דורכאשווילי" ולהביע לך דברי
חוקרתו העסקים על השורה המנה המגלה
להביט לו.

כבוד רב
דורית רוזן
לשכת ראש הממשלה

רמ/רמ

קאנצעלאריע פון פרעמיער-מיניסטער 00/5214
הקרית, כ' כסלו, תשי"ז — 11 דעצעמבער 1949

צום געערטן הער משה גראסמאן, פאריז.

ג.ה.

איך בין געבעטן געווארן דורכן פרעמיער-מיני-

טטער צו באשטעטיקן דאס דערהאלטן אייער בוך אין פארכישופטן לאנד פון לעגענדארן דזשוגאשווילי, און אויסצודריקן אייך געפילן פון טיפער אכטונג, אנערקענונג, פאר דעם שיינעם געשאנק וואס איר האט באוויליקט אים צו שיקן.

מיט גרויס כבוד

דודית רזון

קאנצעלאריע פון פרעמיער־מיניסטער

צום מלוכה־פרעזידענט האב איך בכיוון נישט געשיקט, הגם עס האט זיך מיר דאס זייער געוואלט. איך האב צו אים נישט געשיקט דערפאר, כדי עס זאל אים נישט שטעלן אין א פארלעגנהייט — ער וועט אפשר וועלן דאנקען און ס'וועט אים נישט זיין באקוועם, אלס פרעזידענט מוז ער זיין געהיטן מיטן מינדעסטן דאקומענט פון זיין קאנצעלאריע, און ארום דעם בוך איז דאך א צייט געווען אביסל פאליטישער טומל.

אין יאר 1951, אין ירושלים, האב איך באקומען אן אנצוהערעניש פון פרעזידענטס נאנטן קרוב, אז איך זאל מיינע צוויי ביכער צושיקן דעם פרעזידענט. דעריבער, ווען איך האב באקומען אן ענטפער פון זיין קאנצעלאריע, און האב נאך חוץ דעם באקומען רעלאציעס פון זיינע מקורבים וועגן דעם איינדרוק פון מיינע ביכער אויף אים, איז עס ביי מיר געווען גאר, גאר אנגעלייגט.

די פאטאָקאפיע פון בריוו:

מדינת ישראל

לשכת הנשיא
הקריה, ט"ו בתמוז ה'שי"א
19.7.1951
46/5957

לכבוד
מר משה גרוסמן,
בית 141,
רמת עמידר.

מר גרוסמן הנכבד,

נשיא המדינה הורנו לאשר בתורה את קבלת
מכתבך מיום 12 ביולי 1951.

אנא סלח לנו על העיבוד שחל בגלל טעות
משרדית, כאשר קבלת ספרך: "אין פארבישופטן לזר
פון לעגענפארן דזיובאשווילי".

אל נכון השמח לדעה שנשיא המדינה קרא בעיון
והערין את ספרך המקלט הדיר את ספרית ביתו.

קבל-נא את זירת הנשיא על מחנתך הנאה.

בכבוד רב,

Y. H. H.

לשכת נשיא המדינה

מדינת ישראל, קאנצעלאריע פון פרעזידענט,
הקריה, 19-טער יולי 1951,

לויף-נומער 1/3/5957

צום געערטן הער משה גראַסמאַן, הויז 141,
רמת-עמימד

געערטער הער גראַסמאַן,

דער פרעזידענט פון דער מדינה האט אונז אנהייב
געוויזן צו באשטעטיקן דאס דערהאלטן איינער בריוו
פון 12-טן יולי 1951. אנטשולדיקט אונז, ביטע, פאַר
דעם אויפהאלט, וואס איז געשען צוליב א בירור-
טעות, אין באשטעטיקן דאס דערהאלטן איינער בוך
„אין פארכישופטן לאנד פון לענגע-דאַרן דזשוגאשווילי“.
איר וועט זיך זיכער פרייען צו וויסן, אז דער מדינה-
פרעזידענט האט געלייענט מיט אינטערעס איינער בוך
און עס אריינגעשטעלט צווישן די ביכער, וואס באצירן
סטאַביל זיין הויז-ביבליאטעק.

נעמט צו, ביטע, די דאנקען פון פרעזידענט פאַר
איינער שיינער מתנה.

מיט גרויס כבוד
א. שפירא

קאנצעלאריע פון מדינה-פרעזידענט

בין איך דעריבער איצט אין געשפּאַנטער, פייערלעכער,
ערב יוטמובדיקער, אדער שוין טאַקע — פּוּל-יומטובדיקער
שטימונג.

קודם האט מען באזוכט דעם וויצמאַן-אינסטיטוט. די

אינושיניערן און לייטערס וועלכע האבן ארומגעפירט די געסט איבערן אינסטיטוט, האבן געגעבן אויפקלערונגען אין עברית, יידיש, ענגליש, שפאניש.

מען איז געוואָר געוואָרן אז:

(1) אין דעם ווייצמאן-אינסטיטוט איז געלונגען צו דער- פינדן א מיטל אויף צו אנטזאלצן געזאלצענע וואסערן. די דאזיקע דערפינדונג איז איבערגעגעבן געוואָרן אין רשות פון דער אונג, אז זי זאל עס איבערגעבן צו די אלע פעל- קער, וועלכע נייטיקן זיך דערין (ווי פער, מעקסיקע און אנדערע);

(2) מ'האט געפונען א מיטל ווי אזוי צו פארוואנדלען געוויסע געוויקסן אין שטאָפן פאר פלאַסטיק און ניילאָן. די דאזיקע דערפינדונג איז געמאכט געוואָרן צוזאמען מיט פאַר- שער פון דער פאריזער סאַרבאַנע. פראנקרייך פראדוצירט שוין די דאזיקע שטאפן 75 טאָן א טאג. מיר וועלן ערשט דאס אנהויבן פראדוצירן אינעם נאַנטסטן יאר. דאס וועט עלול זיין צו אַן איבערקערעניש אין דער ישראל-אינדוסטרי;

(3) אלע פארטרוקנטע מיליאנען ביימער אין די פאַר- לאזענע פרדסים וועלן ווערן איבערגעמאלן און שאפן א פלאַסטמאסע וואס איז אויסגעצייכנט פאר בוי-צוועקן;

(4) 4 אונדזער צה"ל איז אין כסדרדיקן קאַנטאַקט מיט דעם אינסטיטוט און עס ווערן אויסגעפונען נייע מינים גע- ווער און פארטיידיקונגס-מיטלען;

(5) דער גרויסער ספעציאליסט פאר ראַק-פארשונג, ד"ר בערנבלום, א ייד, געפינט זיך אין דעם דאזיקן אינסטיטוט און פירט דא זיינע פארשונגען;

6) אן עלעקטראנישער עלעקטראסקאפ, וועלכער פארגרע-
סערט (און פאטאגראפירט) אויף 100 טויזנט מאל. אזעלכע
אפאראטן זענען פאראן אין דער וועלט בסך הכל 45. אדאנק
דעם דאזיקן אפאראט איז געלונגען צו פאטאגראפירן געוויסע
באצילן, אבסערווירן זייער טעטיקייט — וואס דאס האט
געהאלפן באשטעטיקן די פערמענטאציע-טעאריע פון ד"ר
היים ווייצמאן.

חוץ דעם דאזיקן עלעקטראסקאפ געפינען זיך אינעם איג-
סטיטוט נאך אייניקע וויכטיקע אפאראטן, וועלכע זענען פא-
ראן אין דער וועלט ווינציקער פון 10.

דא געפינט זיך די ביבליאטעק פון גרעסטן כעמיקער
אין דער וועלט, דעם דייטשן ייד פ. האבער, ער, דער בע-
מישער לייטער פון דער „א. ג. פארבן-אינדוסטרי“, דער דער-
פינדער פון די שטיקנדע גאזן אין 1918, דער נאָבל-לאוראט,
בעת ווייצמאן האט אין יאר 1933 אים פארבעטן קיין ארץ-
ישראל, אין ירושלימער אוניווערזיטעט, האט האָבער אים
אפגעענטפערט מיט א בריוו, אז ער וואלט די דאזיקע איג-
לאדונג מיט פארגעניגן אנגענומען, נאר עס פאסט ניט, עס
איז ניט שוין אז ער זאל פארלאזן די דייטשן, דייטשלאנד —
אין א צייט פון א סכנה.

אין א יאר ארום האט שין האָבער געמוזט אנטלויפן פון
דייטשלאנד קיין שווייץ, ער האט דעמאלט געשריבן א בריוו
צו ווייצמאנען, אז ער וועט אין דער שווייץ נאר אפרוען
בלויז צוויי וואכן און היכף קומט ער קיין ארץ-ישראל, האט
דער גורל, זעט אויס, דאָס ניט געוואלט, זיך פארעקשנט און
האָבער איז אין די דאזיקע 2 אפרוואכן — געשטארבן.

עס האט נאר דערגרייכט אהער א טייל פון זיין ביי-
ביבליאטעק וואס ער האט באוויזן אפצושרייבן ווי א געשענק.
אין איר זענען פאראן זעלטענע עקזעמפלארן, ביכער וועגן
כעמיע, וואס פון א סך אוניווערזיטעטן אין דער וועלט בעט
מען זיך פאר זיי אפצושרייבן בלויז געוויסע פאראגראפן און
פארמולעס.

(8) מען זעט דא אויך א שאַנק מיט ביכער געשאַנקען
פון פראפעסאר אלבערט איינשטיין.

אנגעזאפט און דורכגענומען מיט דער איידעלער הנאה פון
פארברענגען אין אן אטמאספער פון דערהויבנקייט, עקזאק-
טער, פראקטישער וויסנשאפט — וואס איז הויכע רוחניות —
זענען מיר אריין צוריק אין די אויטאבוסן און צוגעפארן צום
פאלאץ, צו דער רעזידענץ פונעם פרעזידענט.

ביים אריינגאנג קאנטראלירן שוטרים אייער איינלאדונג.
אינעווייניק שטייען שוין: די פרוי פונעם פרעזידענט — וויע-
ראַ ווייצמאַן, דעם פרעזידענט סעקרעטאר, נאך איינע א
פרוי, און זיי אלע באגריסן מיט א האנטדרוק יעדן איינעם
פון די אריינגעקומענע געסט. די פרוי ווייצמאן טראגט
הענטשקעס, שווארצע, ריפסענע האַנטשן, ווייל זי מוז דריקן
העכער טויזנט הענט, קיין עין הרע — — —

דערנאך דערנענטערן מיר זיך צו יענעם ליכטיקן ווינקל,
וואס איז פארשאַטנט פון א ברייט-צעצוווייגטן, פול באַבלע-
טערטן בוים, אויף א באַנק אין גאַרטן — און דארט זיצט
ער אליין — אונדזער מלוכה-פרעזידענט ד"ר חיים ווייצמאן.

ער זיצט אנגעלענט, שיער ניט ליגענדיק. זיין פנים און

אויגן באווייזן, אז אייגנטלעך פילט ער זיך אינגאנצן ליגנדיק.
ער זיצט אבער מיט אלע כוחות.

זיין פנים און געשטאלט פון אן אַדלמאן, גייסטיקן גיבור;
מיט טרויער פון א גרויסן ייד וואס איז געווען אן עדות פון
דעם גרויסן יידישן בראַך; באשיינט מיט פרייד פון דער-
לעבן מדינת ישראל (אויף וואס ער האט זיך ניט געריכט
נאָך אין דער ערשטער העלפט יאר 1947); מיט צופרידנ-
קייט פון דער איצטיקער באגעגעניש מיט פאַרשטייער פון
ייִדנטום אין דער גאַרער וועלט; פאלקסטימלעכע וויינקייט
אין זיינע וואַרעמע, סענטימענטאלע אויגן — אַט די געשטאלט
וואס הייליקט זיך פון רגע צו רגע — נאָר א רעמבראנדט
וואלט געווען ביכולת צו מאַלן אַט דעם פאַרטרעט פון איינעם
פון די שענסטע יחידים אין אונדזער דור.

אויף דער באנק זיצן נעבן אים פון ביידע זייטן ד"ר
נחום גאלדמאן און אליה דאבקיין. זעלטן ווער עס וואָגט
צוצוגיין גאנץ נאָנט און אים באלעסטיקן מיט א האנטדרוק.
עס פאַרמירט זיך ארום אים א האלבער קרייז. זיינע אַינ-
טאַנטן בעטן העפלעך דעם עולם זיך אפצורוקן אביסל וויי-
טער, כדי ניט צו פארשטעלן אים די לופט. אבער די פילם-
אַפּעראַטאָרן און פאַטאגראַפן שטייען מיט די פאַטא-לופעס
נאנט צו זיין פנים און האלטן אין איין אויפנעמען און אראפ-
נעמען. אלץ וואס פון גרויסקייט און מאַיסטעטישקייט לאזט
זיך נאָר אראפנעמען אויף א קלישע — מחן זיי ארויסבא-
קומען. דעריבער שטופן זיי די גלאז-אביעקטיוון אלץ נענטער
און נענטער צו די דינסטע ניואנס-שטריכן פון פרעזי-
דענטס פנים.

די ווייניקע מקורבים וועלכע גייען צו אים צו זיך בא-
גריסן מיט דער האנט, פרעגט ער ביי זיי עפעס שטיל איבער,
מ'הערט אז ס'רוב פרעגט ער אין יידיש. צו יצחק גרינבויםען
זאגט ער פאטערלעך גוט-ברודעריש:

— דו האלטסט זיך קאנעהארע, נאך גאנץ יונג און פריש.
וועגן זיינס א באווווסטן אמאליקן קעגנער, וועלכער גע-
פינט זיך דא איצט אין גארטן, זאגט ער צו איינעם פון די
דעלעגאטן:

— נו, ער האט כאָטש אריינגעכאפט „קלעפּ" אויפן קאנ-

גזעק?

זיינע הענט ליגן אויסגעשטרעקט מידי, האַנקי-געלע.
דאָס פנים, דער שטערן, די אויגן זענען איצט דורכגעאָדערט
און באלויכטן מיט אפשטראלן פון זכרונות פון זעכציק יאר
מי לערנען, קעמפן, פאַרשן, ווייטיקן, דערגרייכן, דורכפאלן
און דערפאַלן, פון זעקסאונזיבעציק יאר לעבן א גרויס
לעבן — אבער אינמיטן דעם אַלעם ציקט דורך אויף דער
אויבערשטער ליפ און אין די אויגן-ווינקלען א היימיש שמיי-
כעלע פון דעם היימישן יינגל פון שמעטל מאַטעלע ביי פינסק.
פון דעם סטודענט וואס איז געווען מיט עטלעכע פופציק יאר
צוריק אָן אַרדנער ביי דער טיר אויפן ערשטן ציוניסטישן
קאנגרעס; אויך אַ שמייכעלע פון א פאַלעמיסט, — פון א
פאַליטיקער — אַ שמיכל פון א זיגער.

דער עולם זיצט אין גארטן ביי די טישלעך ווו מען דער-
לאנגט צום טרינקען פאַמעראנצן-זאַפט מיט קיכעלעך. אין א
זייט שטייען ביי צוויי מגינים מורח-דעלעגאטן און דאווענען
צווישן די ביימער מנחת.

ס'איז מסתמא אויך א תפילה און א שבת פארן דערלעבן
צו אזא זכות, צו אזא באגעגעניש אין מדינת ישראל. אזא
תפילה און שבת זאגן מסתמא בכוונה אויך ניט-דאווענדיקע
דעלעגאטן.

עס גייען פארביי עטלעכע דעלעגאטן פון מפר"ם: דער
דיכטער שלאגסקי, מאיר יערי, זרובבל, ד"ר אדאלף בערמאן
מיט זיין פרוי, יצחק לעוו, עס קומען זיי אקעגן יוסף העפטמאן,
רעדאקטאר פון „הבקר“, דער רעוויזיאניסט איזיק רעמבא,
דא באגריסן זיך אלע מיט פריינטלעכע יום-טוב-שמייכלען. עס
איז נישט לאנג אוועק הרב ד"ר הלל סילווער. ברוך צוקערמאן
זיצט מיטן פנים צו די דאווענדיקע... דער היימיש-באליבטער
און כמעט פון אלעמען רעספעקטירטער יוסף שפרינצאק גייט
ארום אין זוכט מיט זיינע נייגעריקע אויגן עפעס איינעם פון
וועלכן מקען הערן א גוט ווערטל, אדער דערציילן יענעם
א גוט ווערטל. ס'איז אויך רעכט א פשוטן, געשמאקן קיבעץ
טאן.

דער פארנאכט פאלט צו דאס מאל, דאכט זיך, פאמעלע-
כער ווי געוויינלעך.

די שטימנג איז בעילהדיק, צוגלייך — שמחת-תורהדיק.
מ'הערט ווי עס מישט זיך איצט ווידער איבער א בלאט אין
דער יידישער געשיכטע. מיר האבן דעם זכות צו זיין דערפון
עדות. די ביימער שאַקלען זיך פאמעלעך צום נאכזאגן „אמן“ —
ווי ס'וואלט אוודאי געזאגט מענדעלע, עס שווימט צו די נאכט
אויף א שטילער, רוישלאזער שיף. ס'דערנענטערט זיך דער
מוצאי יום-טוב און אן „אמן“ באגלייט דיך ארויס פון ווייץ-
מאָן-גאַרטן אויף דעם וועג צוריק קיין ירושלים.

חודש אב, תשי"א, אויגוסט 1951

קאנצערט פון זכרונות

מיין שכן, דער בולגארישער ייד, איז נישט אזוי אלט ווי געבויגן. זיינע פיס פארטראגן שוין נישט דעם צו הויכן קערפער, וועלכער איז היינט שוין ווייט פון זיין אמאליקער פולקייט. אבער אויך די מאגערע רעזערוון זענען נאך אלץ צו-פיל לאַסט פאר די לויזע, טרייסלענדיקע פיס. איז די פלייצע זיינע אויסגעבויגן, ווי זי וואלט זיך איבערגעענטפערט דעם קאַפּ, ער זאל אויך אביסל צוהעלפן שלעפן: די אברים דאַרפן זיך קעגנזייטיק ארויסהעלפן.

גייט ער דווקא איילנדיק, וועלנדיק אריינכאפן א לעצטן שאנס, ווייל צופיל קאַן מען זיי, די פיס, שוין נישט טרויען. טריטלען די פיס שמאלע, טענצלדיקע טריטלעך. ווען ער קויפט עפעס איין און דאַרף דאס אריינטראגן, טוען עס שוין פאר אים די שכנטעס. אין תור לאזט מען אים נישט שטיין, מ'טראגט אים אָפּט צו דאס שטרויענע קאַשיקל מיט די פּראַ-דוקטן ביז צו דער שטוב.

חוץ בולגאריש רעדט ער אביסל פראנצויזיש און עטוואס עברית. ער רירט אָן די עברית ווערטער קוים-קוים, ווי זיי וואלטן זיין פון פאַרצעליי און ער האט מורא זיי צעברעכן. קומען ארויס די רייד זיינע קינדיש. און גראד בעתן קינדערשן פיי-שטשען עברית — לאָזן זיך אים נידעריק אראפ די קינסט-לעכע ציין אין מויל, און ער וויל זיי שנעל צודריקן צו די

אונטערשטע, פארכאפט זיך אין מיטן א ווארט און אנשטאט
"כך-כן" — קומט ארויס — "קוועין-קוועין".

ער וויינט דאָ מיט איין זון. ער איז 35 יאר אלט דער זון.
נאר עס איז א קנאפע נפקא מינה וויפל ער איז אלט — דער
דאזיקער מאנצפערשוין — ווייל דאס לעצטע איז ער געבעד
גאנץ גאר קנאפ...

אויך הויך אין ווקס, שמייכלט א פארשולדיקטער מיט
דעם גלאטיקן פרויען-פנים, ווי ער וואלט זיך פארענטפערט
מיט א בקשה אין די אויגן: — לאכט ניט פון מיר, איך בעט
איך, אזא בייזער קאפריז פון דער נאטור, איך האב געהאט
דעם בעסטן ווילן...

און צו וואס איז ער נאך דווקא אזוי הויך געוואקסן?
וואלט ער כאטש געווען קליין, דאָר, איינגעשרומפן, שלעפט
ער זיין צולהכעיסדיקע הויכקייט און גייט אויך עטוואס איינ-
געבויגן.

לעצטנס האט ער באקומען ארבעט אויפן כביש. איז
אהיימגעקומען אפגעברוינט אויפן פנים, מיט דער געשמאקער
מידיקייט פון וויסן — אז ער האט געטון עפעס וויכטיקס,
געארבעט גראַבע ארבעט און פארדינט 2 פונט.

דער טאטע ווארט אים אָפּ פאַר דער שוועל און שוין
פון ווייטנס פאָכעט ער צו אים מיטן האנט, ווייזט אים די טיר
אויף אריינגיין, ווי ער וואלט אים פארבעטן צוגאָסט.

דער זון שמייכלט מיט א פאַרדינטער צופרידנקייט, אלץ
נאָך קינדיש פארשעמט, גייט אריין אין שטוב און דער טאטע
בלייבט נאָך אין דרויסן אויף דער שוועל, אויף א מינוט,
כדי צו זאגן האלב אין דער גיך צו מיר, זיין שכן:

— א שוואך קינד, געבען, אבער מען מוז ארבעטן.
ער האט נאך צוויי זין, איינער אן אינושיניער, וואס הייבט
זיך ערשט אן אינארדנען, און דער צווייטער א פידלער, זיי
קומען צו אים נאר אויף שבת.

לעצטנס, אייגמאל אין א פארנאכט, איז ער ארויף אויפן
ערשטן שטאק צו דער ליטווישער שכנטע. ער איז געווען
אנגעטון אין א שווארצן, געפרעסטן אנצוג, אין א פריש־שטיף
ווייס העמד, ברייטן גראנאט־קראואט פארזעצט מיט א פערל־
שפילקע. אַפּראָזירט אויף וויפל א ווייך, געקנייטשט פנים לאזט
זיך אפראזירן, אדעקאַלאַגירט, די שיך אפגעפּוצט.
די שכנטע האט איר באוונדערונג שנעל גייטראליזירט
און געבעטן דעם אלטיטשקן זיצן.

ביז איצט האט זי, ווי אלע שכנטעס, אים געזען תמיד
נאָר אין אן אונטערשט געל־רויס געקראַטעוועט פלאנעל־רעקל
זואס איז א העלפט פון א פיזשאמע. זעלטן ווען האט ער גע־
טראגן א לייכט, שווארץ אלעפאַגן־רעקל.

נאך איידער ער האט זיך אוועקגעזעצט, האט ער גע־
זאגט נאָך וואס ער איז געקומען:

ער איז געקומען הערן ראדיא פון ירושלים. ער האט
גישט אין שטוב קיין ראדיא.

די פרוי האט געעפנט דעם אפאראט, אנגעשטעלט אויף
ירושלים און אין א מינוט ארום האט זיך שוין געהערט
שפילן. די שכנטע האט אים געפרעגט צי ער וויל ניט טרינקען
א גלאז טיי, עסן אן אראנזש. ער האט מיט אן אנטשולדיקונגס־
געבעט אוועקגעמאכט מיט דער האנט.

ס'האט נישט געדויערט לאנג און דער אלטיטשקער האט זיך צעוויינט.

נאך איידער די פרוי איז צוגעלאפן צו אים פרעגן די סיבה, האט ער אליין ארויסגעהעשעט:

— מיין זון שפילט! דער פידלער!

בעת דער פויזע האט דער אלטער נאך אלץ זיך פאר-ענטפערט:

נאך די אלע איבערלעבענישן געמיינט — ער וועט שוין קיינמאל מער נישט קענען שפילן. עטלעכע יאר נישט געהאט די פידל אין האנט — און אָט שפילט ער שוין ווידער. דורכן יידישן ראדיא. פון ירושלים. און —

ער האט שארף איבערגעהאקט. וויל ס'האט זיך שוין געהערט דער צווייטער טייל פידל-קאנצערט.

דער טאטע איז געזעסן, מיט ביידע הענט אונטערגעשפארט דעם קיין, די מחשבות זיינע זענען איצט אויך אין די הענט. ער קוקט אין ראדיא, ווי ער וואלט אים טאקע דאָ געזען שפילן, אדער אפשר אויף דער עסטראדע, אדער אפשר האט ער גאר איצט געזען ווי זיין זון האט אין בולגאריע זיך גע-דאנגלט מיטן דייטש בעת יענער האט אים צוגענומען די פידל, דאס אויסבאהאלטן זיך מיט דער משפחה אין קעלער, די שאַסן אונטער די אויערן, אנטלאפן, זיך געראטעוועט, ווי-דער אויסבאהאלטן, די באפרייאונג, דאס עולה זיין קיין ישראל — דאָכט זיך אז אָט טאָקע דאס שפילט איצט אויס זיין זון אויף דער פידל, דורכן ירושלימער ראדיא.

ער שטופט שטארקער די הענט אונטער זיין קיין. — וויל פארהאלטן דעם ספאָזם-ניגון, וואס באגלייט אין דער שטיל זיין זונס קאנצערט...

**אין די אייגענע
פיר איילן**

„דער בלינדער און דער יתום“
(בלעטלעך פון היימישן אמאָל)

א

„קרעטיאנין סיעעט פֿאַלע“ — זענען די ערשטע ווער-
טער אין דעם רוסישן עלעמענטאר, וואס איך האב געלערנט
אלס קליין יינגל, מיט פערציק יאר צוריק. אין מיטן פון דער
דאזיקער דערציילונג איז געווען אַן אילוסטראציע ווי אזוי
א פויער, מיט פארשארצטע ארבל פון העמד, אין א שטרוי-
ענעם קאפעליוש מיט ברייטע ראנדן, האלט מיט איין האנט
אונטערנעוויבן דאס אנגעבונדענע פֿאַרטעך און מיט דער צוויי-
טער האנט זייעט ער קערנדלעך אויפן פעלד.

אויף די ווייטערדיקע זייטלעך זענען געווען בילדער ווי
פויערים שניידן די תבואה, ווי שיקסעס בינדן בינטלעך זאג-
גען, גייען אהיים זינגנדיקע פון פעלד מיט די גראַבליעס אין
די הענט, אנגעלענט אויף די אַקסלען, ווי ביקסן ביי סאל-
דאַטן.

אין ווארשע האבן מיר דעמאלט געהאט געוויינט ערשט
צוויי יאר, אבער דאס קליינע שטעטל, די פעלדער ארום,
זאָנגען, דער טיך, די מיל — זענען דורך די צוויי יאר שוין
פארמעקט געווען, יעדנפאלס — געדיכט פארנעפלט. אין יענע

יארן פון זעקס ביו אכט, איז יעדער טאג געווען נאך איין ניי, אויפגעפנט טויער אין אומבאקאנטן לאנד — לעבן, א טריט אויף א בארג וואס דאס אויג זעט נישט זיין שפיץ (ווי א מילב וואס נעמט קריכן אויף דער פוס־פיאטע פון א העל־פאנט). דורך איין טאג ווערט מען דענצמאל אזויפיל געוואר, מען דערזעט נייע ווונדער, מ'הערט נייע דערשטוינלעכע מע־שיות וועגן די פארבארגענישן אין דער וועלט — א טאג גע־דויערט דעמאלט זייער, גאר לאנג, און צוויי יאר האבן אזוי־פיל טעג, און איבער דער גאנצער צייט אין ווארשע האט מען נישט געזען נישט קיין פעלדער, נישט קיין זאנגען, נישט קיין טיכל, נישט קיין מיל. דעריבער איז אזוי אלץ פארווישט געווארן, א נעפל אויף א נעפל אויף אלעם געזעענעם אמאל אין שטעטל.

און וויפל האט דאס א פינף־זעקסיעריק יינגעלע אין שטעטל אין גאנצן סך הכל זיך אנגעזען מיט פעלד? אין חדר איז ער פארנומען און דערשראקן פון דער גמרא בבא קמא מיט דעם אַקס וואס שטויסט זיך, אפילו שבת מוז ער קומען צום רבין אין חדר אויף פרק אדער ברכי נפשי. גיין צו די פעטערס זיך לאזן פארהערן די סדרה — טאָ וויפל געלעגנ־הייטן האבן זיך דען געמאכט אויף צו גיין הינטערן שטאט אויפן פעלד?

אין ווארשעווער הייף, אויף דזשיקע גאס, האט מען פון פעלד־זאנגען געזען נאר דאס צעריבענע שטרוי, וואס מ'האט ערב פסח ארויסגעשיט פון די שעניקעס ביים מיסט־קאסטן. אין חדר האט מען געלערנט רוסיש נאר איין שעה אין טאג. דעריבער בין איך, נאכן צוריקקומען פון חדר, געזעסן

אויף א שוועל פון הויז אין אונזער הויף און געהזרט די לעק-
 ציע אין רוסישן ביכל „רוסקאיע סלאָוואָ.“
 „קרעסטיאנין סיעעט פאָליע“ — אַט דער פארכישופטער
 זאץ האט זיך, זעט אויס, אוועקגעזעצט ווי אויף א פוסנבענ-
 קעלע אין מיין זכרון, זיצט זיך אזוי מנוההדיק שוין וואָסערע
 פערציק יאר, און ווינקט אהין צו יענעם ארט אויף דער
 שוועל אין הויף אויף דזשיקע 8, צו יענעם ביכל, יענע ביל-
 דלעך, יענע טעג. אויף די ווייטערדיקע בלעטלעך אין יענעם
 ביכל, ווו מען זעט שניטערינס און גארבן-בינדערינס, איז
 חוץ דעם וואס כ'האב ביים קוקן גלייך דערפילט אין נאז דעם
 פרישן, האַרבן ריח פון תבואה. גלייך דייטלעך און קלאר דער-
 הערט די שניטערינס געזאנג. איך האב געוואלט נאכזינגען
 זייער געזאנג, אבער נישט געקענט, עפעס איז דער ניגון
 נישט געווען קיין ממשותדיקער, א געזאנג וואס כ'האב נישט
 געקענט אנטאפן ביי דער מעלאדיע. ווייס איך נישט צי האב
 איך טאקע אמאל געהערט אזא געזאנג פון די שניטערינס
 אויף די פעלדער אין קוראָוו, אדער עס איז געווען בלויז אַן
 אויסדאכטעניש, דאס געזאנג האט זיך באשאפן ערגעץ אין
 מיר ערשט ביים קוקן אויף די דאזיקע אילוסטראציעס, אויף
 די בלעטלעך פון עלעמענטאר „רוסקאיע סלאָוואָ.“

ב

צו אונז אין הויף האט זיך געהאט אריינגעצויגן א יונג
 פאָרל. אַן אנדער שטייגער מענטשן ווי אלע אנדערע. אויף
 א קאָטש מיט גומענע רעדער האט געפלעגט פארפארן ביינאכט

אויך דער פעלדשער מיט זיין פרוי. ער איז געווען א פעלדשער
 און געהאט א ראורע קייגנאיבער, אויף דזשיקע 5. נג. איז
 דאס פארשטענדלעך, ער האלט אפן די ראורע אום שבת,
 האט נישט קיין קינדער, רעדט מיט דער פרוי פויליש —
 האט זיך פאר זיי געפאסט דאס קומען ביינאכט צוריק פון
 צוגעסט, אדער פון טעאטער, אויף א קאטש מיט גומענע רע-
 דער. דער סטרוזש האט זיך פאר זיי נידעריק גענייגט. אבער
 דאס נייע, פארל, וועלכע קומט ביינאכט צוריק פון
 שפאציר אויך אויף א קאטש מיט גומענע רעדער —
 זיי רעדן יידיש! האלטן זיך היימיש, און מיט מיין
 מאמען און טאטן רעדן זיי באזונדערס צוגעלאזן. און
 מיט מיר רעדט אמאל ווי א לערער, אמאל ווי א קרוב,
 אמאל ווי עפעס א דאקטער, און אמאל — גאר שיער נישט
 ווי אז עלטערער חבר, אויך א יינגל.

זיין פרוי איז אוודאי נישט ווינציקער ווי טאפל הויך
 פון אים. ער האט צו איר ארויפגערעדט, זי צו אים — אראפ-
 גערעדט. זי האט געטראגן אויפן אקסל א פוטערנעם קאלנער
 אויך אום זומער, א לאנגן סקונקס, מיט טיפע, שטייפע, ווייס-
 שווארצע האר און ביים עק פארענדיקט מיט א געשפאלטן אויף
 דער העלפט קעפל פון א חיה, מיט אויגן און א שטיק נאז.
 איך ווייס נאך היינט אויך נישט, און אוודאי האב איך עס
 נישט פארשטאנען דעמאלט — צו וואס מען דארף אום זומער
 טראגן א פוטערנעם קאלנער. אבער זי האט אים כמעט תמיד
 געטראגן, פארווארפן אויפן אקסל. דאס האט זי געמאכט אויס-
 זען נאך העכער, און איר שמאלקייט האט נאך אויך געהייכט
 איר ווקס. אויף א צולאג האט זי נאך געטראגן הויכע, אויס-

געהוילטע, שמאלע אפצאסן. איך זאג אז זי איז געווען טאָפּל
העכער פון אים — דערפאַר, ווייל כ'פארשטיי אז טאָפּל זעט
אויך אויס ווי א גוזמא, אבער אין דער אמתן האט זי דענצמאל
אויסגעזען אין מיינע אויגן דריי, אדער אפילו פיר מאל העכער
פון אים. און ער איז דאָך גארנישט אזוי קליין געווען. אפשר
האט ער אויסגעזען קלענער צוליבן רעדן זיין ברייטן, ווייכן,
לויזן פלאַטשיקן יידיש ?

לויט איר געפלעגטער שיינקייט, געפוצטקייט, עלעגאנץ,
האט זי באדאַרפט רעדן פויליש, צי רוסיש, און זי האט גאר
גערעדט יידיש. ווי זי וואלט ארויסגעצויגן קאַרקעס פון פלע-
שער — שמאַלע רייד, געפרעסטע, האַרטע, אַנגעלאַדענע,
וועלכע שיסן אויס מיט א סך לופט — א ליטוואטשקע !

איר מאן, נו, אויף אים איז דאָך לייכט צו דערקענען אז
ער איז נישט קיין „ליטוואק“. ווער דערקענט דאס נישט דעם
אונטערשיד פון א פוילישן ייד ביז א ליטווישן ? אפילו ווען
אזעלכער זאל זיין נאקעט. איך האב שוין, זעט אויס, דאס
דערקענט אין די פריע קינדעריארן.

ער האט גערעדט צו איר ווייך, מיט רייד אין דער ברייט,
מיט א ניגון. און זי, אז זי האט עפעס גערעדט צו אים, האט
זיך געדאַכט אז זי רעדט קעגן אים. האט ער צעפירט מיט
די הענט און א פארשולדיקטער געענטפערט :

— ני גאַי וואַיס, גאַי וואַיס !

ערשט דעמאלט האט זי א כאפ געטון פון אים דאס
ווארט ווי זי וואלט פון אים ארויסגעריסן א בייטש, און אים
דערלאנגט דערמיט א שמיץ :

— ני גאַי וואַיס, גאַי וואַיס !

פאר דער מאמען אין געוועלבל אונזערס האבן די שכנות
געזאגט וועגן פּאַרל :

— ער האט זיך געוואַלט איינהאנדלען א ליאַלקע פאר
א צירונג, א שיינעם אתרוג, וועט ער גאר בלייבן ביים
„פיטעם“.

די ווייבער האבן אויך עפעס בארעדט זיינע צען יאר
מיט וועלכע ער איז עלטער פון איר, און די רייד צובאגלייט
מיט שפיציק געלעכטער, וויפל כ'זאל נישט האבן פארשטאנען
פון זייער גערייד, סיווי בין איך געווען אויף זיין צד, געהאלטן
מיט אים. און ווער זאל זיך ריכטן אז גראד ער וועט מיר
אפטון אזא מיאוסע זאך, זיין דער גורם פון פארשעמען מיך
אויף גאנצע יארן? און אָט די דאזיקע געשעעניש איז די
טעמע פון אונזער פארצייכעניש דאָ.

ג

איינמאל, ווען כ'בין אהיימגעקומען פון חדר, ווען כ'בין
געזעסן אויף דער שוועל פון הויז און געלייענט דאס רוסישע
ביכל באקוקט די בילדלעך, איז ער צוגעקומען צו מיר און
מיך געפרעגט :

— משה'לי, האַסצעך שוין אמאל אפּאטאגראפיערט ?

— אפּאטאגראפיערט ? זינט יעד לעב.

— זאגושע דאָן מאמעליו זי זאל דעך אוואשן, אַספיצן,
עלעך דעך נעמען צי מיע אין אנשטאלט, אָף מארשאלקאווסקי
גאס און עדעד אַפּאַטאגראפירן. לויף, שנעל!

די מאמע איז מיט מיר באלד אוועק פון געוועלבל, ארויף

אין שטוב אריין, אויף גיך צעריסן אן אלטע, ווייסזיידענע
בלוזקע אירע, פון די חתונה-צייטן, און געמאכט פאר מיר
א שאליקל אויפן האלו. מיך אפגעוואשן, אראפגעפירט פון די
4 שטאק שטיגן און מיך צוגעשטעלט צו די הענט פון אונזער
סימפאטישן שכן, אנגעזעענעם קונה פון אונזער שפייזגע-
וועלבל, דעם הער ג. און אים אנגעזאגט:

— טיט אָף אים גיט אכטינג, כ'בעט ענק, ער האט א
טבע זיך צו פאַקיקן, האט ליב קריכן אינטע די ווענט.

ער האט מיך אוועקגעפירט מיטן טראמוויי און מיר
זענען לאנג געפארן. דער מאשיניסט האט געקוועטשט מיטן
פוס אויף א שרויף און ס'האט געקלונגען — פורן האבן
געמוזט גיך אוועק אין א זייט, מענטשן האבן געמוזט שגעל
אנטלויפן, אַט-אַט א האר, און זיי פאלן, חלילה, ארונטער
אונטערן טראמוויי. די ביימער אויפן טראטואַר לויפן אויך
נאך אונזער טראמוויי — ווי נעמט מען אזויפיל אויגן אלץ
צו זען — די מענטשן, די וויסטאוועס, די פלאַטפאָרמעס,
דראָזשקעס, קאַטשן, ראָווערן.

דער הער ג. האט מיך אריינגעפירט אין א גרויסן זאַל
אריין מיט מאטע שויבן. דארט איז שוין געזעסן און גע-
וואָרט דער ייד מיט דער לאנגער גראָער באַרד און בלאַע
ברילן, וועלכער גייט ארום איבער די הייזער און צו אונז
קומט ער יעדן דאנערשטיק נאך דער נדבה. וואס טוט דאָ
אַ-דער ייד?

דער הער ג. פאַרעט זיך ביי א געשטעל מיט א גרויסן
אפאָראַט. ער ציט פון אים ארויס א שוואַרצע האַרמאַניע,
ווי ס'וואלט געווען א צעקנייטשטע כאַליעווע פון א גימזע-

שטיוול. לאזט אים אראָפּ נידעריקער, העכער, שרויפט אהין, שרויפט אהער.

דערנאך רופט ער צו דעם אלטן ייד אין די בלאַע ברילן, שטעלט אים אוועק לעבן מיר, הייסט ארויפלייגן זיך אנגעמאלענע פלאַכטע וואס שטעלט פאַר א פלויט ארום א שטיבל מיט א פענצטערל. איך דערפיל עפעס שלעכטס און מיאוסעס דערין — וואס עפעס זאל דער בעטלער האלטן זיין האנט אויף מיר? דאָ געשעט עפעס א נישט שיינע זאך. איך דערפיל אַן עוולה, וויל וויינען, שעם זיך, האב מורא. דערווייל קוקט יענער ארונטער אונטער א שווארצן טוך וואס ר' האט פארווארפן איבערן אפאראט, הייסט דעם אל-טיטשקן אראפנעמען די האנט פון מיין אקסל. בין איך שוין צופרידן דערפון, הייסט ער מיך אבער אננעמען פאר דער האנט פונעם אלטן:

— א רגע'טשקי נאָ א מיניט, האלט אזוי, כווינאָ זעיי-

ען!

און ער האט א קוועטש געטון עפעס ביי א שלענגלדיק גומעלע אין א זייט פון אפאראט, איינמאל, נאכאמאל, ארויס-געכאפט דעם קאָפּ פון אונטערן טוך און א צופרידענער אַזיסגעשריגן:

— גיט! געראטן!

ערשט דעמאלט האב איך זיך פאנאדערגעוויינט. דעם אלטן האט ער געגעבן עפעס געלט, דאכט זיך א האלב קערבל, מיר האָט ער דערווייל געשטופט א צוקערל וואס כ'האָב נישט געוואלט נעמען, דער אלטער האט זיך געדונגן גען, האט ער אים דערלייגט נאך צען קאפיקעס. אים נאָך

געגעבן געלט אויף א טראמוויי, אויך פאר מיר, און אים געהייסן מיך אפפירן ביז צום טויער אויף דזשיקע 8. בין אהיימגעקומען איז שוין געווען פארנאכט. א מידער און פארשטויבטער זומערדיקער פארנאכט. די זון האט זיך שוין ארונטערגעלאזן מיט פלאמיק-בלוטיקע פוירעהאנגען, בלאַע שטאַרן ארומגעזוימט מיט פלאַמען, ארונטערגעלאזט זיך אויף יענער זייט גענשע גאַס, ווו עס איז דער בית-עולם. דארט ווו פארנאכט ברענט מען די רשעים אין גהינם. בין געווען איבערגעשראקן, און אין האלז איז געווען אזוי פארשטייפט, אז ס'איז אפילו מיר געווען שווער נאכאמאל ארויסצווויינען.

ד.

איך האב שוין געעלרנט אין אן אנדער חדר, ווו מ'האט הויך רוטיש אויך געלערנט ליינען און שרייבן יידיש, לשון קודש מיט דיקדוק, מ'האט איינגעצאלט ביים לערער געלט און ער האט באדאַרפט היינט ברענגען פאר די תלמידים נייע ביכלעך, „הלשון“ ספר ראשון, מאת ש. ל. גורדון. איך האב נישט געהאט קיין געלט אויף איינצאלן און בא-זאַרפט אַנקומען מיט אריינקוקן אין ביכל צו א צווייט יינגל. דער לערער טיילט פאנאנדער די ביכלעך, אלע כאפן האסטיק און מיט פרייד די נייע ביכלעך. מען נעמט דער-ווייל דורכקוקן פריער די „מאליאָואַנקעס“, די בילדלעך. איך קוק ווי אן אַרעמער קרוב צו יענעם אין ביכל אריין און פליצטאלבן צעשאלט זיך א געשריי אין כיתה:

— „זאק מיט תירוצים“ שטייט אין ביכאָ! שטייט אין

ביכאָ!

„זאק מיט תירוצים“ — דאס איז מיין צונאָמעניש ביי די יינגלעך אין חדר. וואס הייסט דאס — איך שטיי אין ביכלעך?! פון אלע זייטן טראגט מען מיר צו די ביכלעך און מען שטופט זיי מיר אין די אויגן אריין: —
— נא, זע, שטייט אין ביכאָ, ווי א יתום, — האסט

אָפגענאַרט!

א קוק געטון אין ביכל, דאס בילד ווערט געכפלט, גע-
צענפאכט, די טרערן לאזן נישט דייטלעך זעען, אבער א
פאַרטרערטער זע איך דעם בלינדן ייד געפירט דורך מיר,
איך וויל אים אראפרייסן די ברילן, ארויסרייסן דעם שטעקן —
איך בין נישט קיין יתום, כ'האב טאטע-מאמע — דאס האט
דער ליטוואטשקעס מאָן מיך אריינגעשטעלט!
אלע יינגלעך באלאגערן מיך, דער לערער טרייבט זיי
פאנאנדער, איך וויל לויפן צו דער טיר — אבער ס'איז
צו ווייט, דאס פענצטער איז אָפן, ס'איז אין דער נידער,
שפרינג איך ארויס דורכן פענצטער. פאַל אום, שטעל זיך
אויף און לויף ווי אַן אויסגעשאסענער אהיים.

ה.

אין יענעם חדר האב איך שוין מער נישט געלערנט.
איך בין עטלעכע טעג נישט ארויס פון שטוב. איך געדענק
נישט — צי גאר געלעגן צו-בעט. מיין מאַמע האט מיר צו-
געזאגט, אז נישט געקוקט דערויף וואס ער איז איר בעסטער

העבר והיחוב.

רבי לוי סוקן נהפיר ונתה קהלה יונגש במקלו.
פזם אחת טעה קרובים ולא דע אנה ללפת. רארי גער
אחר גש אלו נאמה:
— הנידה נא ליי לאן אחת הולך וקניי ואליבה.
— לרהפלי אני הולך — עניי רבי לוי — די צויד בני
הוליוני רבית התפלה.

קונה, וועט זי אים אפגעבן „פאָד סוד“. ער האט געשענדט איר קינד, פארשלייערט פאר א יתום — אויף די שונאים קעפ. האסט נאך, גאט צו דאנקען, עלטערן אויף לאנגע יאר. ווען כ'בין עטלעכע טעג נאכדעם געשטאנען אין גע-וועלבל און דערזען אנקומען יענץ פאָרל, האב איך זיך בא-האלטן אין בופעט. די מאמע האט גערעדט צו זיי א סך איידעלער ווי זי האט מיר געהאט צוגעזאגט, אבער דאָך מיט כעס:

— ווי האט מען דאס א יאנדעס, א סאָוועסט, איר זענט דאָך נישט די זיבן פאָר א גראשן, עץ זענט דאָך פון דער אינטעליגענציע, ווי אזוי נעמט מען און מען שטעלט אריין דאס קינד אין א ביכל, צוזאמען מיט אַזאַנעם וואס גייט אויף די טירן, און מען שרייבט נאָך אז ס'קינד איז א יתום? הא? דאס קינד איז דאָך פארביי, קרענקט איבער, פאר די עטלעכע טעג איז ער לגמרי נישט צו דערקענען! איר האט אלעמאל געזאגט אז ער געפעלט אייך, אז איר האט ליב מיט אים צו רעדן און איר טוט אזא מיאוס שטיקל. דאס קינד איז דאָך אינגאנצן משנה צורה געווארן און האלט אין איין וויינען.

ער הט ארויסגעפישטשעט מיט א קוויטשיק שטימעלע:
— ני גאַי וואַיס!

דא האט זיין פרוי די ליטוויטשקע אין אים אריינגע-שאסן עטלעכע ארויסגעצויגענע קאַרקעס:

— ני גאַי וואַיס! צבועק! כיטראק! האסט ניט גע-קאנט נעמען עפעס אן אַרעם קינד פון גאַס, באצאָלן אים א האלבן רובל און אים נוצן פאר א מאָדעל?!

איצט בין איך אויף איר צד. אירע ליטווישע רייד האבן
מיר איצט אויסגעזען אזוי ווייך, ציטערנדיק, גלעטנדיק, אז
כ'האב געמוזט צוריקשטופן ס'געוויין פון גארגל אין בויך
אריין און אין דער מחשבה נאכגעקרוםט דעם רשע:
— גי גאי וואיס, גאי וואיס!

וו.

אין וואָסערע 15 יאר ארום, ווען עס איז מיר אויסגע-
קומען צו זיין אין דער באווסטער צינקאגראפיע פון ח.ג. —
איך האב באדארפט איבערגעבן א קלישע פון רעדאקציע,
אדער אפנעמען — ווען איך האב אים דערזען — האב איך
גלייך געפרעגט אויף זיין פרוי. אויך ביי וויטערע ענלעכע
פאלן האב איך אים אין דער האנט אריין קיינמאל גארנישט
געגעבן, כמעט נישט געקוקט אויף אים און נישט געענט-
פערט. אין וואָסערע נאָך 5 יאר ארום, ווען ער איז גע-
זעסן — דער באקאנטער צייכנער, קאריקאטוריסט, אילוס-
טראַטאָר, לידלעך-שרייבער, צינקאגראפיסט, א מיטגליד אין
דער ליטערארישער משפחה — ווען ער איז געזעסן אין לי-
טעראטן־פאריין ביי א טישל — בין איך תמיד אוועק. ווען
עס איז אים אויסגעקומען צו זיין אין רעדאקציע, אין אדמי-
ניסטראציע „היינט“ ווו כ'האב געארבעט, און אז ער האט
זיך צו מיר עפעס געווענדט, האב איך אויסמיידנדיק אים
געענטפערט, אדער לגמרי זיך נישט געמאכט הערן. איינמאל
האט ער מיך א פרעג געגעבן:

— אנטשולדיקט מיר, ליבער פריינט, כ'האב שוין עפעס
עטלעכע מאל באמערקט אז איר באציט זיך צו מיר נישט

פריינטלעך, אדער מיידט מיך לגמרי אויס — קאָנט איר
מיר נישט זאגן וואס סע איז די סיבה? האב יעדן אייך
עפעס אמאל באליידיקט?

— יאָ! — האב איך אויסגעשריגן מיט אַן אנגעזאמלטן,
פעטן, הילכיקן „יאָ!“ — דאס איז געווען מיט צוואנציק יאר
צוריק, אין יאר 1912 אדער 1913, איר האט מיך אפפאַ-
טאגראפירט מיט א בלינדן ייד א בעטלער און אילוסטרירט
מיט דעם בילד א דערציילונג אונטערן נאמען „העור והיתום“!
איך וועל עס אייך קיינמאל נישט מוחל זיין!

ער האט זיך צעלאכט. פארהאלטן זיך אין מיטן, ניט
געוויסט צי ער זאל ווייטער לאַכן. מיך אנגענומען פארן
לאַך, געוואלט עפעס זאגן, זיך פארענטפערן, נאר ארויסגע-
קומען איז בלויז דער איינער זאָן וואס איך האב אים שניין
נישט געהערט צוואנציק יאר:

— ני גאַי וואַיס!

ווי איך בין נישט מיט אים געווארן שלום, האב איך
נאָך אלץ געטראכט וועגן עפעס אים אפטן. כ'האב שוין גע-
וויסט אז אַט דער גאנץ אנגענעמער, אפילו פריילעכער מענטש
האט א טבע, אז אויב ער דערזעט נאָנט פון זיך א ציבעלע
— חלשט ער. איז אפשר אים מהנה זיין מיט עטלעכע צי-
בעלעס אויף אמאל?

אבער ס'איז צו דעם קיינמאל נישט דערגאנגען, פונקט
ווי מיין מאמע האט אים קיינמאל נישט אָפגעגעבן „פאָד
סיד“.

ז.

יאר 1939. הארבסט, צי גאר פּרילינג 1940, האבן מיר

זיך געטראפן ווי פליטים אין ביאליסטאק. צי ער איז צו-
ריק אוועק פן דארטן און אומגעקומען דורך די דייטשן, צי
ער איז פארבליבן און אומגעקומען ערגעץ אין א טורמע,
אלנפאלס אומגעקומען איז ער, ער און זיין פרוי, אפשר אין
זעלבן טרעמבלינקע ווו ס'איז אומגעקומען מיין מאמע.

ווען מ'האט מיך ארעסטירט און אין טורמע האט מען
צעריסן אלע מיינע בילדער וואס כ'האב געהאט ביי זיך,
האב איך אין יענער רגע א טראכט געטון, אז אויב איך
וועל דא אין תפיסה-קעלער אויסגיין, קיין בילד וועט פון
מיר איבערגען נישט פארבלייבן, וועט זיך אפשר ערגעץ
פארוואלגען דאס העברעאישע לערנביכל „הלשון“, מיט
דעם בילדל — „דער בלינדער און דער יתום“, א בילדל פון
דער צייט ווען כ'בין אלט געווען אכט יאר.

אויף דעם בלינדן בעטלער בין איך שוין נישט באליי-
דיקט, צום וואָרט „יתום“ קאָן איך שוין אויך נישט האבן
קיין טענה און בין, פארשטייט זיך, מוחל דעם קינסטלער
ח. גאלדבערג.

לעצטנס, ווען כ'האב אפגעפונען אַן עקזעמפלאַר „הלשון“,
האב איך באשלאסן די דאזיקע גאנצע פאסירונג צו פארצי-
כענען, און לכבוד דעם וואס האט פארייביקט מיינס א בילד
פון די קינדעריארן (קיין אנדערס האב איך בכלל נישט),
מיך צום ערשטן מאל „אָפּגעדרוקט“ אין א ביכל, פארענ-
דיקן מיט א שבה פאר אים, און מיט דעם ווערטל פון זיין
גאלדבערגס נוסח:

— גיי ווייס וואס סע קאָן אלץ פאסירן — „ני גאַי וואַיס זי“

א גריף צו א פירל
(מלחמה צייט אין סאוועטישן אדעס)

עס איז זייער וויכטיק וואס פארא שיד מען טראגט
אויף די פיס.

אויב גאנצע שיד, אדער גאר שטיוול, מיט גראבע, האר-
טע זוילן און נאכנישט אויסגעטרעטענע קנאפל — פילט מען
זיך זייער גוט, זיכער, נאך בעסער ווי מען וואלט געהאלטן
א שמעקן. עס איז שיעור נישט ווי א שטיק געווער. דו
גייסט פעסט און זיכער, מונטער, און דו פילסט, או טאמער
עפעס וואס טאמער פארטשעפעט דיך ווער, א כוליגאן אדער
א הונט, קאנסטו א קאפע טון מיטן פוס יענעם אין די
ווייכקייטן אריין.

נאר ביי מיר דעמאלט איז עס נישט געווען אזוי דער
פאל. איך האב געטראגן ליוונטענע לעטשלעד, אויף א ליי-
וונטענער „זויל“. יעדער טריט דיינער זינקט אין ליימיקן,
אדער זאמדיקן באַדן און די קליינע שטיינדלעך אויפן וועג,
יעדעס קערעלע פון א קערש אדער פלויים קוועטשט זיך
איין אין פוסטריט און פארשאפט ווייטיק. דו פילסט זיך
פון אזא מין גאנג דערשלאגן און שלאבעריק.

אויף צוגאב בין איך נאך געווען נישט לאנג נאכן טיפוס.
געווען נאך עטלעכע צוגאבן: איך האב אונטערגעהונגערט.

שוין לאנג, לאנג נישט דערעטן צו דער זעט. און די זון,
אין מיטל-אזיע, איז שוין די הערשערין אפילו אין אנהייב
אפרייל, זי ברענט אויס די ערד, גליט אָן דעם שטויב און
וויל נאר, אז דער מענטש זאל זיך צעטריפן, אויסרינגן מיטן
שווייס, און נאכמער שליטה האט זי איבער אָן אפגעשוואכטן
גוף.

איך בין געגאנגען פון דעם אלטשטאט-פערטל אין דער
ניצער שטאט אריין. דאָ אין אלטשטאט, זענען שמאלע געס-
לעך, נידעריקע, ליימענע קיביטקעס מיט בלינדע ווענט, אויף
די דרויסנדיקע ווענטלעך טרוקענען זיך „פלעצלעד“ פון
אייזל-צוואה אויף צום הייצן, און דער מענטש שפאצירט דא
צוזאמען מיט דעם דערשלאגענעם און פארטרוימטן אייזעלע.
גענוי, ווי מיט טויזנטער יארן צוריק, געמיטלעך און איי-
דליש.

אין נייעם שטאט-פערטל זענען פאראן שוין געמויערטע
געביידעס, מיט גרויסע פענצטער, מיט שילדן אויף מאגא-
זינען, עס יאגן פארביי מאדערנע אויטאס. דארט טרעט מען
שוין איבער ברוקירטע טראטוארן און די דורכגייער איילן
זיך, געענדיקט מיט דער מזרחדיקער געמיטלעכקייט.

א הויפט-אָרט פארנעמט דער גרויסער ביכער-מאגאזין,
וואס איז אויפן ראָג פון צוויי גאַסן. ביי די אנדערע מאגא-
זינען שטייען רייען מענטשן, דארט שטופט מען זיך, מען
איז נערוועז, מען באליידיקט זיך קעגנזייטיק, אין די אָטשע-
רעס איז ביים מענטשן דעמאלט דער הויפט-בעל-דעה —
זיין מאַגן. די אויפגערעגטע באוועגונגען פון די הענט, די
פארלאפענע אויגן, דאס שטופן זיך, די ביזע באמערקונגען:

„ער שטופט זיך“, „גרויסער פריץ“, „נאַכאַל“ — דאָרט באַ-
קומט מען ברויט, מאַרמעלאַד, קאַרטאַפּל.
אַנדערש איז ביים מאַגאַזין פון ביכער. די זעלבע
מענטשן, ווען זיי שטייען ביי דער וויטרינע פון ביכער-מאַ-
גאַזין, זענען זיי שוין רואיקע, באַזאַכטע, רעדן שטיל און
איידל, געדעמפט.

אין די שויעפּענצטער ליגן גרויסע, אילוסטרירטע, מיט
גאַלד-געלייטטע ביכער, פּאַרטרעטן און סקולפּטורן פון דענ-
קער און פּידער, פּילפאַרביקע, קינסטלערישע אויפּשריפּטן,
דיאַגראַמען. ביי די פּענצטער שטייען ס'רוב קינדער, שול-
יונגט און די ווייניקע עלטערע מענטשן, וועלכע האבן אַן
אינטימע באַציאָונג צו געדרוקטע אותיות. די וועלכע גייען
אַהיים אינגאַנצן צופּרידענע ערשט דעמאַלט, ווען אין קיישל,
אויף דעם ברויט, מאַרמעלאַד און קאַרטאַפּל — ליגט נאָך
אַרויפּגעלייגט אַ ביכל.

אינעווייניק, אין גרויסן מאַגאַזין, איז שטיל און אַ האַלב-
יומטובדיקע שטימונג.

איך קוק זיך איין אין די ביכער-פּאַכן — נישטא קיין
נייע ביכער, די זעלבע פּאַליטישע ליטעראַטור, דער עיקר
פון די באַרימטע צוויי, וועמנס ביכער עס ווערן געדרוקט
אין די מיליאָנען עקזעמפּליאַרן. דער ביכער-פאַרקויפּער,
דער טיפּישער מענטש אין די ברילן, וועמענס גרעסטע עמאַ-
ציע איז עפעס אַן אַנטיקוואַר-בוך (און ווי געוויינלעך — אַ
זון פונעם „עם הספר“), פילט זיך אביסל פאַרלעגן און ווי
אַ שולדיקער פאַרענטפּערט ער זיך, צעפּירט באַדויערנדיק
מיט די הענט:

— עס דארפן אנקומען נייע ביכער.

אויפן טיש, אין א גאבלאָטקע אונטער גלאז, זענען נאך אלץ געלעגן די צוויי בראשורן, וועלכע רעכענען זיך שוין פאַר אויסגעשעפטע און קאסטן דעריבער א ספעציעלן טיי-ערן פרייז: „דער רענעגאט קאוטסקי“ און „ווי אזוי צו היילן שילשול ביי זויג-קינדער“.

אין דער צווייטער גאבלאָטקע איז שוין געלעגן עפעס א נייעס, וואס עס איז ביז איצט נישט געווען — גריפן צו פידלען. דאס איז ווירקלעך א נייעס. די לעצטע עטלעכע מלחמה-יארן איז מיר איבערהויפט נישט אויסגעקומען צו זען א פידל, אדער צו הערן מוזיק.

אויב נישט רעכענען דעם ראדיא-הילכער אויפן שטאט-פלעצל קייגנאיבער דעם פרעכטיקן מיטלאלטערלעכן „רע-גיסטאן“ — האב איך קיין מוזיק נישט געהערט. דער שלע-כטער ראדיא-הילכער שיילט סיווי אפ יעדן מוזיק-קלאנג פון זיין פרישקייט, דינקייט. די קלאנגען זענען פאראומריי-ניקט, באהאנגען ווי מיט וואַטע-צויטן. יעדער טאָן ווערט צערונען אין די כאַרכלענדיקע וואַיענישן פון ביזע באַסן. די מוזיק איז שוין דאָן גיכער ווי קאנסערוון-ערזאַץ.

דער גריף אין דער גאבלאָטקע האט דערמאנט אין אַ ריינער, צאַרטער פידל. דערמאנט טיילווייז אין די יארן, ווען דו האסט געהערט און אויפגענומען די מוזיק אין ווארשע-ווער קאנסערוואטאריום, אין פילהארמאניע, אבער נאכמער אין דער יוגנט-צייט, ווען דו האסט זיך אליין געלערנט פידל-שפילן, בעתן לערנען זיך שפילן, האב איך אויף דער פידל, דארט וו מען לענט אן דעם קיין — שטענדיק אונ-

טערגעלייגט א ווייס-זיידן טוכעלע. איך קוק אויף דעם גריף, דערמאן איך זיך אין האנעגערס גאמען, וואס כ'האב געשפילט, אבער נאכמער גייט פאר מיר אויף דאס ווייסע, זיידענע טיכעלע. און די וויסקייט פון דעם טיכעלע דערפירט מיר צו א גאר גראַבער מחשבה — צו א ווייס ליילעך. איך דער-מאן זיך, אז שוין פיר יאר בין איך נישט געשלאפן אויף קיין ליילעך, נישט רעכענעדיק די צייט אין שפיטאל. דארט בין איך דאך געלעגן אין גרויסער היץ און דאס ליילעך איז ביי מיר געווען פארעכנט פאר א זאך, אין וועלכן מען טראגט אראפ אין מתים-שטיבל.

איך קוק אויף דעם גריף, וואס ליגט אויסגעבעט אויף א ווייס שטיקל פאפיר און זע יענץ ווייסע, זיידענע טיכעלע, די פידל, און געדענק די דעמאלטיקע נאָיווע מחשבות מיינע — אז מיט מוזיק קאן מען אויסלייזן די וועלט. איך הייס מיר ארויטגעבן א גריף, דער ביכער-פארקויפער, וועלכער קען מיר שוין פון פריעדיקע וויזיטן דאָ, שמייכלט צו מיר פריינטלעך, ווי אַן אָנגעהעריקער צו איין סעקטע.

— איר האט א פידל אינדערהיים? איר שפילט?
 איך שאַקל פארלעגן מיטן קאפ, אבער אזוי נישט דע-
 ציירט, אז עס איז שווער צו כאפן, צי איך שאַקל אויף יאָ
 אדער ניין.

ער נעמט ארויס דעם גריף, שרייבט אויס א צעטעלע
 צו דער קאסע. איך באמערק דערווייל, אז נעבן דער גאבלאָ-
 טקע ליגן אין א קליין שאכטעלע קליינע, זילבערנע שטערנ-
 דלעך צו אפיצירן-עפּאַלעטן.

איך האב שוין דעם גריף אין טאש און גיי שנעל ארויס
פון מאגאזין.

א זוניקער פריילינג־טאג אין דרויסן. איך הער איצט שפילן
די גאמען פון יענע ווייטע יארן, מיר דוכט זיך איצט אויס,
אז די זון־שטראלן זענען סמיטשיק־בויגנס, וועלכע שפילן
אויף א פידל, וואס ציט זיך פון סאמארקאנד ביז ווארשע.
דער שטח פארבייט זיך שנעל אויף צייט, אויף די פאר־
לאפענע יארן פון דעם פעריאד. באלד פארמישט זיך אלץ
אין א שווינדל־טאנץ פאר די אויגן, עס פאלן זילבערנע
שנייעלעך, קליינע עפאלעטן־שטערנדלעך, זון־שנייעלעך.
איך בין, זעט אויס, אפגעשוואכט. די פיס וואקלען זיך.
איך שטעל פאמעלעכע טריט און מיט דער האנט דריק איך
אויפן גריף אין טאש.

די גאס האט זיך אירע וואכעדיקע געשענישן. אן און
קראינישער ייד, וועלכער האלט דא א ביידל מיט לימאנאד
און גאזירט וואסער, וואשט דארט אין ביידל די פעסלעך און
גיסט ארויס א שעפל מיט וואסער — עס טרעפט כמעט אינ־
גאנצן אין מיר. אין דער ערשטער רגע דערשרעקט עס,
דערנאך דערפיל איך די קילקייט אויפן לייב און עס פאר־
טוישט זיך באלד אין היץ — מסתמא פון דעם דערשרעקן
זיך, פון איבערגעראשטקייט, כעס. צום ערגסטן איז אבער
מיט דעם וואסער אויף די לעטשלעך. איצט זענען זיי שוין
אינגאנצן פיטש־נאס און עס איז אוממעגלעך צו שטעלן א
טריט.

דערווייל אבער שטעלן זיך אפ פארבייגייער און איינער,
א האלב־אויסגעפוצטער הפקר־יונג, וויל זיך ווארפן אויף

דעם ייד פאר זיין עוולה לגבי מיר. פארכאפ איך אים פאר די הענט און וויל אים אוועקשלעפן. רייסט ער זיך אפ פון מיר און נעמט מיך זידלען — הלמאי איך האב נישט דער-לאנגט מיין באלידיקער אין צורה אריין — אז איך בין א שמאטע, א וואָרעם, א פחדן און שפייט פאר מיר אויס. טויכט אין מיר פלוצים אויף א זייטיקער כוח, אָן אומבאקאנטע כעס-ענערגיע — איך צי אויס די האנט און דערלאנג דעם יונגן פאַרשוין א קלאפ.

נעמט זיך פארפלאנטערן עפעס א משונהדיקער אינצי-דענט: דער אוקראינישער ייד זידלט מיך און וויל זיך ווארפן אויף מיר דערפאַר, וויל איך האב געוואָגט שלאָגן אַן אומשולדיקן מענטש. דער געשלאָגענער כאפט מיך ביים האלז און וויל מיך ווערגן. א פאַר יונגע פרויען-הענטלעך רייסן אים אוועק זיינע הענט און ער לאזט מיך אפ.

איך זיך אויף א שוועל, אלע זענען זיך שוין צעגאנגען. מיין גרינע פלאנעל-בלוזע איז צעריסן, אין די נאסע לעטש-לעך איז נישט מעגלעך צו שטעלן א טריט. די יונגע פרוי קומט צוריק פון א זייטיק געסל, געמוזט, זעט אויס, באגלייטן מיין אנפאלער, בעטן אים, דאנקען אים. זי זעצט זיך צו מיר צו אויפן שוועל. ערשט איצט דערזע איך איר פנים. זי רעדט נאך א פארסאפעטע:

— גאַט מיט אייך, ווי פילט איר זיך?

איך זע אירע אויגן. מען דאַרף נישט קוקן לאנג, זיי גליען מיט גוטסקייט און בענקשאפט.

זי נעמט ארויס נאדל-פאָדעם און ניט מיר צו דאס אפ-געריסענע שטיק בלוזע. איך קוק אויף אירע פינגער ביים

נייען. זי הייבט יעדעס מאל אויף די אויגן און לאזט זיי
שנעל אראפ. כדי נישט צו ווייזן די טרערן, וועלכע ריזלען
אין אירע אויגן. זי זאגט מיר שטיל:

— אַרעמינקער, שטאַרקט זיך!

איך קוק אין אירע אויגן, אויף אירע פינגער און פרעג

ביי איר:

— אויף וואס פארא אינסטרומענט שפילט איר?

אירע פארטרערטע אויגן לייכטן אויף אין א שמייכל, עס
שפילט אין זיי מוטערלעכע גוטסקייט.

— אויף קלאוויר, יא?

— ניין, פידל; פונוואנען ווייסט איר דאס אז איך שפיל?

איך הייב זיך אויף פון דער שוועל און זי נעמט מיך

אונטערן אַרעם אויף צופירן אהיים.

ביים געזעגענען זיך נעם איך ארויס דעם גריף פון

טאש און גיב עס איר אוועק. —

— איר שפילט פידל?

איך שאַקל מיטן קאפ אזוי אז זי קען נישט וויסן — יא

צי ניין.

איך הער שפילן גאַמען, פאר די אויגן פאלן זונדיקע,

זילבערנע שנייעלעך און פון זיי לייכטן ארויס א פאַר וואַ-

רעמע אויגן, פול מיט גוטסקייט און בענקשאפט — פון א

פרוי, וואס שפילט פידל...

ערב יום-כיפור

שוין עטלעכע וואכן צופויער שיקט יום כיפור וואָרנענ-
דיקע שליחים צו יידישע קינדער. סימנים, ריחות, סטרא-
שונקעס. געלע, איינגעקארטשעטע בלעטער וועלכע פאלן
מיד, אָן כוח, פון די ביימער, ס'רוב גלייך אין רינשטאק
אריין; מוטנע, זשאווערדיקע רעגנס; פון ערגעץ ארויס-
געטריבענע ווינטן וואס טרעפן אָן אויף לויזע דאָך-בלעכן
און באמבלען מיט ווידערקלאנג; ערגעץ ווו ליגן אוודאי
פארגעסענע פייקלען און דער ווינט פויקלט אין זיי און
פרוויט זיין ווידערקול. אין נאז טעם'ט א ריח פון איבער-
צייטיקטע, צוגעלעגענע אויבסטן, און אין די אויערן עקבערט
א ציטער-עכאָ פון שופר-בלאזן אין די נאָנטע „שטיבלעך“
און שולעכלעך. די זון תענית'ט שוין און קוים זי ווארעמט,
זאט נישט קיין כוח זיך קייגנשטעלן די וואלקנס וועלכע
פארשטופן זי ארונטערצו, פארגראָען, פארחושכן איר פנים.
זי איז שוין נישט גאלדיק, נישט געל, נאר פאריסט, פאר-
קאָפטשעט, רייסט זיך דורך אויף א רגע, טובלט זיך אפ
אין לויטערקייט, גאלדיקט זיך ווידער, קומען אָן צו שווימען
די כמורנע כמארעס און פארשלינגען זי.
אזוי האבן זיך דערשלעפט די טעג ביז ערב יום כיפור.
דורכן אפענעם לופטשיק פון אונזער שטוב הערט זיך דאס

קרייען פון א האָן וואס טראגט שוין אויך מיט א ריח פון געבראטן פלייש. שוין א פעליקע וואך ווי די מאַמע האט צוגעזאגט, מיט א באווארעניש פון א „בלי נדר“, „אם ירצה השם“ — אז אויף היינט וועלן מיר האבן געפילטע קרעפֿ- לעך, געפרעגלט פלייש און וויינטרויבן.

אין גאס קאכט זיך, ווי אויף אַן אונטערגעלייגט פייער, א טומלעניש. א טרייסלדיקע רעדערקלאפעריי פון לאסט- וואגנס, דראזשקעס, פויערשע לייטערפורלעך; סיגנאל- קלאנגען פון טראמוויען און א געדיכט געגיייעריי פון איילנדיקע מענטשן. איך צעפראָל אויף דאס גאנצע פענצ- טער, ווערט פון טומלעניש א הודזשעניש. די פאָדליגע און די ווענט כאפן דאס אונטער און צעציטערן. זאל זיך רודערן, לאַמען הערן! אבער די מאמע רופט ראַפּטעם מיט א פארוויינטער, צעצויגענער תפילה-שטים:

— מאך צו ס'פענצטער, ס'יאגט א קעלט!

איך פאלג זי און דער טומל ווערט דערווארגן צווישן די לייסטלעך. אין שטוב ווערט קעלטער. די זון, א פארנעצ- טע, פארשעמט די געמאַלעוועטע ראָזע בלומען אויף אונ- דזערע ווענט און באווייזט אז זיי האבן אונטער און הינטער זיך געלע ווילגאטש-פלעקן. די קיך אין קאלט און אפגע- דעקט פון די פייערקעס און שטערצלעך, וועלכע וואלגען זיך אין א קופקעלע אַש. אין די ליידיקע טעפלעך פלאצט די עמאליע.

ס'איז שוין אוודאי צוועלף. אויפן טיש ליגט זיגלאו די געפלאצטע סעראטע. די מאמע זיצט אויפן בענקל ווי א פארפרוירענע, די הענט שטייף אויסגעשפרייט, און האלט

פֿאַרַכטיק און פֿאַרויכטיק, ווי א וויקלינד, א שווארצן, זיי
דענעם שאַל. קייגנאיבער איר זיצט דער טאטע, פארלייגט
דעם וויזויפניגער אויפן נאז און בייסט דאס קליינע, שווארצע
בערדעלע. די מאמע באנעצט מיטן צונג אירע פארטרוקנטע
ליפן און פרעסט ארויס האלבזינגענדיקע רייד:

— יעקב, נעם מיין שווארצן, זיידענעם שאַל און גיי
פארזעץ, ס'איז פיקוח נפש!

דער טאטע שרומפט איין. ער איז נישט סובל ווען די
מאמע נעמט רעדן מיט א תפילה-ניגון.
— כ'על נישט גיין, לאהעלע, סיניש קאָן אומגליק, עט
מען היינט נישט עסן.

— יעקב, די קינדער הונגערן, ס'גייט אויף אונדז א
פארַכטיקער טאג, א טאג פון דין און חשבון, מ'דאַרף היינט
עסן, כדי צו קאָנען דעם מעת לעת אָן א מכוּשול אויספאַסטן,
סאָ גרויסע סכנה, פארגעס נישט, ס'איז ערב יום כיפור!
היינט מוז מען עסן! סאָ געבאַט, א גרויסע מצווה!

— אז מ'האט צו עסן איז עס א מצווה, און אז מ'האט
נישט, בלייבט מען נאָר הונגעריק. כ'על מיד נישט גיין ארומ-
טראגן מיט א שאַל צו פארזעצן. כ'אָ נישט ביי וועמען, און
צו דיין משפחה וועל איך נישט גיין, כ'האב זיי פיינט און
גענוג!

ער האט זיך אויפגעהויבן פון בענקל און אוועקגעבויגן
דעם קאָפּ אין א זייט:

— אין א צוויי שעה ארום דאַרף איך זיך טרעפן מיט
א היימישן ידיד, וועל איך בארגן ביי אים עפעס געלט.
— נישט נאָר עסן דאַרף מען דאָך, יעקב, איך מוז

האבן צו באצאלן פאר א „שטאט“ אין שול, סי דאך יום-
כיפור, יעקב, געדענק!
ער האט זיך געקארטשעט, ער ווערט קלענער, שמעלער,
ר'האט פאמעלעך געעפנט די טיר און זיך שטיל ארויס-
געשארט.

ב.

די קינדער האבן זיך צוריקגעלייגט אין אנטועכץ אין די
בעטן אריין. ס'בעטגעוואנט איז נישט איבערגעצויגן, איז
ראָד-רויט ווי א לונג און בלאַ ווי א מילך, מיט אָדערן, אין
אנדערע ערטער גראָ-געל ווי אַן אפגעלעגענער ציטרין, גליי-
טשיק-פייכט און צעקנאדערט, באקלעפט מיט פעדערן,
די מאמע זיצט נאך אלץ אין איר פארפרוירענער פאָזע,
מיט דעם זיידענעם שאַל אין האנט, איך, דער עלצטער פון
יינגלעך-קליינווארג, טראכט איצט וועגן טאטנס ידידים. ביי
וועמען קאָן ער דאס כאפן א גמילות-חסד? ביי מאירל ראָפאָר-
פארט? ער איז א שיינער ייד, מיט א קורץ געשוירן, צוגע-
פרעסט, שוואַרץ בערדל און האַרטן מעלאַניק. ער האט א
פארטרעטונג פון א קאַלישער האַפטן-פאבריק, זיין ווייב טראגט
די אייגענע האר, אַן א שייטל, און האט א פול מויל מיט
אריינגעשטעלטע טויטלעך-ווייסע ציין. די צוויי יינגלעך הייסן
מיידלשע נעמען: גוטשע און טאַליע. טראגן גראַנאַטענע און
ניפארמעס מיט ליאמפאסן און גאלדענע אדלערקנעפ. ביי
די ראָפאָפארטס אין שטוב לייענט מען יעדן שבתצונאכטס
שטיקלעך מענדעלע, גרעץ און מ'רעדט וועגן שקלים.

אז ראפאפארט קומט ארויף צו אונדז אין שטוב אריין.
טוט ער אויס דעם שווארצן הארטן קאפעליוש, פארלייגט א
געפרעסט זיידן קאפעלע, גלעט נאך מער צו דאס צוגעשני-
טענע, צוגעפרעסטע בערדל און טענהט צו טאטן:
— ער וועט אים אויסבארגן וויפל געלט ער וויל נאָר
אליין, נאר ער זאל פאר דעם געלט קויפן ערד אין ארץ
ישראל. ער ווייזט אויף:

— אט איז א בייליס-פראצעס, אט איז א יאגעללא-
באיקאט. אָט איז זיין גוטשע געווארן א שטאַמלער, ווייל א
גוי האט אים אמאל איבערגעשראקן מיט א לאנג מעסער,
געוויזן אויפן האלדז כיק-כיק, עס גיסט זיך יידיש בלוט אויף
דער וועלט, גיסט זיך א צייט נישט, ווערט עס פארגליווערט
פון פחד, אזוי תמיד, כסדר, טאג-איין, שעה-אויס. ווי לאנג
איז דער שיער? אייביק אין דער פרעמד, אין טויט-אנגסט,
אימה שרעק, — גענוג!

און ער פלעגט פארענדיקן:

— אַ גאָט, באשענק אונז מיט פליגל, אז מיר זאלן
שוין וואס שנעלער קאנען אריבערקומען אין אונדזער הייליק
לאנד אריין!

אזעלכע ענלעכע רייד רעדט אויך ראפאפארט יעדן שבת
פון דער בימה אראפ אין דער שול „עדת ישורון“.
אבער שטענדיק, ווי אויף פלייס און להכעיס, פלעגט
נאך אים באלד נאכקומען יויזיפ, א זון פון נאַפּטשאַזש, וואס
האט ס'געוועלבל פאר אונדזער טויער אויף דזשיקע אכט,
אויך ער טראגט א שווארצן קאפעליוש, אבער א ווייכן, און
אז ער טוט אויס דעם הוט, פארלייגט ער נישט אויף זיין

ארט קיין קאפעלע, אויף דעם ארט פאליעט זיך א געדעכטע,
פלאטערדיקע טשופריבע.

ער גיט זיך א טאפ ביי זיין גלעזערן אויג (צוריקגע-
קומען דערמיט פון סיביר), ווארפט א צארן-בליק אויף גרא-
פאפארטן און עס צעווערטערט זיך א שטורעם:

— יאנקעלע, לאז זיך נישט פארעדן די ציין! מיר
דארפן נישט די מאמע רהלס קבר און נישט דעם כותל
מערבן. מיר דארפן בירגעררעכט, קאנסטיטוציע, פראטעסט,
סוואבאָדא!

אינמיטן דערניצען איז אויך תמיד אנגעקומען די מאמע.
איז תיכף געווארן ש׳שא! זי האט מיט די צוויי פינגער
אריינגעצווענגלט אירס א שטיק באק, זיך א קניפ געטון,
און הייך געמאלדן, קודם כל צו גאט אינדערהייך, דערנאך
צו די געסט און צום טאטן:

— די טומאה מיט דער קליפה זענען שוין דא! ברוכים
הבאים, סקאָצל קומט!

ראפאפארט האט ביי איר געהייסן דער „פאלשער משיח“
און יוזיף — „דער סיבערניק“. זי האט זיי שיער נישט, מיט
א מכלומרשט חכמהלע און ווערטל, ארויסגעטריבן פון
שטוב. צום טאטן האט זי דערנאך אריינגעטענהט:

— ביסט דאך, יעקב, נישט קיין פארגרעבטער מענטש,
קענסט לערנען, שטאמסט פון אן איידלער משפחה, טאָ פאר-
וואס זאלסטו האבן צו טון מיט אזויגע פארשוניצען? די קינד-
דער וואקסן אונטער און קענסט דאך נישט-דא-געדאכט,
ברענגען אויף זיי אן אומגליק, א ווארע אומגליק!
דער טאטע האלט דעם ווייזפינגער אנגעלענט אויפן נאז

און גריזשעט א חלק שווארץ בערדעלע. די אַפּלען אין די
 אויגן איז ענג און זיי טענצלען פון איין אויגנווינקל צום
 צווייטן. איך האב מורא אז ער זאל איר נישט אפענטפערן
 יענץ איינע ווארט, דערמאנען איר בלויז דעם איינעם נאמען
 פון איר משפחה — און די מאמע וועט גלייך אפהאקן רעדן.
 נאכן דערהערן דעם דאזיקן נאמען פלעגט זי נעמען זיך
 שלאגן אין קאפ אריין, שרייען „ימה שמה!“ אויסשפרייען
 דריי מאל, א שלוקערץ טון און פאלן אין חלשות.
 דער נאמען פון יענער איז:
 בייטשע!
 דער מאמעס א גישוועסטערקינד.

ג.

מיר האבן נאך היינט גארנישט געהאט אין מויל, אפילו
 אביסל געזאָטן וואַסער. אונטערן האַרץ-גריבל ריזלט א ליי-
 דיקער ווייטיק — עסן! ס'ווילט זיך עסן.
 ס'איז שוין איינס באטאג, צוויי באטאג. דאס קלייננווארג
 דרייט זיך אין שלאף. דאס קלענסטע וויינט שוין — עסן!
 און דער טאטע איז נאכנישט צוריק. הפנים נישט געטראפן
 זיינע ידידים. ראפאפארט וויל אוודאי באַרגן געלט, נאָר
 אויף צו קויפן ערד אין ארץ-ישראל, אבער נישט אויף צו
 עסן דאָ. און יויזיפ' דער פון דער „סוואַבאָדע“, האט דאָך
 נישט קיין געלט.
 די מאמע לייגט שוין אוועק דעם שאַל און גייט צו צום
 פענצטער. זי זאגט פון א סידור. פריער וויינט זי אויס דאס

ווארט, דערנאך זאגט זי עס ארויס שוין דייטלעכער, און
ביים דריטן מאל איבערחזרן דאס ווארט צעוויינט זי זיך
ווידער.

אין גאס איז שוין קנאפער דער טומל. דער הויף איז
שוין ליידיקלעך, ס'פליען שפינגעוועבן, ס'וועבט זיך אן אימה
פאר די פענצטער, יינגלעך שפילן זיך שוין נישט, ס'טריטלען
פאמעלעכקע עטלעכע יידן און ווייבער מיט באדעכטיקע
טריט. וויכע, פארכטיקע בליקן אין זייערע אויגן. די זון
רוקט זיך שוין אין א זייט פון פענצטער און ס'ווערט טונ-
קעלער, קילער. אין די קייגנאיבערדיקע שטיבער האלט מען
שוין ביי דער צווייטער סעודה. די מאמע זאגט שוין נישט
פון סידור. זי דרייט זיך מאנצפערשוניש הין און צוריק
איבערן שטוב, די הענט פארלייגט אויפן רוקן, און רופט
הויך, מאַנענדיק:

— מן המצר קראתי יה! מן המצר קראתי יה!!

זי וויינט נישט, זי פאדערט. די טרערן גליווערן אין
אירע אויגן. גייט צו צום פענצטער, נעמט ווידער דעם סידור
אין האנט אריין, קלאפט איבערן טאוול און רופט מיט א
מאַנענדיק פרעטענציע-קול:

— מן המצר קראתי יה!

דאן פראַלט זיך האסטיק אויף די טיר. עפנט זיך אין
דער גאנצער ברייט, ווי אן אריינפאר-טויער, מיט א רעש
און גערויש. ווער איז דאס געקומען?

די מאמע ווערט מתייק בלאס, לאזט ארויס דעם סידור
פון האנט און דערכאפט אים קוים ביים טאוול, זעצט זיך
האסטיק אראפ אויף א בענקל. —

נייטשע איז געקומען!

הויך, אויסגעפאסט-דיק, אוודאי געקרעמפועט פון א גארסעט, אין א לאנגן, סאמעטן זשאקעט איבערגעווארפן מיט א טיפהאריקן, שווארצגרויען קאלנער, וואס האט אן אפע-נעם חיהשן פיסק ביים עק. זי טראגט א גרויסן העל-פילצענעם הוט, באצויגן מיט זיידענע טאשמעס. אויף-די ברייטע ראנדן ליגן אנגעלייגט פרוכטן פון קאלירט גלאז. אירע לאַטשן זענען שפאגל-נייע, אויף א שמאל-געוהוילטן, הויכן אפצאָס. אין די אויערן וויגן זיך גרויסע אוירינגלעך. באַשמוקט מיט בלישטשענדיקע שטיינדלעך. אלץ דאס סאמע שענצטע און עלעגאנצטע, וואס מ'זעט אין אונדזער ארעמער געגנט פון דזשיקע און מילע.

דאס פנים אירס — ראָזע טייג. קיילעכיק. אויסגעפורעמט. גענוי ווי די מאנעקיגען אין די אויסשטעלעס. געשמירטע ליפן, פעט-שווארצע ברעמען און ליאלקעדיקע, לעכטיק-בלאָע אויגן. ס'צופט א שארפער פארפוס-רית. זי רעדט הייזעריק-לעך, ווי אויף לויזע סטרוגעס פון א באס.

די מאמע זיצט נאך, ווי א פארליימטע, אויפן בענקל, נאָר אירע הענט זענען חופהדיק אויסגעשטרעקט אין דער ריכט-טונג פון די קינדער, וויל זיי באשיצן פון אן אומגעריכטן קלאפ.

נייטשע זעצט זיך אפילו נישט צו.

— הער, לאה, כ'האב שוין געוואלט ביי דיר א סך מאל זיין, נאָר כ'אָ נישט געגאָט קא צאָאט. אביסל האב איך מורא געהאט אז איך פאָר שוין אוועק מייזער לעיאָם (מעבר לים), העט-ווייס און כ'על דיך שוין קיינמאל מער נישט

זעיען, און ס׳ גראד היינט ערעף יאמקיפא (ערב יום כיפור)
בין איך געקומען זיך געזעגענען.

די מאמע האלט צו די ווערטער צווישן די פארהאקטע

ציין, און שפאלט נאר ארויס צעצויגן די פראגע:

— וויאזוי פא-ער-סטי דאס, נייטשע?

— זא נישט קא באַטש און פרעג נישט אזעכע קאַשעס*

כ׳פאַר קא בויע (** ביינעך געקומע זעך געזעגענען און לאַזן

א דיזענע אביסל לעצטגעלט, פאר דיע, דאָאנע קינדע —

וואָסט, זעיעך, קאַנעהאַרע שיינע, געראטענע קינדער — זיי
זאלן דע געזינט זאן.

די מאמע האט נאך מער אויסגעשטרעקט צו אונדז די

הענט, צום באשיצן פון א קלאפ.

נייטשע האט אראפגעצויגן די לאנגע, ווייסע לאקירטע

האנטשן, געעפנט דעם גראבן זילבערנעם שלאס פון בייטל.

האט ארויסגעצויגן איין אסיגנאציע, נאך א באנקנאט, צוגע-

קליבן עטלעכע זילבערנע מטבעות און מיט א טראמאַסק עס

אוועקגעלייגט אויפן טיש.

ביי דער מאמען האט זיך די נאז פארשפיצט, שופרדיק,

כ׳האב געזען ווי די אויגן האבן זיך ביי איר פארצויגן מיט

א מאַט הייטל. מיט א געקוועלט, אבלדיק קול האט זי א

רוף געטון:

— נייטשע, באזין דיך!

נייטשע האט איר שנעל דערלאנגט די האנט און מיט

א נאך מער לויז-באַסיקער שטימע א זאג געטון:

— זא נישט קא נאַר, כ׳פאַרדין דאס ערלעך און כשר.

(* אזעלכע קשיות. **) בוענאַס איירענט.

מיט מיין אייגן לאַזב און גוף. ווען מיין טאטן וואלט זיך
נישט פארוועלן אויסארבעטן אייגענעם שפערטעס און איי-
גענע באַנדעראַלן, וואלט ער נישט פארשיקט געווארן קא-
סיביר, וואלט נישט געווען קא קאטארזשאַן און ס'וואלט צו
דעם אלעם נישט דאגאַנגען. מינעסטאַם האט גאט אזוי גע-
וואַלט, האט ער, פאַפּאַלן...

און ארומגעכאפט דער מאמען און זי אנגעקושט:

— מיט די קינדע, זעיסטי, וועלעך זיך ניש קישן, ני,
זאַמע גיזינט און גליקלעך! א גוט יאר און א גיטע כסימע
טויווע!

און נאך אימפעטיקער ווי זי איז געקומען איז זי אוועק,
א זעץ טוענדיק מיט דער טיר. ס'האט נאך אמאל א בלאז
געטון מיט ווינט און צופנדיקן פארפוס-ריח.

אין א האלבער שעה ארום איז דער טיש שוין געווען
געדעקט מיט מחיהדיקע, געקאכטע מאכלים, געברענגט פון
א גארקעך, פרוכטן און אפילו א קליין פלעשל וויין.

דער טאטע איז געקומען גאר שפעט. ער האט די טיר
געעפנט פאמעלעכקע, רוישלאָז, נישט-דרייסט, פארשעמט.
ער האט, זעט אויס, טאקע קיינעם פון זיינע ידידים נישט
געטראפן, צוריקגעקומען מיט ליידיקע הענט. דערוען דעם
געדעקטן טיש, האט ער זיך צוריקגעצויגן. א קוק געטון אויף
דער מאמען, אבער זי האט אפגעווענדט דעם קאפ אין א
זייט. האט ער געקוקט אויף אונדז, געפרעגט מיט די בליקן,
מיר האבן אבער באמערקט ווי די מאמע ווייזט אונדז מיט
א פינגער אויפן מויל.

זיסלעך, מיט איינגעהאלטענעם שטאלץ, האט זי זיך אנ-
גערופן:

— מ'נע, יעקב, גיי וואש זיך און קום עסן. כ'גיי באלד
אוועק איינצאלן פאר א שטאָט אין שול.
דער טאטע האט א פארשעמטער זיך צוגעזעצט עסן —
כאטש נאך אלץ אנגעשטעלט פרעגנדיק די בליקן:
— עפעס שפירט מען דא אזעלכע ריחות.
ס'וונגערע ברודערל האט זיך נישט געקענט איינהאלטן
און א בורטשע געטון:
— נייטשע.

כיווייס נישט צי דער טיש האט זיך א טרייסל געטון,
צי דער טאטע האט אזא ציטער געטון. ער האט גיך אפגע-
רוקט דאס עסן. איך, דער עלצטער בן, האב געוואלט נאכ-
טון דעם טאטן, און אויך אפגערוקט דעם טעלער:
— כ'קען נישט, מאמישי, ס'שפירט זיך מיט פערפום.
ס'האט א פלייץ געטון פון אירע אויגן, די טרערן זענען
געווען ווי פון א העליש פייער באלויכטן.

— גאט, גרויסער גאט, רבונג דעלמא כולא! דער וואס
כ'בין נישט ווערט זיין נאמען צו דערמאנען — דיינע וועגן
זענען פארהוילן! אלמעכטיקער, דער וואס כ'האב מיר נישט
געוואשן די הענט — דו שטעלסט מיך פאר א נסיון? ענט-
פער, גאט!!

זי האט זיך אויפגעריסן אויפגעשטעלט, א קלאפ גע-
טון מיטן פויסט אין טיש:
— שטיל זאל זיין! נישט מבייש זיין די סעודה המפ-
סקה! ס'איז פאר כל נדרי!

אפגעהאקט. אצינד האט זי אזוי שטיל, ווי מען זאגט
נאך ביי מזכיר נשמות, געפליסטערט:
— כ'על פארשפעטיקן, איינצאלן פאר א שטאט, אין
שול, כ'מות, גיין.

די טיר, האט, דאכט מיר, זיך אליין געעפנט, די מאמע
שוועבט לופטיק, דעם קאפ איבערגעדעקט מיט דעם שווארצן
שאַל. ער איז אזוי לאנג געווארן דער שווארצער שאַל, ער
הייבט זיך, פליט, די מאמע איז שוין אויף די שטיגן און
דער שאַל פאליעט נאך אלץ אריין אין דער אפענער טיר.
דער טאטע זיצט צוריק אנגעלענט דעם ווייזפינגער אויף
דער נאז און בייסט דאס קליינע, טרויעריקע, שווארצע בער-
דעלע.

קאנוואליען

געווידמעט מיינט אומגעקומענע פאָניע און מאַיאַ

א.

איך מוז אים אויסהערן און וועל אים אויסהערן. זיין בליק האט געפונען א שנעלן קאנטאקט מיט מיין אינעווייניקסטן וועלטלי נאך איידער איך האב באוויזן פעסטצושטעלן לאַגיש, אז דער דאזיקער מענטש שפיגלט אפ מיין אַיך. אין זיינע אויגן פלעמלט עקסטאז. אין אזעלכע מינוטן רעדט מען נאָר אמתע רייד. יעדעס וואָרט זיינס באַרירט א קלאַוויש פון צער. ער הייבט אָן שטיל, פאַמעלעך, באַמערקט נישט ווי זיין טאָן ווערט אלץ העכער און געשווינדער.

איך מוז אים אויסהערן — ווייל ער רעדט מיינע אייגענע רייד.

ער הייבט אָן פון עפעס א ווייטן ענין, נאר ער האט זעט אויס, א שייכות צו א לעצטער איבערלעבעניש. — יא, אַרעמע יידישע קינדער פון דער דזשיקע-גאַס אין וואַרשע, האבן זעלטן געזעען בלומען. ביי אונז אין שטוב האב איך ווינטערצייט געפלעגט זעען בלימעלעך פון אייז אויף די שויבן. ערב-פּרילינג האבן די פייכטע ווענט אין אונזער שטוב אויפגעטאָיעט און געלע פלעקן האבן אַנ-

גענימען די צורה פון קראנקע, פארוויינטע בלומען. געטריפט מיט טרערן-טראפנס. די פייכטקייט האט זיך אויך אריינגע- כאטט אין די רויטע ציכלעך. ביים איבערציען דאס בעט- געוואנט האט מען געזעען אויף זיי די זעלבע וואס אויף דער וואנט פארגעצטע, געלע פלעקן, אויך אין געשטאלט פון קראנקע, פארוויינטע בלומען.

ווען דער טאטע, א קראנקער, האט זיך שטארק פאגאנ- דערגעוואסט, אויף זיין פנים האבן זיך געפארבט בולטער די רויטע אינזעלעך, האט די מאמע פארבראכן די פינגער און מיט א פינצטער קול אריינגעקרעכצט אין א ווינקל: „אוי, די שווינדווכט-בלימעלעך צעבליען זיך שוין אויף זיין פנים“...

אָס וועגן אזעלכע בלומען האב איך דאס געוואסט אין מיינע קינדער-יארן.

ב.

— ווען איך בין אלט געווען בערך פינעוועצוואנציק יאר, האב איך זיך באשטעלט אויף א ראנדעווע מיט א מיידל, אין וועלכער איך בין געווען פארליבט מיט אלע מיינע אנגע- זאמלטע בענקשאפטן.

עס איז געווען אין אן ערב-פרילינג נאָכמיטאָג, ערב־פּסח, זי איז אנגעקומען מיט א קליינער פארשפעטיקונג. איך האב זיך גאר מיט איר באגריסט און גארנישט מער געזאגט. מיין געוויינלעכע בארעדעוודיקייט האט מיר דענסטמאל צו גאר- נישט גענוצט. ווען איך האב פאָרט געפרוּווט ארויסברענגען עטלעכע ווערטער, האבן זיי אונטערגעציטערט ווי א קלאנג.

בעת דעם פידלער געלונגט נישט פעסט צוצודרוקן מיטן
 פינגער די סטרונע. איך האב געקנייטשט אין האנט דעם
 נייגעקויפטן קאפעליוש. די הענטשקעס. איך האב געוואלט
 אז עס זאל מיר גערעגטן כאטש אנצוכאפן איין גאנצן זאץ מיט
 ווערטער און אים ארויסשליידערן מיט איינמאל פריי און
 פליסיק. עס האט זיך מיר אבער נישט איינגעגעבן.
 מיט דעם זעלבן מיידל האב איך שוין געהאט געארבעט
 זינט פיר יאר אין איין ביורא. אפטמאל אין דעם זעלבן
 ציימערל און אפילו ביי איין טיש. ערשט נאך מיט צוויי שעה
 פארן ראנדעווע. האבן מיר גערעדט צווישן זיך פריי, נישט
 געצוונגען. אבער אצינדער האט עס זיך אונז באיין אופן
 נישט איינגעגעבן. צו דעם ראנדעווע האב איך זי באשטעלט
 דורך א בריוועלע. געשיקט דורך דער פאסט. איך האב
 געשריבן, אז איך האב מיט איר צו רעדן א ווייטיקערנסטן
 ענין.

וואס פארא שטייגער מיידל זי איז געווען? אלע מענטשן
 זענען צו זיך זייער ענלעך. נאכמער זענען צו זיך ענלעך —
 פרויען, אזוי האלט געוויינלעך. די וועלט. אבער איר זאלט
 דערין נישט גלייבן. גופים זענען צו זיך ענלעך, אבער נישט
 קיין נשמות. און נישט יעדער גוף איז דאך באשאנקען מיט
 א נשמה.

און אויב יעדע נשמה באזונדער מוז פריער באהויבט
 זוערן פון באשעפערס אטעם. געווארעמט ווערן אין זיינע
 הענט, אין זיין בוזעם. האט איר נשמה גאט לאנג באהויבט
 און געווארעמט און געטוליעט. און אזא אויסגעווארעמטע
 האט זי גערומט אין אירע אייגן-ווינקלעך. געניגונט אין איר

קול, דעמלט ווען אירע רייד זענען געווען שעמעוודיקע, קינד-
דערשע, ציטערנדיקע. און זיי זענען עס תמיד געווען.
זענען מיר דעריבער אפילו געפעלן געווארן אירע זומער-
שפרענקעלעך אויפן פנים. נאך מער פארליבט אין איר האב
איד זיך ערשט ווען איד האב דערזען א צערעלע אין איר
קליידל.

ווארט, ווארט, איד וועל אייך זאגן גענוי — דאס צע-
רעלע איז ביי איר געווען אויפן לינקן ארבל, שוין נאָענט
צום אקסל, פון פראנט, און אביסל זייטיק. עס איז געווען
א טונקל קליידל, גראַנאַט, פון א ווייכן זייד. דאס קליינטשיקע
שטאַפּקעלע האט מיר אנטפלעקט אינטימקייט. היימישקייט,
נשמהדיקייט.

זי איז געווען מיט צוויי יאר יונגער פון מיר. זי האט,
דאכט זיך, אלעמען ליב געהאט, אבער ליב קריגן וועמען
גאנץ באזונדער האט איר אויסגעזען א ווייטע זאך. זי האט,
מסתמא, וועגן ליבע נישט איינמאל געחלומט, זיך געשאפן
איר פארשטעלונג ווי אזוי עס וועט אויסזען איר באשערטער,
אבער מיט דער ווירקלעכקייט האט עס נישט צו טון. אזעלכן
באגעגנט מען נישט. איז זי פול מיט ליבע צו בלומען, קרשט
זיי; האט זי ליב קינדערלעך, קליינע הינטעלעך; האט זי
ליב היסטארישע העלדן און ליבע-קראנקע פרינצעסינס; זי
האט ליב איר מאמע און שוועסטערן, די בילדער פונעם פאר-
שטארבענעם פאטער און ברודער; זי האט ליב אירע חבר-
טעס, אירע קאלעגן אין ביורא, האט ליב קראנקע און אַרעמע
— אויב נאָר זיי זענען זויבערע — אבער אזוי? וועמען ליב
קריגן ווי א באשערטן?

בעת זי האט באקומען מיין בריוועלע צו קומען אויף א ראנדעווו, איז זי, מסתמא, געווען שטארק איבעראשט, נאָר זי איז געקומען. זי וועט דאָך נישט אפזאגן א קאלעגע מיט אים זיך צו טרעפן. במשך די פיר יאר האט זי דאָך באַדאַרפט ווי עס איז באַמערקן, אז יעדע אויסשטראַלונג פון איר בליק האב איך אויפגעכאַפט און אים ביי מיר פאַר- האלטן; אז יעדער איר וואָרט געווענדעט צו מיר, האב איך מער ווי געהערט.

הכלל — זי איז געקומען. געווען אוודאי אויך נייגעריק צו זען און צו הערן ווי אזוי דאס קומט פאַר, וואָסערע רייד מען רעדט, ווי אזוי עס קלינגט. זי איז אלט געווען דרייאַונ- צוואַנציק יאר, אבער זי איז נאָך געווען לגמרי א קינד. מיט דער תמימותדיקער ווייבערשער קינדישקייט, וואס זעט די וועלט לויט די מעשהלעך פון דער גווערנאַנטין און לויט די געפייערטע געבורטסזאַגן אין איר היים, צוזאַמען מיט דער מאַמען, שוועסטערן און חברטעס.

שטייען מיר אַצינד אזוי ביידע ביים ראָג און וואַרטן אויף א טראַמוויי, אוועקצופאַרן אין אויאַדאָווער פאַרק. דאָרט, דאָרט, אויף דער לעשנאַ-גאַס, איז מען נאָך אלץ אין דער סביבה וואס דערמאַנט אין ביוּראָ, אין רעכענונגען, אין שרייב-מאַשינען, אין וואַכנדיקע טאַגטעגלעכקייטן.

אין אויאַדאָווער פאַרק איז שטענדיקער יום-טוב. דאָרטן זענען די מענטשן אנדערע און די ביימער זענען אנדערע ווי דאָ, אויף דער לעשנאַ גאַס.

אַנגעקומען אין פאַרק, זענען מיר אוועק אין א זייטיקער אלייע. איך האב געבענטשט דעמלט די ביימער פאַר זייער

שטילן וויגן די צווייגן, פאר זייער שאַקלען זיך אויף: „יאָ“,
 „יאָ“, „יאָ“. זיי האבן געפלאכטן שאַטנדלעך פאר אונזערע טריט,
 באַהעלט מיט זון-אינזעלעך, געשטיפט און געחנדלט מיט אונז.
 אבער רעדן האב איך נאָך אלץ נישט געקאנט, אלע ווערטער
 האבן זיך ערגעץ פארשטעקט, פארהאקט. איך האב שוין גע-
 וואלט פאַרלייגן צוריקצוגיין, וואס שנעלער ארויס פונעם פאַרק,
 צוריקפאַרן און זיך אפגעזעגענען. באותו הרגע איז ווער אַ-
 רויסגעשפרונגען ערגעץ פון א זייט און אונז פאַרלאָפן דעם
 וועג. דאס איז געווען א יונג, באַרוועס שיקסל, מיט בינטלעך
 בלומען אין א געפלאכטן קיישעלע. א שמייכלענדיקע און אַ-
 רויטפאַדערנדיקע לייגט זי מיר פאַר צו קויפן א בינטעלע
 פרישע בלומען, קאַנוואַליעס. מיין פאַרטנערין האט מיך א כאפ
 געטון פאַרן אַרעם:

— ווי ווונדערבאַר! קאַנוואַליען! די ערשטע קאַנוואַליען!
 מיינע שעמעוודיקע, ווייסע קעפעלעך! ליכטיקע קאַנוואַליען
 מיינע!

איך האב געקויפט אזא בינטעלע און עס איר דערלאנגט.
 זי האט זי א לייכטן קוש אפגעגלעט. אירע אויגן האבן גע-
 שמייכלט גליק, פון נישט וויסן וואס צו זאגן, האב איך, מעשה
 לערער, איר אויפגעקלערט:

— אויף יידיש הייסן קאַנוואַליען: מאַי-גלעקלעך, אויף
 רוסיש הייסן זיי — לאַנדיש.

און מיין בארעדעוודיקייט האט גענומען שפרודלעך, איין
 וואָרט איז פאַרלאָפן דעם וועג א צווייטן, זיך איבערגעיאַנט,
 אריבערגעשפרונגען. איך האב שוין גערעדט און גערעדט, גע-

שמייכלט, געלאכט, אלץ אין מיר האט זיך געפרייט און גע-
זונגען.

ג.

יעדעס יאר, ערב פסח פארנאכט, האב איך אין אונזער
שטוב איר אריינגעבראכט א מתנה א בינטל קאנוואליען. אויך
דאמאלט, ווען זי איז שוין געווען א מאמע, ווען אונזער טעכ-
טערל איז שוין ארומגעלאפן איבער דער שטוב און זיך גע-
שפילט מיט זון-שטראלן און דאס גלאזווארג אויפן קרעדענס
האט אונטערגעציטערט פון איר הילכיק, קוועלנדיק געלעכ-
טערל. בעת איך האב איר דערלאנגט דאס בינטעלע קאנוואליען,
האט זי זיך דערמיט אראפגעבויען צום טעכטערל, אונז ביידן
ארומגענומען.

ד.

ערב פריילינג, ערב פסח, יאר ניינצן זעקס און פערציק.
די לאדזשער גאסן זענען פול מיט יידן צוריקגעקומענע פון
די פארשידנסטע לאגערן. טייל זענען ערשט אויסגעשטיגן פון
די וואגאנען, וואס האבן זיי געפירט וואכן צייט פון די ווייטע,
סיבירער שליאכן. די צוריקגעקומענע, ס'רוב נאך אין וואטענע
פופיקעס און וואטענע הויזן. זייערע בגדים, שיד, פונקט ווי
זייערע פנימער און אויגן, זענען אויסגעגעסן פון שטויב. זיי-
ערע בליקן זענען משונהדיק-אייליקע, אויפגעריסענע, ניש-
טערנדיקע, בויערנדיקע. זיי זוכן, זיי זוכן! זיי זוכן זייערע

געלאָזענע נאָענטסטע, זייערע פרויען און קינדער, זייערע מאַ-
מעס און שוועסטערן. זיי קוקן זיך איין אין יעדן פארבייגייער,
זיי קוקן אויף די הייזער, זיי זוכן אויף דער ערד, זיי הייבן
זייערע בליקן צו די הימלען — וווּ זענען זייערע נאָענטסטע?
זיי זוכן די אומגעקומענע, זייערע אייגענע. אלע יידישע אויגן
זענען דאמאָלט פּרעגנדיקע און זוכנדיקע — אפשר?! טאָמער?!
ווּ אהינגעקומען?! וווּ זענען זיי?! וווּ זענען זיי?!

און איך בין אויך געווען איינער פון די דאזיקע זוכנדיקע.
איך האב שוין געהאט געוויסט, גיכער געאַנט, אז מיין פרוי
און טעכטערל זענען אומגעקומען. אין יאר 1941 אדער 1942.
גענוי — ווען, ווי אזוי און וווּ — ווייס איך נישט עד היום.
ווך איך, קוק איך, וווּ זענען זיי? אפשר? טאָמער? דאָך...

און אזוי גיי איך דאמאָלט א לויפנדיקער איבער די
לאַדזשער גאַסן און דערזע פּלוצים אין אַן אויסשטעל-פענצ-
טער —

קאַנוואַליען!

איך דערזע זיי! אַט דאס זענען דאָך אירע אויגן! אַט
דערזע איך דאָך איר שמייכל! אַט-אַט-דא איז זי דאָך! זיי
זיי! זיי פארבאהאלט זיך אין די קאנוואַליען!

ה.

איך בין אריין אין דעם בלומען-געוועלב. איך האב גע-
קויפט אזא בינטעלע. איך בין גיך דערמיט געלאפן אין
פּליטיים-הויז, דאָרט איז ביי מיין געלעגער געשטאנען א שטול.
איך האב די קאנוואַליען אריינגעשטעלט אין א גלאז וואסער
און אוועקגעשטעלט אויפן שטול.

איך האב געקוקט אויף די שעמעוודיקע, ווייסע בלומען-
קעפלעך און געזעען איר בליק, שמייכל, אבער נישט לאנג
האט דאס געדויערט, איך האב דערזען אנגעצונדענע פייער-
לעך. אוודאי, דאס זענען די יארצייט-ליכט, איך זע דאך! אָט
גייט א פלאם פון די בלומען, זיי ברענען, זיי ברענען, זיי פלאַ-
קערן! איך שריי אויס איר נאָמען, איך וואָרף זיך קושן די
פלאַמען, ווערן זיי קלענער די פלעמעלעך. עס טריפט פון זיי
קליינע טראָפנס פייער, ניין, עס זענען גאָר טרערן. זי שמייכלט
און וויינט, זי וויינט און שמייכלט — קאָנוואַליען איז דאָך
איר באַליבטסטע בלום, איר גליק, נאָר זי קען נישט פאַר-
געסן דאס טעכטערל. וויינט זי, וויינט. און די יארצייט-ליכט
ברענען און טריפן.

קאָנוואַליען.

קאָנוואַליען!

